

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЖУРАВЕЛЬ ЮЛІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 338.24.01:339.137:378.014.54](477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

25.00.02 – механізми державного управління
Подається на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного
управління

Ідентичність усіх примірників дисертації
ЗАСВІДЧУЮ:

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради

Юрій ДЗЮРАХ

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

/Юлія ЖУРАВЕЛЬ/

Науковий консультант
доктор економічних наук, професор
МАТВІЙШИН Євген Григорович

ЛЬВІВ – 2025

АНОТАЦІЯ

Журавель Ю.В. Державне регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2025.

Дисертація спрямована на вирішення науково-прикладної проблеми, що полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні формування комплексного механізму державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах глобалізаційних викликів та євроінтеграційних процесів і розробці рекомендацій для оптимізації існуючих регуляторних практик. Актуальність дослідження зумовлена зростанням конкуренції серед освітніх установ, необхідністю адаптації до сучасних вимог ринку праці та вдосконалення системи управління освітньою сферою у відповідності до європейських стандартів. У роботі розкрито теоретико-методологічні засади дослідження конкурентоспроможності освітніх установ, визначено її ключові фактори, структурні елементи та зв'язки з соціально-економічними процесами розвитку країни. Обґрунтовано особливості державного регулювання у сфері освіти, включаючи правові, економічні та адміністративні аспекти, що впливають на конкурентоспроможність закладів освіти. Сформовано комплексний механізм державного регулювання конкурентоспроможності освітніх закладів, що включає бюджетні механізми фінансування, державні стандарти як інструмент регулювання якості, а також регулювання змістовної складової освітнього процесу з урахуванням глобальних викликів та мобільності знань. Проведено комплексний аналіз конкурентоспроможності освітніх закладів України, охоплюючи міждержавний, міжрегіональний та міжінституційний виміри, що дозволило оцінити ефективність застосування чинних механізмів державного регулювання та виявити основні проблеми і тенденції їх розвитку. Запропоновано стратегічні пріоритети забезпечення

конкурентоспроможності закладів освіти, зокрема через імплементацію міжнародних практик, гармонізацію освітнього законодавства України з європейськими стандартами, інтеграцію сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та розбудову публічної політики у сфері освіти в умовах децентралізації. Доведено, що ефективність державного регулювання конкурентоспроможності освітніх закладів значною мірою залежить від здатності до адаптації до динамічних змін глобального освітнього простору, розвитку державно-приватного партнерства, оптимізації фінансування та вдосконалення механізмів оцінювання якості освіти.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти» досліджено теоретико-методологічні засади державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти, зокрема визначено ключові підходи до формування конкурентних переваг освітніх інституцій у сучасному глобалізованому освітньому просторі. Сьогодні конкурентоспроможність освітньої діяльності є багатовекторним явищем, яке охоплює якість освітніх програм, кваліфікацію викладацького складу, ефективність управлінських стратегій та рівень інтеграції закладу освіти у міжнародний академічний простір. Тому сучасна система освіти має бути адаптивною до викликів цифровізації, автоматизації та змін на ринку праці, що зумовлює необхідність модернізації освітніх процесів. Конкурентоспроможність закладів освіти визначається їхньою здатністю відповідати потребам ринку праці, розвивати інноваційні підходи до навчання та забезпечувати якісний рівень підготовки фахівців, що потребує ефективного управління через поєднання державного регулювання, фінансового забезпечення, академічної автономії та стратегій міжнародного партнерства. Встановлено, що інтеграція освітніх установ у міжнародний простір сприяє підвищенню їхньої привабливості для студентів і викладачів, активізації науково-дослідницької діяльності та залученню інвестицій, що забезпечує сталий розвиток освітньої сфери. Запропоновано концептуальну модель формування конкурентних переваг закладів освіти, яка базується на інтеграції

освітньої, наукової та адміністративної складових, з акцентом на створення гнучких механізмів регулювання, орієнтованих на міжнародні стандарти якості. Обґрунтовано необхідність розширення державно-приватного партнерства у сфері освіти для залучення додаткових фінансових та інтелектуальних ресурсів, що сприятиме вдосконаленню освітніх послуг та їх адаптації до соціально-економічних викликів. Визначено, що процес реформування освіти має бути спрямований на гармонізацію українського освітнього законодавства з європейськими стандартами, інтеграцію сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, створення цифрових платформ для навчання та забезпечення доступності освітніх послуг. Ефективне управління конкурентоспроможністю освітніх закладів неможливе без впровадження комплексної системи моніторингу якості освіти та оновлення навчальних програм відповідно до сучасних соціально-економічних реалій.

Сьогодні роль освіти як стратегічного чинника соціально-економічного розвитку країни, зокрема її вплив на формування людського капіталу, інноваційного потенціалу та забезпечення конкурентоспроможності економіки є надзвичайно важливою. Адже освіта не лише сприяє розвитку інтелектуальних ресурсів та збагаченню суспільства знаннями, але й є основним критерієм рівня економічного та культурного розвитку держави. Встановлено, що якість освітньої системи безпосередньо корелює з рівнем науково-технічного прогресу, продуктивності праці та ефективності соціально-економічних процесів, визначаючи рівень інтеграції суспільства у глобальні процеси розвитку. Тому існує необхідність удосконалення національної освітньої політики відповідно до сучасних викликів цифровізації, інноваційної економіки та глобалізації освітнього простору.

Виявлено, що в умовах сучасних трансформацій освіта виконує не лише функцію професійної підготовки, але й формує здатність громадян до безперервного навчання, адаптації до змін та ефективного використання нових технологій. Особливу увагу приділено проблемам інноваційної освіти, що виступає ключовим чинником у розвитку економіки знань. Реалізація освітніх

реформ вимагає створення умов для розвитку інтеграційних процесів між освітою, наукою та виробництвом, що сприятиме технологічному оновленню економіки, підвищенню ефективності трудових ресурсів та посиленню соціальної згуртованості суспільства. Визначено стратегічні орієнтири модернізації освіти, що передбачають впровадження сучасних освітніх технологій, розвиток міжнародної співпраці та створення адаптивної системи навчання, яка відповідатиме потребам ринку праці та глобальної економіки.

Досліджено особливості державного регулювання в освітній сфері з акцентом на забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти. Визначено, що державне регулювання є багаторівневим процесом, що охоплює регулювання освіти як соціально-економічної сфери, як інноваційного середовища та як комплексу інституцій, що здійснюють освітню діяльність. Обґрунтовано взаємозв'язок державного регулювання та публічної політики у сфері освіти, що передбачає залучення широкого кола стейкхолдерів, включаючи органи влади, громадськість, бізнес та міжнародні організації, що сприяє реалізації освітніх реформ та підвищенню прозорості управлінських рішень. Окреслено основні напрями державного регулювання, серед яких – контроль за якістю освітніх послуг, визначення параметрів освітньої діяльності, забезпечення інклюзивності та мобільності освітніх процесів, розвиток міжнародної співпраці та інтеграція закладів освіти у глобальний освітній простір.

Сьогодні актуальною є роль мобільного навчання як нового напрямку в освітньому середовищі, що забезпечує гнучкість, доступність та персоналізацію освітніх процесів, особливо в умовах кризових ситуацій та військових конфліктів. Встановлено, що цифровізація та мобільні платформи навчання відкривають можливості для комерціалізації освітніх послуг, що підвищує фінансову стійкість освітніх закладів та сприяє їх міжнародній конкурентоспроможності. Визначено механізми державного регулювання, які забезпечують адаптацію освіти до сучасних викликів через впровадження інноваційних методів управління, розвиток освітньої автономії та оптимізацію ресурсного забезпечення. Підкреслено необхідність формування ефективної

освітньої політики, яка враховує виклики глобалізації, технологічного розвитку та національних інтересів, що дозволить створити конкурентоспроможну систему освіти, здатну забезпечувати якісну підготовку кадрів відповідно до актуальних потреб суспільства та ринку праці.

У другому розділі «Концепція формування механізмів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України» розглянуто концепцію формування механізму державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України, що визначає його роль як адаптаційної системи з гнучким управлінським інструментарієм. Встановлено, що механізм державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти є багатовимірним, охоплюючи правові, адміністративні, фінансові, інвестиційні, соціальні та інституційні аспекти, спрямовані на забезпечення відповідності освітніх послуг національним та міжнародним стандартам якості. Регуляторний вплив має ґрунтуватися на принципах комплексності, інтеграції з ринком праці, автономії освітніх закладів та забезпечення сталого розвитку освітньої сфери. Тому виникає необхідність застосування системного підходу до аналізу механізму державного регулювання, що дає змогу конкретизувати суб'єктно-об'єктну, цільову, інструментальну та інформаційно-аналітичну складові як цілісної управлінської моделі.

Окреслено стратегічні напрями вдосконалення державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти, зокрема інтеграцію сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, створення цифрових освітніх платформ та зміцнення міжнародного співробітництва. Адже ефективне управління конкурентоспроможністю освітніх установ передбачає не лише державний контроль і нагляд, а й стимулювання закладів до підвищення якості освітніх послуг, розвитку науково-дослідної діяльності та впровадження інноваційних методик навчання. Підкреслено важливість забезпечення зв'язку між освітньою сферою та ринком праці, що сприяє адаптації освітніх програм до актуальних соціально-економічних потреб країни.

Досліджено роль права на безкоштовну освіту громадян України як

ключового чинника впливу на конкурентоспроможність закладів освіти, що визначає доступність якісних освітніх послуг на всіх рівнях. На сьогодні доступність освіти має правовий, соціальний та економічний аспекти, які регулюються національним та міжнародним законодавством. Забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти через розширення доступу до освітніх послуг потребує фінансових механізмів підтримки, включаючи бюджетне фінансування, регіональне замовлення, пільгове кредитування та грантове фінансування. Окреслено проблеми, пов'язані з розвитком приватного сектору освіти, що може посилювати соціальну нерівність та обмежувати фінансову доступність для вразливих категорій населення. Виявлено, що право на безкоштовну освіту має не лише соціально-економічне, а й політичне значення, особливо в умовах війни та територіальної окупації, де доступ до освіти відіграє важливу роль у збереженні національної єдності. Існує необхідність підвищення ефективності бюджетного фінансування освіти та формування конкурентного середовища, яке сприятиме якості освітніх послуг і запобігатиме освітній міграції.

Сучасні глобалізаційні та євроінтеграційні виклики, що впливають на механізми державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України є вкрай неоднозначними, адже освіта є однією з найбільш інтеграційних сфер, а процеси глобальної стандартизації, мобільності та інноваційності формують нові критерії конкурентоспроможності. Обґрунтовано необхідність впровадження європейських підходів до організації освітнього процесу, адаптації вітчизняного законодавства до європейських норм, розвитку академічної мобільності та міжнародного співробітництва. Виявлено, що зростання освітньої міграції населення, проблеми матеріально-технічного забезпечення, неефективність державного фінансування та низька інтеграція в міжнародні освітні рейтинги є ключовими викликами для українських закладів освіти. Тому державна політика у сфері освіти має бути спрямована на посилення конкурентних переваг закладів освіти через стимулювання науково-дослідної діяльності, розширення програм подвійного диплому та міжнародного визнання

освітніх кваліфікацій. Для цього запропоновано механізми державного регулювання, що передбачають посилення міжрегіональної академічної мобільності, цільове фінансування освітніх ініціатив та стимулювання реєміграції молоді.

У третьому розділі «Аналіз конкурентоспроможності закладів освіти України через призму оцінювання ефективності механізмів державного регулювання» досліджено методичні підходи до аналізу конкурентоспроможності закладів освіти України через оцінку ефективності механізмів державного регулювання, що враховує міждержавний, міжрегіональний і міжінституційний виміри. Виділено основні чинники, які впливають на рівень конкурентоспроможності освітніх установ, включаючи якість освітніх послуг, фінансове забезпечення, кадровий потенціал, міжнародну співпрацю та рівень технологічної модернізації. Здійснено статистичний аналіз позицій українських закладів освіти у міжнародних рейтингах, таких як PISA та Times Higher Education, що дозволяє оцінити ефективність освітньої політики у глобальному контексті. Виявлено регіональні диспропорції у розвитку освітніх установ, обґрунтовано необхідність цільового фінансування та впровадження стратегічних реформ для підвищення їхньої конкурентоспроможності. Досліджено інституційні аспекти конкуренції між закладами освіти, зокрема вплив академічної репутації, інноваційності програм та рівня інтернаціоналізації на загальну якість освітнього процесу. Запропоновано заходи з удосконалення механізмів державного регулювання, спрямовані на стимулювання міжнародної мобільності студентів і викладачів, розширення програм академічного партнерства та покращення доступу до фінансових і технологічних ресурсів.

Означено проблеми та тенденції забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах сучасних викликів, зокрема війни, економічної нестабільності та глобальних освітніх трансформацій. Визначено наявні ключові фактори, що впливають на рівень конкурентоспроможності освітніх установ, включаючи адаптацію до змінних вимог ринку праці, фінансування, інноваційний потенціал, міжнародну співпрацю та технологічну модернізацію.

Розглянуто глобальні освітні тенденції, такі як інтернаціоналізація освіти, масовізація вищої освіти, розвиток компетентнісного підходу та цифровізація освітнього процесу. Виявлено негативні наслідки кризових явищ, серед яких деградація матеріально-технічної бази, посилення нерівності у доступі до якісної освіти, відтік наукових кадрів та проблема «надлишкової освіти», що знижує ефективність використання людського капіталу. Визначено напрями вдосконалення державної політики у сфері освіти, включаючи розширення державної підтримки закладів освіти, впровадження інклюзивних освітніх практик, інтеграцію інноваційних навчальних технологій та забезпечення відповідності освітніх програм міжнародним стандартам.

Досліджено ефективність механізмів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах глобалізації та трансформації освітнього простору. Визначено ключові аспекти регулювання, що охоплюють економічні, соціальні, технологічні та інституційні чинники, які впливають на якість освітніх послуг та інтеграцію вищої освіти у соціально-економічні процеси. Проаналізовано законодавче забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти, зокрема нормативні акти, що визначають правові засади освітньої діяльності, автономію університетів та механізми забезпечення якості освіти. Виявлено переваги й недоліки чинної законодавчої бази, включаючи питання фінансування, інноваційного розвитку та міжнародної інтеграції української вищої освіти. Акцентовано на проблемах недостатнього фінансування науки, диспропорцій у розподілі ресурсів та потребі адаптації законодавства до європейських стандартів. Розглянуто соціологічний вимір регулювання, зокрема вплив освітньої політики на соціальну мобільність, формування людського капіталу та економічний розвиток країни. Сьогодні є необхідність реформування державних механізмів регулювання освіти з урахуванням глобальних освітніх тенденцій, розвитку партнерських зв'язків між державою, бізнесом і науковими установами, а також впровадження комплексної стратегії фінансування та оцінювання ефективності освітніх закладів.

У четвертому розділі «Пріоритетні механізми державного регулювання

діяльності закладів освіти України в контексті забезпечення їх конкурентоспроможності» досліджено пріоритетні механізми державного регулювання діяльності закладів освіти України з метою забезпечення їх конкурентоспроможності в умовах децентралізації та глобальних освітніх трансформацій. Визначено ключові групи регуляторного інструментарію, серед яких бюджетні, фінансові, адміністративні, соціальні та інституційні механізми. Особливу увагу приділено аналізу бюджетного фінансування як основного механізму державної підтримки освітньої сфери, визначено його значення для забезпечення рівного доступу до якісної освіти та формування освітнього ринку. Проведено ретроспективний аналіз ефективності бюджетних механізмів, охарактеризовано сучасні виклики, зокрема, вплив децентралізації, оптимізацію мережі закладів освіти, дефіцит фінансування та необхідність удосконалення освітніх субвенцій. Досліджено можливості диверсифікації джерел фінансування освітніх закладів, включаючи міжнародне кредитування, пільгові освітні кредити, державне та регіональне замовлення, фандрайзингові ініціативи та розвиток партнерства з бізнесом. Виявлено ключові проблеми бюджетного регулювання на різних рівнях освіти – від дошкільної до вищої, включаючи питання інклюзивного навчання, модернізації матеріально-технічної бази та підвищення якості освітніх послуг. Обґрунтовано необхідність удосконалення формули розподілу освітніх субвенцій, підвищення ефективності використання бюджетних коштів та посилення інституційної спроможності громад у фінансуванні освіти. Визначено стратегічні напрями розвитку бюджетних механізмів, що сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності закладів освіти в Україні через запровадження комплексного підходу до фінансування, посилення взаємозв'язку між освітою та ринком праці, стимулювання наукової діяльності та інтеграцію до європейського освітнього простору.

Досліджено роль державних стандартів як адміністративних механізмів забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України. Визначено їх значення у формуванні якісного освітнього простору, що відповідає регламентованим вимогам і міжнародним зобов'язанням країни. Проаналізовано

взаємозв'язок адміністративних механізмів із правовим середовищем та інституційними процесами, що визначають діяльність системи освіти. Встановлено, що державні освітні стандарти відіграють ключову роль у структуризації навчального процесу, визначенні вимог до педагогічних кадрів, регулюванні освітніх послуг та створенні умов для забезпечення конкурентних переваг закладів освіти. Особливу увагу приділено викликам, що впливають на функціонування адміністративних механізмів, зокрема євроінтеграційним, безпековим, міграційним та цифровим трансформаціям. Обґрунтовано необхідність постійного оновлення освітніх стандартів відповідно до змін у соціально-економічному середовищі, викликів війни та глобальної конкуренції. Виокремлено особливості впровадження стандартів на різних рівнях освіти – від дошкільної до вищої, а також їхню роль у модернізації професійної, фахової передвищої та вищої освіти. Підкреслено значення балансу між жорсткістю адміністративного регулювання та автономією закладів освіти для стимулювання їх розвитку, адаптації до викликів та підвищення їхньої конкурентоспроможності у глобальному освітньому просторі.

Обґрунтовано особливості регулювання змістовної складової освітнього процесу як ключового фактора конкурентних переваг закладів освіти України у глобальному мобільному просторі. Визначено, що ефективна організація освітнього процесу передбачає баланс між державним регулюванням, автономією закладів освіти, міжнародними стандартами та потребами осіб, які навчаються. Проаналізовано структурні складові освітнього процесу, включаючи педагогічну, кадрову, матеріально-технічну, організаційну та інституційно-управлінську компоненти. Обґрунтовано значення компетентнісного підходу, що визначає конкурентоспроможність випускників на глобальному ринку праці та інтелектуальному просторі. Виявлено ключові пріоритети покращення освітнього процесу, зокрема впровадження інноваційних методів навчання, підвищення якості педагогічних кадрів, цифровізацію освітнього середовища, розвиток освітнього брендингу та інтеграцію практико-орієнтованих підходів. Особливу увагу приділено

питанням оплати праці педагогічних працівників, необхідності їхньої мотивації та забезпечення сталого розвитку освітньої сфери. Доведено, що комплексна модернізація змістовної складової освітнього процесу сприятиме посиленню конкурентних позицій українських закладів освіти та інтеграції національної системи освіти у міжнародний освітній простір.

У п'ятому розділі «Стратегічні пріоритети забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України» досліджено стратегічні пріоритети забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах глобалізації освітнього простору. Сьогодні інтеграція міжнародних практик, зокрема впровадження інноваційних підходів до управління, цифрових та дистанційних форм навчання, розширення бізнес-партнерства у навчальних програмах і активізація процесів інтернаціоналізації, є ключовими чинниками підвищення ефективності функціонування освітніх установ. Тому значення адаптації системи освіти до сучасних викликів, серед яких – необхідність модернізації навчальних процесів, оптимізація фінансових ресурсів, залучення іноземних студентів та розвиток міжнародної співпраці є вкрай важливим. Проаналізовано роль інтернаціоналізації освітнього процесу як важливого інструменту формування міжнародної конкурентоспроможності закладів освіти. Доведено, що створення спільних програм із зарубіжними партнерами, впровадження англомовних освітніх курсів, активна участь у міжнародних рейтингах та наукових дослідженнях сприяють підвищенню якості освіти та забезпеченню відповідності підготовки кадрів сучасним вимогам ринку праці. Окреслено перспективи застосування цифрової трансформації як засобу підвищення конкурентоспроможності освітніх інституцій, зокрема впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, онлайн-навчання, штучного інтелекту та віртуальної реальності у навчальний процес.

Акцентовано увагу на необхідності розвитку партнерства між освітніми установами, бізнесом та науково-дослідницькими центрами як механізму формування інтегрованої освітньо-наукової моделі, що враховує реальні потреби ринку праці та економічні тенденції. Проаналізовано значення міжнародних

акредитацій та сертифікацій, які є визначальними чинниками підвищення репутації українських закладів освіти у глобальному освітньому просторі. Обґрунтовано важливість постійного моніторингу якості освітніх послуг через впровадження внутрішніх та зовнішніх систем оцінювання, що забезпечують прозорість та ефективність управління освітнім процесом. Доведено, що використання міжнародного досвіду, підвищення цифрової грамотності, посилення міждисциплінарного підходу та активізація співпраці з роботодавцями сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності українських закладів освіти. Визначено, що комплексна модернізація освітнього процесу є ключовим чинником забезпечення високого рівня академічної мобільності, інтеграції України в міжнародний освітній простір та формування конкурентоспроможної системи освіти, здатної відповідати викликам сучасного ринку праці.

Досліджено стратегічні аспекти забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в контексті гармонізації національного законодавства із європейськими стандартами та інтеграції сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Визначено, що освіта є ключовим фактором соціально-економічного та культурного розвитку країни, а її конкурентоспроможність визначається здатністю закладів адаптуватися до сучасних викликів глобального освітнього простору. Обґрунтовано необхідність розробки та впровадження ефективної стратегії розвитку освітніх установ, яка включає цифровізацію освітнього процесу, інтеграцію міжнародних освітніх стандартів, розвиток державно-приватного партнерства, підвищення кваліфікації викладацького складу та забезпечення відповідності освітніх програм потребам ринку праці. Проаналізовано роль механізмів моніторингу та оцінки якості освітніх послуг як інструментів підвищення ефективності управління освітнім процесом. Доведено, що конкурентоспроможність закладів освіти забезпечується інтеграцією інноваційних освітніх технологій, формуванням гнучкої системи підготовки фахівців, орієнтованої на міжнародні ринки праці, та активною співпрацею з бізнесом та науково-дослідницькими центрами. Визначено, що впровадження сучасних управлінських практик, посилення маркетингових стратегій і залучення

інвестицій сприятиме формуванню інноваційного освітнього середовища, підвищенню міжнародного іміджу українських освітніх установ та їх інтеграції в європейський освітній простір.

Досліджено особливості публічної політики забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах децентралізації державного управління. Обґрунтовано значення закладів освіти як ключових стейкхолдерів територіального розвитку, які формують внутрішню мережу взаємодії з органами влади, підприємницькими структурами, громадськими організаціями та соціальною інфраструктурою. Сьогодні заклади освіти виконують не лише освітню, а й соціально-економічну функцію, сприяючи формуванню демографічного потенціалу громад, підвищенню інвестиційної та міграційної привабливості регіонів, а також розвитку локального ринку праці. Тому проаналізовано механізми участі закладів освіти у процесах публічного врядування через консультативно-дорадчі органи, громадські ради, наглядові ради при освітніх установах, а також у межах державно-приватного партнерства. Встановлено, що ефективність публічної політики у сфері освіти залежить від рівня розвитку громадянського суспільства, прозорості прийняття управлінських рішень та активної взаємодії закладів освіти з іншими інститутами на територіальному рівні. Окреслено перспективи застосування мережевого підходу до регулювання конкурентоспроможності освітніх закладів, що передбачає інтеграцію освіти, науки, бізнесу та громадськості в єдину систему забезпечення освітнього та соціально-економічного розвитку. Запропоновано практичні напрями вдосконалення публічної політики у сфері освіти, включаючи розширення соціальної відповідальності закладів, розвиток мультифункціональних центрів, створення освітніх округів та підвищення рівня медійної активності освітніх установ.

Ключові слова: конкурентоспроможність, заклади освіти, сфера освіти, освітні послуги, державне регулювання, механізми публічного управління, державно-приватне партнерство, соціально-економічний розвиток, інтеграція освіти, якість освіти, інноваційність освіти, національні цінності.

ABSTRACT

Zhuravel Y.V. State regulation of the competitiveness of educational institutions in Ukraine – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Science in Public Administration, specialisation 25.00.02 – Mechanisms of Public Administration. – Lviv Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2025.

The dissertation aims to solve a scientific and applied problem, which consists in the theoretical and methodological justification of the formation of a comprehensive mechanism for state regulation of the competitiveness of educational institutions in Ukraine in the context of globalization challenges and European integration processes, and the development of recommendations for optimizing existing regulatory practices. The relevance of the study is determined by the growing competition among educational institutions, the need to adapt to modern labor market requirements, and the improvement of the education management system in accordance with European standards. The work reveals the theoretical and methodological foundations of researching the competitiveness of educational institutions, identifies its key factors, structural elements, and links with the socio-economic processes of the country's development. It substantiates the peculiarities of state regulation in the field of education, including legal, economic, and administrative aspects that affect the competitiveness of educational institutions. A comprehensive mechanism for state regulation of the competitiveness of educational institutions has been developed, including budgetary financing mechanisms, state standards as a tool for quality regulation, and regulation of the content component of the educational process, taking into account global challenges and the mobility of knowledge. A comprehensive analysis of the competitiveness of Ukrainian educational institutions has been conducted, covering inter-state, inter-regional, and inter-institutional dimensions, which has made it possible to assess the effectiveness of the current state regulation mechanisms and identify the main problems and trends in their development. Strategic

priorities for ensuring the competitiveness of educational institutions are proposed, in particular through the implementation of international practices, the harmonization of Ukrainian educational legislation with European standards, the integration of modern information and communication technologies, and the development of public policy in the field of education in the context of decentralization. It has been proven that the effectiveness of state regulation of the competitiveness of educational institutions largely depends on the ability to adapt to dynamic changes in the global educational space, the development of public-private partnerships, the optimization of funding, and the improvement of mechanisms for assessing the quality of education.

The first chapter, "Theoretical and methodological foundations of research on state regulation of the competitiveness of educational institutions," examines the theoretical and methodological foundations of state regulation of the competitiveness of educational institutions, in particular, identifying key approaches to the formation of competitive advantages of educational institutions in the modern globalised educational space. Today, the competitiveness of educational activities is a multi-vector phenomenon that encompasses the quality of educational programmes, the qualifications of teaching staff, the effectiveness of management strategies, and the level of integration of educational institutions into the international academic space. Therefore, the modern education system must be adaptable to the challenges of digitalisation, automation and changes in the labour market, which necessitates the modernisation of educational processes. The competitiveness of educational institutions is determined by their ability to meet the needs of the labour market, develop innovative approaches to learning, and ensure a high level of training for specialists, which requires effective management through a combination of state regulation, financial support, academic autonomy, and international partnership strategies. It has been established that the integration of educational institutions into the international space contributes to increasing their attractiveness to students and teachers, intensifying research activities and attracting investment, which ensures the sustainable development of the educational sphere. A conceptual model for the formation of competitive advantages of educational institutions is proposed, based on

the integration of educational, scientific and administrative components, with an emphasis on the creation of flexible regulatory mechanisms oriented towards international quality standards. The need to expand public-private partnerships in education to attract additional financial and intellectual resources is justified, which will contribute to the improvement of educational services and their adaptation to socio-economic challenges. It has been determined that the process of education reform should be aimed at harmonising Ukrainian education legislation with European standards, integrating modern information and communication technologies, creating digital platforms for learning and ensuring the accessibility of educational services. Effective management of the competitiveness of educational institutions is impossible without the introduction of a comprehensive system for monitoring the quality of education and updating curricula in line with modern socio-economic realities.

Today, the role of education as a strategic factor in the socio-economic development of the country, in particular its influence on the formation of human capital, innovative potential and ensuring the competitiveness of the economy, is extremely important. After all, education not only contributes to the development of intellectual resources and the enrichment of society with knowledge, but is also the main criterion for the level of economic and cultural development of the state. It has been established that the quality of the education system directly correlates with the level of scientific and technological progress, labour productivity and the effectiveness of socio-economic processes, determining the level of integration of society into global development processes. Therefore, there is a need to improve national education policy in line with the current challenges of digitalisation, the innovation economy and the globalisation of the educational space.

It has been found that in the context of modern transformations, education not only performs the function of professional training, but also shapes the ability of citizens to engage in continuous learning, adapt to change and effectively use new technologies. Particular attention is paid to the problems of innovative education, which is a key factor in the development of the knowledge economy. The implementation of educational reforms requires the creation of conditions for the

development of integration processes between education, science and production, which will contribute to the technological renewal of the economy, increase the efficiency of labour resources and strengthen the social cohesion of society. Strategic guidelines for the modernisation of education have been identified, which provide for the introduction of modern educational technologies, the development of international cooperation and the creation of an adaptive learning system that will meet the needs of the labour market and the global economy.

The features of state regulation in the field of education have been studied, with an emphasis on ensuring the competitiveness of educational institutions. It has been determined that state regulation is a multi-level process that covers the regulation of education as a socio-economic sphere, as an innovative environment, and as a complex of institutions engaged in educational activities. The interconnection between state regulation and public policy in the field of education is substantiated, which involves the participation of a wide range of stakeholders, including government authorities, the public, business and international organisations, which contributes to the implementation of educational reforms and increases the transparency of management decisions. The main areas of state regulation are outlined, including control over the quality of educational services, determination of the parameters of educational activities, ensuring the inclusiveness and mobility of educational processes, development of international cooperation and integration of educational institutions into the global educational space.

Today, the role of mobile learning as a new direction in the educational environment is relevant, providing flexibility, accessibility and personalisation of educational processes, especially in crisis situations and military conflicts. It has been established that digitalisation and mobile learning platforms open up opportunities for the commercialisation of educational services, which increases the financial stability of educational institutions and contributes to their international competitiveness. State regulation mechanisms have been identified that ensure the adaptation of education to modern challenges through the introduction of innovative management methods, the development of educational autonomy and the optimisation of resource provision. The

need to develop an effective education policy that takes into account the challenges of globalisation, technological development and national interests has been emphasised, which will create a competitive education system capable of providing high-quality training in line with the current needs of society and the labour market.

The second chapter, "The Concept of Forming Mechanisms for State Regulation of the Competitiveness of Educational Institutions in Ukraine," examines the concept of forming a mechanism for state regulation of the competitiveness of educational institutions in Ukraine, which defines its role as an adaptive system with flexible management tools. It has been established that the mechanism of state regulation of the competitiveness of educational institutions is multidimensional, covering legal, administrative, financial, investment, social and institutional aspects aimed at ensuring the compliance of educational services with national and international quality standards. Regulatory influence should be based on the principles of comprehensiveness, integration with the labour market, autonomy of educational institutions and ensuring the sustainable development of the educational sphere. Therefore, there is a need to apply a systematic approach to the analysis of the mechanism of state regulation, which makes it possible to specify the subject-object, target, instrumental and information-analytical components as an integrated management model.

Strategic directions for improving state regulation of the competitiveness of educational institutions are outlined, in particular the integration of modern information and communication technologies, the creation of digital educational platforms and the strengthening of international cooperation. After all, effective management of the competitiveness of educational institutions involves not only state control and supervision, but also encouraging institutions to improve the quality of educational services, develop research activities and introduce innovative teaching methods. The importance of ensuring a link between the education sector and the labour market is emphasised, which contributes to the adaptation of educational programmes to the current socio-economic needs of the country.

The role of the right to free education for Ukrainian citizens as a key factor

influencing the competitiveness of educational institutions, which determines the accessibility of quality educational services at all levels, was examined. Today, the accessibility of education has legal, social and economic aspects that are regulated by national and international legislation. Ensuring the competitiveness of educational institutions by expanding access to educational services requires financial support mechanisms, including budget financing, regional orders, preferential lending and grant funding. The problems associated with the development of the private education sector, which can exacerbate social inequality and limit financial accessibility for vulnerable groups, are outlined. It has been found that the right to free education has not only socio-economic but also political significance, especially in conditions of war and territorial occupation, where access to education plays an important role in preserving national unity. There is a need to improve the efficiency of budget financing for education and to create a competitive environment that will promote the quality of educational services and prevent educational migration.

The current challenges of globalisation and European integration, which affect the mechanisms of state regulation of the competitiveness of educational institutions in Ukraine, are extremely ambiguous, since education is one of the most integrative areas, and the processes of global standardisation, mobility and innovation are forming new criteria for competitiveness. The need to introduce European approaches to the organisation of the educational process, adapt domestic legislation to European standards, and develop academic mobility and international cooperation is justified. It has been found that the growth of educational migration of the population, problems with material and technical support, the inefficiency of state funding and low integration into international educational rankings are key challenges for Ukrainian educational institutions. Therefore, state policy in the field of education should be aimed at strengthening the competitive advantages of educational institutions by stimulating research activities, expanding dual degree programmes and international recognition of educational qualifications. To this end, state regulation mechanisms are proposed that provide for the strengthening of interregional academic mobility, targeted funding of educational initiatives, and the stimulation of youth remigration.

The third section, "Analysis of the competitiveness of Ukrainian educational institutions through the prism of assessing the effectiveness of state regulation mechanisms," examines methodological approaches to analysing the competitiveness of Ukrainian educational institutions by assessing the effectiveness of state regulation mechanisms, taking into account inter-state, interregional and inter-institutional dimensions. The main factors influencing the level of competitiveness of educational institutions are identified, including the quality of educational services, financial support, human resources, international cooperation and the level of technological modernisation. A statistical analysis of the positions of Ukrainian educational institutions in international rankings, such as PISA and Times Higher Education, has been carried out, allowing for an assessment of the effectiveness of educational policy in a global context. Regional disparities in the development of educational institutions have been identified, and the need for targeted funding and the implementation of strategic reforms to increase their competitiveness has been substantiated. The institutional aspects of competition between educational institutions have been studied, in particular the impact of academic reputation, programme innovation and the level of internationalisation on the overall quality of the educational process. Measures to improve state regulation mechanisms aimed at stimulating the international mobility of students and teachers, expanding academic partnership programmes and improving access to financial and technological resources have been proposed.

The problems and trends in ensuring the competitiveness of Ukrainian educational institutions in the context of modern challenges, in particular war, economic instability and global educational transformations, are identified. The key factors influencing the competitiveness of educational institutions are identified, including adaptation to changing labour market requirements, funding, innovation potential, international cooperation and technological modernisation. Global educational trends, such as the internationalisation of education, the massification of higher education, the development of a competence-based approach and the digitalisation of the educational process, are considered. The negative consequences of the crisis have been identified, including the degradation of the material and technical

base, increased inequality in access to quality education, the outflow of scientific personnel, and the problem of "excessive education," which reduces the effective use of human capital. Areas for improvement in state policy in the field of education have been identified, including expanding state support for educational institutions, introducing inclusive educational practices, integrating innovative teaching technologies, and ensuring the compliance of educational programmes with international standards.

The effectiveness of state regulation mechanisms for the competitiveness of Ukrainian educational institutions in the context of globalisation and the transformation of the educational space has been studied. Key aspects of regulation have been identified, covering economic, social, technological and institutional factors that affect the quality of educational services and the integration of higher education into socio-economic processes. The legislative support for the competitiveness of educational institutions is analysed, in particular the normative acts that define the legal basis for educational activities, university autonomy and mechanisms for ensuring the quality of education. The advantages and disadvantages of the current legislative framework are identified, including issues of financing, innovative development and international integration of Ukrainian higher education. Emphasis is placed on the problems of insufficient funding for science, imbalances in the distribution of resources, and the need to adapt legislation to European standards. The sociological dimension of regulation is considered, in particular the impact of educational policy on social mobility, human capital formation, and the country's economic development. Today, there is a need to reform state mechanisms for regulating education, taking into account global educational trends, the development of partnerships between the state, business and scientific institutions, as well as the implementation of a comprehensive strategy for financing and evaluating the effectiveness of educational institutions.

The fourth chapter, "Priority mechanisms of state regulation of educational institutions in Ukraine in the context of ensuring their competitiveness," examines the priority mechanisms of state regulation of educational institutions in Ukraine with the aim of ensuring their competitiveness in the context of decentralisation and global

educational transformations. Key groups of regulatory instruments are identified, including budgetary, financial, administrative, social and institutional mechanisms. Particular attention is paid to the analysis of budgetary financing as the main mechanism of state support for the education sector, and its importance for ensuring equal access to quality education and the formation of the education market is determined. A retrospective analysis of the effectiveness of budgetary mechanisms has been carried out, and contemporary challenges have been identified, in particular the impact of decentralisation, the optimisation of the network of educational institutions, the funding deficit and the need to improve educational subsidies. The possibilities for diversifying the sources of funding for educational institutions were explored, including international lending, preferential educational loans, state and regional orders, fundraising initiatives and the development of partnerships with business. Key problems of budgetary regulation at various levels of education, from preschool to higher education, are identified, including issues of inclusive education, modernisation of material and technical resources, and improvement of the quality of educational services. The need to improve the formula for the distribution of educational subsidies, increase the efficiency of budget funds, and strengthen the institutional capacity of communities to finance education is substantiated. Strategic directions for the development of budgetary mechanisms have been identified that will contribute to increasing the competitiveness of educational institutions in Ukraine through the introduction of a comprehensive approach to financing, strengthening the link between education and the labour market, stimulating scientific activity, and integration into the European educational space.

The role of state standards as administrative mechanisms for ensuring the competitiveness of educational institutions in Ukraine has been studied. Their importance in shaping a high-quality educational space that meets the country's regulatory requirements and international obligations has been identified. The relationship between administrative mechanisms and the legal environment and institutional processes that determine the activities of the education system is analysed. It is established that state educational standards play a key role in structuring the

educational process, determining requirements for teaching staff, regulating educational services and creating conditions for ensuring the competitive advantages of educational institutions. Particular attention is paid to the challenges affecting the functioning of administrative mechanisms, in particular European integration, security, migration and digital transformations. The need for constant updating of educational standards in line with changes in the socio-economic environment, the challenges of war and global competition is justified. The peculiarities of implementing standards at different levels of education – from pre-school to higher education () – are highlighted, as well as their role in the modernisation of vocational, pre-higher and higher education. The importance of the balance between strict administrative regulation and the autonomy of educational institutions in stimulating their development, adapting to challenges and increasing their competitiveness in the global educational space is emphasised.

The features of regulating the content component of the educational process as a key factor in the competitive advantages of Ukrainian educational institutions in the global mobile space are substantiated. It is determined that the effective organisation of the educational process requires a balance between state regulation, the autonomy of educational institutions, international standards and the needs of learners. The structural components of the educational process are analysed, including pedagogical, personnel, material and technical, organisational, and institutional and managerial components. The importance of a competence-based approach, which determines the competitiveness of graduates in the global labour market and intellectual space, is substantiated. The key priorities for improving the educational process are identified, in particular the introduction of innovative teaching methods, improving the quality of teaching staff, digitisation of the educational environment, development of educational branding and integration of practice-oriented approaches. Particular attention is paid to the issues of remuneration of teaching staff, the need for their motivation and ensuring the sustainable development of the educational sphere. It has been proven that comprehensive modernisation of the content component of the educational process will contribute to strengthening the competitive positions of Ukrainian educational

institutions and the integration of the national education system into the international educational space.

The fifth chapter, "Strategic Priorities for Ensuring the Competitiveness of Ukrainian Educational Institutions," examines the strategic priorities for ensuring the competitiveness of Ukrainian educational institutions in the context of the globalisation of the educational space. Today, the integration of international practices, in particular the introduction of innovative approaches to management, digital and distance learning, the expansion of business partnerships in educational programmes and the intensification of internationalisation processes, are key factors in improving the efficiency of educational institutions. Therefore, it is extremely important to adapt the education system to modern challenges, including the need to modernise educational processes, optimise financial resources, attract foreign students and develop international cooperation. The role of internationalisation of the educational process as an important tool for shaping the international competitiveness of educational institutions is analysed. It has been proven that the creation of joint programmes with foreign partners, the introduction of English-language educational courses, and active participation in international rankings and scientific research contribute to improving the quality of education and ensuring that training meets the modern requirements of the labour market. The prospects for the application of digital transformation as a means of increasing the competitiveness of educational institutions are outlined, in particular the introduction of information and communication technologies, online learning, artificial intelligence and virtual reality into the educational process.

Emphasis is placed on the need to develop partnerships between educational institutions, businesses and research centres as a mechanism for forming an integrated educational and scientific model that takes into account the real needs of the labour market and economic trends. The importance of international accreditations and certifications, which are decisive factors in enhancing the reputation of Ukrainian educational institutions in the global educational space, was analysed. The importance of continuous monitoring of the quality of educational services through the implementation of internal and external evaluation systems that ensure transparency

and efficiency in the management of the educational process was substantiated. It has been proven that the use of international experience, the improvement of digital literacy, the strengthening of an interdisciplinary approach and the intensification of cooperation with employers will contribute to increasing the competitiveness of Ukrainian educational institutions. It has been determined that comprehensive modernisation of the educational process is a key factor in ensuring a high level of academic mobility, Ukraine's integration into the international educational space, and the formation of a competitive education system capable of responding to the challenges of the modern labour market.

The strategic aspects of ensuring the competitiveness of Ukrainian educational institutions in the context of harmonising national legislation with European standards and integrating modern information and communication technologies have been studied. It has been determined that education is a key factor in the socio-economic and cultural development of the country, and its competitiveness is determined by the ability of institutions to adapt to the modern challenges of the global educational space. The need to develop and implement an effective strategy for the development of educational institutions has been substantiated, which includes the digitisation of the educational process, the integration of international educational standards, the development of public-private partnerships, the improvement of teaching staff qualifications and ensuring that educational programmes meet the needs of the labour market. The role of mechanisms for monitoring and evaluating the quality of educational services as tools for improving the efficiency of educational process management is analysed. It is proven that the competitiveness of educational institutions is ensured by the integration of innovative educational technologies, the formation of a flexible system of training specialists oriented towards international labour markets, and active cooperation with business and research centres. It is determined that the introduction of modern management practices, the strengthening of marketing strategies and the attraction of investments will contribute to the formation of an innovative educational environment, the improvement of the international image of Ukrainian educational institutions and their integration into the

European educational space.

The features of public policy to ensure the competitiveness of Ukrainian educational institutions in the context of decentralisation of public administration have been studied. The importance of educational institutions as key stakeholders in territorial development, which form an internal network of interaction with authorities, business structures, public organisations and social infrastructure, has been substantiated. Today, educational institutions perform not only an educational but also a socio-economic function, contributing to the formation of the demographic potential of communities, increasing the investment and migration attractiveness of regions, and developing the local labour market. Therefore, the mechanisms of participation of educational institutions in public governance processes through consultative and advisory bodies, public councils, supervisory boards at educational institutions, as well as within the framework of public-private partnerships have been analysed. It has been established that the effectiveness of public policy in the field of education depends on the level of development of civil society, the transparency of management decisions and the active interaction of educational institutions with other institutions at the territorial level. The prospects for applying a network approach to regulating the competitiveness of educational institutions are outlined, which involves the integration of education, science, business and the public into a single system for ensuring educational and socio-economic development. Practical directions for improving public policy in the field of education are proposed, including expanding the social responsibility of institutions, developing multifunctional centres, creating educational districts, and increasing the level of media activity of educational institutions.

Keywords: competitiveness, educational institutions, education sector, educational services, state regulation, public management mechanisms, public-private partnership, socio-economic development, integration of education, quality of education, innovativeness of education, national values.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділи в монографіях

1. Matviishyn Ye. H., Zhuravel Yu. V. Considering demographic processes for planning the development of the educational services system at the regional level in Ukraine. *Ukraine's capacity to implement the sustainable development program in the context of full-scale armed aggression*: Scientific monograph. Riga, Latvia: "Baltija Publishing". 2025. Volume 1. Pp. 160-173. (*The author's personal contribution: An analysis of the demographic situation was conducted and its impact on the development of the education sector was determined.*).

Статті, опубліковані у наукових виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз

2. Zhuravel Y., Kuzmenko Y., Fedoruk O., Tymkiv I. Increasing the competitiveness of educational institutions in the conditions of internetization. *Eduweb-revista de tecnologia de informacion y comunicacion en educacion*. 2022. Vol. 16, iss. 3. P. 23-40. (*The author's personal contribution: it is determined that ensuring the competitiveness of educational institutions in the context of social transformations significantly depends on the level of use of digital technologies to promote the educational institution, form an image, popularize the results of their own research and activities, as well as journalistic activities*).

3. Abiltarova E., Lisina L., Zhuravel Y., Neizhpapa L., Mengyi Y. Interactive Student Learning Technologies in Higher Education. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2022. Vol. 11, iss. 9. P. 107-117. (*The author's personal contribution: the author analyzes the work of modern scholars on the use of interactive technologies in higher education and highlights some issues regarding the effectiveness of interactive tools in teaching students*).

4. Buhlai N., Androshchuk I., Tron T., Strelnyk O., Zhuravel Yu. Leading Educational Innovation: Transforming Learning Environments for Competitive Competencies in a Global Market. *International Journal of Organizational Leadership*. 2025. Volume 14. First Special Issue. Page 282-290. 10.33844/ijol.2025.60478. (*The author's personal contribution: strategic directions for the use of certain innovative*

educational methods are outlined, including project-based learning, embodied and cross-training, research-intensive and immersive methods, and learning through argumentation, gamification, subject portfolios, tutoring, and storytelling.).

Статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України

5. Журавель Ю. В. Управління конкурентоспроможністю освітніх установ: інклюзивність, підприємництво, маркетинг. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2023. Том 34 (73) № 3. С. 188-192. <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.3/29>

6. Журавель Ю. В. Механізми підвищення конкурентоспроможності закладів освіти в умовах цифрові. Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування. 2023. № 3 (81). С. 203-209. <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2023.3.33>

7. Чжан Ю., Журавель Ю. В. Складові освітнього процесу: вплив на конкурентоспроможність закладів освіти. Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування. 2024. № 3. С. 195-203. <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2024.3.29> (*Особистий внесок автора: акцентовано увагу на кадровому забезпеченні, мотивації педагогів, умовах праці та заробітній платі як ключових чинниках формування якісного людського капіталу та обґрунтовано необхідність поєднання державного регулювання з ініціативністю закладів освіти*).

8. Гао Ю., Журавель Ю. В. Особливості застосування державних освітніх стандартів. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2024. Випуск 44. С. 351-358. <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.44.58> (*Особистий внесок автора: обґрунтовано доцільність інтеграції новітніх цифрових платформ у навчальний процес, що сприяє оптимізації управлінських процедур, зниженню операційних витрат та розширенню доступності освітніх послуг*).

9. Гао Ю., Журавель Ю. В., Озембловська І. С. Роль освіти у соціально-економічних процесах розвитку країни. Актуальні проблеми інноваційної економіки та права. 2024. № 1. С. 66-71. URL: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-1-14> (*Особистий внесок автора: досліджено систему освіти в*

Україні, акцентуючи увагу на її значенні як одного з ключових факторів економічного розвитку держави та підвищення конкурентоспроможності суспільства).

10. Журавель Ю. В. Методичні підходи до аналізу конкурентоспроможності закладів освіти. *Держава та регіон. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2024. № 1. С. 206-214. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2024/36.pdf

11. Журавель Ю. В. Ефективність механізмів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2024. № 40. С. 278-286. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2024/40-2024/49.pdf>

12. Журавель Ю. В. Сучасні виклики та напрями підвищення конкурентоспроможності закладів освіти України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. Том 35 (73) № 1. С. 323-329. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/1_2024/58.pdf

13. Журавель Ю. В. Суть та особливості державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2024. № 41. С. 237-243. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2024/41-2024/35.pdf>

14. Шуцзюань Ч., Журавель Ю. В., Свінцов О. М., Яхно Т. П. Новітні методи підвищення конкурентоспроможності освітніх установ: міжнародна практика та перспективи для України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. Том 35 (74) № 3. С. 152-160. URL:

https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/30.pdf

(Особистий внесок автора: визначено сучасні міжнародні підходи до оцінювання якості освіти та проаналізовано їх особливості та можливості впровадження в українську освітню систему з метою підвищення її ефективності та відповідності світовим стандартам).

15. Журавель Ю. В. Інструментарій державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2024. № 3 (42). С. 5-10. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2024/3/3.pdf>

16. Журавель Ю. В. Роль держави в забезпеченні конкурентоспроможності закладів освіти України у воєнний та післявоєнний період. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2024. № 4 (43). С. 42-49. URL: <http://www.customs-admin.umsf.in.ua/archive/2024/4/9.pdf>

17. Матвіїшин Є. Г., Журавель Ю. В. Урахування міграційних процесів на регіональному рівні в процесі державного регулювання сфери освіти. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025 № 1(31). С. 305-315. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/18789> (*Особистий внесок автора: для районів Львівської області визначено міграційні рухи різних вікових груп населення та виявлено освітню міграцію*).

18. Матвіїшин Є.Г., Журавель Ю. В. Розвиток економіки регіонів і професіоналізація кадрів завдяки публічному інвестуванню професійної освіти. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025 № 2(32). С. 248-258. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20124> (*Особистий внесок автора: визначено залежності між чисельністю випускників у регіональних закладах професійної освіти та обсягами реалізованих продукції і послуг у регіонах*).

19. Журавель Ю. В., Попадинець Н. М., Графська О. І. Вплив євроінтеграції на стратегії державного регулювання в освітній сфері України. *Наукові перспективи*. 2025. № 2(56). С. 201-218. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/20707> (*Особистий внесок автора: узагальнено стратегічні ініціативи та напрями розвитку системи освіти в Україні з урахуванням сучасних викликів та потреб суспільства*).

20. Журавель Ю. В., Попадинець Н. М., Графська О. І. Маргітич В. В. Глобальна конкурентоспроможність української освіти: проблеми фінансування та міграції. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 3(11). С. 738-751.

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/21076> (*Особистий внесок автора: доведено, що ефективність функціонування системи освіти безпосередньо залежить від належного фінансування, впровадження сучасних інноваційних підходів до навчання та управління, а також від тісної взаємодії держави, суспільства і освітніх інституцій для забезпечення високої якості освітніх послуг і підготовки конкурентоспроможних фахівців*).

21. Журавель Ю. В. Ринок надання освітніх послуг в Україні: структура та інструменти державної підтримки в умовах російсько-української війни. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 2(42). С. 64-76. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/19807>

22. Журавель Ю. В. Петрунь А. М., Дьордяй А. С. Інноваційна трансформація системи освіти в умовах воєнних викликів та цифрової економіки. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2025. № 45. С. 168-173. <https://doi.org/1.32782/pma2663-5240-2025.45.29> (*Особистий внесок автора: проаналізовано державну політику підтримки інновацій та інституційні ініціативи у сфері впровадження освітніх технологій, зокрема розвиток цифрових платформ, таких як «Всеукраїнська школа онлайн», «Мрія» та iLearn*).

23. Журавель Ю. В. Бюджетні механізми державного регулювання як інструмент забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти в Україні. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. №8(18). С. 368-381. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-8\(18\)-368-381](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-8(18)-368-381)

Опубліковані праці апробаційного характеру:

24. Zhuravel Y., Popadynets N., Irtysheva I., Stetsiv I., Stetsiv I., Hryhoruk I., Boiko Y., Kramarenko I., Hryshyna N., Trushlyakova A. Management Aspects in the Higher Education Quality Assurance System. In: Ahram T., Taiar R., Groff F. (eds) Human Interaction, Emerging Technologies and Future Applications IV. IHIET-AI 2021. Advances in Intelligent Systems and Computing. 2021. Vol 1378. Springer, Cham. (*The author's personal contribution: The conceptual model of analysis in the management of competitiveness of the higher education system is*

substantiated).

25. Журавель Ю. В. Інноваційний розвиток закладів освіти України. III Міжнародна конференція «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства». 07-08 жовтня. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2021. С. 60-62.

26. Журавель Ю. В. Розвиток закладів освіти України: європейські виклики. Матеріали LXXXII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференція «Розвиток науки в Україні під час воєнного стану», (30 березня 2022), м. Луцьк. С. 55-57. 164 с.

27. Журавель Ю. В. Доступність та права людини на освіту. Міжнародна науково-практична інтернет конференція «Світ наукових досліджень. Випуск 8». 28-29 квітня. Тернопіль, 2022. URL: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/3754/>

28. Журавель Ю. В. Особливості стандартизації передвищої та вищої освіти в умовах війни. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. «Проблеми раціонального використання соціально-економічного, еколого-енергетичного, нормативно-правового потенціалу України та її регіонів» (01 травня 2022 року), ГО «ІЕЕЕД», м. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня "Волиньполіграф", 2022. С. 161-164.

29. Журавель Ю. В. Функціонування освітніх закладів в Україні. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Організаційно-економічні та соціальні складові розвитку підприємництва», м. Дубляни 25 травня 2022 р. Львів: Львівський національний університет природокористування, 2022. С. 206-208.

30. Журавель Ю. В., Попадинець М. В. Стандарти забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах війни. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми раціонального використання соціально-економічного, еколого-енергетичного, нормативно-правового потенціалу України та її регіонів» ГО «ІЕЕЕД», (01 серпня 2022 року), м. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня

«Волиньполіграф», 2022. С. 133-135. *(Особистий внесок автора: проаналізовано стандарти забезпечення конкурентоспроможності системи освіти як важливого чинника підвищення її якості та відповідності сучасним вимогам).*

31. Журавель Ю. В. Пріоритети покращення освітнього процесу закладів освіти України в глобальному мобільному просторі. Збірник тез доповідей дискусійної платформи «Імперативи та безпекові пріоритети збереження і розвитку продуктивної спроможності регіонів України в умовах війни» за заг. ред. д.е.н., проф. Шульц С.Л., д.е.н., проф. А.І. Мокія. Львів. 2022. С. 75-76.

32. Журавель Ю. В., Попадинець Н. М. Брендинг закладу освіти як основа його конкурентоспроможності. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу» ВНУ ім. Лесі Українки, (27-29 червня 2022 року), м. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2022. С. 37-40. *(Особистий внесок автора: брендинг закладу освіти визначено як інструмент підвищення його конкурентоспроможності та привабливості для здобувачів освіти).*

33. Журавель Ю. В., Попадинець М. В. Взаємодія закладів освіти України зі стейкхолдерами розвитку громади. Information and innovation technologies in the XXI century : materiały 5 International scientific conference, Katowice, 15-16 September 2022. С. 23-26. *(Особистий внесок автора: досліджено взаємодію закладів освіти з роботодавцями як важливий фактор підвищення якості підготовки фахівців та їхньої затребуваності на ринку праці).*

34. Журавель Ю. В., Попадинець М. В. Роль закладів освіти для розвитку громади. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства», 6-7 жовтня 2022 р. Навчально-науковий Інститут підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2022. URL: <https://ipptlpnu.herokuapp.com/>. С. 104-106. *(Особистий внесок автора: визначено роль закладів освіти у розвитку*

національної економіки та формуванні людського капіталу).

35. Журавель Ю. В. Вплив публічної політики на розвиток конкурентоспроможності закладів освіти України. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства», 5-6 жовтня 2023 р. Навчально-науковий Інститут просторового планування та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2023. URL: <https://ipptlpnu.herokuapp.com/>. С. 102-103.

36. Журавель Ю. В. Оцінка ефективності державних механізмів регулювання конкуренції українських освітніх установ. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства», 10-11 жовтня 2024 р. Навчально-науковий Інститут просторового планування та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2024. URL: <https://ipptlpnu.herokuapp.com/>. С. 74-76.

37. Журавель Ю. В. Освітня еміграція та імміграція України. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції для освітян «Березневий науковий дискурс 2025» «Синергія освіти, науки та бізнесу в епоху глобальних трансформацій», Чернігів, 27 лютого 2025 р. С. 291-294.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

38. Popadynets N., Zhuravel Yu., Panukhnyk O. The system of maintaining the quality of education through public regulation of activity of higher educational establishments. *Економічні горизонти*. 2019. № 3(10). С. 43-53. URL: <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/212806> (*The author's personal contribution: the system of ensuring the quality of education through the mechanisms of state regulation of higher education institutions is analyzed*).

39. Popadynets N., Zhuravel Yu., Panukhnyk O. Features of licensing in the activities of higher education institutions. *Вісник Економічні горизонти*. 2019. № 1(8). С. 123-130. URL: <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/212805> (*The author's*

personal contribution: the author investigates the peculiarities of licensing in the activities of higher education institutions as a mechanism for ensuring the quality of educational services and compliance with state standards).

40. Журавель Ю. В. Теоретико-методологічні аспекти державного регулювання сфери освіти. *Регіональна економіка*. 2021. № 2(100). С. 125-139. URL: https://re.gov.ua/re202102/re202102_125_ZhuravelYuV.pdf

41. Журавель Ю. В. Безоплатна освіта як чинник впливу на конкурентоспроможність навчальних закладів. *Регіональна економіка*. 2021. № 4(102). С. 27-34. URL: https://re.gov.ua/re202104/re202104_022_ZhuravelYuV.pdf

42. Журавель Ю. В. Аналіз розвитку сфери освіти в Україні в контексті доступності та безоплатності освітніх послуг. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2021. № 6. С. 31-36. URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20216\(152\)/sep20216\(152\)_017_ZhuravelYu.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20216(152)/sep20216(152)_017_ZhuravelYu.pdf)

43. Журавель Ю. В., Коцко О. А., Лазоренко Т. В. Адміністративні механізми забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України. *Регіональна економіка*. 2022. № 1(103). С. 43-50. URL: https://re.gov.ua/re202201/re202201_043_ZhuravelYuV,KotskoOA,LazorenkoTV.pdf. (Особистий внесок автора: визначено концептуальні засади формування адміністративних механізмів у сфері освіти, зокрема їх вплив на конкурентоспроможність закладів освіти в Україні, розглянувши антагоністичний характер цього впливу, узагальнивши сутність державних освітніх стандартів та визначивши критерії їх застосування, а також обґрунтувавши системні заходи впровадження цих стандартів у країнах ЄС для підвищення ефективності освітньої політики).

44. Журавель Ю. В., Григорук І. І. Конкурентні переваги закладів освіти України у глобальному мобільному просторі. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2022. Вип. 1(153). С. 32-38. URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20221\(153\)/sep20221\(153\)_032_ZhuravelYu,HryhorukI.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20221(153)/sep20221(153)_032_ZhuravelYu,HryhorukI.pdf) (Особистий внесок автора: визначено основні складові освітнього процесу, що формують конкурентні переваги закладів освіти України, акцентував увагу на

значущості міжнародного стажування для академічної мобільності та охарактеризував ключові проблеми навчального процесу, зокрема необхідність залучення практиків).

45. Журавель Ю. В., Попадинець М. В., Якубів В. М., Гринаш Л. П. Публічна політика забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах децентралізації державної влади. *Регіональна економіка*. 2022. № 2(104). С. 63-78. URL: https://re.gov.ua/re202202/re202202_063_ZhuravelYuV,PopadynetsMV,YakubivVM,HrynashLP.pdf (*Особистий внесок автора: досліджено теоретико-прикладні засади формування та реалізації публічної політики забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти та обґрунтовано значення їхньої взаємодії з органами влади та місцевого самоврядування, а також визначено роль освітніх установ у розвитку громад*).

46. Zhuravel Y., Popadynets N., Hrynkevych S., Panukhnyk O., Ratushniak I. Content Component of The Educational Process As A Competitive Advantage of Ukrainian. *ASEJ Scientific Journal of Bielsko-Biala School of Finance and Law*. 2022. Vol. 26, No. 2. P. 55–62. URL: <https://asej.eu/index.php/asej/article/view/637/619> (*The author's personal contribution: the main indicators in education are analyzed, namely, the dynamics of the average monthly salary in educational institutions is determined and the priorities for improving the educational process in educational institutions of Ukraine are substantiated*).

47. Buhlai N., Androshchuk I., Tron T., Strelnyk O., Zhuravel Yu. Advanced educational techniques and their role in enhancing learning outcomes. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2024. Special Issue (14/02-XLV.). Pp. 24-29. (*The author's personal contribution: it is substantiated that modern pedagogical technologies, approaches and tools should be adapted for the active implementation of successful international practices against the European globalization principles of sustainable development*).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	40
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ.....	51
1.1. Стан наукової розробки та генезис конкурентоспроможності освітньої діяльності.....	51
1.2. Роль освіти у соціально-економічних процесах розвитку країни в сучасних умовах.....	62
1.3. Зміст державного регулювання в освітній сфері та його особливості щодо конкурентоспроможності закладів освіти.....	72
Висновки до розділу 1.....	86
 РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ..	89
2.1. Комплексний механізм державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти.....	89
2.2. Право на безкоштовну освіту громадян України як чинник впливу на конкурентоспроможність закладів освіти.....	103
2.3. Глобалізаційні та євроінтеграційні виклики застосування механізмів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України.....	124
Висновки до розділу 2.....	143
 РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ..	146
3.1. Методичні підходи до аналізу конкурентоспроможності закладів освіти в статистичній оцінці (міждержавний, міжрегіональний і міжінституційний виміри).....	146
3.2. Проблеми і тенденції забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України.....	163
3.3. Ефективність механізмів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України.....	173
Висновки до розділу 3.....	191

РОЗДІЛ 4. ПРІОРИТЕТНІ МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	194
4.1. Бюджетні механізми регулювання закладів освіти України: ретроспективний аналіз ефективності та перспективи їх реалізації в умовах децентралізації державної влади.....	194
4.2. Державні стандарти як адміністративні механізми забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України.....	212
4.3. Регулювання змістовної складової освітнього процесу як конкурентної переваги закладів освіти України у глобальному мобільному просторі.....	229
Висновки до розділу 4.....	246
 РОЗДІЛ 5. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ..	250
5.1. Міжнародні практики підвищення конкурентоспроможності освітніх закладів.....	250
5.2. Стратегія забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах гармонізації українського і європейського законодавства у сфері освіти та інтеграція сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.....	267
5.3. Публічна політика забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах децентралізації державної влади.....	284
Висновки до розділу 5.....	304
ВИСНОВКИ.....	308
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	318
ДОДАТКИ.....	361

ВСТУП

Актуальність теми. У контексті глобалізації та інтеграційних процесів, що відбуваються у світовому освітньому просторі, питання конкурентоспроможності закладів освіти набуває особливої актуальності. Зміцнення позицій національної освіти на міжнародному рівні вимагає ефективного впровадження інноваційних підходів в управлінні освітніми процесами та розроблення державних стратегій, що забезпечують розвиток конкурентних переваг закладів освіти України.

Структурні реформи та зміни в освітньому праві України, зокрема прийняття законів «Про освіту» та «Про вищу освіту», сформулювали необхідність всебічного аналізу та оцінки ефективності державного регулювання в цій сфері. Державне регулювання конкурентоспроможності закладів освіти стає ключовим інструментом вирішення завдань, пов'язаних із підвищенням якості освіти, її доступності та відповідності потребам сучасного ринку праці.

Це дослідження спрямоване на аналіз, оцінку та розробку державних механізмів регулювання, які можуть сприяти підвищенню конкурентоспроможності українських закладів освіти в умовах міжнародної інтеграції та світових освітніх трендів. Визначення ефективності таких механізмів дає змогу формувати рекомендації для оптимізації державного впливу на освітній сектор, що своєю чергою стане основою для вироблення стратегій розвитку освіти в Україні.

Вплив війни на конкурентоспроможність освітньої сфери в Україні має глибокий і багатоаспектний характер. Війна призвела до руйнування освітньої інфраструктури, переривання навчальних процесів і вимушеної міграції учнів, студентів, вчителів і викладачів. Це створило серйозні виклики для забезпечення безперервності освітніх послуг і підтримання якості освіти на належному рівні. Водночас такі умови стимулювали інтенсивний розвиток дистанційних та онлайн-форм навчання, упровадження інноваційних освітніх технологій, що є одним із чинників модернізації та підвищення міжнародної конкурентоспроможності української освіти. Також відкрилися нові можливості

для реформування та адаптації освітньої системи, спрямовані на зміцнення її стійкості в умовах воєнного стану в Україні та здатності реагувати на сучасні виклики глобалізованого світу.

Значний внесок у дослідження різних аспектів конкурентоспроможності освітніх установ, охоплюючи загальні середні та вищі заклади освіти, аналіз чинників впливу на привабливість закладів для студентів, а також визначення різних управлінських підходів, формування маркетингової стратегії, що сприяє конкурентній перевазі, зробили українські вчені. Так, А. Абрамкіна, О. Грішнова визначили оцінку конкурентоспроможності освітніх послуг у вищих навчальних закладах освіти, А. Літкевич – конкурентоспроможність закладу загальної середньої освіти, С. Редько, А. Панченко – управлінські аспекти конкурентоспроможності закладу загальної середньої освіти, З. Рябова – маркетингову стратегію в освіті, А. Шевченко – напрями підвищення конкурентоспроможності освітніх закладів, А. Шворак С. Бреус, І. Сугоняко – оцінювання конкурентоспроможності закладів вищої освіти.

Окремі аспекти стратегічного управління та державного регулювання освіти, зокрема питання управління освітою на рівні держави та окремих навчальних закладів, оцінка впливу державних стратегій, законодавчих ініціатив і реформ на якість освіти розкрито у працях таких дослідників: І. Семенець-Орлова, О. Сидорчук – стратегічне управління освітою, І. Жеребило – правове забезпечення освітньої системи, В. Філіпова – модернізація державної політики у сфері освіти, О. Кравченко – механізми державного управління освітою, А. Ромін – державне управління конкурентоспроможністю закладів освіти, О. Топузов – європейські стандарти якості освіти. Серед іноземних авторів про конкурентоспроможність закладів освіти пишуть Дж. Ломбарді, Д. Крейґ, Е. Капалді, Д. Гейтер, С. Мендонса, Ф. Альтбах, Г. Хорта та ін.

Водночас науковці досліджують питання інновацій та інтернаціоналізації освіти, зокрема інновації у навчанні, впровадження нових освітніх технологій та міжнародного співробітництва в освіті, освітні інновації, цифровізація, академічна мобільність, міжнародні рейтинги університетів розкрили у своїх

працях І. Стеців, Є. Матвіїшин, В. Філіппова, Ю. Дзюрах, З. Бурик та ін.; управління конкурентоспроможністю вищими навчальними закладами та міжнародну освіту розглянули О. Гринькевич, І. Лопушанський, О. Хоменко, М. Карпа, Н. Попадинець, С. Паранчук, М. Сандул, О. Білик; інтернаціоналізацію освіти досліджувала Т. Ящук; Болонський процес і нову парадигму освіти розкрив Ю. Рашкевич; оцінювання ефективності освітніх інновацій висвітили С. Бреус, І. Согурняко, М. Мороз, Н. Подольчак, П. Петровський, Л. Антонова, О. Руденко та ін.

Дослідження, проведені науковцями та практиками, роблять акцент на важливості розвитку конкурентоспроможної освіти та застосуванні важелів державного регулювання цієї сфери. Однак потрібно більше уваги приділити формуванню і використанню механізмів державного регулювання, що мають сприяти підвищенню конкурентоспроможності закладів освіти в Україні, що і визначило актуальність вибраної теми дослідження, його мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з темами наукових досліджень Національного університету «Львівська політехніка» «Наукові засади забезпечення сталого розвитку територіальних громад і територій в умовах національних викликів та повоєнного відновлення України» (номер державної реєстрації: 0124U000016)) та ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» «Розробка механізму стимулювання ефективного використання економічного потенціалу розвитку біоекономіки в Україні» (номер державної реєстрації: 0120U100493).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розроблення теоретико-методологічних засад та науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти в Україні.

Визначена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- узагальнити і систематизувати понятійно-термінологічний апарат дослідження механізмів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти;

- окреслити зміст державного регулювання в освітній сфері та його особливості щодо конкурентоспроможності закладів освіти;
- визначити структуру комплексного механізму державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти;
- виявити проблеми та ризики забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України з огляду на глобалізацію та інтернаціоналізацію освіти і запропонувати напрями застосування відповідних механізмів державного регулювання в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних викликів;
- виокремити та систематизувати методичні підходи до аналізу конкурентоспроможності закладів освіти;
- обґрунтувати вплив окремих механізмів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти на різні соціальні групи та забезпечення сталого розвитку освітньої системи;
- проаналізувати та систематизувати бюджетні механізми фінансування закладів освіти України;
- класифікувати державні стандарти як адміністративний механізм забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України та дати пропозиції щодо їх поетапного наповнення й оновлення;
- сформулювати прогресивні підходи підвищення конкурентоспроможності закладів освіти з погляду перспективності впровадження в Україні кращої міжнародної практики;
- визначити стратегічні пріоритети забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України;
- обґрунтувати публічну політику забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах децентралізації державної влади.

Об’єктом дослідження є конкурентоспроможність закладів освіти України.

Предметом дослідження є державне регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах сучасних викликів.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети та вирішення завдань дослідження застосовується комплексний методологічний підхід, що включає в себе принципи, техніки, загальні наукові, спеціалізовані та міждисциплінарні методи наукового аналізу, а також базові аспекти сучасних економічних теорій, системного аналізу та теорії державного регулювання. Зокрема, застосовуються такі методи: теоретичного узагальнення та абстрактно-логічний – для систематизації теоретичних положень щодо понятійно-категорійного апарату конкурентоспроможності освітніх закладів (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3); ретроспективний аналіз – для дослідження еволюції концепції конкурентоспроможності освітньої діяльності (підрозділ 1.1); структурно-логічний та семантичний аналіз – для виявлення взаємозв'язків між освітньою політикою, ринком праці та соціально-економічним розвитком, а також визначення сутності ключових понять, пов'язаних із конкурентоспроможністю освіти в контексті державного регулювання (підрозділ державного регулювання освітньої сфери та визначення відмінностей у державному регулюванні освіти різних країн (підрозділ 1.3); узагальнення, групування і систематизації – для обґрунтування структури механізму державного регулювання конкурентоспроможності (підрозділ 2.1); факторний аналіз та SWOT-аналіз – для оцінки впливу безкоштовної освіти в розрізі доступності і якості освітніх послуг, визначення сильних і слабких сторін реалізації державної політики у сфері безкоштовної освіти та для розробки стратегічних напрямів реформ (підрозділи 2.2, 5.2); кластеризації – для ідентифікації країн за рівнем адаптації освітніх політик до євроінтеграційних процесів (підрозділ 2.3); фінансово-економічного, порівняльного та статистичного аналізу – для визначення рівня конкурентоспроможності закладів освіти, оцінки ефективності різних моделей державного регулювання освіти та дослідження змін у фінансуванні освіти (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 4.1); структурно-логічний та контент-аналіз – для визначення взаємозв'язку між державними стандартами та рівнем конкурентоспроможності освіти та вивчення тенденцій у формуванні змісту освітніх програм (підрозділи 4.2, 4.3); екстраполяції і дисперсійного аналізу –

для аналізу міжнародного досвіду та прогнозування впливу міжнародних практик на українську освіту (підрозділи 5.1, 5.3); графічний – для побудови та схематичного представлення результатів дослідження (усі розділи дисертації).

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних основ і розробленні практичних рекомендацій щодо побудови та використання механізмів державного регулювання, які сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності закладів освіти в Україні. У межах дослідження були отримані положення, які мають наукову новизну та виносяться на захист:

уперше:

- розроблено структурну модель комплексного механізму державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти в Україні, що в поєднанні суб'єктно-об'єктної, цільової, інструментальної та інформаційно-аналітичної складових і визначає варіативність забезпечення широкого переліку, доступності і якості освітніх послуг; перевагою відповідного комплексного механізму державного регулювання є орієнтація на здобуття конкурентних переваг закладів освіти в мобільному освітньому просторі та на ринку мобільного навчання;

- запропоновано інтегрований методичний підхід до аналізу конкурентоспроможності закладів освіти, який поєднує міждержавний, міжрегіональний та міжінституційний виміри на основі статистичної оцінки та дозволяє комплексно оцінювати конкурентоспроможність освітніх закладів з урахуванням специфіки національних систем освіти, регіональних відмінностей та інституційних особливостей, що підвищує точність і об'єктивність порівнянь, а також сприяє розробленню ефективних стратегій для підвищення конкурентоспроможності освітніх систем в умовах глобалізації;

- обґрунтовано доцільність впровадження сучасних підходів для підвищення конкурентоспроможності закладів освіти, поширених у міжнародній практиці, зокрема: інтернаціоналізація освіти, цифрова трансформація, інноваційні підходи до навчання, партнерство з бізнесом та науково-дослідницькі центри, підвищення якості освітніх послуг, міжнародна

акредитація та сертифікація, моніторинг якості освіти шляхом підвищення фінансування закладів освіти, створення умов для співпраці з бізнесом, інвестування в цифрову інфраструктуру, стимулювання мобільності студентів і викладачів, а також посилення ролі досліджень й інновацій в навчальному процесі;

– запропоновано матричний підхід для визначення пріоритетів формування і реалізації публічної політики забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах децентралізації, що передбачає побудову матриці взаємодії закладів освіти з іншими стейкхолдерами розвитку громади (владою, наукою, бізнесом, суб'єктами соціальної інфраструктури, громадськістю, населенням) і сприяє покращенню державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти через формування політичних, професійних, працересурсних, функціональних і міжнародних мереж;

удосконалено:

– теоретико-прикладні основи обґрунтування щодо пріоритетів покращення освітнього процесу закладів освіти України, зокрема його педагогічної, кадрової, матеріально-технічної, організаційної й інституційної складових, визначальним напрямком яких є забезпечення компетентісно-кадрової синергії у площині мотивації науково-педагогічної діяльності, а також брендинг закладів освіти в умовах зростаючої конкуренції глобального мобільного простору;

– концептуальну модель забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти в умовах повномасштабної війни та глобальних трансформацій, яка інтегрує механізми стратегічного управління, цифровізації, міжнародної кооперації та адаптивного розвитку та яка, на відміну від наявних, полягає у використанні гнучкого механізму регулювання конкурентних позицій освітніх закладів шляхом інтеграції міжнародного досвіду та національних освітніх особливостей, що дає змогу оперативно реагувати на зміни економічного та соціального середовища;

– проблемно-орієнтований підхід до аналізування ефективності бюджетного фінансування сфери освіти України в розрізі основних груп бюджетних механізмів, що дає змогу виявити динаміку фінансової децентралізації, обґрунтувати пріоритети покращення бюджетного регулювання та можливості диверсифікації джерел доходів закладів освіти;

– структурно-логічну схему впливу державних важелів регулювання на освітній сектор із соціологічної точки зору, яка дає змогу врахувати очікування суспільства та бізнес-спільноти в умовах реформування освітньої системи через інтеграцію різних механізмів регулювання, що мають на меті забезпечити баланс між державними пріоритетами та вимогами ринку праці, а також враховує не лише інституційні зміни в освітній політиці, але й прогнозовані демографічні зміни і соціальні очікування та спрямовані на підвищення якості освіти, доступності, адаптивності до нових економічних реалій і запитів ринку та лежать в основі рекомендацій щодо системного застосування адміністративного механізму стандартизації діяльності закладів освіти України в контексті забезпечення їх конкурентоспроможності, що поєднують покращення галузевих, професійних стандартів, стандартів за рівнями освіти та спеціальностями, які сукупно визначають дорожню карту забезпечення якості освіти в Україні з поступовим впровадженням для закладів освіти адаптованих стандартів;

отримали подальший розвиток:

– концептуально-правові обґрунтування щодо доступності безоплатних освітніх послуг із системним розкриттям інституційного, інфраструктурного й інструментального підходів до формування політики у цій сфері, що дає змогу визначити основні заходи держави у забезпеченні доступності та безоплатності освітніх послуг в Україні для всіх рівнів освіти;

– інтеграційний підхід у діяльності закладів освіти, що поєднує форми та способи інтеграції на рівні освітніх і владних інститутів, визначає закономірності формування конкурентного глобального освітнього простору та дає змогу визначати пріоритети державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти в інтерпретації проблемної матриці з використанням законодавчих,

фінансових, соціальних та інших механізмів з урахуванням їх впливу на різні соціальні групи;

– стратегічні напрями забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в контексті інтеграції економічних, правових і технологічних аспектів, що дозволяє створити сучасну, адаптивну та ефективну модель управління освітніми процесами відповідно до вимог сучасного ринку, зокрема на основі запропонованої концепції довгострокової стратегії управління ресурсами та з урахуванням умов децентралізації державної влади в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні теоретико-методологічних і прикладних положень, які спрямовані на систематизацію та доповнення механізмів державного регулювання, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності закладів освіти в Україні. Основні положення, висновки і рекомендації за результатами дослідження впроваджені в діяльності органів регіонального рівня, а саме: департаменту економічної політики Львівської обласної державної адміністрації (довідка № 1-52/939 від 09.11.2022 р.); департаменту освіти і науки Івано-Франківської обласної державної адміністрації (довідка № 322 від 28.03.2023 р. та довідка № 1-52/127 від 17.03.2023 р.); департаменту освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації (довідка № 03-01/01/775 від 21.04.2023 р.); Яворівської міської ради Львівської області (довідка № 6179 від 08.06.2025 р.); Любомльської міської ради Волинської області (довідка № 48 від 29.08.2025 р.); Шептицької міської ради Львівської області (довідка № 1329/1 від 06.10.2025 р.).

Також результати дослідження отримали практичну реалізацію в освітньому та науковому процесі, а саме в Національному університеті «Львівська політехніка» (довідка № 67-01-536 від 22.04.2025 р.) та (акт про використання результатів дисертаційного дослідження).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені в дисертації, одержані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистих досліджень докторанта. Матеріали кандидатської дисертації у роботі

на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження розглянуто та схвалено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, серед яких, зокрема: III Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства» (м. Львів, 7–8 жовтня 2021 р.); LXXXII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Розвиток науки в Україні під час воєнного стану» (м. Луцьк, 30 березня 2022 р.); Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Світ наукових досліджень» (м. Тернопіль, 28-29 квітня, 2022 р.); I Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми раціонального використання соціально-економічного, еколого-енергетичного, нормативно-правового потенціалу України та її регіонів» (м. Луцьк, 01 травня 2022 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Організаційно-економічні та соціальні складові розвитку підприємництва» (м. Дубляни, 25 травня 2022 р.); Дискусійна платформа «Імперативи та безпекові пріоритети збереження і розвитку продуктивної спроможності регіонів України в умовах війни» (м. Львів, 9 червня 2022 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу» (м. Луцьк, 27-29 червня 2022 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми раціонального використання соціально-економічного, еколого-енергетичного, нормативно-правового потенціалу України та її регіонів» (м. Луцьк, 01 серпня 2022 р.); V Міжнародна науково-практична конференція «Information and innovation technologies in the XXI century» (м. Катовіце, 15-16 вересня 2022 р.); IV Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства» (м. Львів, 6-7 жовтня 2022 р.); V Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства» (м. Львів, 5-6 жовтня 2023 р.); VI Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства»

(м. Львів, 10-11 жовтня 2024 р.); III Міжнародна науково-практична конференція для освітян «Березневий науковий дискурс 2025» «Синергія освіти, науки та бізнесу в епоху глобальних трансформацій» (м. Чернігів, 27 лютого 2025 р.).

Публікації. 47 наукових праць, серед яких: 3 статті у періодичних виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних Scopus/WoS; 1 розділ колективної монографії; 19 статей у наукових фахових виданнях України; 14 тез доповідей науково-практичних конференцій з яких 1 індексується в міжнародній наукометричній базі даних Scopus; 10 публікацій, що додатково відображають результати дисертації.

Структура і обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 386 сторінок. Робота містить 22 таблиці, 47 рисунків, список використаних джерел із 383 назв та 5 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

1.1. Стан наукової розробки та генезис конкурентоспроможності освітньої діяльності

У сучасному освітньому просторі питання конкурентоспроможності освітньої діяльності, конкурентоспроможності освітніх інституцій набуває особливої актуальності, враховуючи зростаючу глобалізацію та інтенсифікацію міжнародної академічної взаємодії. Конкурентоспроможність в освіті стає важливим індикатором якості, інноваційності та здатності освітнього закладу залучати та утримувати талановитих студентів і викладачів, а також забезпечувати релевантність навчальних програм реаліям ринку праці.

Конкурентоспроможність у сфері освіти охоплює багатоаспектний аналіз здатності освітніх інституцій задовольняти потреби студентів, науковців, а також відповідати вимогам ринку праці. Вона включає в себе якість навчання, наукову діяльність, міжнародну співпрацю, а також здатність інституцій адаптуватися до змінних умов зовнішнього середовища. Стійка конкурентоспроможність передбачає залучення якісних ресурсів, ефективне їх використання та постійне оновлення освітніх програм і методик навчання з огляду на актуальні наукові і технологічні досягнення.

Одним із ключових елементів підвищення конкурентоспроможності є інтеграція освітніх закладів у міжнародний освітній і науковий простори. Це не лише розширює можливості для студентів та викладачів участі у міжнародних програмах обміну і співпраці, а й забезпечує обмін знаннями і кращими практиками, що сприяє зростанню якості освітніх послуг. Більше того, активна міжнародна діяльність підвищує привабливість закладу для іноземних студентів, що є важливим фактором його економічної стійкості.

Теорія залежності конкурентоспроможності освітньої діяльності від конкурентоспроможності закладу освіти базується на припущенні, що внутрішні ресурси та потенціали навчального закладу безпосередньо впливають на якість освітніх послуг, які вони пропонують. Освітній заклад, що має високий рівень організаційних, наукових, методологічних та технічних ресурсів, здатний забезпечувати більшу якість навчання, що, в свою чергу, підвищує його конкурентоспроможність на освітньому ринку.

Конкурентоспроможність освітньої діяльності може бути оцінена через кілька ключових параметрів: якість навчальних програм, кваліфікація викладацького складу, доступність та інноваційність навчального процесу, а також залученість студентів і випускників у наукові дослідження і практичні проекти. Вищі показники у цих сферах сприяють підвищенню репутації закладу, що робить його більш привабливим для потенційних студентів, науковців та інвесторів.

Розвиток конкурентоспроможності освітнього закладу передбачає не тільки внутрішні інвестиції в освітні та наукові ресурси, але й активну зовнішню політику, наприклад, міжнародну співпрацю, участь у міжнародних освітніх та наукових програмах, а також маркетинг та брендинг. Інтеграція світових освітніх практик та стандартів може значно підсилити позиції закладу на глобальному ринку освітніх послуг.

Так, сьогоденні реалії ставлять перед системою освіти завдання забезпечення більшої доступності та підвищення якості освітніх послуг, що спонукає до глибокої модернізації, орієнтованої на ефективніше використання людських ресурсів, управлінських практик та матеріально-технічної бази закладів загальної середньої освіти, професійної освіти чи вищої освіти. У контексті освітніх реформ, постійного вдосконалення інформаційного середовища та динамічних соціальних змін особливо актуальною є мета сталого розвитку таких закладів як відкритих систем, що інтегровані в соціальне середовище.

Суспільні вимоги до компетенцій випускників загальної середньої освіти

стають все вищими, підсилюючи необхідність звернення уваги на їхню конкурентоспроможність. Це обумовлює зміцнення процесів реформування освіти, орієнтованих на досягнення міжнародних освітніх стандартів. Велика кількість наукових робіт фокусується на конкурентоспроможності в освітньому секторі, зокрема розглядають теоретичні та методологічні аспекти підвищення конкурентоспроможності у середній освіті А. Абрамкіна [2], А. Літкевич [140; 141], Д. Пузіков [246], С. Редько, А. Панченко [257], З. Рябова [265], М. Самохін, А. Самохіна [270], І. Семенець-Орлова [275; 276], фаховій передвищій та вищій освіті О. Гринькевич [51-55], О. Грішнова [56; 57], В. Кремень [75], Є. Матвійшин [153], Н. Савицька [268], У. Садова [269], Л. І. Тимошенко [314], Ю. Рашкевич [255], А. Шевчук [319], Л. Яковенко, О. Пащенко [328], І. Стеців [283; 284] та ін.

У звіті Ради Європейського Союзу від листопада 2004 року, що обговорює розширення функцій освіти, вказується на важливість освіти у збереженні культурного рівня суспільства та впровадженні ключових соціальних і громадянських цінностей, таких як громадянські права, рівність, толерантність і повага. Освіта виступає критично важливою у контексті збільшення соціального і культурного розмаїття, яке відчувається всіма державами-членами. Крім того, освіта спрямована на забезпечення людей засобами для входження і продовження трудової діяльності, що є важливим для підтримки соціальної згуртованості [240].

Останнім часом вносяться зміни до чинного законодавства, що покликані підвищити конкурентоспроможність освітніх закладів. Ці зміни спонукають до розробки нових методів управління закладами освіти, покращення якості освітніх послуг і посилення фандрайзингової діяльності керівників загальноосвітніх закладів. Такі заходи мають на меті зміцнення їх позицій на ринку праці. Отже, виникає потреба у детальному розгляді поняття конкурентоспроможності загальноосвітніх закладів та визначенні ключових елементів, що впливають на їх ефективність.

Зокрема, за словами С. Редько, А. Панченко, однією з важливих умов конкурентоспроможності освітніх закладів є їх здатність до швидкої

реорганізації у відповідь на зміни в умовах діяльності. Заклади освіти мають бути гнучкими, аби відповідати сучасним вимогам ринку освітніх послуг. За словами Зайцева, загальна характеристика освітнього процесу відображається через здатність інституції відповідати суспільній користі, що визначає її конкурентоспроможність на ринку [258]. Таким чином, конкурентні переваги освітньої організації на ринку можуть розглядатися як важливий фактор, що одночасно відповідає на суспільні запити та підвищує якість та інноваційність послуг.

Дослідниця А. А. Абрамкіна аналізує конкурентоспроможність освітніх послуг як «сукупність конкурентних переваг, які дозволяють освітній організації досягати ефективної взаємодії зі споживачами, максимально задовольняючи їх потреби та вподобання і визначаються рівнем конкурентоспроможності випускників на ринку праці» [2]. За її словами, конкурентоспроможність освітніх послуг виявляє наявність унікальних переваг, які роблять освітні послуги найбільш привабливими для споживачів. Здатність утримувати та розширювати ці якості є ключовим аспектом, що призводить до підвищення конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

Д. Пузіков поділяє думку про значимість конкурентоспроможності освітніх закладів, акцентуючи на потенційних можливостях, які вона відкриває для суспільства. Він описує конкурентоспроможність як наявні та потенційні здібності закладу до надання освітніх послуг високого рівня, які відповідають суспільним потребам у підготовці кваліфікованих спеціалістів, а також у розробці та реалізації науково-методичної та науково-технічної продукції на сьогоднішній день і в майбутньому. Таке визначення підкреслює важливість конкурентоспроможності для економічного, соціального та духовного розвитку суспільства [249].

3. Рябова розглядає конкурентоспроможність освітніх організацій як здатність випускати фахівців, готових до розробки і впровадження нововведень, здатних витримувати конкуренцію на ринку праці та вести ефективну політику в усіх сферах своєї діяльності. Така конкурентоспроможність вимірюється через

успішність випускників на ринку праці та їх здатність реалізувати професійні та особистісні якості, сформовані під час навчання [265].

І. Семенець-Орлова вважає, що конкурентоспроможність може бути оцінена через можливість ефективного використання маркетингових інструментів для досягнення цілей і завдань організації. Це сприяє підвищенню якості освітніх послуг та зміцненню позицій в конкурентній боротьбі [276].

У науковому дискурсі питання підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти розглядається як складний багатовимірний процес, що охоплює організаційні, кадрові, інноваційні та міжнародні аспекти розвитку. Зокрема, Ломбарді (Lombardi) та ін. запропонували оригінальну концепцію приведення освітніх послуг у відповідність до вимог світового ринку, у межах якої конкурентоспроможність університетів визначається рівнем унікальності академічної спільноти, високою продуктивністю науково-педагогічного персоналу та якістю внутрішніх освітніх процесів [350]. Такий підхід підкреслює значення внутрішніх інституційних ресурсів як основи для формування конкурентних переваг на глобальному освітньому ринку.

Подальший розвиток цього напрямку відображено у працях Ф. Альтбаха (Altbach), який наголошує, що міжнародна конкурентоспроможність університетів безпосередньо залежить від їхньої здатності продукувати проривні наукові дослідження, що отримують світове визнання, а також від наявності висококваліфікованого викладацького складу, розвиненої академічної мобільності, прозорості управління та ефективності організаційних структур [332]. Учений акцентує увагу на тому, що університети мають виступати не лише освітніми, а й науково-дослідними центрами, інтегрованими у глобальні знаннєві мережі.

Водночас Г. Хорта (Horta) розширив підхід до аналізу конкурентоспроможності, визначивши її через інституційну приналежність закладу до країн із домінуючими науковими системами та рівень інтернаціоналізації освітнього і наукового простору [346]. На думку дослідника, ефективність вищої освіти значною мірою обумовлена не лише внутрішніми

характеристиками університету, а й національними умовами розвитку науки, освітньої політики та міжнародного співробітництва.

Таким чином, у системі наукових підходів до забезпечення міжнародної конкурентоспроможності закладів вищої освіти сформовано три ключові напрями: інституційно-якісний (Ломбарді), науково-дослідний та кадровий (Альтбах) і системно-інтернаціоналізаційний (Хорта). Їхнє поєднання визначає сучасне бачення університету як динамічного суб'єкта глобального освітнього простору, здатного адаптуватися до світових стандартів, розвивати власні наукові школи та підтримувати міжнародну академічну репутацію.

У сучасних умовах розвитку національного інтелектуального потенціалу, освітні установи знаходяться в активній конкуренції за інтелектуальні та фінансові ресурси, включаючи державне фінансування, яке розподіляється відповідно до залученості та ефективності їх діяльності. Ефективність освітньої установи може бути оцінена через її відповідність поточним ринковим умовам, що вказує на її конкурентоспроможність у взаємодії з іншими учасниками ринку. Вивчення концепції «конкурентоспроможність» дозволяє визначити цю здатність як наявну сукупність переваг, яка може сприяти зайняттю вигідної позиції на ринку. Проте, концепція конкурентоспроможності у контексті освітніх послуг вимагає детального аналізу, адаптованого до специфіки освітньої галузі.

Вважається, що проблема управління конкурентоспроможністю загальноосвітніх закладів перебуває на перетині педагогічних, економічних і управлінських наук, тому необхідно ретельно проаналізувати велику кількість теоретичних матеріалів із зазначених і суміжних дисциплін. Необхідно також враховувати антропологічні та психологічні аспекти навчання, а також загальні умови когнітивної діяльності. Крім того, соціальний статус освіти у суспільстві вимагає врахування соціетальних чинників освіти, які обумовлені діяльністю людей, що визначають напрям і характер суспільного розвитку, а також різноманітні матеріальні і духовні створення у формі освітніх соціальних інститутів, потреб людей у освіті, їх інтересів і ціннісних орієнтирів.

А. Літкевич висвітлює інтегральне поняття конкурентоспроможності загальноосвітнього закладу, що базується на вивченні існуючих визначень конкурентоспроможності у економічних науках та їх поєднанні з результатами досліджень конкурентоспроможності освітніх послуг закладів вищої освіти, інших освітніх установ, а також психологічних і соціальних чинників [142].

У маркетинговому словнику визначення конкурентоспроможності навчального закладу подається як здатність установи до змагання на ринку освітніх послуг через забезпечення переваги у якості та доступності освіти [383]. Однак, дане визначення не висвітлює концепцію у повній мірі.

Автори роботи «Конкурентоспроможність ВНЗ як об'єкт управління» аргументовано розглядають конкурентоспроможність освітнього закладу як комплексну характеристику, що відображається в ряді переваг над конкурентами по таких показниках, як маркетингові, фінансово-економічні, кадрові, матеріально-технічні, та соціально-політичні, що свідчать про здатність закладу до стабільної діяльності та швидкої адаптації до змін у зовнішньому середовищі [265].

Поділяючи погляди О. Топузова, можна визначити конкурентоспроможність ВНЗ як здатність навчального закладу пристосовуватися до змін умов конкуренції на певному ринковому сегменті шляхом підвищення економічної ефективності своєї діяльності (внутрішня економічна конкурентоспроможність) та високим рівнем задоволення попиту споживачів на випускників та окремі послуги (зовнішня соціальна конкурентоспроможність), що робить їх привабливішими, ніж пропозиції конкурентів [290]. Це поєднання з поглядами авторів методичних розробок, які розглядають конкурентоспроможність як можливість домінувати на ринку через кращі соціально-економічні показники, такі як якість, ціна, методи навчання, престиж і т.д. [147], підкреслює, що внутрішня економічна конкурентоспроможність, що виражається в якості освітніх послуг, забезпечує зовнішню соціальну конкурентоспроможність, допомагаючи навчальному закладу займати лідируючі позиції на ринку.

Конкурентоспроможність освітнього закладу визначається його багатофункціональним характером та широким спектром діяльностей, який охоплює не лише чисто економічні чи змагальні аспекти конкуренції, а й різноманітні форми співпраці. Ця співпраця має місце в розробці стратегій освітнього закладу, вирішенні спільних проблем та задач із іншими освітніми установами, державними органами, підприємствами та роботодавцями. В цьому криється основна відмінність конкурентоспроможності освітніх закладів від типових ринкових відносин, що характеризують конкурентоспроможність бізнес-підприємств.

Особливу увагу на розвитку конкурентоспроможності освітніх закладів приділив К. Гораш, акцентуючи на важливості інтеграції співробітництва та конкуренції між різними учасниками ринку знань. На його думку, у контексті сучасної знаннєвої економіки стає критично важливою здатність до співпраці, або «конкордоздатність», тобто здатність до ефективної міжсуб'єктної комунікації, що контрастує із конкурентною боротьбою в традиційному виробництві матеріальних благ [47].

У постіндустріальну епоху в економіці знань особливу роль відіграють такі феномени, як «конкуренція» та «кон-кооперація», що поєднують в собі елементи конкуренції та співпраці. Цей підхід, який вводить нову парадигму в систему економічних і соціальних відносин, був акцентований низкою авторів, вказуючи на те, що конкуренція є важливою, але не вичерпною складовою сучасної економіки. Кооперація, нарівні з конкуренцією, є невід'ємною для існування сучасної економіки, зокрема у сфері освіти.

Відповідно до положень Генеральної угоди, схваленої Світовою організацією торгівлі, освітні послуги реалізуються у чотирьох основних формах, що відображають сучасну структуру міжнародного ринку освіти [349]:

По-перше, форма «споживання за кордоном» передбачає переміщення споживача освітніх послуг (студента, слухача) до країни, де ці послуги надаються, що є традиційною моделлю академічної мобільності й однією з провідних форм інтернаціоналізації освіти.

По-друге, поширеною є дистанційна форма надання освітніх послуг, що здійснюється за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Такий формат забезпечує гнучкість, доступність і розширення географії освітнього впливу, сприяючи розвитку цифрової освіти та формуванню глобальних освітніх платформ.

По-третє, комерційна присутність постачальника освітніх послуг з однієї країни на території іншої реалізується через створення представництв, філій чи спільних навчальних центрів. Ця форма сприяє розширенню міжнародного партнерства, обміну управлінськими практиками та залученню інвестицій у сферу освіти.

І, нарешті, четверта форма – наявність представників організації-постачальника освітніх послуг, що передбачає транскордонну академічну мобільність фахівців з метою безпосереднього надання освітніх послуг за кордоном. Такий підхід формує глобальний кадровий ринок освіти, підвищує якість освітніх програм і стимулює інтеграцію національних систем освіти у світовий простір.

У сукупності ці форми реалізації освітніх послуг відображають еволюцію міжнародної освітньої політики, спрямованої на забезпечення конкурентоспроможності освітніх інституцій у глобальному вимірі.

Під час розбудови конкурентоспроможності закладів загальної середньої освіти необхідно звертати рівну увагу як на внутрішні, так і на зовнішні фактори, які впливають на їхні конкурентні переваги. Серед внутрішніх чинників важливе місце займає розвиток ключових компетенцій учнів, забезпечення високоякісних освітніх послуг, наявність кваліфікованих педагогічних кадрів та підтримання психологічного і соціального благополуччя студентського середовища. Також значущим є формування позитивного іміджу освітнього закладу через високу якість навчання та залученість у громадське життя.

Зовнішні чинники також сприяють підвищенню конкурентоспроможності, включаючи взаємодію з державними організаціями, приватним сектором та іншими освітніми установами, що ведуть до кращого використання ресурсів та

ефективного адаптування до ринкових умов. Такий комплексний підхід дозволяє освітнім установам не лише підтримувати стабільність у своїй діяльності, але й гнучко реагувати на зміни в освітньому та соціальному контекстах.

Якщо аналізувати дослідження в напрямі конкурентоспроможності вищої освіти то бачимо, що конкурентоспроможність у сфері вищої освіти, розглядаючи як явище і процес, займає ключове місце в академічних дослідженнях та освітній політиці, адже визначає стратегічні напрямки розвитку освітніх установ [21]. Вивчення конкурентоспроможності вимагає глибокого аналізу концепції «конкуренції», оскільки без розуміння сутності конкуренції неможливо в повній мірі зрозуміти, як формується конкурентоспроможність. Цей процес спонукає виробників до неперервного вдосконалення, зниження витрат, підвищення якості продукції та послуг, тим самим збільшуючи їх конкурентоспроможність на ринку. Дослідження конкуренції є фундаментом для розуміння механізмів розвитку конкурентоспроможності в освітній сфері.

Науково-педагогічна діяльність може призводити до створення так званих освітніх продуктів. В контексті конкурентоспроможності, освітні послуги виступають як засіб забезпечення доступу до навчання, яке збільшує цінність робочої сили споживача цих послуг і підвищує його конкурентні переваги на ринку праці. Наприклад, дослідник Л. Шевченко характеризує освітню послугу як «системно організований, інтегрований продукт вищого навчального закладу, який включає процес набуття знань і практичних умінь, спрямованих на задоволення професійних амбіцій та кар'єрне зростання особи» [318]. Т. Ящук визначає освітню послугу як цілеспрямований процес придбання, переказу та освоєння навичок і знань, що сприяє неперервному духовному, культурному, соціально-економічному розвитку та удосконаленню суспільства та держави [329].

Хоменко О. В., Сандул М.С. [307] вважають, що конкурентоспроможність системи вищої освіти визначається її здібністю ефективно задовольняти державні потреби у формуванні інтелектуального капіталу, наукових розробок, а також у розвитку гуманістичних цінностей та світогляду в суспільстві. Вона

забезпечує успішну інтеграцію в міжнародний освітній контекст, вносячи вклад у соціально-економічний розвиток країни та науково-технічний прогрес світової спільноти.

Нікончук Н. В. [171] зазначає, що конкурентоспроможність системи вищої освіти оцінюється через її здатність сприяти соціально-економічній безпеці країни, шляхом розвитку та вдосконалення людського капіталу. Цей процес важливий для підтримки інноваційного зростання національної економіки та формування економіки, базованої на знаннях.

Сандул М. С. [271] доводить, що Система вищої освіти, що вважається конкурентоспроможною, має забезпечувати якісне та своєчасне задоволення потреб суспільства у сучасних і майбутніх компетенціях, знаннях та наукових дослідженнях. Окрім цього, така система має демонструвати ефективність у комерціалізації отриманих результатів, активно взаємодіючи з бізнесом і державними структурами в рамках національної інноваційної системи. Важливою є також розвиток міжнародних академічних зв'язків, участь у міжнародному обміні знаннями, сприяння сталому розвитку країни, виконання соціально-просвітницьких функцій та формування гуманістичних цінностей в суспільстві.

На наш погляд, зростання конкурентоспроможності освітньої діяльності вимагає розробки та впровадження ефективних управлінських стратегій, заснованих на сучасних наукових підходах та методологіях управління якістю. Систематичний аналіз внутрішнього середовища освітнього закладу, оцінка його сильних та слабких сторін, а також зовнішніх можливостей і загроз є ключовими для формулювання ефективних стратегій, що забезпечують стале підвищення якості освітніх послуг.

На основі цього можна визначити, що стратегічне планування розвитку освітньої діяльності, базуючись на комплексному підході до вдосконалення всіх складових освітнього процесу, є вирішальним для забезпечення його конкурентоспроможності. Також значним аспектом конкурентоспроможності є інноваційність в освітніх методиках та технологіях. Цифровізація навчальних

процесів, впровадження електронних ресурсів та дистанційних технологій навчання можуть значно підвищити доступність і якість освітніх послуг. Впровадження сучасних ІТ-рішень дозволяє освітнім закладам бути гнучкими у відповідях на змінні вимоги студентів і роботодавців, що, в свою чергу, забезпечує кращу адаптацію випускників до умов сучасного ринку праці [381].

Враховуючи соціальний аспект, конкурентоспроможність також включає здатність освітніх установ відігравати ключову роль у соціально-економічному розвитку регіонів. Університети та коледжі, як центри наукових досліджень і культурної діяльності, можуть істотно впливати на культурний розвиток, економічне зростання та соціальну стабільність своїх регіонів [87].

Таким чином, зростання конкурентоспроможності в освітній сфері є багатовекторним завданням, яке вимагає комплексного підходу та стратегічного планування на рівні кожного освітнього закладу, з урахуванням глобальних тенденцій і національних особливостей.

1.2. Роль освіти у соціально-економічних процесах розвитку країни в сучасних умовах

Освіта відіграє ключову роль у розвитку інноваційного потенціалу суспільства, починаючи від формування, реалізації, до відтворення його здатностей, з особливою увагою на необхідності оперативної відповіді на зміни у науці, технологіях, виробництві, і бізнесі, зокрема в реформуванні освітньої системи та здатності освіти формувати інтелектуальний капітал. Побудова незалежної держави, яка захищає свої національні інтереси, передбачає наголос на освіті як пріоритеті, на її неперервності та різноманітності, що базується на демократії та гуманістичних цінностях, вимагаючи прогресивних освітніх та управлінських технологій. Важливими є питання національно-патріотичного виховання, збереження ідентичності, розвитку ціннісних орієнтацій, ініціативи інноваційних освітніх проєктів, які формують навички та компетенції, потрібні

сучасному інноваційному суспільству.

Система освіти в Україні займає ключове місце у розвитку економіки та суспільства, використовуючи значні ресурси – від людських до інфраструктурних. Вона охоплює освітні установи, науково-дослідні центри, комплекси, управлінські структури на державному та місцевому рівнях, а також заклади, які займаються підвищенням кваліфікації. Освіта слугує важливим критерієм, за яким визначається ступінь розвитку держав, народів і громад. Якість і рівень освітньої системи безпосередньо впливають на благополуччя людей, культурний і духовний стан суспільства, а також швидкість економічного, наукового, технологічного, політичного і соціального розвитку.

В умовах сьогодення, як і в усьому світі, роль освіти як ключового фактора у формуванні нового типу економіки та соціального життя стає все більш помітною через збільшення значення людського капіталу. Якість освіти та культурний розвиток населення, здатність до глибокого розуміння світу та ефективного використання актуальної інформації визначають якість життя в українському суспільстві та його здатність до інтеграції в національні та глобальні процеси розвитку. Сучасна освіта, що відповідає потребам ринку праці та суспільства, слугує як важливий адаптаційний ресурс у динамічно мінливому світі, ключ до успішного та стабільного розвитку суспільства.

Значення освіти у процесах соціально-економічного прогресу держави невинно збільшується в сучасних умовах, відображаючи її комплексний вплив на розвиток суспільства та економіки. Різноманітні функції освіти, включаючи соціальні, культурні та духовно-освітні аспекти, вже давно є предметом дослідження в науці [77-78]. Проте, усвідомлення економічної значимості освіти, аналіз її впливу на економічний розвиток та визначення шляхів її оптимізації є ключовим завданням, рішення якого може згладити існуючий розрив між виробничим потенціалом освітньої сфери та очікуваннями економіки.

Незаперечно, економічне значення освіти прямо впливає на економічний розвиток країни. Освітня система, генеруючи розвиток інтелектуального потенціалу та збагачуючи суспільство новими знаннями, сприяє технологічному

оновленню та інноваціям у виробництві, що, у свою чергу, веде до зростання економіки. Взаємозв'язок між освітнім процесом та підвищенням кваліфікації працівників згідно з вимогами часу вимагає інвестицій у розвиток знань, наукових досліджень та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, зміцнення їх соціального захисту в контексті розвитку ринкових відносин, що сприятиме більшій доступності наукових знань і підвищенню ефективності спеціалістів у втіленні інноваційних ініціатив.

У сучасному світі освіта виконує ключові ролі: оновлення людського капіталу для економічних потреб країни, підтримка бази даних для прогресу людського капіталу, що сприяє його розвитку та, відповідно, підсилює соціально-економічний прогрес суспільства та особистісне зростання людей. Запит на інноваційну освіту зумовлений потребами сучасної епохи, де ми спостерігаємо швидкий прогрес технологій та підвищення конкуренції в інноваційній сфері, де освіта стає ключовим елементом у розвитку суспільства, перевищуючи важливість виробничих засобів та природних ресурсів [137]. За останні двадцять років спостерігається зменшення взаємозв'язку між наукою, освітою та виробництвом; освіта та наука залишаються віддаленими від процесу створення інноваційної економіки. Інноваційна освіта, з одного боку, спонукає до інноваційних змін в культурі та соціальному середовищі, з іншого – є відповіддю на виклики соціально-економічного прогресу, передбачаючи процес створення нових знань через активну взаємодію між освітою, наукою та виробництвом.

Сьогодні створення цінностей базується на збільшенні ефективності праці та втіленні інновацій, тобто реалізації знань у практичній діяльності. Розвиток освіти нового типу породжує ряд викликів, зокрема знаходження балансу між традиціями та новаторством, визначення критеріїв новизни в навчанні, формування економіки заснованої на знаннях, ставлення до інновацій учасниками освітнього процесу, ефективна організація інноваційного процесу, а також навчання спеціалістів, готових до інноваційної діяльності. Економічний розвиток все більше залежить від здобуття нових знань та їх практичного

застосування. Освіта стає ключовим елементом у підготовці майбутнього, формуючи світогляд нових поколінь. Тому одне з основних завдань освіти полягає у пом'якшенні негативних ефектів швидкого цивілізаційного прогресу. Проте кожна концепція чи підхід вимагає детального аналізу та адаптації до специфіки інноваційного розвитку. Саме інновації стають ключем до модернізації економіки та суспільства на фоні поліпшення державного управління у наукових та інноваційних сферах, вказуючи шлях до зростання ефективності загальнодержавної політики.

Метою інновацій у сфері освіти, що є вкрай актуальною, служить встановлення критеріїв та способів їх досягнення, які дозволять внести якісні перетворення в освітню систему і середовище. Це надасть людям широкі можливості для гармонійного розвитку у духовній, творчій, та фізичній площинах, відповідно до потреб регіону; сприятиме залученню громадян до процесу розвитку освіти; враховуватиме потреби різних соціальних груп; посприє сталому розвитку України як конкурентоспроможної, ефективної економіки; відображатиме тенденції розвитку сучасної України на міжнародному рівні [187]. Інноваційне освітнє середовище засноване на визначених принципах, спрямованих на створення системних змін для забезпечення доступності, безперервності, якості та інвестиційної привабливості освіти. Серед ключових принципів – випереджаючий розвиток, відкритість і суспільна участь, безперервність навчання, стратегічні інвестиції та інноваційність середовища. Завдання, що стоять перед освітою, мають комплексний характер, що вимагає інтегрованого підходу для вирішення існуючих проблем, визначення шляхів розвитку єдиного освітнього простору, забезпечення якості та доступності освіти, розробки ефективних управлінських та економічних механізмів.

Варто відзначити, що зростання інноваційного потенціалу української економіки відбувається завдяки впровадженню нововведень, ініційованих певними науковими галузями, що впроваджуються в промисловість і вносять в неї значні поліпшення. Також слід зауважити, що на початковому етапі будь-

який інноваційний процес реалізується за рахунок ресурсів, які вже є у розпорядженні підприємства, а завершальний результат, що передбачає вдосконалення якості продукції та розширення її номенклатури, а також розвиток виробничих взаємин, веде до досягнення значних економічних ефектів.

Для просування знаннєвої економіки та її впливу на соціоекономічний прогрес в Україні потрібно [132]: – активізувати застосування у промисловості досягнень науки, підвищити частоту та глибину використання наукових розробок у виробничому секторі; – модернізувати та оновлювати технічну базу та активи українських компаній; – підтримувати динамічний розвиток малих і середніх інноваційних компаній, посередницьких структур і стимулювати інвестиції у венчурний капітал; – заохочувати інноваційну та винахідницьку діяльність на підприємствах, впроваджувати системи мотивації інноваційної активності на виробництвах, встановлювати практику доповіді про інноваційні досягнення; – фасилітувати комерціалізацію інтелектуальної власності, удосконалити методики ринкової оцінки інтелектуальних активів у структурі капіталу бізнесу; – створювати інструменти моніторингу інноваційної активності в галузях, на виробництвах, регіонах, компаніях та організаціях, аналізувати ефективність використання державних інвестицій у інновації; – впроваджувати упрощену систему оформлення договорів для компаній, що здійснюють експорт інноваційної продукції; – зміцнювати інформаційно-інноваційний аспект діяльності закордонних представництв України. Щоб відповідати розвиненим країнам і тим, що розвиваються, де домінують закони економіки знань, українському керівництву варто зосередитися на оновленні освіти та науки, покращенні її фінансування, а також на об'єднанні зусиль суспільства для створення умов для зростання знаннєвої економіки.

Оновлення системи освіти та наукових досліджень повинно стати ключовим завданням України у XXI столітті, з метою розвитку економіки, заснованої на знаннях. Це дозволить підняти національний інтелектуальний потенціал на високий рівень та покращити міжнародну конкурентоспроможність країни. Переосмислення поточного стану та майбутнього освіти вимагає підходу,

що вчить не просто передавати готові знання, але розвивати в учнів вміння працювати з інформацією, дозволяючи їм здобувати знання, відповідні до швидких змін у світі. Цей підхід може відкрити шлях до навчання дітей важливим навичкам для успіху в динамічному, технологічно орієнтованому світі, адаптуючи освітні стратегії до методів, що забезпечують успіх у бізнесі та сучасному суспільстві. Важливими навичками, які повинні бути в центрі уваги, є критичне мислення, здатність вирішувати проблеми, креативність, інноваційність, командна робота, інформаційна грамотність, а також здатність до навчання в контексті [110].

Детермінанти, що впливають на розвиток освітньої сфери в Україні, охоплюють такі аспекти (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні чинники, які впливають на розвиток освітньої діяльності в Україні

Чинники	Характеристика
Рівень фінансування	Обмежені бюджетні асигнування можуть знижувати доступність високоякісної освіти, затримувати наукові дослідження та інноваційні ініціативи, що відчутно гальмує загальний розвиток цих сфер.
Політична стабільність	Політичні коливання та нестабільність можуть зумовлювати зниження довіри до національної системи освіти та науки, зменшувати обсяги інвестицій та спричиняти відтік кваліфікованих спеціалістів з країни.
Кадровий ресурс	Дефіцит висококваліфікованих викладачів, вчителів та науковців серйозно обмежує можливості для розвитку як освітньої, так і наукової галузей.
Стан освітньої і наукової інфраструктури	Недостатність сучасних навчальних та наукових установ ускладнює проведення якісних наукових досліджень та ефективне навчання
Міжнародна співпраця	Взаємодія з зарубіжними установами дозволяє обмінюватися знаннями та досвідом, залучати ресурси для спільних проєктів, що сприяє підвищенню рівня освітніх та наукових програм.

Джерело: систематизовано автором

Ці чинники взаємопов'язано впливають на якість та ефективність освітньої діяльності, вимагаючи комплексного підходу до їх вирішення та регулювання від держави.

Тому у сучасному світі система вищої освіти, що адекватно відповідає потребам сьогодення, є критичним фактором підвищення якості людського

капіталу, каталізатором інновацій та основою для прискореного економічного та соціального прогресу. Оновлення української системи вищої освіти, з урахуванням світових освітніх трендів та ширшого соціально-економічного контексту, є ключем до ефективного виконання цих критичних функцій, важливість яких для соціально-економічної динаміки та цивілізаційного розвитку України не можна недооцінити, вимагаючи глибокого аналізу і узагальнення сутності, впливу та механізмів економіки знань на суспільне виробництво в глобалізованому світі.

Ще до початку війни в Україні вже було розпочато процеси цифровізації в освітніх закладах, охоплюючи документообіг та навчально-методичне забезпечення, що згодом призвело до активного впровадження сучасних технологій і створення електронних бібліотек [23, с. 4]. На горизонті – перетворення освітньої системи за допомогою проекту «Мрія», який має на меті створити персоналізований освітній шлях для кожної дитини, з навчальним контентом, орієнтованим на індивідуальні інтереси і здібності, та зручними інструментами для батьків і вчителів для зменшення бюрократії [37]. Основна мета трансформації полягає в забезпеченні рівного доступу до освіти для всіх громадян, незалежно від їхнього місця проживання, та створенні умов для професійного розвитку педагогів.

Донедавна спостерігалася помітна динаміка у сфері освіти, яка включала зміни у кількості освітніх закладів та учнівсько-студентського контингенту, розширення спектру спеціальностей вищої освіти, а також зміщення на ринку праці, що було стимульовано розвитком цифрових технологій. Українська педагогічна наука та освітні інституції сформували значний інноваційний ресурс, особливо через велику кількість наукових робіт, монографій, дисертацій та інших видань на актуальні теми освіти. Ця багата науково-методична основа є джерелом для подальших досліджень і введення освітніх нововведень, а також для розробки сучасних навчальних технологій [97].

У переддень повномасштабної агресії росії проти України, Кабінет Міністрів України ухвалив Стратегію розвитку вищої освіти на 2022-2032 роки

(23 лютого 2022 р., Розпорядження № 286-р), в якій було виявлено основні перешкоди розвитку галузі та запропоновано рішення для їх подолання на десятиліття вперед [246]. Значні виклики включали обмежене фінансування, неефективність управління, закритість навчальних закладів, проблеми з корупцією та академічною доброчесністю, обмежений доступ до якісної освіти, та відсутність готовності до європейської інтеграції. Це висвітлює стан української освіти, який був підкреслений у міжнародних оцінках.

Міжнародні оцінки системи вищої освіти України відображають її ключові виклики та потребу в реформуванні відповідно до європейських стандартів. Аналіз міжнародних рейтингів, таких як QS World University Rankings, Times Higher Education (THE) та U-Multirank, свідчить про слабкі позиції більшості українських університетів у глобальному освітньому просторі. Основними факторами, що впливають на цей стан, є війна, яка призвела до знищення освітньої інфраструктури, обмежене фінансування наукової діяльності, недостатній рівень міжнародної співпраці, брак академічної мобільності студентів і викладачів, а також проблеми з дотриманням принципів академічної доброчесності [378-380].

Дослідження Світового банку та Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) підтверджують, що фінансова нестабільність системи освіти в Україні є одним із основних факторів, що перешкоджають її сталому розвитку. У звітах зазначається, що державне фінансування вищої освіти є недостатнім, а механізми розподілу бюджетних коштів потребують реформування з урахуванням принципів ефективності та прозорості [282]. У той же час, рівень приватного фінансування університетів залишається низьким, що обмежує їхню автономію та здатність до впровадження інновацій.

Значним викликом залишається питання академічної доброчесності та боротьби з корупцією у сфері освіти. Рівень корупційних ризиків в українських університетах залишається високим, що негативно впливає на якість освітнього процесу та формування довіри до українських дипломів на міжнародному рівні. Важливими кроками у цьому напрямку є посилення антикорупційних

механізмів, впровадження прозорих процедур вступу та оцінювання, а також активізація співпраці з міжнародними партнерами для обміну досвідом у сфері забезпечення якості освіти.

Таким чином, міжнародні оцінки підкреслюють необхідність системних змін у сфері вищої освіти України, що передбачає посилення інтеграції у європейський освітній простір, реформування фінансової системи, підвищення рівня академічної доброчесності та розширення міжнародної співпраці. Реалізація положень Стратегії розвитку вищої освіти на 2022-2032 роки має стати важливим кроком на шляху до покращення позицій України у міжнародних рейтингах та забезпечення конкурентоспроможності випускників на глобальному ринку праці.

Варто відзначити, що в освітньому процесі 2023/2024 року основну увагу приділено наступним аспектам [37; 322]: продовження реформи освіти відповідно до концепції «Нова українська школа» через введення у 6-х класах нових стандартів базової середньої освіти; ліквідація освітніх прогалин, спричинених спочатку довготривалими карантинними обмеженнями, а пізніше – повномасштабною війною росії проти України; зміцнення національно-патріотичного виховання і громадянської свідомості, вдосконалення навичок критичного сприйняття інформації у воєнний час; освітні програми з особистої безпеки; психологічна підтримка усіх учасників навчального процесу. Ці завдання в умовах триваючої війни набувають особливої актуальності та вимагають негайного вирішення.

Освітня система в Україні відіграє вирішальну роль у формуванні економіки та соціальної структури країни, ефективно використовуючи значний спектр ресурсів. Вона є складною мережею, що включає освітні заклади, наукові центри, адміністративні структури та інші елементи, кожен з яких вносить свій вклад у культурне та інтелектуальне збагачення суспільства. Освіта служить основою для розвитку держав, культури народів та громад, а також каталізатором для економічного прогресу та інновацій. У сучасному світі освіта здобуває все більше значення як основний фактор економіки знань, відіграючи

ключову роль у соціально-економічному розвитку та інтеграції суспільства в глобальні процеси.

Зростаюче значення освіти у сучасних умовах підкреслює її роль як невід'ємної частини соціально-економічного розвитку. Інвестиції в освіту сприяють підвищенню кваліфікації робочої сили, розвитку інноваційного потенціалу країни та зміцненню соціальної згоди. Інвестиції в освіту відіграють ключову роль у розвитку людського капіталу та стимулюванні довгострокового економічного зростання. Це, зокрема впливає на різні аспекти соціально-економічного розвитку (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Інвестиції в напрями освітньої діяльності та їх соціально-економічний ефект

Напрямок	Характеристика соціально-економічного ефекту
Професійна підготовка та перепідготовка	Інвестиції у вищу освіту та професійні заклади освіти сприяють розвитку кваліфікованої робочої сили, здатної задовольняти потреби змінюваного ринку праці. Наприклад, технічні університети та коледжі готують фахівців, які стають основою інноваційної економіки.
Освіта для дорослих та підвищення кваліфікації	Інвестиції в освітні програми для дорослих (онлайн-курси та модульне навчання) дозволяють працівникам адаптуватися до нових технологій та економічних умов. Це сприяє навчанню впродовж життя та гнучкості на ринку праці.
Фундаментальні дослідження	Фінансування наукових досліджень в університетах та наукових інститутах сприяє розвитку нових технологій та інновацій, що є основою для технологічного прогресу та промислового розвитку.
Інклюзивна освіта	Інвестиції у програми, що спрямовані на підтримання освіти для незахищених та малозабезпечених верств населення, забезпечення рівних можливостей для всіх, сприяння зниженню бідності та покращенню соціальної соціального захисту.
Інтернаціоналізація освіти	Інвестиції в програми міжнародного обміну та співпраці вищих навчальних закладів підвищують якість освіти та готують студентів до роботи в глобалізованому світі.

Джерело: систематизовано автором

Кожен з цих напрямків має свої специфічні вимоги до інвестицій і взаємозв'язки з економічними і соціальними цілями розвитку країни, відіграючи суттєву роль у формуванні стійкої та прогресивної економіки.

Визнання економічної значущості освіти, її оптимізація та адаптація до потреб ринку праці є важливими кроками до подолання розриву між

очікуваннями суспільства та можливостями освітньої сфери.

Українська освітня система стоїть перед викликами сучасності, що вимагає її невідпинного оновлення та модернізації. Це не лише про впровадження новітніх технологій чи розширення доступу до якісної освіти, але й про глибше переосмислення освітніх цінностей, методів навчання та взаємодії зі студентами. Навчальний процес має стати більш гнучким, адаптивним до потреб учнів, сприяючи розвитку критичного мислення, креативності та інших навичок, необхідних для успіху в сучасному світі.

Стратегічний розвиток освіти в Україні має включати забезпечення доступності та якості освітніх послуг, впровадження інноваційних програм та підходів, а також підтримку неперервного навчання. Важливим аспектом є також міжнародна інтеграція та співпраця, що дозволить Україні взаємодіяти з глобальною освітньою спільнотою, обмінюватися досвідом та найкращими практиками [60].

На завершення, інновації у сфері освіти відіграють ключову роль у формуванні економіки знань та забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку України. Переосмислення освітніх стратегій та адаптація до потреб сучасного суспільства дозволить Україні підвищити рівень національного інтелектуального потенціалу, зміцнити міжнародну позицію та впевнено крокувати шляхом інноваційного розвитку.

1.3. Зміст державного регулювання в освітній сфері та його особливості щодо конкурентоспроможності закладів освіти

Державне регулювання в освітній сфері є складним управлінським процесом, що може поєднувати або концентруватись на різних напрямках, цілях, об'єктах. У даному дослідженні мова йде про регулювання державою в особі органів державної влади конкурентоспроможності закладів освіти. Однак слід розуміти, що це один з аспектів управлінського впливу. Водночас державне

управління у сфері освіти має тісний зв'язок із публічною політикою, яка передбачає участь широкого кола зацікавлених сторін, включаючи освітні установи, громадськість, бізнес і міжнародні організації. Публічна політика у сфері освіти сприяє формуванню прозорих механізмів ухвалення рішень, реалізації освітніх реформ, залученню громадян до обговорення стратегічних пріоритетів та підвищенню ефективності освітнього процесу. Таким чином, державне регулювання та публічна політика у сфері освіти є взаємопов'язаними процесами, що забезпечують комплексний підхід до розвитку освітньої системи, її адаптації до сучасних викликів та підвищення її якості і доступності.

Для комплексного дослідження механізму (механізмів) державного регулювання діяльності закладів освіти доцільно враховувати вертикальні і горизонтальні інструментальні взаємозв'язки для досягнення поставленої мети – забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти.

Державне регулювання в освітній сфері може охоплювати:

1. Регулювання сфери освіти в цілому як виду економічної діяльності, сфери зайнятості та сфери соціальної інфраструктури;

2. Регулювання сфери освіти як осередку науково-інноваційної діяльності;

3. Регулювання інститутів сфери освіти, в тому числі які:

– є суб'єктами освітньої діяльності, тобто надають освітні послуги за різними рівнями (дошкільною, повною загальною середньою, професійно-технічною, фаховою передвищою, вищою та їхніми підрівнями), ступенями (молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії (мистецтва), доктор наук), спеціалізацією, формами (формальною, неформальною, інформальною), мають різний правовий статус за формою власності та підпорядкованістю, мають різну територіальну приналежність (у різних типах поселень);

– виконують специфічні функції у сфері освіти – координуючі, контролюючі, консультуючі, патронуючі;

– формують і реалізують освітню політику – міжнародну, державну, регіональну, місцеву, в тому числі з ознаками публічності;

4. Регулювання параметрів освітньої діяльності – спеціалізації, вартості

послуг, організації освітнього процесу з співвідношенням різних видів діяльності (основної педагогічної, наукової, інноваційної, мистецької, виховної, інтеграції в міжнародний освітній простір (освітня мобільність)), умов педагогічної і наукової діяльності (матеріально-технічних, фінансових, організаційних, мотиваційних), поєднання/альтернатива реального та онлайн-навчання (функціонування мобільних освітніх платформ), результатів (успішності) навчання (за суб'єктно-об'єктними оцінками), компетентностей випускників (у тому числі за оцінками працедавців), придатність до працевлаштування випускників (відповідність компетентностей потребам і вимогам працедавців, кар'єрні перспективи за обраним фахом [255, с. 153]);

5. Регулювання якісних показників сфери освіти – якості, конкурентоспроможності, інноваційності, практичної цінності, інклюзивності, мобільності (глобальної доступності), орієнтованості на всебічний розвиток тощо.

Суть поняття «публічна політика» визначається як сукупність цілеспрямованих дій держави, громадянського суспільства та інших зацікавлених сторін, спрямованих на розв'язання суспільно значущих проблем через механізми публічного врядування, законодавчі ініціативи та адміністративні рішення [62]. Вона характеризується відкритістю, участю широкого кола суб'єктів, діалоговою природою та орієнтацією на суспільне благо.

У контексті державної політики у сфері освіти публічна політика відіграє ключову роль у формуванні стратегічних напрямів розвитку освітньої системи, забезпеченні доступності та якості освіти, регулюванні освітнього простору відповідно до соціально-економічних потреб держави. Вона включає розробку освітніх реформ, реалізацію програм модернізації навчальних закладів, створення механізмів фінансування освіти та забезпечення рівного доступу до освітніх послуг. Участь громадськості, експертного середовища та бізнес-структур у процесі ухвалення рішень щодо освітньої політики сприяє її ефективності та відповідності сучасним викликам. Таким чином, публічна

політика є основою для формування дієвої та адаптивної державної політики в освітньому секторі, забезпечуючи збалансованість інтересів усіх зацікавлених сторін.

Для українських реалій багатоаспектність і комплексність проблеми державного регулювання в освітній сфері актуалізує фокусування уваги на питаннях забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти (рис. 1.1). Це дає змогу поєднувати питання покращення якості освітніх послуг, а також розуміти їх конкурентні переваги в мобільному освітньому просторі. Мова йде не лише про боротьбу за абітурієнта (учня) з ризиками освітньої міграції, що в умовах повномасштабної війни значно зростає, але й формування глобального ринку мобільного навчання, де надання освітньої послуги в онлайн-форматі стає не лише новим елементом забезпечення її якості, але й створює нові можливості комерційної діяльності закладів освіти з отриманням додаткових прибутків, а також продовження освітнього процесу в умовах безпекових ризиків. Для прикладу, якщо в 2015 році глобальний ринок мобільного навчання оцінювався в майже 8 млрд дол. США, у 2020 році він зріс до 20 млрд дол. США, то в 2022 році його оцінювали в 71,1 млрд дол. США з прогнозами зростання до 466,1 млрд дол. США у 2028 році [354-356]. Для України це перспективний напрям діяльності закладів освіти, який почав активно розвиватись в умовах карантину через пандемію COVID-19 й надалі через повномасштабне російське вторгнення та дозволяє реалізувати значний інтелектуальний і креативний потенціал науково-педагогічних кадрів.

Мобільне навчання – це форма освітнього процесу, що здійснюється за допомогою мобільних пристроїв (смартфонів, планшетів, ноутбуків) та бездротових технологій, що забезпечують доступ до навчальних матеріалів у будь-якому місці та в будь-який час. Ця концепція передбачає використання цифрових платформ, мобільних додатків, інтерактивних курсів та хмарних технологій для гнучкого, персоналізованого та адаптивного навчання. Завдяки мобільному навчанню розширюються можливості освіти, підвищується її

доступність та ефективність, особливо в умовах дистанційного та гібридного навчання.

Рис. 1.1. Логіка формулювання предмету дослідження державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти

Джерело: авторська розробка

Основними характеристиками мобільного навчання є:

- гнучкість (доступ до контенту незалежно від місця перебування);
- персоналізація (можливість адаптації навчального процесу під індивідуальні потреби користувача);
- інтерактивність (використання мультимедійних ресурсів, відеолекцій, тестів, чатів тощо);
- доступність (відсутність обмежень у часі та просторі для здобуття знань).

Мобільне навчання активно використовується у сфері формальної та неформальної освіти, корпоративного навчання, підготовки кадрів та професійного розвитку.

Практика державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти базується на формуванні та використанні певних *механізмів*. Термін «механізм» є міждисциплінарним та в економічних дослідженнях застосовується відносно ринкових процесів, а також втручання у них держави. Недоліки ринку потребують впливу на механізми ринкового саморегулювання через застосування різних методів, інструментів, важелів. Управлінські аспекти економічних досліджень передбачають розгляд механізмів управління, регулювання, політики (формування, реалізації), що реалізуються на рівні держави, регіонів, громад, в інших об'єднаних вимірах.

Виходячи з наведеного можна трактувати, що інститути сфери освіти включають дві основні категорії:

1. Інститути як суб'єкти освітньої діяльності та об'єкти регулювання – це заклади освіти, що безпосередньо надають освітні послуги різних рівнів (дошкільна, загальна середня, професійно-технічна, вища освіта тощо). Вони є частиною освітньої екосистеми та конкурують у межах освітнього простору. Такі інститути:

- Організують та реалізують навчальний процес.
- Взаємодіють з іншими суб'єктами (державними, науковими, бізнесовими, громадськими структурами).
- Підпадають під дію освітньої політики держави.

2. Інститути як суб'єкти регулювання – це органи, що здійснюють нормативно-правове, фінансове, організаційне та методичне забезпечення освітньої сфери. До них належать:

- Органи державної влади та місцевого самоврядування (МОН, обласні департаменти освіти).
- Акредитаційні, ліцензійні та контролюючі органи.

– Міжнародні та громадські організації, що впливають на освітню політику.

На наш погляд доцільно розмежувати інститути освіти залежно від рівня управління:

– на національному рівні: органи влади, що формують освітню політику (суб'єкти) та заклади освіти, що діють у визначеному правовому полі (об'єкти регулювання);

– на регіональному рівні: місцеві органи управління освітою (суб'єкти) та заклади освіти зі зростаючими партнерськими можливостями у формуванні регіональної політики в сфері освіти;

– на рівні громад: місцеві органи влади в сфері освіти (суб'єкти), заклади освіти з ознаками суб'єктності завдяки автономному управлінню.

У вітчизняній економічній науці та в науці з державного управління є багато праць щодо визначення змісту механізму, який можна розглядати як:

– сукупність процедур, етапів, функцій впливу з досягненням певного результату (В. Приходько [198, с. 7]);

– складну систему, призначену для практичного здійснення державного управління та досягнення поставлених цілей, яка охоплює: сукупність органів державної влади і місцевого самоврядування та інших суб'єктів, задіяних у процесі формування і реалізації державної політики у певній сфері; сукупність нормативно-правових актів, які регулюють зміст, процес формування і реалізації державної політики у цій же сфері (О. Федорчак [297]);

– сукупність методів, інструментів, засобів, форм, важелів впливу (О. Кравченко [134]), що визначають види механізмів – правові, адміністративні, економічні, організаційні, соціально-психологічні, соціально-політичні, інституційні, мотиваційні та ін. (І. Дроботенко, І. Пасінович, О. Сич, О. Лукашов [73, с. 99; 186, с. 403; 146, с. 79]);

– систему, компоненти якої формують структуру механізму з конкретними цілями, завданнями, принципами, функціями, суб'єктами й об'єктами, методами, інструментами, формами регулювання (О. Чечель, Ю. Древаль [72; 315]).

Сьогодні українська система освіти знаходиться у фазі трансформації від традиційної освітньої парадигми до підходу, орієнтованого на особистість. Цей процес включає акцент на значенні індивідуального розвитку в соціальних процесах та перехід учасників освітнього процесу від пасивних учасників до активних учасників освітнього процесу. Наразі також формується передова модель освіти, яка має на меті забезпечити оптимальне відповідання структури та змісту навчання майбутнім економічним та індивідуальним вимогам.

Грунтовне дослідження в системі публічного управління освітою України пророблено П. Петровським, який розкрив особливості проведення інституційного аудиту середньої освіти, а також визначив важливість його контролюючої функції для подальшого розвитку навчальних закладів. Автор зазначає, що інституційний аудит освіти має трактуватися і використовуватися як складова системи публічного управління та акцентувати увагу на визначенні перспектив демократичного і гуманістичного розвитку суспільства та освіти [188].

Однак, сучасна освітня система стикається з низкою суперечностей, які перешкоджають її прогресивному розвитку. Ці суперечності включають:

- розрив між потребами ринку праці та рівнем, структурою і якістю професійної підготовки в освітніх установах;
- невідповідність між соціальними очікуваннями щодо освіти і зниженням престижності освітньої та педагогічної праці;
- протиріччя між потребою суспільства у випускниках з широким спектром компетенцій та креативним мисленням та переважанням знаннєвого підходу в навчанні;
- розбіжність між обмеженими ресурсами освітньої сфери та необхідністю підвищення якості освіти через впровадження інноваційних методик, покращення матеріально-технічної бази та підвищення кваліфікації викладачів;
- протиріччя між консерватизмом освітньої системи в адаптації до нових спеціальностей та швидким застаріванням знань, наукових досягнень та

технологічних інновацій.

Ці фактори актуалізують необхідність визначення пріоритетних напрямів державної освітньої політики та її регулювання для мінімізації зазначених викликів.

У дослідженнях В. Філіпової аналізується зміст державної політики регулювання освіти та окреслюються аспекти її оновлення. Зокрема зацентовано увагу на тому, що освітні реформи можуть бути результативними за умови їх проведення виключно державною владою у співпраці з громадськістю [298-301]. В. Андрущенко підкреслює необхідність переосмислення основних засад освітньої політики, виходячи з актуальних соціокультурних тенденцій, які формують освітній контекст: збільшення значущості освіти як джерела інноваційних ідей, нових знань і технологій; визнання важливості глобальної відповідальності та необхідності духовного розвитку; різноманітність соціальних структур, що вимагає адаптивності у мисленні, взаєморозуміння культур і глобального сприйняття світу [5].

І. Бургун вважає, що ключове завдання політики державного регулювання освіти полягає у розвитку системи постійного навчання, акцентуючи на важливості можливостей для самовдосконалення та самореалізації індивідів, які стають основою майбутнього розвитку суспільства. Ці можливості можна забезпечити лише шляхом істотного оновлення освітніх систем, що базуються на принципах неперервної освіти та інтеграції сучасних інформаційних технологій [22]. З іншого боку, В. Куценко концентрує зусилля на розробці стратегій поліпшення підготовки кадрів у вищих навчальних закладах, підкреслюючи необхідність виховання компетентних фахівців, здатних працювати у відповідності до нових знаннєвих парадигм. Важливість залучення соціальних партнерів у процеси оцінювання, атестації та акредитації освітніх закладів, створення умов для колаборативного навчання майбутніх спеціалістів, а також розробки компенсаторних програм і вдосконалення прогностичних функцій є визначальними в його аналізі [139]. І. Мицишин висуває ідею, що національна ідея повинна виступати як один із ключових аксіологічних факторів у розвитку

освіти в Україні. В дослідженні аргументується, що така ідея має служити як стимул та об'єднувач для творчих сил індивіда та нації у процесі державотворення, а також стати центральним елементом культурної та політичної програми самовизначення суспільства [163]. Таку ж думку висловлюють О. Сидорчук з колегами, наголошуючи на важливості реалізації державної політики у сфері освіти з погляду її ролі в національному вихованні [372].

Таким чином основні напрямки державного регулювання освітньої сфери витікають із комплексної державної стратегії, що включає гуманітарну політику як свою інтегральну частину.

Якщо детальніше розглянути, то бачимо, що на даному етапі розвитку наприклад, вищої освіти, встановлено кілька ключових пріоритетів [26]:

- гарантування універсального доступу до високоякісної освіти на засадах рівності та справедливості;
- формування нової моделі економічних відносин в системі вищої освіти, яка передбачає активну участь держави, бізнесу та громадянського суспільства;
- адаптація національної системи вищої освіти до міжнародних стандартів;
- зміцнення позицій української науки на міжнародному рівні та її інтеграція в глобальний науковий контекст;
- розширення самостійності вищих навчальних закладів.

Натомість сфера державного регулювання середньої освіти, яка охоплює як національний, так і регіональний рівні, зосереджена на впровадженні нормативно-правових актів, які мають вищу юридичну значимість. Ці акти включають укази Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, а також нормативні документи центральних органів виконавчої влади. Ці документи формують основу для забезпечення функціонування та розвитку структурних елементів освітньої системи. Важливими є стратегічні цілі державної освітньої політики, серед яких ключовою є гарантія доступу до якісної освіти для всіх [85; 105].

Одним із важливих аспектів є забезпечення наступності між дошкільною і

початковою освітою, що вимагає уніфікації нормативно-правових рамок та впровадження принципів Нової української школи (НУШ) у дошкільну освіту. Ці принципи, які були сформульовані Міністерством освіти і науки України у 2016 році, сприяють створенню освітнього середовища, яке відповідає потребам дітей передшкільного віку та спрямоване на здобуття компетентностей. Заплановані зміни, передбачені реформою НУШ до 2029 року, включають введення 12-річного навчання у загальноосвітніх закладах, що складатиметься з трьох рівнів: початкової, базової та профільної освіти, з метою підвищення освітнього рівня населення та забезпечення кожному громадянину можливості отримати повну загальну середню освіту [122].

Сучасна політика в сфері освіти ґрунтується на системі принципів, що спрямовані на її розвиток як однієї з основних галузей економіки з акцентом на підвищення її продуктивності та соціоекономічної ефективності. Держава відіграє ключову роль у створенні умов для стабільності освітньої сфери, зокрема через оптимізацію організаційно-економічної структури розвитку освіти, введення моделі двосекторного бюджетування для освітніх установ, та розширення фінансування освіти через інноваційні механізми кредитування та страхування.

Також, важливим аспектом є відповідність запланованих освітніх реформ реальним ресурсам – фінансовим, матеріально-технічним та кадровим. Принцип комплексності передбачає, що державні освітні ініціативи повинні охоплювати всі рівні освітньої системи та забезпечувати їх взаємодію і синергію.

Збереження національних освітніх традицій при одночасному врахуванні міжнародного досвіду і наукових досягнень відіграє центральну роль у формуванні нових стратегій освітньої політики, що визначає принцип спадковості. Принцип гласності підкреслює важливість прозорості та об'єктивності у комунікації держави з громадськістю про мету та результати впровадження освітніх реформ, що сприяє залученню громадян до дискусій і підвищує довіру до освітньої політики [39].

Стратегічні орієнтири державної політики в сфері освіти можна

систематизувати у три основні категорії: стратегічні, оперативні, та трансформаційні аспекти. Стратегічні напрямки визначають довгострокові цілі та завдання, які мають на меті формування масштабних змін у майбутньому. Серед ключових стратегічних ініціатив:

- Інтеграція української освіти в глобальний освітній простір є важливою для уникнення ізоляції від світових освітніх практик та забезпечення конкурентоздатності на міжнародному ринку освітніх послуг. Це включає активну співпрацю з міжнародними освітніми організаціями та інтеграцію в міжнародний освітній процес.

- Трансформація традиційної освітньої моделі до віртуальної та дистанційної освіти, що вимагає комплексного підходу до впровадження новітніх технологій та методів навчання, що забезпечують доступність і гнучкість освітніх процесів.

- Розроблення та впровадження науково обґрунтованих освітніх стандартів, які покращують якість освітніх послуг та сприяють відповідності випускників міжнародним вимогам. Це включає модернізацію змісту освіти з акцентом на розвиток компетентностей, необхідних у сучасному динамічному світі [6].

Кожен з цих напрямів передбачає комплексні заходи з вдосконалення інфраструктури, методик навчання, а також професійної підготовки викладацького складу, що є фундаментом для ефективної реалізації державної освітньої політики.

Оперативні напрямки державної політики в сфері освіти орієнтовані на швидке впровадження якісних перетворень у короткостроковій перспективі з метою адресації актуальних викликів та вирішення нагальних проблем. Основні з цих напрямків включають [148]:

- Розбудова та вдосконалення системи безперервної, багаторівневої освіти, яка покликана забезпечувати постійне підвищення освітнього рівня та професійну адаптивність особистості. Згідно з думкою В. Кременя, традиційна освіта не здатна навчити людину на все життя, оскільки знання швидко

застарівають. Тому необхідно створити умови для безперервного оновлення знань і навичок. Завдання, що впливають з цього напрямку, включають створення інтегрованої системи освіти, забезпечення системності та цілісності освітніх дисциплін, і формування культури постійного самовдосконалення.

– Забезпечення доступності освітніх послуг для усіх категорій населення. Це вимагає створення адекватних правових та організаційних умов, зокрема, через розробку програм державного кредитування освіти та введення системи моніторингу охоплення освітою. Підхід до вирішення цього завдання має враховувати потреби вразливих верств населення та підтримку обдарованої молоді. Окремо мають популяризуватись програми «університетів третього віку», що відповідають принципу «навчання впродовж життя» («lifelong learning»), сприяють активному старінню та покращують економічну ефективність реалізації трудового потенціалу населення в умовах демографічної кризи. Важливо, щоб програми «університетів третього віку» не лише забезпечували доступність освітніх послуг для осіб похилого віку, але й були фінансово доступними. Для кращої ефективності програм їх доречно реалізовувати при діючих університетах, громадських організаціях, центрах соціального обслуговування, бібліотеках з акцентом на курси цифрової, фінансової грамотності, вивчення іноземних мов, правознавства, мистецтва, валеології.

– Підвищення ефективності фінансування освітньої сфери, що включає оптимізацію витрат і посилення самостійності навчальних закладів у фінансових питаннях. Необхідно переглянути підходи до бюджетування освітніх програм та створити умови для більш ефективного використання коштів, що надходять з державних та позабюджетних джерел. Запровадження багаторівневої системи фінансування може сприяти диверсифікації джерел фінансування і підвищенню рівня залучення ресурсів для розвитку освіти.

Трансформаційні напрямки в державній освітній політиці зосереджені на інтенсивному оновленні освітньої сфери через впровадження інноваційних підходів у зміст, методики та технології навчання. Ключові трансформаційні

аспекти включають:

- Підвищення якості освітнього процесу шляхом актуалізації та модернізації змісту навчання, що дозволяє адаптуватися до сучасних освітніх вимог та потреб ринку.

- Гуманізація освіти, яка виражається у фокусуванні на розвитку всебічної та гармонійної особистості. Згідно з позицією І. Бургун, освіта повинна базуватися на гуманістичних принципах, спрямованих на самореалізацію та самовдосконалення особистості, сприяючи таким чином загальнолюдському прогресу [22].

- Реорієнтація освітнього процесу від традиційної до особистісно-орієнтованої парадигми, де основний акцент робиться на активну участь студента в навчанні, трансформуючи роль викладача з основного джерела знань на наставника та консультанта. Цей підхід вимагає зміщення акцентів від традиційного викладання до підтримки самостійного пошуку знань студентами, що в кінцевому підсумку сприяє глибшому засвоєнню матеріалу та розвитку критичного мислення.

Сучасна політика в сфері освіти повинна інтегрувати стратегічні, оперативні та трансформаційні напрями. Стратегічні напрями зосереджуються на довготривалій перспективі та мають на меті прискорити інтеграцію вітчизняної освіти у міжнародний освітній контекст, формування віртуально-дистанційної освітньої парадигми, розробку науково обґрунтованих освітніх стандартів та підвищення зайнятості випускників. Оперативні напрями спрямовані на вирішення актуальних проблем у короткостроковій перспективі, покращення фінансового забезпечення освітньої галузі та розширення доступу до освітніх послуг для всіх верств населення [59]. Трансформаційні напрями покликані забезпечити якісне оновлення освіти через модернізацію навчального процесу, його гуманізацію та перехід до особистісно-орієнтованої парадигми, враховуючи вплив військових конфліктів на структуру та функціонування освітньої системи.

Цей перехід вимагає ретельного переосмислення трьох основних

аспектів освітнього процесу. Перш за все, учень має бути визнаний активним учасником освітньої діяльності, основною одиницею навчання, де повною мірою враховуються його початковий рівень знань, індивідуальні особливості, здібності та інтереси, а також психофізіологічні характеристики. Другий елемент – це викладач, який має об'єднувати професійну компетенцію з високими моральними якостями та ідеалами, що вважається важливим для освітнього процесу. Третє – освіта повинна реалізовуватися як єдність навчального та виховного процесів, особливо в контексті зростання відповідальності людини за техногенні катастрофи та захист навколишнього середовища.

Вважаємо, що вплив війни суттєво модифікує зміст і тривалість освітніх перетворень. Воєнні дії унікально впливають на освітні системи, ставлячи перед ними виклики, що стосуються не тільки фізичної безпеки учасників освітнього процесу, а й питання збереження інтелектуального потенціалу нації, адаптації навчальних програм під потреби швидкого відновлення держави, розвитку новітніх технологій та підготовки кадрів для військової промисловості та реконструкції [102]. Це вимагає невідкладного реагування держави на зміну освітньої динаміки та формування механізмів ефективної підтримки освітніх закладів, що зазнали збитків від бойових дій, і створення умов для психологічної реабілітації студентства та викладачів. Адже ті рекомендації та напрями державної політики в сфері освіти в сучасних умовах стануть основою для формування критеріїв, за якими оцінюватиметься конкурентоспроможність, унікальність та ідентичність закладів освіти.

Висновки до розділу 1

1. Визначено, що освіта відіграє вирішальну роль у формуванні інноваційного потенціалу та інтелектуального капіталу суспільства, відповідаючи на виклики змін у науці, технологіях, виробництві та бізнесі. Підтримка різноманітності та неперервності освітнього процесу, яка базується

на демократичних та гуманістичних цінностях, сприяє формуванню стійкої і незалежної держави, здатної захищати свої національні інтереси. Акцент на національно-патріотичному вихованні, збереженні культурної ідентичності і розробці інноваційних освітніх проектів є ключовим для підвищення компетенцій, необхідних сучасному суспільству.

2. Освітня система України включає широкий спектр установ від освітніх до науково-дослідних і управлінських структур, що відіграють ключову роль у розвитку економіки і культури. Якість та рівень освіти впливають на соціальне благополуччя, культурний розвиток суспільства, і сприяють швидкому економічному, науковому і соціальному прогресу. Розвиток і адаптація освітньої системи до потреб сучасного ринку праці та соціуму, а також її роль у формуванні інноваційної економіки підкреслюють її значення як основного ресурсу в глобалізованому світі.

3. На основі детального аналізу теоретичних засад і концепцій, можна визначити конкурентоспроможність закладу загальної середньої освіти як стан, що характеризується наданням освітніх послуг, які конкурують за якість та ефективність, що забезпечує високий рівень результативності навчання. Заклад освіти у такому контексті виступає як активний учасник ринку освітніх послуг, залучаючи увагу споживачів і демонструючи стале зростання через комплекс співпраці та конкуренції (конкордоздатність) з іншими освітніми установами. Це досягається завдяки стратегії, що включає застосування нецінових інструментів для покращення споживчих якостей освітніх послуг, адаптацію до не задоволеного попиту та пошук нових можливостей у розвитку, а також розроблення та імплементацію інноваційних освітніх програм, педагогічних технологій і методів організації навчального процесу.

4. Визначено зміст державного регулювання в освітній сфері. Обґрунтовано логіку формулювання предмету дослідження державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти, що дало змогу виокремити основні критерії аналізування його ефективності – перелік, доступність, якість та конкурентні переваги освітніх послуг. Керуючись системним підходом до

розуміння механізму державного регулювання, запропоновано його загальну схему в контексті забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти в Україні. Її формують суб'єктно-об'єктна, цільова, інструментальна та інформаційно-аналітична складові. У рамках інструментальної складової згруповано управлінський інструментарій з виділенням правових, адміністративних, бюджетних, фінансових, інвестиційних, соціальних, інституційних та інформаційних механізмів.

Основні результати розділу представлено у наукових публікаціях [86; 103; 104; 105; 106; 110; 381; 333]

РОЗДІЛ 2

КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ

2.1. Комплексний механізми державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти

У сучасних умовах глобалізації та інтенсифікації науково-технічного прогресу освітні установи відіграють ключову роль у формуванні людського капіталу, який є основою інноваційного розвитку та економічного зростання. Відтак, підвищення конкурентоспроможності закладів освіти стає невід'ємною частиною стратегічних пріоритетів держави. З огляду на важливість цього аспекту, державне регулювання у сфері освіти набуває нових вимірів та форм, спрямованих на забезпечення якості освітніх послуг та зміцнення позицій освітніх інституцій на національному та міжнародному рівнях.

Концепція формування комплексного механізму державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти ґрунтується на врахуванні низки аспектів: економічних процесів (конкуренції, підприємницької діяльності, інновацій та ін.), сфер (секторів, видів діяльності) економіки, цільових орієнтирів (розвитку, протидії, стагнації), інституційних (суспільство, бізнес, некомерційний сектор, влада) та просторових (держава, регіон, поселення) утворень, забезпечення реалізації функцій держави (політичної, економічної, соці захисної, контролюючої, оборонної та ін.). Це забезпечує підхід, за яким такий комплексний механізм – це адаптаційна система з гнучким інструментарієм управлінського впливу.

При дослідженні забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти доцільно застосовувати *системний підхід* у розумінні механізму державного регулювання. Це дасть змогу конкретизувати суб'єктно-об'єктну, цільову, інструментальну та інформаційно-аналітичну складові комплексного механізму

як цілісної системи (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Загальна схема механізму державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти в Україні

Джерело: авторська розробка

Для обґрунтування структури та змісту комплексного механізму державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти в Україні необхідно враховувати положення чинного законодавства, зокрема Закону України «Про освіту», де регламентуються засадничі положення державної політики у сфері освіти, а також практики освітньої діяльності, що сприймаються як неформальні норми і правила.

Щодо врахування праць українських авторів, то в галузі економіки знань І. Царенко визначає механізм державного регулювання конкурентоспроможності на рівні вищої освіти, закладаючи в його цілеорієнтири конвергенцію поточних заходів та довгострокових цілей з забезпеченням інноваційно-технологічного розвитку вищої освіти та її відповідності потребам економіки [310, с. 21]. Це підтверджує необхідність орієнтації механізму регулювання конкурентоспроможності закладів освіти на стимулювання неперервного покращення якості освітніх послуг, базованих на перспективних потребах економіки та ринку праці.

Н. Міщук у пріоритети регулювання розвитку освіти закладає забезпечення неперервних відтворювальних процесів у галузі, що в свою чергу сприяють підвищенню конкурентоспроможності молоді на ринку праці [165, с. 18]. Я. Горинь, досліджуючи управління конкурентоспроможністю освітніх послуг, акцентує на їхніх перевагах за ступенем задоволення потреб споживачів та обсягами витрат, що прямо відображає конкурентоспроможність освітнього закладу [49, с. 48]. О. Гринькевич актуалізує в управлінні конкурентоспроможністю здатність її провайдерів створювати продукти, що забезпечують переваги у формуванні інтелектуального капіталу, а відтак – у реалізації цілей індивідуального та суспільного розвитку [54, с. 40].

Таким чином, механізм державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти входить у систему управлінських заходів щодо забезпечення цільових тенденцій розвитку та якісних параметрів щодо освітніх послуг, освітніх інститутів та, що головне, підготовлених кадрів, які, капіталізуючи свій людський потенціал, можуть його реалізовувати та отримувати очікувані вигоди

(матеріальні, моральні, соціально-статусні).

Сформульована на рис. 2.1 мета комплексного механізму державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти змінює акценти залежно від їх приналежності до освітнього рівня:

- заклад дошкільної освіти має забезпечувати неперервне покращення якості освітніх послуг з забезпеченням їх доступності – фізичної (кількість місць, територіальна близькість, інклюзія при особливих потребах) та фінансової. Це актуальна проблема для багатьох регіонів України, особливо великих міст, де показники навантаження на вільне місце в закладах дошкільної освіти сягає понад 5 осіб. Така ситуація посилює соціальну напругу та спонукає до неформальних способів отримання населенням доступу до послуг;

- заклад загальної середньої освіти має забезпечувати неперервне покращення якості освітніх послуг, орієнтованих на всебічний розвиток дитини та надання їй базових можливостей зрозуміти можливу майбутню професійну спеціалізацію, виходячи з особистих здібностей та уподобань. Такий заклад повинен мати безумовні конкурентні переваги з чітким дотриманням регламентованих державних стандартів, незалежно від місця розташування, так, щоб не виникали відмінності в якості надання освітніх послуг між різними типами поселень (обласними, міськими, сільськими) та в межах одного поселення (розташованими в центральній частині поселення чи на периферії);

- заклад професійної (професійно-технічної) освіти має забезпечувати неперервне покращення якості освітніх послуг та бути здатним конкурувати з закладами вищих рівнів освіти шляхом забезпечення високої інтеграції з перспективними потребами ринку праці, якісною практичною підготовкою з системним отриманням досвіду у виробничих умовах;

- заклад фахової передвищої і вищої освіти має забезпечувати неперервне покращення якості освітніх послуг, здатних конкурувати в глобальному мобільному просторі, надавати широкий перелік різних освітніх послуг, у тому числі для бізнесу і громадськості (розробка інноваційних проєктів), науки (науково-дослідна діяльність), інших закладів освіти в рамках забезпечення

структурної сталості системи освіти країни.

Специфікою системи комплексного механізму державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти є його інтеграція з механізмами регулювання ринку праці і сфери зайнятості. Інтеграція з ринком праці є однією з засад державної політики у сфері освіти, регламентованої Законом України «Про освіту» [238].

Також специфічним є вплив комплексного механізму на заклади освіти, які мають право на певну автономію, що надає їм додаткові можливості освітнього менеджменту та формування інституційної спроможності (визначено як один з пріоритетних принципів діяльності закладів вищої освіти [286]). В Україні автономна модель управління і функціонування закладів освіти поки розвинута слабо, потребує створення наглядових (підкувальних) рад та активної роз'яснювальної роботи щодо можливостей академічної, фінансової, кадрової та організаційної автономії [274]. Разом з тим, право на автономію освітнього закладу впливає на механізм державного регулювання їх конкурентоспроможності та має доповнюватись заходами освітнього менеджменту конкретного закладу, що спрямовані на здобуття стійких конкурентних переваг та збагачення його кадрового, матеріально-технічного, інформаційного, комунікаційного потенціалу [263, с. 102-103].

Головною відмінністю комплексного механізму державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти, на відміну від інших об'єктних спрямувань, є первинне застосування інструментів, що орієнтовані на покращення якості освітніх послуг та протидію порушень освітніх стандартів (табл. 2.1). Це базові умови регулювання конкурентоспроможності освітніх закладів. Інший аспект – врахування перспективних потреб ринку праці та економіки. Заклади освіти, проводячи спільні дослідження з органами влади, повинні розуміти глобальні і локальні тенденції економічного та соціального розвитку і передбачати в освітніх програмах нові компетентності споживачів освітніх послуг.

Таблиця 2.1

Інструментально-цільові домінанти в дії комплексного механізму
державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти

Об'єкт і цілі впливу	Інструментальні домінанти
Конкурентоспроможність закладів освіти	Стимулювання закладів освіти до неперервного покращення якості і доступності освітніх послуг у відповідності до перспективних потреб ринку праці та економіки, продукування нових послуг за потреби. Нагляд за порушенням освітніх стандартів.
Конкурентоспроможність сфери освіти	Забезпечення здатності вітчизняної системи освіти конкурувати в глобальному просторі. Здійснення ситуаційного протекціонізму та підтримки вітчизняних закладів освіти.
Розвиток закладів освіти	Ресурсне забезпечення діяльності закладів освіти за всіма напрямками.
Розвиток сфери освіти	Комплексне правове, організаційне, ресурсне, інформаційне забезпечення розвитку сфери економіки, зайнятості і соціальної інфраструктури, здатної реалізовувати права навчання і розвитку населення, а також задовольняти потреби різних галузей у кваліфікованих кадрах, стимулювати демографічне відтворення населення.

Джерело: узагальнено автором

Дія комплексного механізму державного регулювання конкурентоспроможності освітніх закладів має вагоме значення для досягнення інших цілей соціально-економічного і сталого розвитку держави. Зокрема заходи в сфері освіти загалом та щодо діяльності закладів освіти зокрема сприяють покращенню результатів праці, що, своєю чергою, відображається на показниках економічного розвитку. Таким чином, у сучасних умовах суспільства знань конкурентоспроможність освіти є чинником забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Визначені на рис. 2.1 групи механізмів у забезпеченні конкурентоспроможності закладів освіти мають спрямовуватись на формування конкурентного середовища їхньої діяльності як умови надання якісних і доступних послуг, а також на стимулювання продукування нових послуг, затребуваних часом та прогресивними змінами.

Правові механізми поєднують систему нормативів міжнародного права, а також національного, регіонального, локального (самоврядного) рівня.

Підтверджуючи можливості організаційної автономії, на рівні закладу освіти діють установчі документи, колективний договір, система трудових договорів, освітні програми тощо, що специфікують дію правових механізмів під конкретний заклад.

Правове регулювання конкурентоспроможності закладів освіти, окрім профільного законодавства в освітній сфері, доповнюється законодавством щодо конкуренції і конкурентоспроможності. Це дискусійний момент, оскільки часто зазначається, що для закладів освіти важливою є не конкуренція, а посилення мережових зв'язків [264]. Разом з тим, основою забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти є стимулювання неперервного розвитку, а для цього необхідним є конкурентне середовище, особливо якщо мова йде про надання послуг на платній основі. В Україні такими нормативами є закони України «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції» [230; 231]. Конкурентне середовище є імперативом функціонування ринку освітніх послуг, створення якого є одним з пріоритетних напрямів політики держави, що регламентований Національною доктриною розвитку освіти [232].

У стратегічних нормативах загальнодержавного, регіонального і місцевого значення теж багато уваги приділено питанням розвитку освіти з погляду її значення для економіки і суспільства, досягнення цілей сталого розвитку:

- підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки – Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [235; 236];

- забезпечення інклюзивної та справедливої якісної освіти, сприяння можливостям навчатися впродовж усього життя для всіх – Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року [214];

- конкурентоспроможні умови для інвестицій, розвиток людського потенціалу, щоб виграти конкуренцію за таланти – Національна економічна стратегія на період до 2030 року [216];

- використання потенціалу закладів вищої освіти, формування мережі

закладів дошкільної та позашкільної освіти, загальної середньої освіти, зокрема шляхом впровадження профільної середньої освіти, сприяння розвитку приватних закладів дошкільної освіти, програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників відповідно до потреб сучасної освіти та сучасних технологій здобуття освіти, комп'ютеризація закладів загальної середньої освіти та ін. – Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки [247];

– зростання якості освітніх послуг, зокрема в сільській місцевості, модернізація освітньої інфраструктури, збільшення охоплення дітей дошкільною та позашкільною освітою; підвищення соціальної та економічної активності осіб пенсійного та передпенсійного віку; освітня інклюзія – Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 років [287].

Наведені приклади стратегічних регламентацій доводять високе значення результатів діяльності закладів освіти для інноваційного розвитку економіки та забезпечення якості життя населення. В умовах повномасштабної війни вони можуть змінювати пріоритизацію заходів, однак їхня ідейна спрямованість зберігається. Якщо концептуально узагальнити щодо дії правових механізмів регулювання конкурентоспроможності закладів освіти, то вони мають бути націлені на формування доброчесного конкурентного середовища (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Концептуальне спрямування дії правових механізмів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти в Україні

Джерело: авторська розробка

Необхідність додаткового протекціонізму в умовах становлення глобального ринку освітніх послуг є недоцільною. Більше того, відсутність здорової конкуренції, у тому числі в середовищі соціальних структур, стимулювали в українському суспільстві розповсюдження протекціонізму некомпетентності, який наскрізь пронизав усі пори суспільного організму й паралізував його цивілізований розвиток [372]. Для закладів освіти це дуже актуально, тому правове регламентування заходів протекціонізму є радше деструктивним і таким, що відкидає вітчизняну систему освіти до умов адміністративного управління.

Правові механізми у регулюванні конкурентоспроможності мають бути спрямовані на стимулювання тих закладів освіти, які можуть отримати в перспективі конкурентні переваги за результатами науково-дослідної та інноваційної діяльності. Наразі в Україні склалась ситуація системних розривів освітньої підготовки, особливо фахівців і робітничих кадрів, та реальних виробничих і послугових процесів у взаємозв'язку з науковим середовищем. Заклади освіти зосередились на наданні основних видів освітніх послуг та не володіють достатніми ресурсами і мотивацією науково-дослідної й інноваційної діяльності. Якщо на національному рівні в основних стратегічних документах регламентовано необхідність становлення інноваційної економіки, smart-спеціалізації, стимулювання людського розвитку, то роль закладів освіти в даних процесах має бути на провідному місці. При відсутності досвіду та надмірному й зайвому навантаженні науково-педагогічні працівники не мають можливостей реалізовувати свій інтелектуальний та креативний потенціал за інноваційними напрямками. Тому керівництво закладів освіти, яке ініціює відповідні процеси, слід підтримувати на владному рівні та популяризувати позитивний досвід серед інших інститутів.

До конструктивних правових механізмів регулювання конкурентоспроможності закладів освіти в Україні актуально також включити нормативи стратегічного планування демографічного відтворення населення. Демографічні тенденції в Україні є задовільними, доповнюються зростаючими

міграційними втратами, які ще більше поглибила міграційна криза з 2022 року (рис. 2.3).

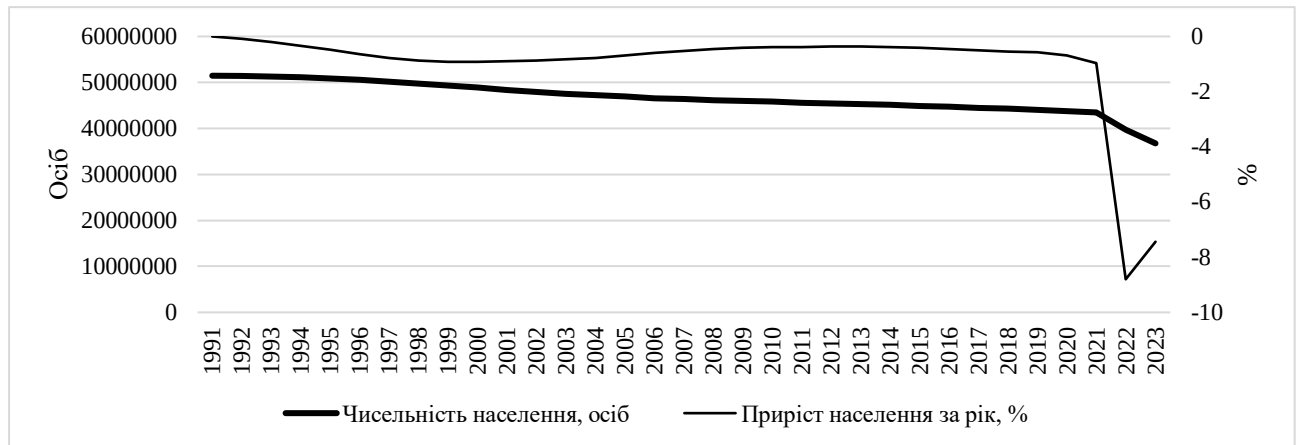

Рис. 2.3. Демографічні тенденції населення України як кількісної основи формування попиту на послуги закладів освіти, 1991-2023 роки

Джерело: побудовано на основі [374]

За прогностичними оцінками на основі тенденцій демографічного розвитку до подій 2022 року, чисельність населення до 2050 року мала складати 80,5 % показника 2020 року [272]. Уже тоді це вказувало на ризики зниження попиту на послуги закладів освіти, коли збереження високого рівня освітньої мобільності спричиняє додаткові втрати людського потенціалу. Повномасштабне російське вторгнення докорінно змінило демографічну ситуацію, яка при продовженні війни залишається невизначеною. У Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року зазначено, що коли станом на початок 2022 року чисельність населення в кордонах 1991 року сягала 42 млн осіб, то в серпні 2023 року – 36,3 млн, з яких 31,5 млн на підконтрольних Україні територіях [244]. Додаючи, що понад 6 млн осіб є воєнними біженцями, а з тих, які перебувають в Україні, понад 20 % віком від 65 років, безумовною є необхідність стратегічного планування демографічного відтворення населення, що націлене на його стабілізацію й подальше стимулювання. Це є вимогою національної безпеки та сталого людського розвитку, основою реалізації механізмів державного регулювання в усіх сферах у період воєнного стану та для повоєнного відновлення України.

Рис. 2.4 вказує на динаміку кількості осіб, які навчались за різними рівнями освіти. Ці тенденції підтверджують вплив демографічної кризи. Показник кількості осіб у закладах дошкільної освіти 2022 року, незважаючи на зростання охоплення від загальної кількості дітей, складав 38,5 % показника 1990 року. Щодо учнів середньої освіти, то показник 2022 року складав 56,6 % показника 1990 року, професійно-технічної освіти – взагалі 36,8 %, закладів вищої освіти – 59,0 %. Вимушена міграція з 2022 року кардинально змінила демографічну структуру населення. Відтак, нинішні тенденції повністю змінюють підходи до розвитку інфраструктурного, матеріально-технічного, кадрового забезпечення надання освітніх послуг, трансформують умови забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти при зростанні конкуренції за споживача. Правові механізми при цьому мають посилювати стратегічно-планувальну основу стимулювання демографічного відтворення населення як безумовного базису сталого соціально-економічного розвитку.

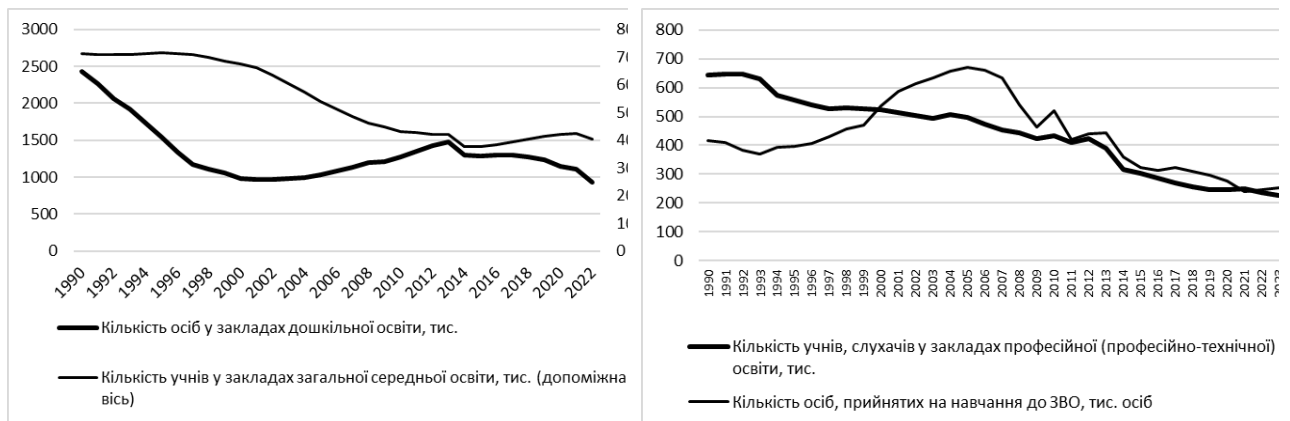

Рис. 2.4. Тенденції щодо кількості споживачів освітніх послуг в Україні, 1990-2023 роки

Джерело: побудовано на основі [181]

У забезпеченні конкурентоспроможності закладів освіти специфічну, однак вагому роль, відіграють *адміністративні механізми*, оскільки з їх допомогою здійснюється державний нагляд і контроль за дотриманням норм і стандартів суб'єктів надання освітніх послуг (рис. 2.1) [90].

Потужним інструментальним напрямком дії адміністративних механізмів є

стандартизація в освіті, яка, однак, вступає в певний антагонізм з концепцією автономії закладів освіти. У міжнародній практиці освітньої діяльності точаться дискусії щодо ступеня стандартизації освітнього процесу. А. Раско зазначає, що стандартизація є потужним неоліберальним керуючим інструментом в освіті, способом суб'єктивізації педагогічних кадрів і технологією домінування та гомогенізації освітніх практик [367]. У праці П. Салберга зазначено, що з досвіду багатьох країн посилення стандартизації викладання та навчання може призвести до контрпродуктивності очікувань посилення економічної конкурентоспроможності [370]. Численні аргументи щодо стандартизації в освіті є закономірними, однак у контексті забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти стандартизація дозволяє здійснювати порівняння різних параметрів їхньої діяльності, визначати конкурентні переваги та здійснювати інтегральні оцінки. Для методології наукових досліджень у сфері освіти, практики освітньої діяльності та її державного регулювання стандартизація є вимогою окреслення певних меж – ідеологічних, виховних, організаційних, ресурсних [362; 363].

Стандартизація в освіті також є умовою її інтернаціоналізації, можливостей академічної мобільності зі здобуттям умінь і навиків у закладах освіти різної територіальної приналежності [136]. Стандартизація забезпечує формування освітнього мобільного простору, можливість підвищення конкурентоспроможності вітчизняних закладів освіти шляхом адаптації освітніх стандартів більш розвинутих країн та країн-партнерів (для України – в рамках євроінтеграції).

Реформування освіти в Україні націлене на посилення «стандартизації результату» натомість стандартизації змісту освітнього процесу. Підходи стандартизації мають тенденцію послаблюватись за вищістю освітньої підготовки. Проте дестандартизація освіти має бути послідовною та підтверджуватись зростанням конкурентоспроможності закладів освіти, якості освітнього процесу, а також розвитком культури освітнього менеджменту з безумовним дотриманням національних (націооб'єднуючих) інтересів.

Адміністративні механізми державної стандартизації у забезпеченні конкурентоспроможності закладів освіти мають бути націленими на [99]:

- усталення умов освітньої діяльності без надміру частого перегляду стандартів, що спричиняє значні навантаження на заклади освіти в їх прийнятті та адаптації;

- передбачення інноваційних підходів стандартизації щодо змістовного наповнення освітнього процесу, терміну навчання та кількості навчальних годин, підходів до оцінювання якості освітніх послуг і задоволення потреб споживачів. Інноваційні підходи мають включати посилення вибіркової складової навчального процесу, ситуативне збільшення самостійної роботи, стимулювання неперервного розвитку і навчання, дестандартизацію форм подання матеріалу в педагогічній практиці, індивідуалізацію оцінювання в рамках інклюзивної освіти, системний внутрішній та зовнішній моніторинг якості діяльності закладів освіти з врахуванням умов середовища освітньої діяльності, тенденцій розвитку економіки та ринку праці.

Державне регулювання конкурентоспроможності закладів освіти набуває більш ефективних ознак при розвинутому інституційному середовищі. *Інституційні механізми* в забезпеченні конкурентоспроможності закладів освіти за сучасних умов підкреслюють переваги співробітництва інститутів, що представляють різні сфери та можливості (важелі) регулювання (див. рис. 2.1). Державно-громадське управління і партнерство регламентовані в Законі України «Про освіту» як засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності [238]. Державно-громадське управління, як зазначає у монографічному дослідженні Н. Лісова, – це: відкрита й демократична модель управління; спосіб поєднання діяльності державних і громадських суб'єктів; процес органічно поєднаних і скоординованих сфер; процес «зважування» правильності громадської думки та управлінських рішень, що ґрунтуються на взаємодоповнювальній і взаємопідтримуючій діяльності [140, с. 24]. Для конкурентоспроможності закладів освіти такі засади є дуже важливими, оскільки дозволяють залучати до співпраці різні управлінські і громадські структури

зادля вирішення нагальних проблем та планування стратегії розвитку.

Кластерно-кооперативні взаємодії як адміністративні механізми (див. рис. 2.1) є актуальним інструментом державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти, оскільки розкривають перед ними широкі можливості співробітництва з бізнесом та громадськими об'єднаннями. Особливо перспективним є утворення освітніх кластерів, ініціативи щодо чого мають підтримувати та при потребі здійснювати регіональні й місцеві органи влади. Кластерні стратегії розвитку закладів освіти мають реалізовуватись у рамках регіональної (територіальної) політики, політики розвитку освіти, науки і технологій, промислової політики, а кластеризація освіти може стати вагомим інституційним інструментом підвищення якості діяльності освітніх закладів [17, с. 161].

Для закладів освіти в умовах розвитку сучасного мобільного освітнього простору потрібною є державна підтримка в рамках інструментарію міжнародного співробітництва, зокрема договірного регулювання. Одним з визначальних аспектів надання конкурентних переваг вітчизняним закладам освіти, особливо для вищого рівня, є можливість видачі диплому міжнародного зразка або подвійного диплому на основі договорів з іноземними інститутами (програми подвійних дипломів), а також підстав для нострифікації диплому чи атестату про середню освіту.

Інституційні механізми міжнародного співробітництва мають визначати правові й організаційні підстави для академічної мобільності – студентів, викладачів, менеджерів закладів освіти. Особливістю академічної мобільності є її зворотність, на відміну від освітньої міграції, яка ризикує трансформуватись у подальше працевлаштування і проживання в іншій країні.

Отже, комплексний механізм державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти є поєднанням суб'єктно-об'єктної, цільової, інструментальної та інформаційно-аналітичної складових, кожна з яких визначає специфіку та спрямованість впливу з досягненням поставленої мети і цілей. Дія такого механізму передбачає забезпечення високої

конкурентоспроможності закладів освіти з достатнім переліком, доступністю, якістю освітніх послуг, здатністю конкурувати в мобільному освітньому просторі та на ринку мобільного навчання, у тому числі в глобальних масштабах і на довготривалу перспективу. Комплексний механізм державного регулювання поєднує правовий, адміністративний, бюджетний, фінансовий, інвестиційний, інституційний, соціальний та інформаційний інструментарій, застосування якого в першу чергу має бути націленим на стимулювання закладів освіти до неперервного покращення якості й доступності освітніх послуг у відповідності до перспективних потреб ринку праці та економіки, продукування нових послуг за потреби. Вагому роль також відіграє державний нагляд і контроль за дотриманням освітніх стандартів. Державне регулювання конкурентоспроможності закладів освіти в Україні має посилювати підтримку інноваційної й науково-дослідної діяльності та сприяти впровадженню автономної моделі їх управління і функціонування з безумовним дотриманням національних стандартів. Регулювання конкурентоспроможності закладів освіти має базуватись на правових імперативах і, незважаючи на переваги автономізації освітнього менеджменту, контролювати дотримання прав населення отримання якісних освітніх послуг, у тому числі на безоплатній основі.

2.2. Право на безкоштовну освіту громадян України як чинник впливу на конкурентоспроможність закладів освіти

Одним з визначальних цілеорієнтирів дії комплексного механізму державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти є забезпечення *доступності* якісних освітніх послуг на всіх рівнях. Категорія доступності в сфері управління освітою набуває правового, соціального та економічного змісту. Правовий зміст вказує на необхідність законодавчого регламентування критеріїв доступності, що породжують відповідні права людини. Соціальність вказує на можливість споживати якісні освітні послуги

різних груп населення – за комплексом національних, демографічних, валеологічних, статусних, фінансових, поселенських та інших критеріїв. Економічність доступності освітніх послуг відображає ринкові (конкурентні) умови, де під дією попиту і пропозиції в залежності від рівня державних впливів визначаються цінові параметри різних послуг, а населення проявляє різну купівельну спроможність щодо них.

Рис. 2.5 узагальнює базові виміри розгляду доступності освітніх послуг, які слід враховувати при комплексному аналізуванні конкурентоспроможності закладів освіти. У даному аспекті, щоправда, проявляється *антагонізм* зазначених процесів – конкурентоспроможність закладу освіти означає його здатність пропонувати якісні і конкурентні освітні послуги, що задовольняють поточні потреби споживачів та враховують потреби економіки і ринку праці на перспективу, а забезпечення таких ознак послуг потребує значних витрат, що значно підвищує їхню вартість; доступність освітніх послуг вимагає застосування компенсаційних механізмів задля підтримки окремих груп населення у випадку ексклюзивних проявів їх соціальної та економічної поведінки, що значно поширюються в період повномасштабної війни.

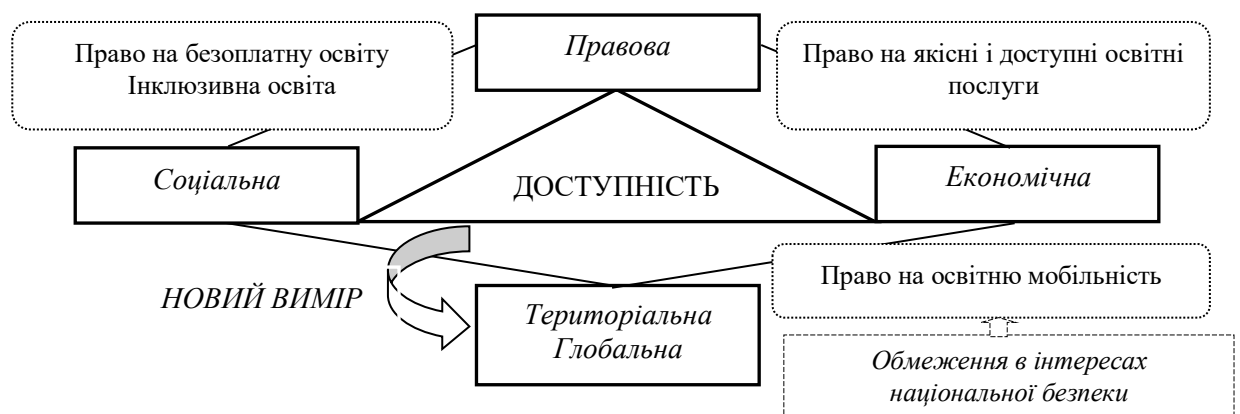

Рис. 2.5. Виміри розгляду доступності відносно освітніх послуг

Джерело: узагальнено автором

Доступність освітніх послуг також може обмежуватись у частині реалізації прав на освітню мобільність, виходячи з інтересів національної безпеки. Це підтверджує ситуація воєнного стану в Україні, коли обмежений доступ до

освітніх послуг за кордоном для окремих категорій населення за віковими (з 18 років) і гендерними (чоловіки) ознаками.

Актуальність дослідження доступності освітніх послуг посилюється в умовах популяризації концептуальних засад *інклюзивної освіти*. Хоча часто акцент у розвитку такої освіти зводиться до надання освітніх послуг для неповносправних осіб, проте у міжнародній практиці її розглядають як систему освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу; оскільки згідно даних Всесвітньої організації охорони здоров'я близько 20 % дітей умовно можна вважати здоровими, то питання інклюзії стає все більш охоплюючим [118]. Успішна інклюзивна освіта забезпечується шляхом прийняття, розуміння та врахування відмінностей та різноманіття осіб, які навчаються, що можуть включати фізичні, когнітивні, академічні, соціальні та емоційні особливості [353].

Поширення ідей інклюзивної освіти має комплексний вплив: розширює освітнє право; детермінує виникнення інклюзивної педагогіки з необхідністю впровадження континууму змін інклюзивних освітян; трансформує підходи до організації освітнього процесу з утворенням інклюзивних класів; вимагає змін у стратегічному плануванні розвитку закладів освіти та розробки концепції інклюзивності та ін. [371]. Фундаментально, за висновками іноземних дослідників, концепція інклюзивної освіти є певною мірою ідеалом, тому окремо слід говорити про намір її забезпечення і практику здійснення [345]. Реалії забезпечення інклюзивності в освіті ускладнені потребою дистанційного і змішаного навчання, однак даний принцип усе більше набуває імперативного характеру.

Доступність відносно освітніх послуг, виходячи з основних вимірів її розгляду (див. рис. 2.5), можна визначати за різними критеріями:

- територіальним – територіальна доступність, що залежить від відстані між місцем постійного перебування та місцем надання освітніх послуг, швидкості

переміщень, або можливості переїзду у випадку потреб доступу до специфічних послуг (вартість транспортних витрат, оренди житла, харчування, послуг зв'язку і т. д.);

- фізичним – фізична доступність, що залежить від кількості місць з наслідковими місткістю і навантаженням (залежно від кількості споживачів) об'єктів соціальної інфраструктури, різноманітністю рівнів і форм навчання;

- соціальним:

- соціальна доступність, що залежить від умов споживання освітніх послуг для осіб з особливими потребами, у тому числі фізіологічними й психоемоційними;

- соціальна доступність, що залежить від національних, демографічних (вік, стать), релігійних, статусних особливостей;

- фінансовим – фінансова доступність, що залежить від можливостей споживання освітніх послуг більшості частини населення та передбачає підтримку соціально вразливих категорій громадян (багатодітні сім'ї, діти-сироти, діти з неблагополучних сімей та ін.).

Для оцінювання доступності освіти необхідною є *правова регламентація* комплексу її критеріїв. Фінансова доступність, тісно пов'язана з соціальною, є важливим індикатором розвитку системи освіти в країні, що базована на принципах рівності в реалізації прав. У даному контексті міжнародне право, зокрема Загальна декларація прав людини 1948 року у статті 26 визначає, що «кожен має право на освіту; навчання має бути безоплатним, принаймні на початковому етапі; початкова освіта є обов'язковою; технічна та професійна освіта мають бути загальнодоступними, а вища освіта – однаково доступною для всіх на основі здібностей» [375].

Стаття 2 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини «Право на освіту» регламентує наступне: «нікому не може бути відмовлено в праві на освіту; держава при виконанні будь-яких функцій, узятих на себе в сфері освіти, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до своїх релігійних і світоглядних переконань» [339].

Положення щодо права на освіту, її спрямування на розвиток особистості, формування толерантності і т. д. також регламентовані у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (стаття 13) [164].

Зазначені нормативи є основоположними у формуванні міжнародного освітнього права. На їх основі міжнародні організації, зокрема ЮНЕСКО та ООН, розробляють інші нормативи, які [369]:

- мають обов'язкову юридичну силу, оскільки прийняті та ратифіковані державами-членами (мова йде переважно про конвенції і договори);
- уособлюють значний політичний і моральний авторитет, хоча й не мають обов'язкової юридичної сили (переважно декларації і рекомендації).

Законодавство чітко визначає, що освіта є правом, а не привілеєм. Однак різноманіття різних уточнень щодо прав на здобуття певного рівня освіти, її доступності за всіма критеріями, особливо фінансовим та в період воєнних реалій України – за територіальним, зберігають наукові і практичні дискусії. Влада через політику визначає баланс між державним фінансуванням і впливом ринкових відносин, що має пряме відношення до становлення комерційного сегменту ринку освітніх послуг, а відтак деформує реалізацію прав на освіту за умов неефективного контролю з боку держави і громадськості.

Табл. 2.2 узагальнює основоположні права людини в сфері освіти та чітко означає вагомість її доступності, що є базовим імперативом у системі заходів забезпечення її конкурентоспроможності. Заклади освіти, пропонуючи освітні послуги, зобов'язані вживати заходів у забезпеченні їх доступності з одночасним збереженням вимог якості [96].

Норми міжнародного права є основою для розроблення вітчизняного законодавства. В Україні освітнє право як законодавча галузь розвинуте достатньо та спрямоване на врегулювання відносин у сфері освіти [300, с. 93]:

- преципійонних – основних, пов'язаних з організацією та управлінням діяльності закладів освіти, а саме педагогічних, психолого-педагогічних, організаційно-управлінських, морально-виховних відносин, які тісно пов'язані з процесами навчання і виховання;

- коміторних – вторинних, пов'язаних з матеріальним, кадровим, фінансовим забезпеченням діяльності закладів освіти.

Таблиця 2.2

Доступність у системі прав людини на освіту

№ з/п	Сфера дії права	Ключові положення
1	Доступність	Загальне право на освіту Безоплатна освіта на початковому рівні Загальна доступність професійно-технічної освіти Доступність вищої освіти за умов наявності здібностей Доступність освіти незалежно від расових, етнічних, релігійних, гендерних, вікових відмінностей
2	Вибір	Першочергове право батьків вибору освіти для дітей
3	Освітні вимоги	Обов'язковість здобуття початкової освіти
4	Функціональність	Спрямування на розвиток особистості Можливість після здобуття знань бути корисними суспільству Формування міжнаціональної і суспільної єдності, толерантності на шляху до забезпечення миру
5	Участь держави	Регламентація державою додаткових прав у сфері освіти, зокрема критеріїв доступності на вищих освітньо-кваліфікаційних рівнях

Джерело: узагальнено автором

Критерій доступності у сфері освіти регламентується в багатьох нормативах. Конституція України визначає [129]:

- право кожного на освіту (стаття 53);
- обов'язковість загальної середньої освіти (стаття 53);
- забезпечення державою доступності і безплатності дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах (стаття 53);
- забезпечення державою розвитку дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання (стаття 53);
- право здобуття вищої освіти безоплатно у державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі (стаття 53);
- надання державних стипендій та пілг учням і студентам (стаття 53);
- рівність прав чоловіків і жінок у доступності до освіти (стаття 24);

- право представників національних меншин навчання рідною мовою у державних і комунальних навчальних закладах (стаття 53).

У Національній доктрині розвитку освіти низка положень стосується забезпечення рівного доступу громадян до якісної освіти, а право на безоплатну освіту уточнено [232]:

- на рівні дошкільної освіти – у державних і комунальних закладах для всіх;
- на рівні шкільної освіти – обов’язкове здобуття повної загальної середньої освіти (без уточнення щодо безоплатності);
- на рівні професійно-технічної освіти – у державних і комунальних закладах для первинної професійної підготовки;
- на рівні вищої освіти – у державних і комунальних закладах на конкурсній основі;
- для дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку – у державних і комунальних закладах.

У Законі України «Про освіту» право на освіту в контексті якості й доступності теж чітко регламентовано (стаття 3). Закон зазначає «право на безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України» [238].

Щодо права на безоплатну освіту Закон України «Про освіту» конкретизує, яким чином держава забезпечує його реалізацію, закладаючи в зміст безоплатної освіти таку, що «здобувається особою за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів згідно із законодавством» [238]. У даній дефініції закладається інституційна диференціація щодо бюджетного фінансування реалізації права на безоплатну освіту, що актуальна в умовах реформи децентралізації в Україні з утворенням об’єднаних територіальних громад (табл. 2.3).

Одним з важливих інструментальних аспектів забезпечення фінансової доступності освіти є підтримка осіб з особливим соціальним статусом, детермінованим фізичними, матеріальними, соціальними, правовими чинниками.

На рівнях професійної, фахової передвищої і вищої освіти Міністерство освіти і науки України щорічно надає інформаційні матеріали для роботи приймальних комісій щодо права окремих осіб участі в конкурсі на спеціальних умовах згідно з Умовами прийому на навчання до закладів вищої освіти України на поточний рік.

Таблиця 2.3

Підходи формування політики держави у забезпеченні реалізації права
на безоплатну освіту в Україні

№ з/п	Підхід	Сутність
1	Інституційний підхід	Діяльність закладів освіти усіх форм власності, зокрема державної і комунальної
2	Інфраструктурний підхід	Розвиток належної інфраструктури з достатньою пропозицією послуг
3	Інструментальний підхід	Бюджетне фінансування закладів освіти, які пропонують послуги на безоплатній основі Ліцензування й акредитація закладів освіти з обґрунтуванням обсягів державного замовлення Дія освітніх стандартів як основи для забезпечення безоплатності освіти на всіх рівнях Контроль за діяльністю закладів освіти згідно вимог законодавства Надання пільг для осіб з особливим соціальним статусом

Джерело: узагальнено автором

Попри взаємозв'язок освітньої і соціальної політики, на загал реалізація права на безоплатну освіту в Україні потребує аналізу:

- кількісних і якісних тенденцій щодо закладів освіти державної, комунальної і приватної форм власності;
- обсягів бюджетного фінансування освіти на рівнях дошкільному, шкільному, професійно-технічному з первинною професійною підготовкою та з розподілом за бюджетами різних рівнів;
- обсягів державного замовлення на підготовку робітничих кадрів, фахівців на вищих рівнях освіти.

Кількість приватних закладів освіти в Україні в умовах розвитку ринку освітніх послуг постійно зростає. На рівні *дошкільної освіти* Міністерство освіти і науки України проводить активну промоцію щодо відкриття приватних дитячих

садочків. На офіційному сайті міністерства наведено детальний інструктаж для отримання ліцензії і початку діяльності в даній сфері [321]. Такі заходи обумовлені браком дошкільних навчальних закладів, особливо в сільській місцевості: якщо у містах охоплення дітей дошкільними закладами освіти у 2020 році складало 75 %, знизившись до 62 % у 2022 році, то в селах – 42 % і 35 % відповідно (Міністерство освіти і науки України подає ці дані за розрахунками чисельності населення станом на початок 2022 року, тому відсотковий поріг через масову вимушену міграцію може бути вищим, хоча й значно різнитись у регіональному розрізі залежно від ситуації з бойовими діями) [181].

Рис. 2.6 вказує на регіональні відмінності в охопленні дітей дошкільними навчальними закладами (регіони відображені в порядку зростання показника 2022 року).

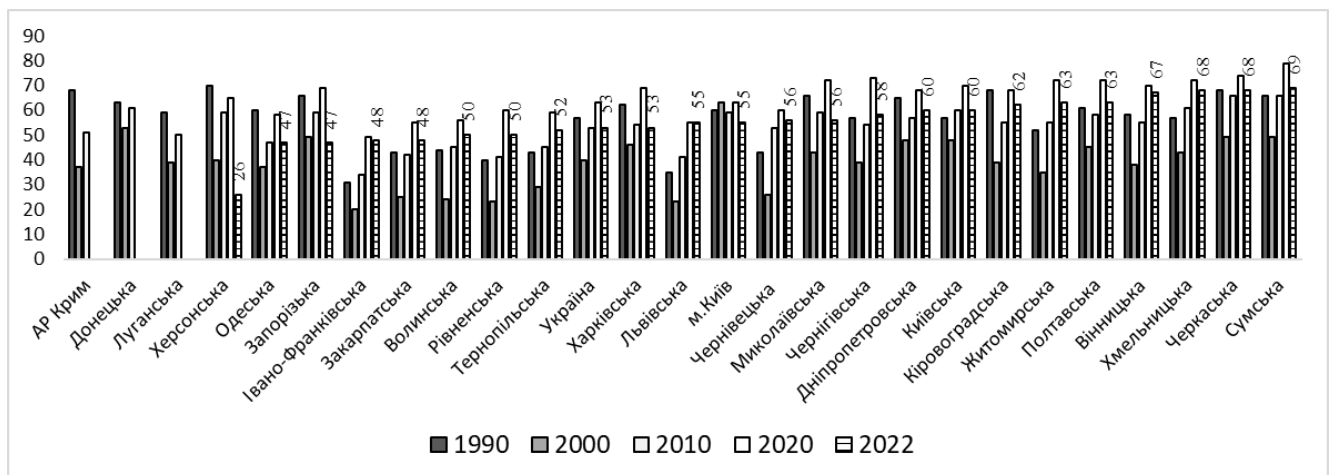

Рис. 2.6. Охоплення дітей закладами дошкільної освіти в регіонах України, %, 1990-2022 роки

Джерело: розраховано за даними [181]

В областях з найнижчими показниками слід нарощувати місткість діючих закладів та відкривати нові, при чому не з акцентом на розвиток приватного сектору, оскільки це суперечить можливостям забезпечення фінансової доступності послуг. Більше того, підтримка державою розбудови закладів дошкільної освіти має входити в систему заходів стимулювання демографічного відтворення населення, що в Україні за останні роки фактично не реалізуються. Поточне фінансування з місцевих бюджетів дає змогу регіональній владі

визначати пріоритет відкриття нових закладів дошкільної освіти за прогресивними вимогами. Питання – в дисципліні та обсягах фінансування. Додатковим чинником стає кількість дітей внутрішньо переміщених осіб, які потребують особливої уваги в соціальній інтеграції та підтримці.

На рис. 2.7 ми бачимо як 2000 році впали показники охоплення дітей закладами дошкільної освіти порівняно з 1990 роком. До 2020 року більшість регіонів України забезпечили вищі показники, ніж з початку незалежності. Однак подальша динаміка є негативною, у тому числі в регіонах, які є реципієнтами значної кількості внутрішньо переміщених осіб. Відтак охоплення дітей закладами дошкільної освіти, радше, є чинником підвищення соціальної напруги у великих містах – Івано-Франківську, Львові, Одесі, Дніпрі та ін. В умовах дефіциту місць зростають корупційні ризики у закладах державної форми власності. Приховані платежі деформують сприйняття дошкільної освіти як повністю безоплатної, а приватні заклади вражають ціновими пропозиціями. За оцінками експертів, вартість перебування в дошкільних закладах коливається від 1500 до понад 10000 грн за місяць. Це не суперечить законодавству, адже Законом України «Про дошкільну освіту» кошти батьків або осіб, які їх замінюють, віднесено до джерел фінансування відповідних закладів [210].

За міжнародними оцінками, Україна станом на травень 2024 року займала 55 позицію з 98 держав світу за місячною вартістю перебування дитини у приватних закладах дошкільної освіти – 270,6 дол. США, що на рівні таких країн, як Естонія, Сербія, Чорногорія (для порівняння, в Польщі така вартість – 327,6 дол. США) [364]. Фактично існуючий тренд на розвиток приватних закладів поглиблює соціальні нерівності в суспільстві та є деструктивом у реалізації прав на безоплатну дошкільну освіту на якісних засадах, проте є необхідною умовою формування конкурентного середовища в даній сфері.

Загальна середня освіта в Україні, що розвивається на загальнообов'язкових засадах, теж поступово формує приватний сегмент. За період з 2011/2012 по 2023/2024 навчальні роки кількість приватних шкіл зросла з 189 до 454 одиниць, однак чітко виділяється тенденція до абсолютного

домінування їх відкриття у міських поселеннях. Хоча частка приватного сегменту на рівні загальної середньої освіти залишається досить низькою (станом на 2023/2024 навчальний рік – 3,57 % за кількістю закладів, 2,18 % – за кількістю учнів, 2,27 % – за кількістю вчителів), проте динаміка їхнього розвитку є стрімкою. Як засвідчує рис. 2.7, у 2022 році спостерігалось падіння приросту показників приватної освіти, однак з 2023 року знову спостерігається зростання. У приватних закладах показник навантаження на вчителів є значно нижчим, що підтверджує їхню перевагу в більш якісному й індивідуалізованому підході до організації освітнього процесу. Вартість навчання в приватних школах може коливатись від 10000 до понад 50000 грн на місяць. За міжнародними порівняльними оцінками, в Україні вартість «догляду за дитиною» в початковій школі станом на травень 2024 року складала 375 дол. США на місяць (73 позиція з 98 держав), коли, для порівняння, у Польщі 680,5 дол. США [365].

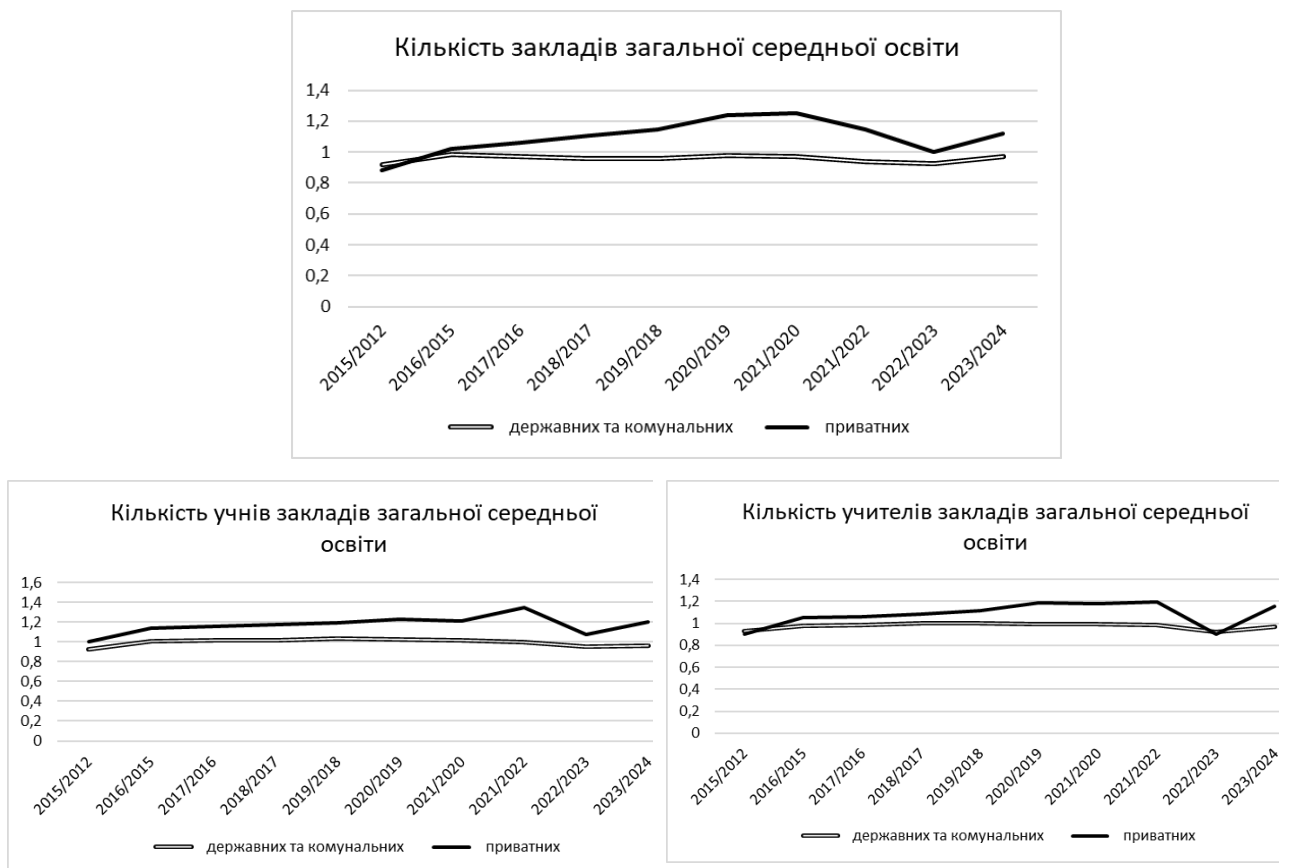

Рис. 2.7. Темпи зміни основних показників розвитку приватного сегменту загальної середньої освіти в Україні, 2012-2024 роки

Джерело: розраховано за даними [181]

Незважаючи на домінування державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, проблемним є поширення неформальних платежів, які значно порушують правові засади безоплатної освіти на даному рівні. Мова йде про вимушені витрати батьків на різні господарські потреби організації освітнього процесу, а також позакласне репетиторство. У зв'язку з цим, позитивним є утворення онлайн-платформи інтерактивних бюджетів шкіл, мета якої полягає в підвищенні прозорості та ефективності використання коштів в освіті [24; 130]. Наразі дана платформа формується і від її повноти залежить подальша популяризація і практичне використання.

Розвиток приватного сектору загальної середньої освіти є більш активним в окремих регіонах України, що може бути деструктивом забезпечення фінансової доступності до якісних послуг з поглибленням соціальної нерівності. З іншого боку, в тих регіонах (рис. 2.8), де приватні школи відсутні, виникають проблеми становлення ринку освітніх послуг, а, отже, й конкуренції з мотивації до підвищення їх якості. Тому діяльність приватних шкіл є доцільною, однак з обґрунтуванням обсягів і вартості послуг.

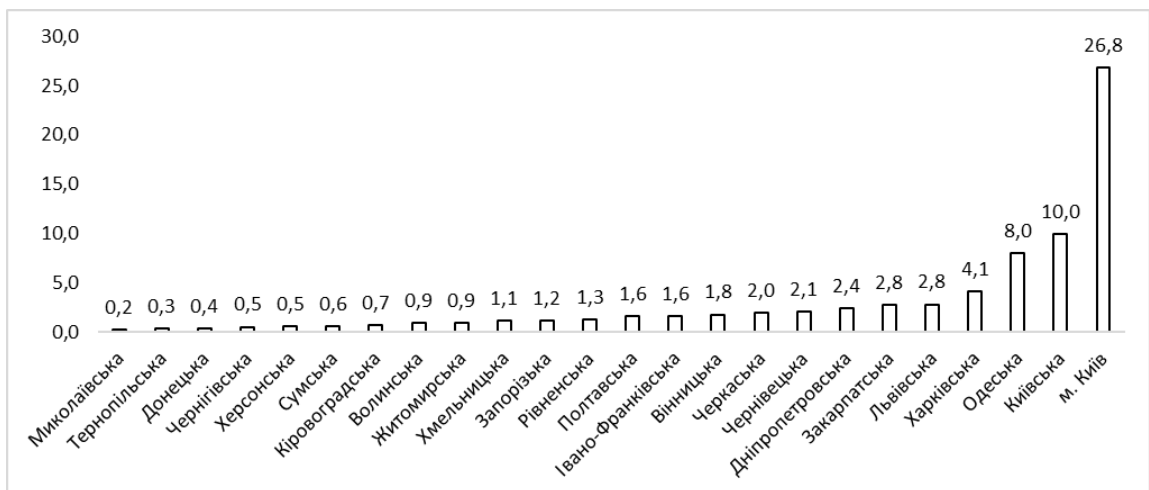

Рис. 2.8. Частка приватних закладів загальної освіти в загальній їх кількості у регіонах України, %, на початок 2024 року

Джерело: розраховано за даними [181]

Безоплатність *професійно-технічної освіти* в Україні є актуальною з погляду необхідності підвищення її привабливості. Рис. 2.9 показує спадні

тенденції щодо кількості закладів професійно-технічної освіти та їх учнів у порівнянні до показників закладів вищої освіти (усіх рівнів акредитації). За період 1990-2023 років кількість закладів професійно-технічної освіти скоротилась на 46 %, а учнів – на 65 %.

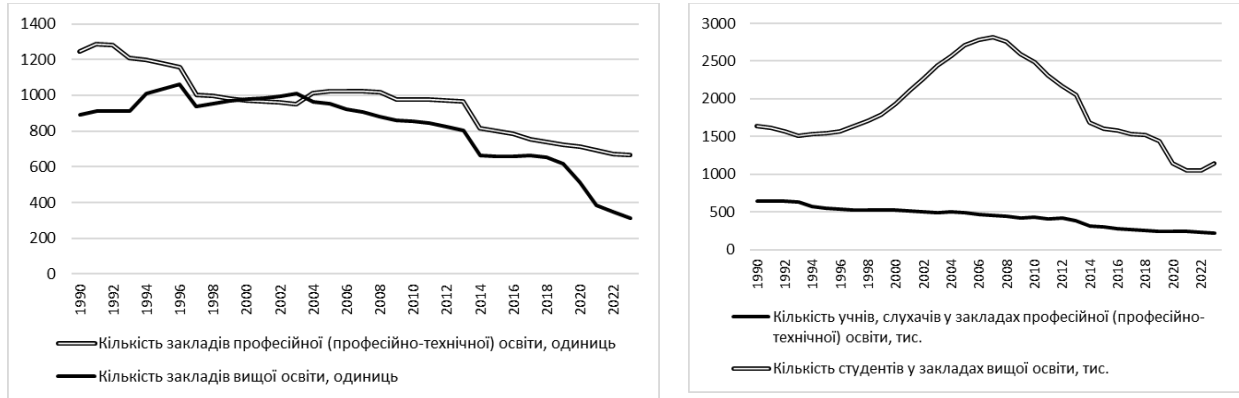

Рис. 2.9. Тенденції щодо кількості закладів професійної (професійно-технічної) і вищої освіти в Україні та осіб, які в них навчаються, 1990-2023 роки

Джерело: розраховано за даними [181]

Щорічне встановлення обсягів державного і регіонального замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів визначає можливості закладів даного освітньо-кваліфікаційного рівня пропонувати свої послуги на безоплатній основі. При цьому за останній період значно змінились підходи до формування регіонального замовлення з активізацією участі регіональних рад професійної освіти і врахуванням рекомендацій місцевої влади, що дозволяє більше враховувати потреби регіональних ринків праці.

Вартість платного навчання у закладах професійно-технічної освіти коливається від 15000 до 25000 грн на рік. Таким чином, доступність професійно-технічної освіти в Україні є достатньою, хоча проблемною в якісному аспекті. Висока доступність даного рівня освіти обумовлена суб'єктивними чинниками – демографічною кризою, зростаючою освітньою міграцією, яка поглибилась вимушеною еміграцією з 2022 року, необґрунтованою кількістю закладів вищої освіти. Тому нагальним питанням є популяризація даного рівня освітньої

підготовки. Одним з способів цього має бути не лише пропозиція достатньої кількості бюджетних місць, але й належна фінансова підтримка через розмір стипендії. Станом на початок 2023/2024 навчального року мінімальна стипендія в закладів професійної освіти є нижчою на 38 % за розмір стипендії закладу вищої освіти. Те саме стосується різниці стипендії Кабінету Міністрів України, соціальних та інших категорій [288].

Безоплатність *вищої освіти* в Україні залежить від обсягів державного і регіонального замовлень, хоча в умовах тих же суб'єктивних чинників, що й для професійно-технічної освіти, низка спеціальностей потерпає від браку абітурієнтів. Міністерство освіти і науки України регулює мінімальну вартість навчання у закладах вищої освіти. У 2020 році було впроваджено підхід запровадження *індикативної собівартості навчання* для окремих спеціальностей. Урядом затверджено Порядок формування мінімального розміру плати за навчання для здобуття вищої освіти на основі індикативної собівартості [195]. У 2020 році вона була встановлена в розмірі 60 % від державного фінансування одного бюджетного місця з підвищенням до 70 % у 2021 році. Окрім того, собівартість враховує середньомісячну заробітну плату штатних працівників регіону. У 2020 році індикативна собівартість склала від 6000 до 47000 грн. За позицією влади заклади вищої освіти визначають пропорції щодо кількості осіб, які навчаються на платній і державній формах навчання за схемами 30/70 %, 40/60 %, 50/50 % і т. д., що залежить від специфіки організації освітнього процесу, забезпеченості науково-педагогічними кадрами та ін. Однак з 2020 року при ціноутворенні вони мали враховувати індикативну собівартість навчання. У 2022 році через повномасштабне російське вторгнення Кабінет Міністрів України призупинив впровадження індикативної собівартості навчання. Відтак даний підхід очікує на відновлення при сприятливих обставинах, зважаючи на його переваги.

Обсяги державного замовлення на підготовку магістрів, бакалаврів, фахових молодших бакалаврів визначається щорічно. За останні роки більше уваги приділяється регіональному замовленню, що є позитивно, однак саме на рівні

центральної влади визначається, які спеціальності потребують більшої підтримки зі збільшенням обсягів державного фінансування. Станом на 2021 рік такими спеціальностями були «Автоматизація та приладобудування», «Механічна інженерія», «Архітектура та будівництво», «Аграрні науки та продовольство», «Хімічна та біоінженерія», «Біологія», «Освіта», «Електроніка та телекомунікації», «Природничі науки», «Електрична інженерія» [177]. Зважаючи на виклики воєнного часу, на 2024/2025 н.р. заплановано підвищити обсяги держзамовлення на фахівців спеціальностей «Медицина», «Медична психологія», «Терапія та реабілітація», «Соціальна робота» [203]. Очевидно, потребують перегляду підходи до підготовки фахівців інженерних спеціальностей.

Динаміка кількості місць державного замовлення закладів вищої освіти вказує, що їх частка відносно кількості осіб, які стали студентами, за останні 17 років коливається в межах 22,5-42,1% (рис. 2.10). Станом на 2023 рік спостерігається позитивний тренд щодо співпраці Міністерства освіти і науки України та Міністерства економіки України у визначенні обсягів державного замовлення та їх професійного розподілу. Збільшення частки фінансування інженерно-технічних і природничих спеціальностей є запорукою підвищення попиту на них в умовах браку фахівців і робітників, необхідності забезпечення інноваційного вектору розвитку економіки повоєнного відновлення України кваліфікованими спеціалістами. Воєнна економіка вимагає збільшення державного замовлення підготовки окремих груп професій у більш короткотривалому часі, через що більша увага має бути приділена перекваліфікації, підготовці робітничих кадрів, молодших бакалаврів професійною і фаховою передвищою освітою.

Таким чином, право фінансової доступності до якісної вищої освіти в Україні зберігається на задовільному рівні, особливо що стосується тих спеціальностей, які є затребуваними на регіональних ринках праці та в умовах воєнного стану. Певним деструктивом відзначається регіональна й інституційна диференціація вартості навчання у рейтингових закладах вищої освіти, що

унеможливиює навчання окремих категорій громадян. Разом з тим, конкурсна основа вступу надає можливості безоплатного навчання з належним рівнем стипендіального забезпечення.

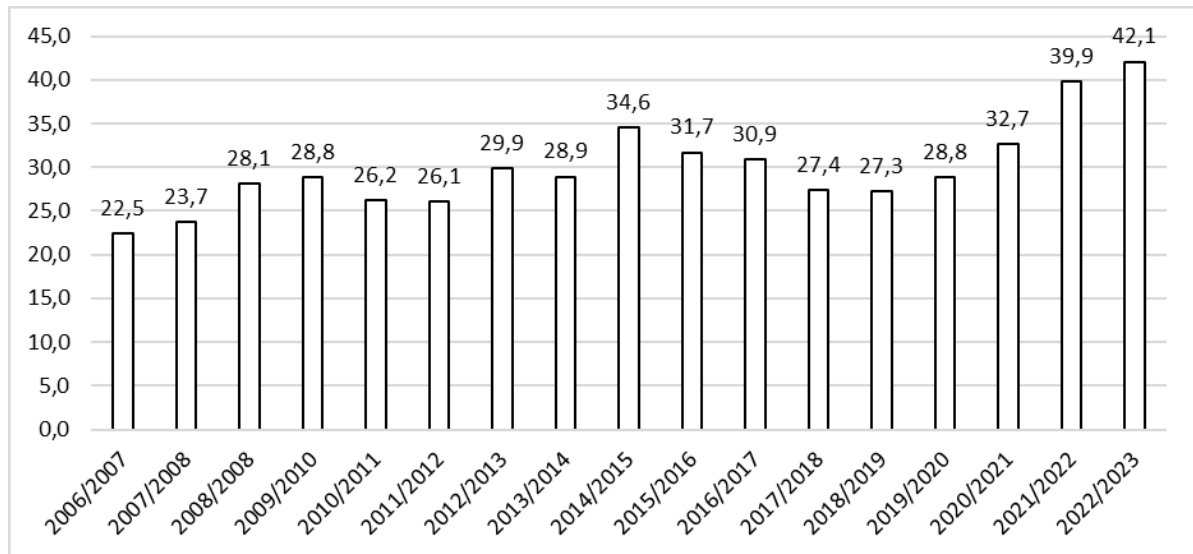

Рис. 2.10. Частка місць державного замовлення за кошти державного і місцевих бюджетів у загальній кількості осіб, що вступили до закладів вищої освіти України, %, 2006-2023 роки

Джерело: розраховано за даними [203; 204]

У випадку неможливості здобуття освіти на безоплатній основі законодавство України визначає можливості отримання *пільгового довгострокового кредиту* для здобуття професійно-технічної й вищої освіти в закладах державної та комунальної форм власності (стаття 44 Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту», стаття 11 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», стаття 62 Закону України «Про вищу освіту», стаття 44 Закону України «Про вищу освіту»). Правові підстави застосування такого механізму визначено в Порядку пільгового кредитування для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти [193]. У цілому даний механізм є потрібним, однак в українських реаліях нестабільності, низької фінансової культури та постійних інфляційних процесів з непередбачуваними умовами діяльності банківських установ довгострокове кредитування не є стійким інструментом.

Його застосування апріорі може мати суб'єктивний характер. Як правило, можливості кредитної підтримки на пільгових засадах використовують особи, наближені до владних структур, у той час як соціально незахищені категорії населення не володіють інформацією щодо цього.

З 2024 року триває процес реформування системи вищої освіти в Україні з впровадженням механізму *грантового фінансування*. Законопроектом «Про внесення змін до деяких законів України щодо фінансування здобуття вищої освіти та надання державної цільової підтримки її здобувачам» передбачено надання грантів у розмірі 15-50 тис. грн при денній формі навчання. Розроблена спеціальна форма для розрахунку суми гранту, що враховує успішність НМТ, соціальний статус та «коефіцієнт спеціальності» [200].

Ще один мотиваційний механізм, який має правові підстави в Україні, – звільнення роботодавця від оподаткування суми на оплату навчання працівника. Однак в реаліях високої тіньової зайнятості й приховування реальних прибутків дана можливість не набуває належної результативності.

Огляд заходів влади України щодо забезпечення фінансової доступності освітніх послуг та їх безоплатності узагальнено в табл. 2.4. Їх аналіз виявляє владний пріоритет розбудови існуючої інфраструктури з децентралізацією бюджетного фінансування та задіяння ресурсів Державного фонду регіонального розвитку [93]. Це важливий напрям забезпечення доступності якісної освіти на рівнях дошкільному і шкільному. Радикальних змін потребує система вищої освіти, яка наразі розвивається у повній невідповідності прогресивним тенденціям та просякнута бюрократичними деформаціями. Теперішня ситуація спричинена задовільним фінансуванням закладів з низькою оплатою праці в галузі, відсутністю цілісної політики модернізації основних фондів, системної співпраці з науковими, виробничими, управлінськими, громадськими структурами, а також низкою інших негативних тенденцій, тривалих у часі й укорінених на практиці.

Дискусійність у системі державних заходів щодо забезпечення доступності та безоплатності освітніх послуг полягає у наявності багатовекторних підходів,

суперечливих управлінських рішень і потенційних колізій між задекларованими соціальними принципами та реаліями економічного розвитку. Вона виявляється у різних рівнях освітньої системи – від дошкільної до вищої освіти – через потребу одночасного досягнення ефективності, фінансової стійкості та соціальної справедливості. Такий характер рішень створює простір для наукових дискусій, експертного аналізу й пошуку збалансованих управлінських моделей.

Таблиця 2.4

Основні заходи держави щодо забезпечення доступності та безоплатності
освітніх послуг в Україні

Дошкільні заклади освіти	Заклади загальної середньої освіти	Заклади професійно-технічної освіти	Заклади вищої освіти
<i>Дискусійні</i>			
Розбудова інфраструктури шляхом стимулювання відкриття приватних закладів в умовах браку державних місць	Оптимізація кількості закладів з метою підвищення якості освітнього процесу з проблемними рішеннями для сільських (віддалених) територій	Збереження існуючої інфраструктури в умовах низької привабливості	Впровадження нових механізмів ціноутворення платних послуг на основі індикативної собівартості Впровадження довгострокового державного кредитування та грантового фінансування для денної форми навчання
<i>Конструктивні</i>			
Фінансування капітального ремонту діючих закладів через Державний фонд регіонального розвитку	Підтримка будівництва нових закладів через програму «Велике будівництво»	Нові підходи до формування регіонального замовлення	Оптимізація кількості закладів з метою забезпечення відповідності демографічним та економічним потребам

Джерело: узагальнено автором

Однією з основних ознак дискусійності є суперечність між економічною доцільністю та принципом рівного доступу до освіти. Так, стимулювання створення приватних закладів дошкільної освіти з одного боку сприяє розширенню пропозиції освітніх послуг, а з іншого — потенційно підвищує

рівень соціальної нерівності через комерціалізацію освітнього середовища. Аналогічна ситуація спостерігається при оптимізації мережі закладів загальної середньої освіти, що покликана підвищити якість навчального процесу, але може зумовити обмеження доступу до освіти для сільського населення.

Наступною ознакою є неузгодженість між збереженням існуючої інфраструктури та потребою її модернізації. Підтримання мережі професійно-технічних закладів в умовах зниження престижу робітничих професій забезпечує соціальну стабільність, проте гальмує структурну трансформацію освітньої системи. У сфері вищої освіти дискусійність посилюється питаннями цінової політики, зокрема впровадженням індикативної собівартості платних послуг, що вступає у потенційний конфлікт із конституційним принципом безоплатності освіти.

Ще однією ознакою дискусійності виступає неоднозначність управлінських наслідків застосування фінансових інструментів. Запровадження довгострокового кредитування та грантових програм для студентів має на меті підвищити рівень доступності освіти, однак вимагає чітко визначених механізмів відбору, повернення коштів і гарантій бюджетної стабільності. Таким чином, дискусійність означених заходів виявляється у складній взаємодії між соціальною політикою, фінансовими ресурсами та стратегічними пріоритетами держави.

Отже, дискусійність у контексті освітньої політики характеризується наявністю системних протиріч між економічною ефективністю, доступністю, якістю та рівністю можливостей. Вона потребує подальшого теоретико-методологічного осмислення, публічного обговорення та формування комплексних управлінських рішень, здатних забезпечити збалансований розвиток освітньої системи України в умовах соціально-економічних трансформацій.

Розуміння ситуації щодо фінансової доступності освіти в Україні доповнює аналіз статистики домогосподарств в частині структури витрат, де витрати на освіту у вартісному еквіваленті стабільно зростали до 2019 року. За оцінками

домогосподарств, частка їхніх витрат на освіту з 2014 по 2019 рік складала 1,1 %, у 2020 році скоротилась до 0,9 % і в 2021 році зросла до 1,0 % (рис. 2.11). На жаль, Державна служба статистики України подає дані лише до 2021 року. У середньому одне домогосподарство витрачало за місяць на освіту 112 грн. Усереднений показник обумовлений відсутністю в багатьох домогосподарствах осіб, які навчаються (частка домогосподарств без дітей у 2021 році склала 62,2 %). Також державне фінансування освіти в Україні у відношенні до ВВП залишається на порівняно високому рівні (понад 5 %). Однак його ефективність отримує критичні оцінки експертів з огляду на високу освітню міграцію, що ще більше зросла з 2022 року, та проблеми щодо рівня й якості знань випускників на різних рівнях. Тому за даних умов слід говорити не про збільшення обсягів фінансування освіти, а про якість використання виділених коштів.

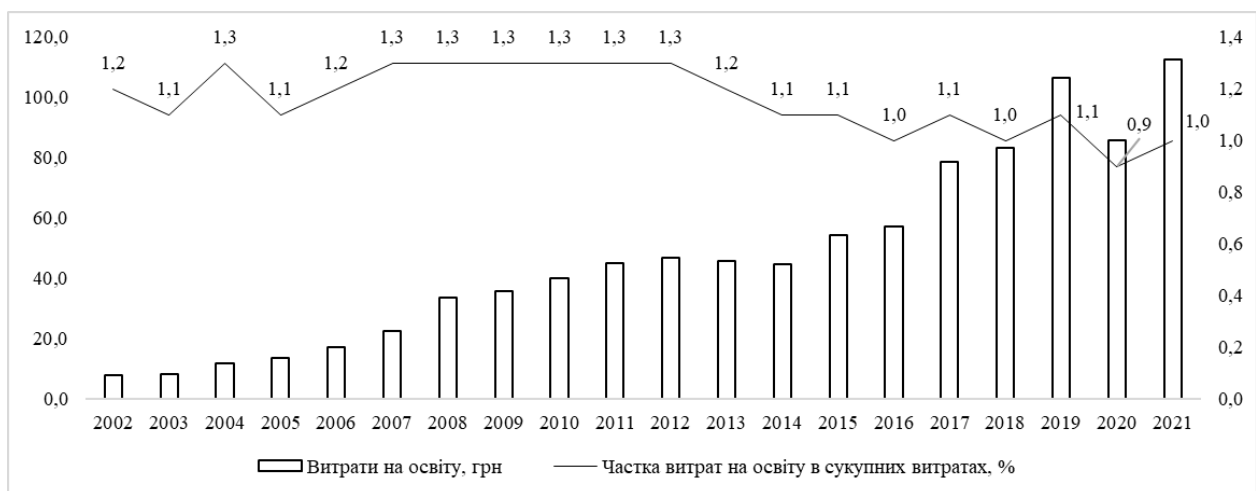

Рис. 2.11. Витрати на освіту домогосподарств України за місяць, 2002-2021 роки

Джерело: розраховано за даними [38]

Отже, в Україні сформована належна правова база щодо прав на безоплатну освіту зі специфікацією реалізації на різних рівнях. Фінансова доступність в Україні забезпечується достатніми обсягами державного фінансування, яке, однак, використовується неефективно. Це спричиняє проблему доступності до якісних освітніх послуг. Розвиток приватного сегменту освіти лише поглиблює соціальні нерівності та зменшує доступність значної частини населення до

якісних послуг на безоплатній основі. Стимулюючий інструментарій фінансової доступності (довгострокове пільгове кредитування, грантове фінансування, звільнення від оподаткування витрат роботодавця на навчання працівників) в Україні наразі не має сприятливих передумов для отримання позитивних результатів, адже безпекова невизначеність нівелюють ефективність даного інструментарію [81].

Виявлені протиріччя актуалізують питання ефективності використання бюджетного фінансування закладів освіти в Україні зі збереженням правових гарантій доступності до якісних освітніх послуг. Питання доступності до безоплатної освіти в Україні має не лише соціальне та економічне, а й політичне значення. В умовах окупації частини територій, надання права навчання в Україні є важливим кроком на шляху формування національної єдності.

Реалізація прав на безоплатну освіту в Україні має підтримуватись активною інформаційною роботою з боку держави, результативною діяльністю освітнього омбудсмена та формуванням правової культури населення. Мають бути збережені переваги доступу до безоплатної освіти для окремих категорій соціально вразливих громадян, а також мешканців сільських, окупованих територій і територій бойових дій. На шляху забезпечення реалізації права на безоплатну освіту в Україні має зберігатись право на освітню мобільність, наскільки це дозволяють умови воєнного стану. Відтак конкурентоспроможність закладів освіти є умовою протидії міграційних втрат молоді, а пропозиція якісних освітніх послуг на безоплатній основі має бути центральним інструментом у даному плані. Для збереження конкурентних позицій вітчизняній закладів освіти в глобальному та європейському освітньому просторі необхідно враховувати світові практики державної підтримки освітньої сфери. Освітньо-інтеграційні процеси мають сприяти розвитку внутрішнього конкурентного середовища з пропозицією якісних послуг в системі людського розвитку та забезпечення інклюзивності освіти.

2.3. Глобалізаційні та євроінтеграційні виклики застосування механізмів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України

Державне регулювання конкурентоспроможності закладів освіти в Україні вимагає врахування глобалізаційних та євроінтеграційних викликів задля розуміння сучасних прогресивних тенденцій, розвитку середовища реалізації прав мобільності та уніфікації механізмів освітньої політики.

Одним з важливих критеріїв забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти є здобуття ними конкурентних переваг – кваліфікаційних, інноваційних, інклюзивних, мобільних, системних. Сфера освіти є однією з найбільш інтеграційних, у зв'язку з чим формування глобального освітнього простору відбувається доволі швидкими темпами. Заклади освіти перебувають під впливом викликів зовнішнього середовища, у тому числі глобального, тому в стратегічному плануванні своєї діяльності мають враховувати можливості здобуття конкурентних переваг на міжнародному рівні [316]. Це об'єктивні обставини забезпечення конкурентоспроможності закладів професійно-технічної, фахової передвищої і вищої освіти, у той час як заклади дошкільної і шкільної освіти мають зосереджувати свою увагу на формуванні в учнів, з одного боку, знань щодо можливостей глобального освітнього простору та, з іншого боку, почуття патріотизму і відданості батьківщині (табл. 2.5).

Дослідження глобалізаційних та євроінтеграційних викликів застосування механізмів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти враховує загальний розвиток інтеграційних процесів, які пронизують собою всі сфери суспільного життя на різних інституційно-просторових рівнях. На тлі активних інтеграційних процесів між державами, підкріплених нормами міжнародного права і практичним досвідом, інтеграція є умовою успішного розвитку інститутів нижчого рівня [105].

Інтеграцію для закладів освіти слід розглядати за двома підходами:

- з точки зору організації освітнього процесу;

- з точки зору співробітництва з іншими інститутами.

Інтеграція закладу освіти в глобальний простір є процесом його глобальної інклюзії, що передбачає взаємодію з структурами інших держав при одночасному дотриманні свобод та прав вибору стратегії забезпечення конкурентоспроможності [40, с. 5].

Інтеграція державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти передбачає вироблення між країнами спільних підходів до стандартизації освітнього процесу, визначення правових засад мобільності, дифузії знань, технологій навчання, співробітництва інститутів різних сфер та рівнів, що цілісно забезпечують високу якість і доступність освітніх послуг, споживання яких дає змогу населенню використовувати їх на благо саморозвитку та гідного добробуту.

Таблиця 2.5

Вплив інтеграційних процесів на діяльність закладів освіти

№ з/п	Рівень освіти	Основні заходи в контексті впливу інтеграційних викликів	Можливості забезпечення конкурентних переваг в умовах інтеграційних викликів
1	Заклади дошкільної освіти	Патріотичне виховання. Надання базових знань про світ. Забезпечення доступності й якості послуг у контексті впливу на зростання міграційних намірів населення.	Надання послуг з вивчення іноземних мов. Впровадження міжнародних прогресивних практик у наданні послуг.
2	Заклади шкільної освіти	Патріотичне виховання з формуванням світогляду. Надання широких знань щодо можливостей глобальної мобільності. Забезпечення високої якості послуг у співпраці з закладами вищих освітніх рівнів.	Обмін кадрами. Впровадження міжнародних прогресивних практик у надання послуг. Організація заходів у рамках міжнародного співробітництва.
3	Заклади професійно-технічної, передвищої і вищої освіти	Патріотичне виховання. Надання інформації щодо можливостей мобільності, у тому числі в рамках програм академічної мобільності. Забезпечення високої якості послуг у співпраці з вітчизняними й іноземними партнерами-представниками різних сфер.	Обмін кадрами. Організація заходів у рамках реалізації програм академічної мобільності. Впровадження міжнародних прогресивних практик у надання послуг.

Джерело: узагальнено автором

Питання інтеграції вітчизняної системи освіти чітко прописане у законодавстві України. Євроінтеграційний пріоритет регламентує низку управлінських заходів у сфері освіти, серед яких основними є:

- організаційна трансформація вітчизняної системи освіти з переходом на триступеневу модель;
- адаптація вітчизняного законодавства до європейських норм, у тому числі питань стандартизації, ліцензійних вимог;
- впровадження європейських підходів до організації навчання на рівні середньої освіти з отриманням учнями компетентностей згідно Рекомендацій Європейського Парламенту і Ради Європи;
- впровадження європейських підходів до визначення неформальної освіти та організації дуальної освіти на вищих рівнях освітньої підготовки;
- впровадження міжнародних стандартів оцінювання учнів PISA-2018;
- стимулювання участі учнів, студентів, науково-педагогічних кадрів у програмах Східного Партнерства, зокрема Erasmus+.

Зазначені напрямки євроінтеграційних процесів в освіті очікувано мають забезпечити: якісне реформування освіти; впровадження міжнародних підходів до оцінювання і моніторингу діяльності закладів освіти, успішності учнів і студентів, кваліфікації кадрів; взаємне визнання академічних та професійних кваліфікацій, дипломів та сертифікатів про освіту; посилення діалогу щодо систем загальної освіти, дистанційної освіти та навчання протягом життя; активізацію міжнародних обмінів та співробітництва [180].

У концептуальному сенсі глобалізація й євроінтеграція в сфері освіти є позитивним процесом. Однак для вітчизняних закладів вона формує низку *викликів*, що обумовлені:

- неефективною й непослідовною державною політикою в сфері освіти, що обмежує заклади освіти у залученні бюджетного фінансування на цілі розвитку, активізації науково-дослідної та інноваційної діяльності, належної мотивації кадрів та ін.;

- проблемами матеріально-технічного, фінансового, кадрового забезпечення закладів освіти, що дисонує з вимогами до результатів їхньої діяльності за прогресивними підходами;

- низьким рівнем освітнього менеджменту на рівні закладів освіти у зв'язку з браком досвіду, практик мобільності, можливості управління закладом в умовах добросовісної конкуренції на ринку освітніх послуг;

- зниженням попиту на освітні послуги населення в умовах поглиблення демографічної кризи та зростання освітньої еміграції;

- послабленням конкурентних позицій у порівнянні до закладів освіти інших держави в умовах повномасштабної війни через потужні впливи чинників безпеки та умов невизначеності.

Зазначені обставини для вітчизняних закладів освіти визначають глобалізацію й євроінтеграцію як виклик. Це означає, що дані процеси можуть надати переваги за умов здатності закладу не лише пропонувати якісні й доступні освітні послуги, але й здобувати конкурентні переваги в глобальному освітньому просторі за рахунок:

- ефективних маркетингових рішень, особливо в частині промоції та цінової політики;

- здатності швидко реагувати на зовнішні обставини (наприклад, зниження потенціалу освітньої міграції в умовах пандемії COVID-19 надало змогу вітчизняним закладам освіти посилити боротьбу за абітурієнта, однак повномасштабне російське вторгнення знову активізувало зовнішні еміграційні процеси молоді);

- утворення закладів освіти міжнародного статусу – міжнародних шкіл, міжнародних університетів;

- пропозиції можливості отримання диплому міжнародного зразка;

- пропозиції послуг для іноземних громадян та осіб з особливим правовим статусом (внутрішньо переміщених осіб, біженців, шукачів притулку).

З зазначених аспектів слід звернути увагу на діяльність закладів освіти з міжнародним статусом. Процес утворення міжнародних шкіл в Україні

розпочався з 2000-х років. Їх специфікою є акредитація спеціальними міжнародними або урядовими структурами країн, які вони представляють. В Україні до 2022 року таких шкіл налічувалось близько 15, у тому числі з представництвом країн Франції, Німеччини, Великої Британії, США. У перший рік повномасштабного російського вторгнення деякі з них припиняли діяльність, але згодом її відновили з облаштуванням бомбосховищ. Навчання у міжнародних школах, як правило, є вартісним. Для прикладу, навчання у Печерській міжнародній школі м. Київ на рік складає близько 24 тис. дол. США, Міжнародній школі «Меридіан» м. Київ – 6-10 тис. дол. США залежно від типу класу (українського чи англійського).

З 2006 року за ініціативи Міністерства освіти і науки України розпочала діяльність Міжнародна українська школа, яка надає можливість здобути освіту дистанційно для осіб-громадян України, які тимчасово перебувають за межами країни. Можливість здобуття атестату про загальну середню освіту є важливою ланкою на шляху збереження єдності українського суспільства, незважаючи від місця перебування. На жаль, поки ефективність діяльності Міжнародної української школи є низькою і станом на середину 2024 року на рівні центральної влади виголошуються наміри масштабувати її діяльність для формування єдиної мережі українських шкіл за кордоном, відкриття її філій у тих державах, де перебуває найбільше «воєнних біженців» з України. За понад 3 роки повномасштабної війни такі наміри мали б набути реальних результатів.

Що стосується міжнародних університетів, то такий статус їм надає співфінансування декількох держав. Вітчизняні заклади вищої освіти часто в свої назви додають «міжнародний», вкладаючи в його зміст участь у різних формах міжнародного співробітництва. Міжнародні університети отримують право від Міністерства освіти і науки України надавати освітні послуги іноземцям, прийом яких відбувається за окремо затвердженими правилами, а навчання враховує мовну і культурну специфіку.

Безпосередніми повноваженнями у регулюванні питань, пов'язаних з навчанням іноземців в Україні, володіє структурний підрозділ Міністерства

освіти і науки України – Український державний центр міжнародної освіти. Динаміка навчання іноземців в Україні вказує, що до повномасштабного російського вторгнення лише за період 2013-2014 (0,90) і 2019-2020 (0,95) років вона набула від’ємного значення, коли в інші роки кількість іноземних студентів постійно зростала (рис. 2.12). З 2022 року кількість іноземних студентів в Україні знизилась в 1,6 (2022-2021 роки) і 2,4 (2024-2021 роки) рази.

Як правило, в Україні навчаються громадяни Індії (станом на 2023 рік – 42,2%, 2020 рік – 23,6%), Китаю (15,8% і 5,3%), Марокко (15,6% і 11,5%), Нігерії (10,1% і 5,5%), Азербайджану (9,3% і 6,0%), Туркменістану (6,9% і 7,0%), Туреччини (6,2% і 5,2%), Єгипту (3,6% і 4,0%). Переважає денне навчання (понад 90%), у той час як на програми академічної мобільності припадає лише 0,01% від тих, хто навчається, на навчання в аспірантурі й докторантурі – 1,3%, програми післядипломної освіти – 2,2%. Такі показники розкривають потенціал вітчизняних закладів освіти в наданні різних освітніх послуг іноземцям, не лише за основним навчанням, у період повоєнного відновлення.

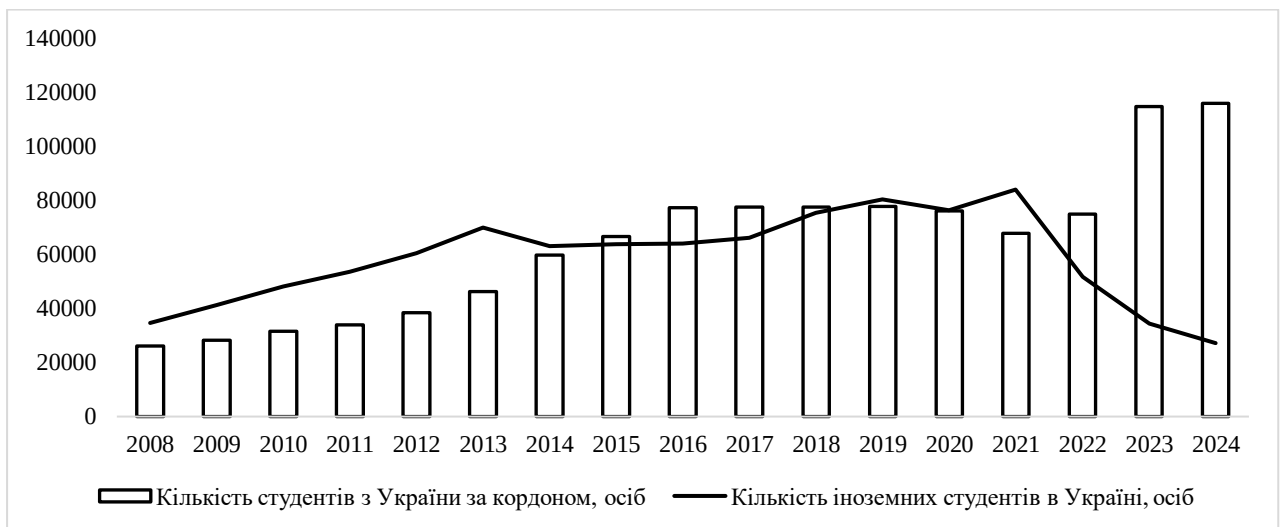

Рис. 2.12. Освітня еміграція та імміграція України, осіб, 2008-2024 роки, осіб

Джерело: розраховано за даними [119; 120; 181; 294]

Регіональний зріз аналізу освітньої імміграції в Україні (рис. 2.13) дозволяють аналізувати показники до 2024 року. Вони вказують, що станом до 2021 рік у кількісному аспекті найбільше іноземців навчалось у м. Київ, Харківській, Львівській, Дніпропетровській, Одеській, Запорізькій областях. У

2024 році ці регіони зберегли лідерство за кількістю іноземних студентів, більшість з яких продовжує перебувати в Україні через потребу завершення навчання. Однак такі регіони, як Львівська, Тернопільська, Закарпатська, Вінницька, зважаючи на потенціал їхньої вищої освіти та кращі безпекові умови, мали б нарощувати свою участь у наданні послуг іноземним туристам. Натомість, їхня вагомість є незначною (за показником частки студентів - іноземців до загальної чисельності студентів ЗВО). Особливим скороченням вирізняється Львівська область.

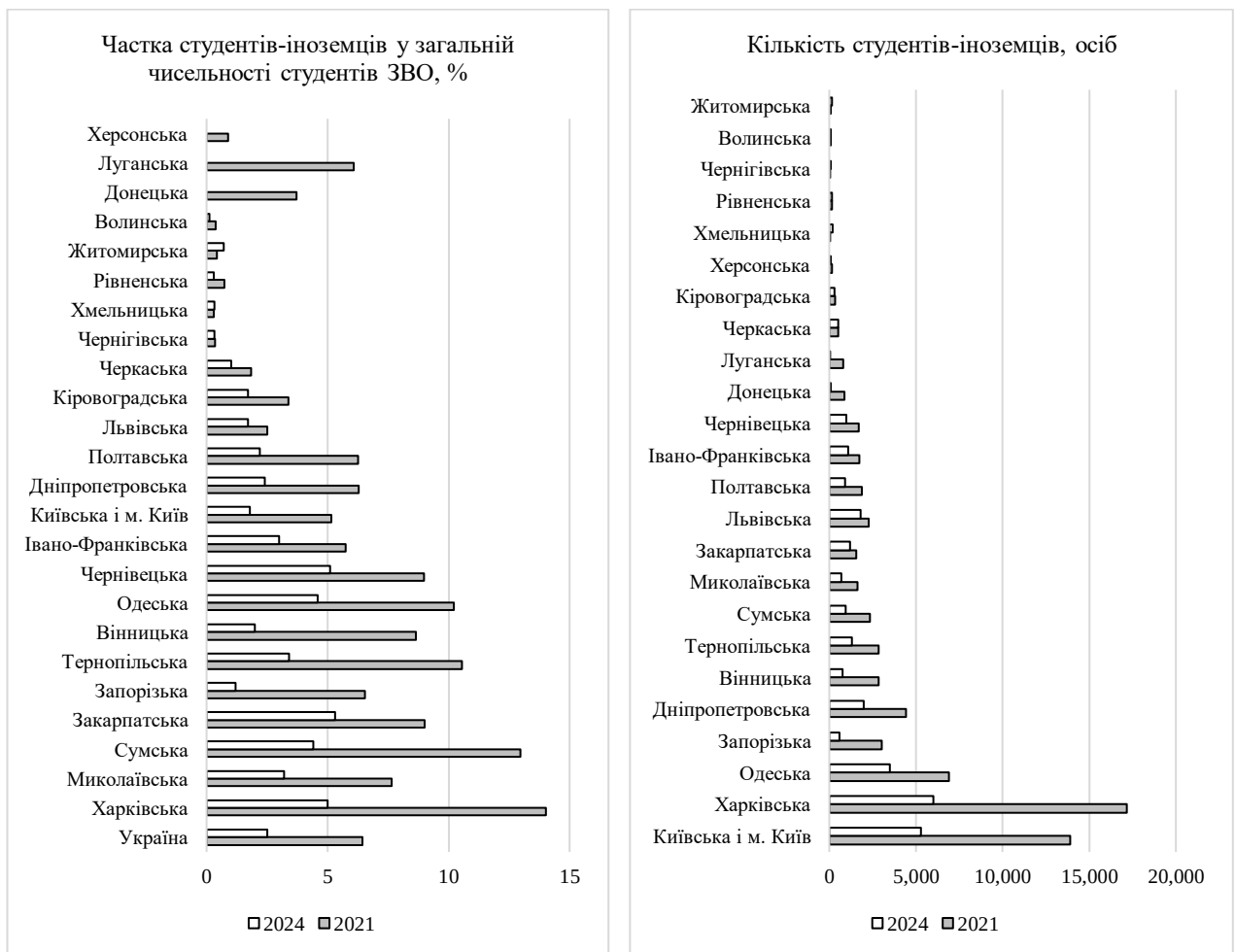

Рис. 2.13. Освітня імміграція в регіонах України, 2021, 2024 н.р.

Джерело: розраховано за даними [119; 181]

Регіони, в яких навчається найбільше іноземців, у більшості випадків є провідними освітніми метрополіями України, для яких інтеграція іноземних студентів є актуальним напрямом регіональної міграційної політики. Разом з тим, якщо брати до уваги частку студентів-іноземців у загальній чисельності

студентства регіону, то тут лідерами є регіони з високими безпековими ризиками. Відтак ситуація щодо подальшого залучення іноземців у регіональні освітні системи є невизначеною.

Найбільша кількість іноземців навчається у таких закладах вищої освіти, як Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харківський національний медичний університет, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця (м. Київ), Одеський національний медичний університет, Запорізький державний медичний університет, Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова, Дніпровський державний медичний університет, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, Буковинський державний медичний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка [120]. Явне домінування медичної освітньої підготовки вказує на вплив наявності спеціалізованого закладу вищої освіти на притягування іноземного споживача та пропозиції конкурентоспроможних освітніх послуг. Рис. 2.13 підкреслює регіональні розриви за привабливістю послуг закладів освіти – у даному випадку вищої, для іноземних громадян. Для багатьох регіонів України притаманний дуже низький рівень освітньої імміграції. Мова йде про такі області, як Хмельницька, Чернігівська, Житомирська, Волинська, Рівненська. Низькі показники засвідчують слабку інтеграцію закладів вищої освіти та регіональних освітніх систем у міжнародний освітній простір, що за сучасних глобалізаційних умов є значним недоліком.

Інший проблемний аспект – низькі показники щодо кількості іноземців, які навчаються у закладах професійно-технічної та передвищої освіти України. Таким чином, у стимулюванні їх розвитку значний потенціал має пропозиція послуг з орієнтацією на іноземного споживача, що може забезпечити певний прорив в умовах низького внутрішнього попиту на послуги даного освітнього рівня.

У цілому освітня імміграція для України є важливим чинником інтеграції її закладів освіти у глобальний простір. Також це важливий напрям державної

політики – освітні мігранти є «найбільш бажаною категорією», оскільки, як правило, це ініціативна молодь, готова навчатись, адаптуватись до регіональних ринків праці, мовного і культурного середовища [273, с. 156]. Цей аспект стає ще більш важливим в дискусіях щодо перспектив інтеграції іммігрантів як одного з напрямів послаблення демографічної кризи в Україні внаслідок повномасштабної війни.

Якщо навчання іноземців в Україні регулює Міністерство освіти і науки України, то освітня еміграція за кордон фактично є некерованою. Відсутній оперативний моніторинг відповідних процесів, за винятком обстежень громадської організації – центру досліджень суспільства «CEDOS» (дослідження 2016 та 2018 років щодо загальних тенденцій з географією освітньої еміграції [294; 295]; дослідження 2018 року щодо політики Польщі в залученні абітурієнтів [293], дослідження 2013 року щодо академічної міграції (кандидатів і докторів наук, з метою навчання в аспірантурі) [272]. Проте ці дослідження не пролонговані у воєнному часі. Говорити про кількість студентів з України, які навчаються за кордоном, можна лише на основі поодиноких заяв представників влади. Як приклад, наприкінці 2023 року оцінки складали 130-150 тис. осіб. Відсутність більш точних даних є вкрай деструктивно [42].

Рис. 2.12, відображаючи динаміку кількісних змін студентів за еміграцією й імміграцією, вказує, що виїзна динаміка була більш стрімкою. Якщо ж брати до уваги відносні показники, то рис. 2.14 визначає зростання частки кількості освітніх емігрантів у загальній чисельності студентів закладів вищої освіти України.

Для освітньої еміграції показник 2017 року, а це були останні дані з досліджень «CEDOS», сягнув понад 5 %. Показник для освітньої імміграції у 2017 році складав 4,3 %, а в 2020 році – 6,8 %. Якщо з 2022 року кількість освітніх емігрантів сягнула понад 130 тис. осіб, то їх частка до кількості студентів ЗВО в Україні складає понад 13 %. Виявлена довоєнна динаміка для імміграції підтверджує необхідність посилення регулюючих заходів щодо інтеграції іноземних студентів та переорієнтації все більшої кількості закладів освіти на

освітні послуги для даного споживчого сегменту в період повоєнного відновлення України.

Рис. 2.14. Частка іноземних студентів та студентів з України за кордоном у загальній чисельності студентів закладів вищої освіти України, 2008-2023 роки, %

Джерело: розраховано за даними [119; 120; 181; 294]

Частка іноземних студентів, які навчаються в Україні, не є критичною, адже середній показник для країн Європейського Союзу та ОЕСР станом на 2020 рік (останні дані, оприлюднені на OECD Data) складав близько 10 %. Однак культурна і релігійна специфіка освітніх іммігрантів в Україні вимагає додаткових інтеграційних заходів та контролю за дотриманням їхніх прав (рис. 2.15).

Зростаюча освітня еміграція населення України як сам факт не є абсолютною проблемою. Висока освітня міграція є позитивним явищем, проте більшою мірою для розвинутих країн, коли країни, що розвиваються або перебувають у складних безпекових умовах, як Україна, ризикують людськими втратами в умовах високої еміграції [15, с. 82]. Освітня еміграція молоді України наразі є викликом, який трансформувався у ризик. Умови пандемії COVID-19 на певний час знизили освітні еміграційні настрої молоді, переорієнтовуючи її на навчання в Україні або дистанційні форми здобуття освіти (вплив пандемії на

освітню міграцію підтверджують результати опитування американських дослідників, які зазначають, що в 2020 році кількість нових іноземних студентів у США знизилась на 43 % [368]). Однак досвід останніх років освітньої еміграції молоді України сформував впливові міграційні освітні мережі, вплив яких у час повномасштабної війни набув загрозливого характеру [98].

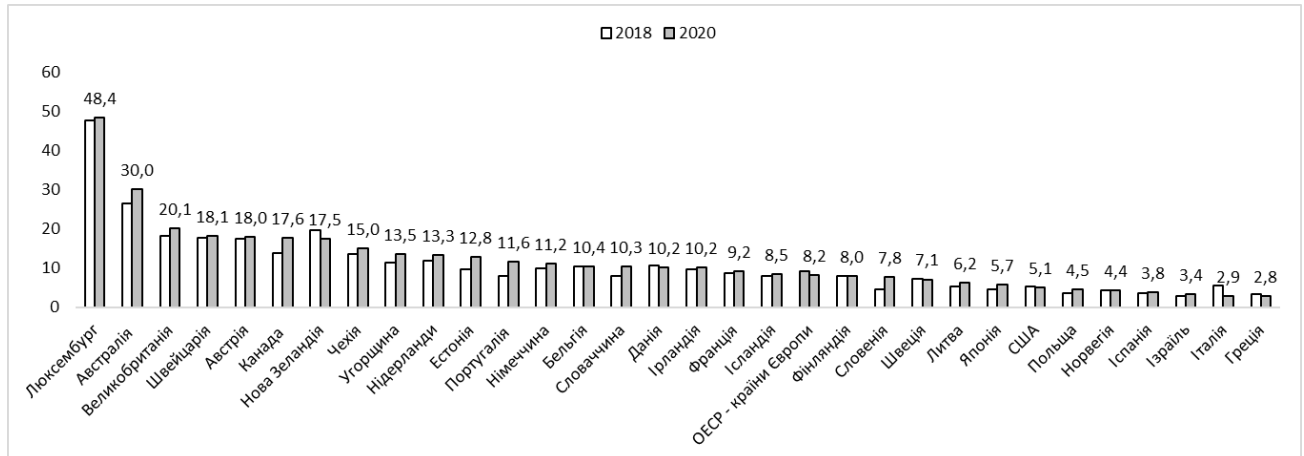

Рис. 2.15. Частка нових іноземних студентів у загальній чисельності зарахованих студентів закладів вищої освіти у країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), %, 2018, 2020 роки

Джерело: розраховано за даними [348]

Таким чином, освітня міграція є актуальним викликом євроінтеграції та глобалізації вітчизняного освітнього простору. Це мають враховувати заклади освіти, особливо вищої, у стратегічному плануванні своєї діяльності. Корисним тут є запропонований підхід до виявлення демографічних змін, зокрема міграційного руху, на регіональному рівні на основі доступних даних про структуру молодого населення на рівні новоутворених (внаслідок реформи децентралізації) районів, результати якого можуть бути враховані в державному регулюванні сфери освіти [156]. У контексті державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти має враховуватись міграційний аспект відповідно до інтересів демографічного, соціально-економічного розвитку та національної безпеки. Одним з дієвих напрямів регулювання освітньої міграції є стимулювання міжрегіональної академічної мобільності як найбільш ефективної форми міграції в освітній сфері [52, с. 261]. Заклади освіти мають посилювати

свою міжрегіональну співпрацю, обираючи заклади-партнери в інших областях України, а також, при можливості, у транскордонному освітньому просторі.

Зростання освітньої еміграції молоді України є результатом не лише впливу євроінтеграції та глобалізації, але й конкурентних переваг іноземних освітніх систем та ринків праці, що значно посилились впливом безпекового чинника. Постає питання щодо потреби оптимізації обсягів державної підтримки діяльності закладів освіти в Україні. *Державне фінансування сфери освіти* більш детально буде проаналізовано в п. 4.1 з погляду бюджетних механізмів. Врахування викликів глобалізації та євроінтеграції потребує розуміння обсягів і концепції державного фінансування освіти в інших країнах. Дані Євростату вказують, що найвища участь держави у фінансуванні освіти спостерігається в таких європейських державах, як Ісландія, Бельгія, Швеція. Це соціально орієнтовані держави, які, на відміну від України, володіють значними бюджетними ресурсами та спроможні фінансувати соціально-витратні цілі (рис. 2.16).

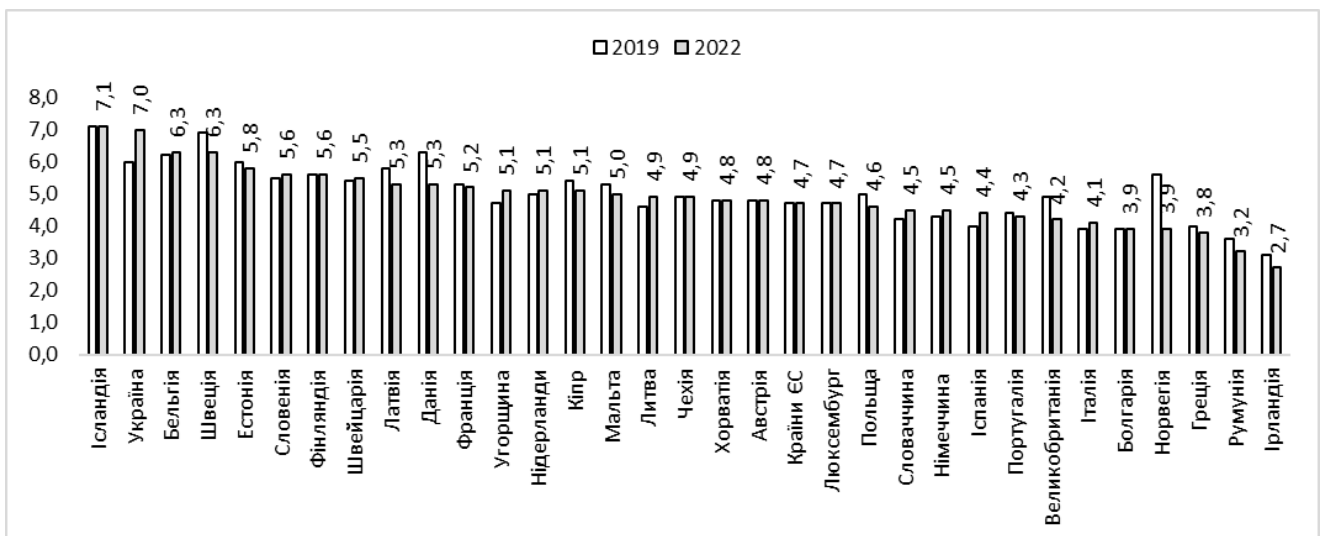

Рис. 2.16. Частка державних видатків на освіту у ВВП країн Європейського Союзу та України, %, 2019 і 2022 роки

Джерело: розраховано за даними [35; 302; 343]

За обсягами фінансування сфера освіти в Україні посідає одне з перших місць серед бюджетних видатків – 17,1 % видатків зведеного бюджету в 2019 році, 7 % у 2023 році. Якщо порівняти співвідношення частки фінансування до

ВВП України і країн-членів ЄС то ми можемо побачити, що в Україні цей показник є більшим (рис. 2.17). Однак ефективність такого фінансування низька та зберігає нездатність вітчизняних закладів освіти підвищувати свою конкурентоспроможність, реагуючи на демографічні і міграційні процеси [281]. До того ж, значне бюджетне навантаження витрат на освіту підтверджує загально-неефективний підхід використання державних фінансів в Україні.

Рис. 2.17 показує нестабільність бюджетного фінансування сфери освіти в Україні, підкріплену інфляційними процесами та невизначеною безпековою ситуацією. Якщо в країнах ЄС та, для порівняння, у Польщі, яка нині провадить дієву політику стимулювання освітньої міграції з України й інтеграції молоді з України в свою національну освітню систему, обсяги фінансування залишались на стабільному рівні, то кризові періоди в Україні суттєво позначились на обсягах державних видатків на освітні цілі. Це наглядно демонструє аналіз періоду з 2014 року. До 2022 року Міністерство освіти і науки України декларувало підвищення фінансування з застосуванням нових підходів. Однак питання стоїть не лише в обсягах бюджетних видатків, але й у ефективності їхнього використання.

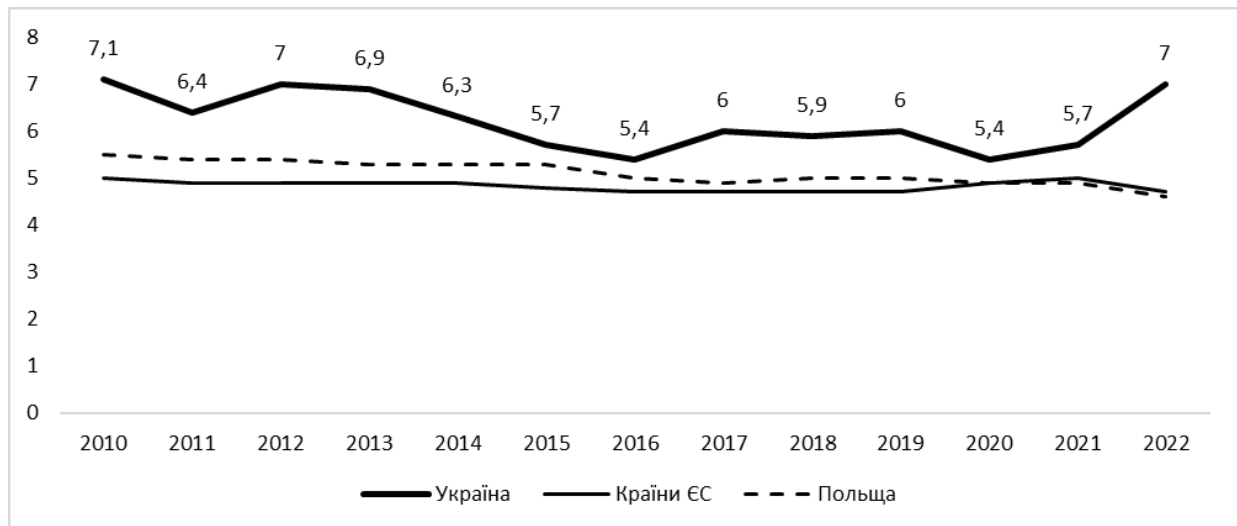

Рис. 2.17. Частка державних видатків на освіту у ВВП України, Польщі та країнах Європейського Союзу, %, 2010-2022 роки

Джерело: розраховано за даними [302; 341; 342]

Забезпечення *ефективності бюджетного фінансування освіти* є тривалим процесом, що відображається:

- оцінкою якості освітніх послуг на основі результатів успішності (у тому числі через неформальні форми – олімпіади, конкурси, гранти), рівня задоволеності роботодавців, рівня креативності і самозайнятості населення;
- результатами діяльності закладів освіти з міжнародним визнанням (високі позиції у міжнародних рейтингах);
- результативною інтеграцією закладів освіти між собою, а також з науковими, державними, підприємницькими, громадськими, міжнародними установами та їх об'єднаннями зі спроможністю інноваційної діяльності;
- міграційною привабливістю освітнього середовища в глобальному просторі;
- стійкістю національної та регіональних освітніх систем у складних обставинах, зокрема безпекових.

Відношення бюджетного фінансування до зазначених критеріїв є безпосереднім. Міжнародне визнання закладів освіти з включенням до різних авторитетних рейтингів засвідчує їх інтеграцію в глобальний простір на конкурентоспроможних засадах. Оскільки поки для вітчизняних закладів освіти цього не відбулось, має змінюватись концепція бюджетного фінансування сфери. З аналізу низки міжнародних рейтингів закладів освіти, Україна займає вкрай слабкі позиції. На рівні вищої освіти з акцентом на науково-дослідний напрям діяльності, жоден заклад України не представлений в Академічному рейтингу університетів світу (так званому Шанхайському рейтингу), коли, для прикладу, з сусідньої Польщі – 10 закладів вищої освіти [331]. У Всесвітній рейтинг університетів «Times Higher Education-2020» увійшло 6 вітчизняних університетів (з 281, які функціонували в Україні), однак вони зайняли доволі низькі позиції – після 800 і 1000 [378]. Позитивно, що в «Times Higher Education-2023» перебувало вже 28 закладів вищої освіти з України, займаючи позиції за рангами 400 і далі [379].

Україна увійшла до рейтингу «QS Higher Education System Strength Rankings», який враховує якість і доступність вищої освіти, а також обсяги інвестування сфери. У 2023 році було оцінено 11 закладів вищої освіти з України,

які обіймали від 600 позиції в світі і далі [366]. Вітчизняні ЗМІ цей факт подають як перевагу. Однак фактично Україна з оцінюваних країн обіймає доволі низькі позиції, що не підтверджується її глобальною конкурентоспроможністю за рейтинговими позиціями закладів освіти.

Таким чином, фінансування освіти має передбачати розуміння слабких сторін вітчизняних закладів та враховувати їхній потенціал задля посилення конкурентних позицій на міжнародному рівні. Враховуючи значний інтелектуальний ресурс, заклади освіти володіють потужними резервами щодо науково-дослідної діяльності. Це стосується не лише закладів вищої освіти, але й нижчих рівнів, адже, для прикладу, на рівні загальної шкільної освіти створення можливостей науково-дослідної діяльності відіграє велике значення для «відбору» учнів з вираженим інтелектуальним потенціалом, формування культури і поваги до такого роду діяльності.

В Україні стимулювання науково-дослідної складової в діяльності закладів освіти регламентовано законодавчо та реалізується за багатьма напрямками (через атестацію кадрів вищої кваліфікації та установ, державне замовлення розробок, надання стипендій і премій, діяльність установ Національної академії наук України та ін. [169]). Однак у дійсності лише ті заклади освіти, які мають значні конкурентні переваги за рахунок досвіду діяльності, іміджу, привабливості для учнів/студентів з ефективним освітнім менеджментом, здатні продукувати і впроваджувати інновації, мотивувати науково-педагогічних працівників до науково-дослідної діяльності. У більшості випадків науковий функціонал закладів освіти є вимушеним та формальним. Тому пріоритетом підвищення ефективності бюджетного фінансування закладів освіти в Україні має бути посилення його спрямованості на науково-дослідні цілі.

На загал можна наводити багато проблем стосовно бюджетного фінансування, вирішення яких потребує затрат часу і ресурсів. Слід поступово їх вирішувати, впроваджуючи кращі світові практики підвищення конкурентоспроможності закладів освіти. Для України рекомендації з удосконалення бюджетного фінансування сфери освіти можна узагальнити

наступним чином:

- забезпечити цільове фінансування науково-дослідної діяльності закладів освіти шляхом надання грантів на наукові проєкти додатково до базового фінансування фундаментальних досліджень (такі кроки було розпочато 2020 року з утворенням Національного фонду досліджень України);

- забезпечити цільове фінансування мобільності науково-педагогічних кадрів, зокрема в межах України (внутрішньої академічної мобільності), що сприятиме обміну досвідом, активізації міжінституційного співробітництва, а також підвищення суспільної єдності, що вкрай важливо в умовах сучасних загроз територіальній цілісності і національній безпеці;

- забезпечити фінансування гідної оплати праці кадрів, у тому числі з регламентуванням розподілу робочого часу для створення можливостей наукової діяльності (за схемою 40%+40%+20% [261]), контролем справедливого розподілу фонду оплати праці між керівництвом закладу освіти та іншими категоріями працівників;

- здійснювати програмно-цільове фінансування освітньої реєміграції, у тому числі з пропозицією зайнятості на посадах в органах державної служби, співфінансуванням проєктів самозайнятості, бізнесу, соціального підприємництва.

Ще один проблемний аспект інтеграційних викликів для закладів освіти – *міжнародне визнання документів про освіту*. Поруч з проблемами міграції, низької внутрішньої академічної мобільності та неефективного державного фінансування питання нострифікації для закладів освіти з України набуває характеру індикатора якості освітніх послуг у глобальному масштабі. Невизнання дипломів про освіту, виданих в Україні, за кордоном, особливо в країнах Європейського Союзу, засвідчує, що розвинуті країни, керуючись стандартами освітньої підготовки, не приймають вітчизняні підходи.

В Україні постійно ведуться дискусії про необхідність реалізації нових заходів щодо визнання дипломів про освіту на міжнародному рівні. З цією метою ратифіковано міжнародні нормативи, зокрема Конвенцію, що скасовує вимогу

легалізації іноземних офіційних документів (так звану Гаазьку конвенцію), Конвенцію про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (так звану Лісабонську конвенцію, з утворенням у 55 країнах, у тому числі в Україні, Європейської мережі національних інформаційних центрів з академічного визнання й мобільності (ENIC – NARIC Network)) [127; 128]. Підписано низку міжнародних угод про взаємне визнання документів про освіту [291]. Визнання документів про освіту в інших країнах може бути безумовним, з вимогою перекладу (наприклад, в Чехії), з вимогою апостиля (позначення на документах, що Україна ратифікувала Гаазьку конвенцію), консульської легалізації (якщо країна, де потрібне визнання документу, не ратифікувала Гаазьку конвенцію) [327]. Незважаючи на такі управлінські заходи, в реальності через виклики повномасштабної війни зростає кількість осіб, які прагнуть отримати документ про освіту за кордоном, не маючи достатньої довіри щодо нострифікації диплому з України з наслідковими можливостями трудової міграції.

Питання міжнародного визнання дипломів про освіту є актуальним для вітчизняних закладів освіти в контексті здобуття конкурентних переваг в глобальному просторі. За останні роки в Україні поширилась практика реалізації міжнародних програм подвійного диплому та надання додатку до диплому про освіту європейського зразка. Однак постає інший дискусійний аспект – у випадку поширення практики міжнародного визнання диплому про освіту за кордоном зростає ризик міграційних втрат, при чому з більшою інтелектуалізацією міграції. На практиці країни провадять лояльну політику нострифікації іноземних дипломів про освіту, якщо вони зацікавлені в цьому. Особливо це стосується стимулювання імміграції представників окремих професій (для прикладу, медиків, фахівців інженерних спеціальностей, будівельників та ін., що актуально для задоволення потреб воєнної економіки і повоєнного відновлення), селективного залучення мігрантів для пом'якшення депопуляційних процесів, браку кадрів на ринку праці та ін.

У будь-якому разі, вітчизняні заклади освіти, особливо передвищої та вищої,

повинні проводити активну міжнародну співпрацю з участю в програмах подвійних дипломів. Влада України повинна контролювати дані процеси та не допускати поширення практик нострифікації освітніх документів на платній основі.

Таким чином, глобалізація та євроінтеграція для закладів освіти України формує нові виклики, які, у випадку ігнорування, можуть трансформуватись у ризикові аспекти подальшої діяльності. Для уникнення цього заклади освіти повинні чітко розуміти ключові проблеми, спричинені інтеграційними процесами, та визначати власну стратегію розвитку з їх врахуванням.

У табл. 2.6 визначено основні недоліки реагування сфери освіти на глобалізаційні та євроінтеграційні виклики. Їх подано як своєрідну проблемну матрицю, що визначає пріоритети державного регулювання у тісній співпраці з закладами освіти. Об'єднання зусиль інститутів влади та освіти є необхідним у зв'язку з перевагами впровадження принципів публічного управління. Заклади освіти через інструментарій освітнього менеджменту здатні посилювати конкурентні переваги в глобальному просторі та результативно впливати на управлінські рішення органів державної влади різного рівня.

Отже, інтеграція є закономірністю цивілізаційного розвитку, а освітня сфера – одним з первинних реагентів та стимуляторів інтеграційних процесів. Заклади освіти у розвинутих країнах слугують потужними осередками міжнародного співробітництва, обміну досвідом і знаннями задля вищих цілей людського розвитку. В Україні заклади освіти поки «потерпають» від інтеграційних викликів, що посилюють їхню вразливість в умовах повномасштабної війни. Це зумовлено програшними конкурентними позиціями вітчизняної освітньої системи та ринків праці у порівнянні з європейськими. Євроінтеграційні і глобалізаційні виклики діяльності закладів освіти формують ключові проблеми, пов'язані з міграційними втратами, низькою академічною мобільністю, а також задовільним рівнем якісної освітньої підготовки, що підтверджується суперечностями щодо міжнародного визнання дипломів про освіту України за кордоном. Незважаючи на те, що в Україні обсяг бюджетного фінансування

освіти у порівнянні до ВВП залишається на досить високому рівні, міжнародна оцінка діяльності закладів освіти, зокрема вищої, вказує на необхідність перегляду пріоритетів державних видатків. Натомість соціально-витратної концепції актуально підвищувати цільове бюджетне фінансування наукового функціоналу закладів освіти, забезпечення мобільності кадрів та стимулювання ефективного освітнього менеджменту з системною співпрацею на внутрідержавному і міжнародному рівнях.

Таблиця 2.6

Проблемна матриця як визначник пріоритетів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах євроінтеграції та глобалізації

	ВЛАДА	ЗАКЛАДИ ОСВІТИ
ВЛАДА	<i>Міграційні виклики:</i> Формування політики регулювання освітньої міграції (імміграції, еміграції), особливо за виїзним вектором	<i>Виклики бюджетного фінансування:</i> Підвищення ефективності бюджетного фінансування з цільовим спрямуванням на науково-дослідну діяльність, кадрову мотивацію з контролем справедливості фінансового розподілу на рівні закладів освіти, фінансування освітньої реєміграції
ЗАКЛАДИ ОСВІТИ	<i>Виклики міжнародного визнання:</i> Активізація участі закладів освіти в міжнародних програмах подвійних дипломів Впровадження в навчальний процес практик за міжнародними стандартами освітньої підготовки	<i>Виклики академічної мобільності:</i> Активізація міжрегіональної (внутрішньої) академічної мобільності учнів/студентів, науково-педагогічних та управлінських кадрів, мотивація до участі в програмах підвищення кваліфікації, обміну, науково-дослідних проєктах, неприпустимість формалізму стажування

Джерело: авторська розробка

Виклики глобалізації та євроінтеграції вказують на збереження вагомості державного регулювання закладів освіти на шляху забезпечення їх конкурентоспроможності. Лише за умов постійного входження вітчизняних закладів вищої освіти до авторитетних міжнародних рейтингів, високих оцінок роботодавцями якості підготовки фахівців і робітників, високої самооцінки

якості навчання самими учнями й студентами з відображенням на інноваційних результатах праці при низьких міграційних втратах можна стверджувати, що застосування механізмів державного регулювання є ефективним та допускає посилення автономізації діяльності закладів освіти в умовах розвитку ринку освітніх послуг.

Висновки до розділу 2

1. З огляду на різномірність освітньої підготовки, визначено специфіку мети комплексного механізму державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти. Обґрунтовано інструментально-цільові домінанти в дії комплексного механізму державного регулювання відносно конкурентоспроможності закладів освіти, їх розвитку, а також сфери освіти в цілому. Забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти має бути спрямованим на їх стимулювання до неперервного покращення якості і доступності освітніх послуг у відповідності до перспективних потреб ринку праці та економіки, продукування нових послуг за потреби. Інша домінанта – нагляд за порушенням освітніх стандартів.

2. Досліджено правові механізми державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти в Україні та визначено їх концептуальне застосування. Акцентовано на вагомості дії нормативів стратегічного планування демографічного відтворення населення, що має значні впливи на діяльність закладів освіти в Україні. Окрему увагу звернено на адміністративні та інституційні механізми, зокрема в частині державно-громадського управління і партнерства, а також налагодження кластерно-кооперативних взаємодій.

3. Визначено зміст і критерії категорії «доступність» в діяльності закладів освіти, що обумовлено метою дії комплексного механізму державного регулювання для забезпечення їх конкурентоспроможності. Вимірами розгляду доступності є правова, економічна, соціальна і глобальна. Проаналізовано норми

міжнародного та українського права в частині регламентування доступності освіти, звідки впливає право людини на безоплатну освіту. В Україні право безоплатної освіти забезпечується на рівнях: дошкільної освіти – у державних і комунальних закладах для всіх; шкільної освіти – обов’язкове здобуття для всіх повної загальної середньої освіти; професійно-технічної освіти – у державних і комунальних закладах для первинної професійної підготовки; вищої освіти – у державних і комунальних закладах на конкурсній основі. Окремі права безоплатної освіти регламентовано для дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку, однак лише в державних і комунальних закладах.

4. Проаналізовано можливості реалізації права на безоплатну освіту в Україні на різних освітніх рівнях. Проблемою дошкільної освіти є брак вільних місць, що набуває гострих соціальних ознак в окремих регіонах. Проаналізовано темпи зміни основних показників розвитку приватного сегменту загальної середньої освіти в Україні та звернено увагу на ризикогенність неконтрольованого розвитку приватних закладів з високим ціновим порогом доступності. Проаналізовано тенденції щодо кількості закладів професійної (професійно-технічної) і вищої освіти в Україні та осіб, які в них навчаються, частку місць державного замовлення за кошти державного і місцевих бюджетів у загальній кількості осіб, що вступили до закладів вищої освіти України. Висновки з аналізу знайшли відображення у виокремленні основних заходів держави щодо забезпечення доступності та безоплатності освітніх послуг в Україні з поділом на дискусійні і конструктивні.

5. Досліджено інтеграційні виклики розвитку закладів освіти в Україні. Визначено зміст інтеграції закладу освіти та інтеграції державного регулювання забезпечення його конкурентоспроможності, що передбачає вироблення між країнами спільних підходів до стандартизації освітнього процесу, встановлення правових засад мобільності, дифузії знань, технологій навчання, співробітництва інститутів різних сфер та рівнів, що цілісно забезпечують високу якість і доступність освітніх послуг, споживання яких дає змогу населенню використовувати їх на благо саморозвитку та гідного добробуту. Виділено

основні виклики забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти, спричинені глобалізацією та євроінтеграцією. Особливу увагу звернено на міграційні ризики з аналізом тенденцій освітньої імміграції та еміграції населення України. Актуалізовано на ризикогенності неконтрольованого зростання кількості громадян України, які навчаються за кордоном, відсутності оперативного моніторингу відповідних процесів, особливо в умовах повномасштабної війни. Щодо навчання іноземців в Україні визначено регіони, де їх вагомість є суттєвою, що вимагає вироблення регіональної політики інтеграції таких осіб у приймаючий соціум. У той же час, регіони, особливо тилові, де показники навчання іноземців є дуже низькими, повинні стимулювати відповідні процеси, оскільки інтеграція освіти є детермінантою розвитку.

6. Визначено проблемні аспекти державного фінансування сфери освіти в Україні з порівнянням обсягів та структури з показниками європейських держав та ОЕСР. Це дозволило виявити можливості підвищення ефективності фінансування, що має посилювати цільову спрямованість на науково-дослідну діяльність закладів освіти, підтримувати мобільність науково-педагогічних кадрів, забезпечувати гідну оплату праці кадрів, передбачати програмно-цільове стимулювання освітньої рееміграції. На основі виявлення ключових проблем запропоновано проблемну матрицю як визначник пріоритетів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах євроінтеграції та глобалізації, базованих на співпраці влади і закладів освіти. Проблемна матриця включає заходи, спрямовані на регулювання викликів міграції, бюджетного фінансування, академічної мобільності та міжнародного визнання дипломів про освіту, отриманих в Україні.

Основні результати розділу представлено у наукових публікаціях [83; 93; 94; 96; 97; 107; 108; 335]

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

3.1. Методичні підходи до аналізу конкурентоспроможності закладів освіти в статистичній оцінці (міждержавний, міжрегіональний і міжінституційний виміри)

Конкурентоспроможність закладів освіти на сучасному етапі глобалізації набуває все більшої актуальності. Умови швидкої зміни технологій, вимог ринку праці та суспільних запитів диктують нові правила, за якими заклади освіти повинні адаптуватися, розвиватися та удосконалювати свої освітні послуги. У цьому контексті виникає необхідність у розробці методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності, які б дозволяли здійснювати аналіз у різних вимірах.

Конкурентоспроможність закладу освіти можна визначити як здатність надавати освітні послуги, що відповідають або перевищують вимоги споживачів (студентів, роботодавців, суспільства) в умовах конкуренції. Ключовими факторами, що впливають на конкурентоспроможність, є якість освіти, доступність освітніх послуг, інноваційний потенціал, кадровий склад, міжнародне співробітництво, рівень фінансування та інфраструктура закладу.

Аналіз конкурентоспроможності закладів освіти доцільно проводити в трьох ключових вимірах: міждержавному, міжрегіональному та міжінституційному (рис. 3.1). Кожен із цих вимірів потребує використання специфічних підходів і методик оцінки, що дозволяють врахувати особливості та відмінності економічних систем, регіональних ринків освітніх послуг і внутрішніх управлінських практик у межах окремих закладів освіти.

Аналіз конкурентоспроможності закладів освіти в статистичній оцінці на міждержавному вимірі є ключовим інструментом для оцінки позицій

національних освітніх систем у глобальному контексті. Такий аналіз дозволяє визначити, наскільки ефективно система освіти певної країни задовольняє потреби суспільства, ринку праці та міжнародних стандартів якості освіти.

Рис. 3.1. Інтегрований методичний підхід до аналізу конкурентоспроможності закладів освіти: міждержавний, міжрегіональний та міжінституційний виміри

Джерело: узагальнено автором

Сутність аналізу конкурентоспроможності на міждержавному рівні полягає в порівнянні національних освітніх систем з метою визначення їх відносних переваг та слабких місць, що здійснюється за допомогою різних статистичних індикаторів, таких як:

- порівняння показників якості освіти між країнами з використанням індексів, таких як PISA та Times Higher Education World University Ranking;
- аналіз динаміки показників упродовж певного періоду для визначення тенденцій розвитку освіти у різних країнах;
- врахування специфіки національних систем освіти.

Наведені індикатори відображають не тільки якість освіти, але й її доступність, рівень витрат на освіту, інноваційність та здатність підготувати конкурентоспроможних фахівців для світового ринку праці.

Необхідність такого аналізу зумовлена кількома важливими факторами [111]:

1. глобальна конкуренція, адже у сучасному світі освіта є важливим чинником економічного зростання та соціального розвитку. Країни конкурують за студентів, наукові таланти та інвестиції в освітню сферу. Високий рівень конкурентоспроможності освітніх закладів дозволяє країні залучати іноземних студентів, укласти міжнародні угоди та впроваджувати інновації;

2. економічний розвиток - рівень освіти тісно пов'язаний із загальним рівнем економічного розвитку країни. Якісна освіта сприяє створенню людського капіталу, підвищенню продуктивності праці та забезпеченню стійкого економічного зростання. Аналіз конкурентоспроможності на міждержавному рівні допомагає виявити країни, які досягають найкращих результатів у цих аспектах, та переймати їхній досвід;

3. розробка державної політики - результати аналізу конкурентоспроможності використовуються урядами для формування стратегій розвитку національних систем освіти, що дозволяє коригувати освітню політику, спрямовуючи ресурси на підвищення якості освіти, розширення доступу до неї, стимулювання наукових досліджень та інновацій.

4. забезпечення міжнародних стандартів - аналіз на міждержавному рівні сприяє підвищенню відповідності освітніх систем міжнародним стандартам, що, в свою чергу, забезпечує визнання дипломів та кваліфікацій на

світовому ринку, сприяє мобільності студентів та викладачів, а також зміцненню міжнародного співробітництва в сфері освіти.

Таким чином, аналіз конкурентоспроможності закладів освіти на міждержавному вимірі є необхідним для оцінки та підвищення ефективності національних освітніх систем, їхньої відповідності глобальним викликам і стандартам, а також для забезпечення сталого економічного і соціального розвитку.

Надзвичайно важливим інструментом для оцінки здатності 15-річних учнів застосовувати набуті знання та навички у реальних життєвих ситуаціях є Міжнародне дослідження якості освіти (PISA-2022), яке охоплює ключові галузі, такі як читання, математика та природничо-наукові дисципліни, що дозволяє комплексно оцінити рівень підготовки учнів до викликів сучасного світу (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Порівняння з референтними країнами, 2022 рік,
за шкалою PISA

Країни	Кількість балів		
	Математика	Природничі науки	Читання
Естонія	510	526	511
Польща	489	499	489
Словаччина	464	462	447
Україна	441	450	428
Болгарія	417	421	411
Молдова	417	417	404
Грузія	390	384	374

Джерело: розраховано за даними [228]

PISA не просто перевіряє знання учнів, а й оцінює їхню здатність використовувати ці знання в практичних ситуаціях, відображаючи рівень функціональної грамотності, що є важливим показником конкурентоспроможності національних освітніх систем у глобальному контексті.

У 2022 році Україна вдруге долучилася до проведення міжнародного дослідження. Незважаючи на серйозні виклики, пов'язані з повномасштабним

вторгненням, українській стороні вдалося мобілізувати необхідні ресурси та організувати дослідження в 18 із 27 регіонів країни [258]. Цей успіх став можливим завдяки значним зусиллям, спрямованим на забезпечення участі учнів у дослідженні, навіть за умов складної безпекової та економічної ситуації. Організація дослідження в таких непростих умовах свідчить про важливість освітніх ініціатив для України та її прагнення забезпечити якість освіти навіть у часи кризи.

Результати таблиці дозволяють порівняти рівень освітньої підготовки учнів у різних країнах, Україна демонструє наступні результати:

- математика: 441 бал;
- природничі науки: 450 балів;
- читання: 428 балів.

Ці показники вказують на відносно низький рівень підготовки українських учнів у порівнянні з учнями з інших країн, представлених у таблиці. Зокрема, українські школярі показали найкращі результати в природничих науках (450 балів), що є дещо вищим за показники в математиці (441 бал) та читанні (428 балів). Проте ці результати значно відстають від середніх показників лідерів, таких як Естонія, яка набрала 510 балів з математики, 526 балів з природничих наук і 511 балів з читання.

Результати PISA-2022 свідчать про те, що українська освітня система має значні виклики в підготовці учнів до реальних життєвих ситуацій. Україна демонструє результати нижче середнього серед країн, представлених у таблиці, особливо в області читання, що вказує на необхідність реформування та покращення якості освіти, зокрема через модернізацію навчальних програм, підвищення кваліфікації вчителів та покращення доступу до освітніх ресурсів.

У більшості країн, включаючи держави-члени Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), було зафіксовано значне зниження рівня успішності учнів у всіх основних предметних галузях. Таке падіння є безпрецедентним і, ймовірно, пов'язане з тривалим періодом дистанційного навчання, спричиненим пандемією COVID-19.

Успіх таких країн, як Естонія та Польща, може служити прикладом для України щодо розробки ефективних стратегій підвищення конкурентоспроможності національної освітньої системи. Інвестування в освіту та створення сприятливих умов для навчання є ключовими факторами для досягнення вищих показників у майбутніх дослідженнях PISA.

Конкурентоспроможність закладів вищої освіти визначається світовими рейтингами, зокрема «Times Higher Education World University Ranking», який формується на основі 13 різних показників ефективності, які групуються за п'ятьма основними метриками: наукові дослідження, якість викладання, вплив наукових праць, фінансові доходи галузі та рівень міжнародної взаємодії (Додаток А). Ці п'ять метрик разом утворюють комплексну систему оцінки, що дозволяє точно визначити, наскільки ефективно функціонує освітній заклад у різних аспектах своєї діяльності.

Слід відмітити, що досліджуваний Всесвітній рейтинг університетів включає майже 1400 закладів вищої освіти (ЗВО) з 92 країн світу. Завдяки охопленню такої значної кількості університетів, рейтинг "The Times" вважається найбільшим впливовим глобальним рейтингом у сфері вищої освіти та є важливим інструментом для оцінки якості освіти та наукових досліджень, а також відіграє ключову роль у формуванні репутації університетів на міжнародній арені. Завдяки цьому рейтингу абітурієнти, викладачі, науковці та потенційні партнери можуть робити поінформований вибір, орієнтуючись на визнані світові стандарти якості освітніх послуг та дослідницької діяльності.

Аналіз таблиці показує, що серед українських закладів вищої освіти спостерігається значна диференціація у рівні конкурентоспроможності на міжнародній арені. Сумський державний університет та Національний університет «Львівська політехніка» демонструють найбільший прогрес і досягають відносно високих позицій у світовому рейтингу, особливо завдяки високим показникам цитування, що свідчить про їхнє зростаюче визнання у глобальній академічній спільноті.

Водночас, інші університети, хоча й демонструють певні позитивні

зрушення, особливо в сферах досліджень та міжнародної взаємодії, все ще залишаються в нижчих діапазонах рейтингу, що вказує на потребу в подальших інвестиціях у науково-дослідну діяльність, покращення якості освіти та збільшення рівня інтеграції в міжнародну академічну спільноту для підвищення своєї конкурентоспроможності на світовій арені.

Також доцільно здійснити аналіз Індексу глобальної конкурентоспроможності, котрий охоплював комплекс з 12 ключових показників, що визначали національну конкурентоспроможність країн. Серед них особливе значення мають показники, що характеризують сферу освіти і людського капіталу, зокрема «здоров'я і початкова освіта» та «вища освіта і професійна підготовка». Згідно з результатами рейтингу 2019 року, Україна посіла 85-те місце серед 140 держав із загальним індексом 56,99 балів зі 100 можливих [292]. Важливо зазначити, що саме у цих складових, пов'язаних з освітою, Україна демонструвала відносно високі позиції, що свідчить про потенціал у розвитку людського капіталу на національному рівні.

Проте у 2020 році публікація Індексу глобальної конкурентоспроможності була призупинена, що зумовлено методологічними змінами та глобальними викликами, що вплинули на подальшу регулярність такого рейтингу. Водночас, на міжнародному рівні продовжував функціонувати світовий рейтинг конкурентоспроможності за версією IMD (IMD World Competitiveness Ranking). У 2021 році Україна посіла 55 місце в цьому рейтингу, проте вже у 2022 році через війну країна була виключена з оцінювання через неможливість об'єктивної оцінки умов для ведення економічної діяльності [338].

Аналіз позитивних позицій України у сфері освіти за складовими Індексу глобальної конкурентоспроможності підтверджує важливість інвестицій у розвиток людського капіталу та освітніх інститутів як одного із стратегічних напрямів підвищення конкурентоспроможності на національному та міжнародному рівнях.

Відмітимо, що при аналізі конкурентоспроможності закладів освіти важливо враховувати специфіки національних систем освіти, які відрізняються

між собою за багатьма параметрами, такими як структура освітніх програм, методологія викладання, рівень фінансування, культурні особливості, законодавча база, а також соціально-економічні умови, в яких функціонує освіта. Ці відмінності можуть значно впливати на результати порівняння показників конкурентоспроможності закладів освіти. Наприклад, країни з високим рівнем фінансування освіти можуть мати кращі показники в таких метриках, як наукові дослідження або рівень міжнародної співпраці, оскільки вони мають більше ресурсів для підтримки наукової діяльності та залучення міжнародних студентів і викладачів. Навпаки, країни з менш розвиненою економікою, де рівень інвестицій в освіту є нижчим, можуть демонструвати слабші результати в цих сферах, навіть якщо їхні заклади освіти мають високу якість викладання та професійної підготовки.

Також, специфіка національних систем освіти впливає на вибір критеріїв для оцінки конкурентоспроможності. Універсальні показники, такі як кількість наукових публікацій або рівень міжнародної мобільності студентів, можуть не повністю відображати реальну якість освіти в різних країнах. Важливо враховувати національні пріоритети та цілі, наприклад, розвиток інновацій або забезпечення рівного доступу до освіти, які можуть бути більш вагомими для окремих держав.

З огляду на це, методичні підходи до аналізу конкурентоспроможності закладів освіти на міждержавному вимірі повинні враховувати національні особливості систем освіти для забезпечити справедливість та об'єктивність порівнянь, що дозволить уникнути неправомірних узагальнень та сприятиме більш точному визначенню сильних і слабких сторін освітніх систем різних країн, що, у свою чергу, може сприяти розробці більш ефективних стратегій для підвищення їхньої конкурентоспроможності на глобальному рівні.

В новій освітній парадигмі ключовим аспектом є те, що університет виступає центральною ланкою, «вищою точкою» всієї освітньої системи. Всі інші компоненти цієї системи є похідними елементами, які, хоча іноді й акцентуються, все ж виконують другорядну роль. У Європі в умовах переходу

до моделі економіки, орієнтованої на наукові дослідження та інноваційний розвиток, спостерігається стрімке перепрофілювання економічної діяльності в бік розвитку інформаційних технологій та різноманітних послуг. Ці зміни супроводжуються зростанням значущості інтелектуального капіталу, що, в свою чергу, підвищує вагу вищої освіти як базису для забезпечення конкурентоспроможності національних економік на глобальному ринку.

Такий підхід передбачає, що університети не лише здійснюють підготовку висококваліфікованих фахівців, але й стають основними осередками інновацій, які визначають вектор економічного розвитку. Зростання ролі вищої освіти в цьому контексті є наслідком підвищеного попиту на знання та компетенції, які відповідають викликам сучасної економіки, що все більше залежить від наукових досліджень, технологічного прогресу та здатності до інновацій. Університети перетворюються на центри, де формується інтелектуальний потенціал, необхідний для підтримки та розвитку економіки знань, що включає інтенсивне використання інформаційних технологій та надання послуг з високою доданою вартістю.

Аналіз ключових тенденцій розвитку національних систем вищої освіти в межах Болонського процесу свідчить про їх суттєве реформування та повільне проникнення у найбільш чутливе середовище – безпосередньо у вищі заклади освіти [154]. На перший план виходять основні компоненти освітнього процесу, такі як зміст, методи та ефективність, які формують основу освіти та визначають напрями розвитку вищої школи. Важливим є диференційоване формування освітніх цілей на центральному та регіональному рівнях, що дозволяє визначити проміжні цілі освіти з урахуванням специфічних проблем, особливостей і потреб регіонів.

У всіх розвинених країнах система освіти зазнає значних змін, які стосуються не лише кількісних показників, але й якісних характеристик. Спостерігається збільшення кількості молоді, залученої до навчання, а також подовження термінів освіти, що ускладнює її завдання. Економіка цих країн більше не потребує залучення підлітків і молоді до виробничої діяльності, тому

стає доцільнішим тривале навчання та післядипломна освіта для досягнення найвищого рівня професійної компетентності. У сучасному світі освіта розглядається як засіб тривалого опанування ефективними способами отримання інформації та набуття навичок самоосвіти.

Міжрегіональний вимір конкурентоспроможності закладів освіти ґрунтується на тому, що у різних регіонах країни початкові установи стикаються з унікальними викликами та можливостями, що формують їхню здатність конкурувати як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Конкурентоспроможність освітніх закладів залежить від кількох факторів, таких як якість освітніх програм, рівень професійної підготовки викладачів, матеріально-технічна база, фінансові ресурси, а також репутація закладу серед роботодавців та потенційних студентів. Водночас, міжрегіональні відмінності в економічному розвитку, інфраструктурі, демографічних характеристиках та доступі до ресурсів створюють нерівні умови для закладів освіти у різних частинах країни.

Порівняння закладів освіти між різними регіонами країни доцільно розпочинати із якості отриманих знань здобувачами. Зокрема, результати оцінювання PISA виявили численні фактори, які впливають на навчальні досягнення учнів у віці 15 років. Наприклад, школярі з сільських районів відстають від своїх однолітків з міст у навичках читання приблизно на п'ять років, у природничих науках – на чотири роки, а з математики – на понад чотири з половиною роки. Цей розрив, ймовірно, можна пояснити відмінностями у соціально-економічному статусі учнів залежно від місця їх проживання. Зокрема, 25% учнів з найнижчим соціально-економічним статусом в Україні значно частіше (майже втричі) демонструють результати з математики, які є нижчими за базовий рівень, в порівнянні з іншими 75% їхніх однолітків [258].

Середні результати з математики суттєво змінюються в залежності від типу навчального закладу, в якому навчаються учні. Учні ліцеїв, гімназій та спеціалізованих шкіл мають середній бал 457, що на 23 бали більше, ніж у школярів загальноосвітніх шкіл і навчально-виховних комплексів, і на 58 балів

більше, ніж у 15-річних студентів коледжів та професійно-технічних закладів. Учні професійно-технічних навчальних закладів в середньому відстають від учнів ліцеїв, гімназій та спеціалізованих шкіл на три роки. Подібна тенденція спостерігається також у читанні та природничих науках [258].

Крім того, існує помітний гендерний розрив у навчальних досягненнях: хлопці в математиці мають середній бал на 10 пунктів вищий за дівчат, тоді як у читанні дівчата випереджають хлопців на 23 бали (що відповідає більш ніж одному року навчання). Водночас у природничих науках різниця між хлопцями та дівчатами практично не відзначається [258].

Загалом, результати PISA-2022 були гіршими, ніж у попередньому році, що було передбачувано. Ймовірно, це обумовлено комбінацією факторів, таких як пандемія та повномасштабне вторгнення.

Наступним кроком нашого дослідження стане аналіз регіонального розподілу закладів освіти (рис. 3.2).

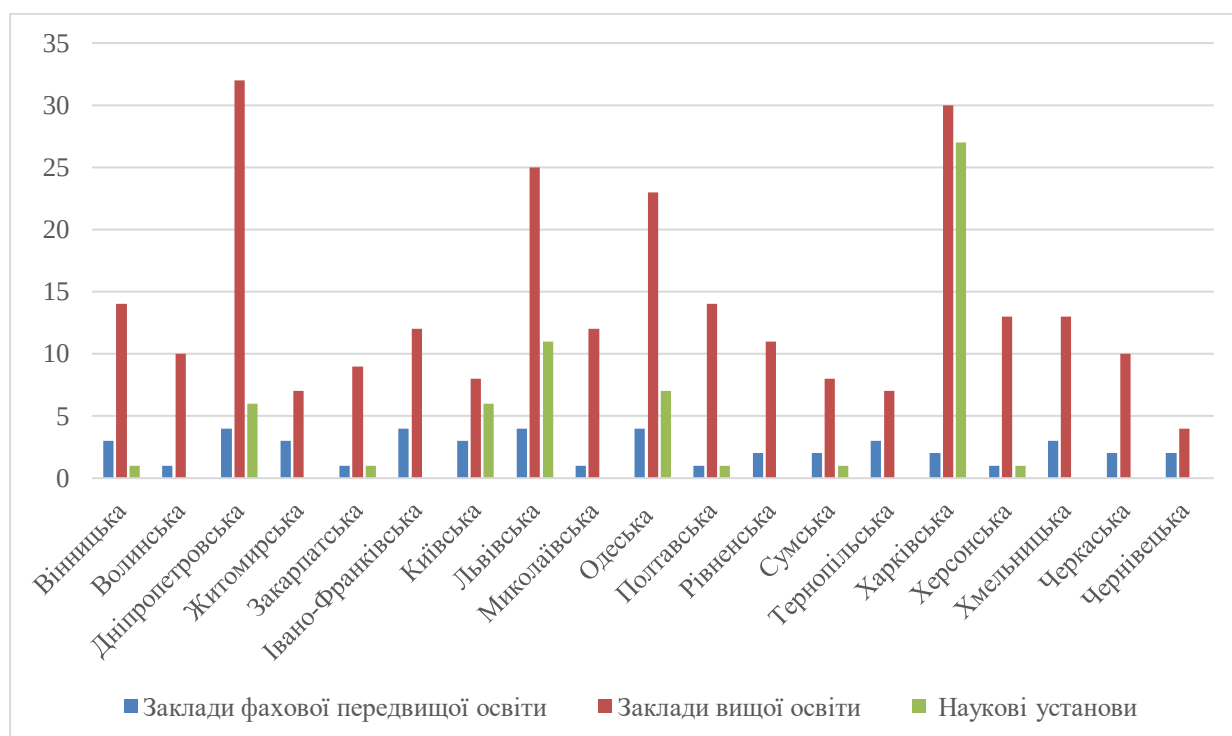

Рис. 3.2. Регіональний розподіл закладів фахової передвищої освіти, закладів вищої освіти та наукових установ, станом на 1 січня 2023 року

Джерело: побудовано на основі джерела [69]

Регіональний розподіл закладів освіти в Україні свідчить про значну концентрацію навчальних установ у кількох ключових областях. Зокрема, більшість закладів вищої освіти зосереджені в Дніпропетровській, Львівській, Одеській та Харківській областях. Вони є лідерами і в розміщенні закладів фахової передвищої освіти: найбільше таких закладів знаходиться в Дніпропетровській області (52), Одеській області (38), Львівській області (37) та Харківській області (34) (рис. 3.3). Це відображає загальну тенденцію до фокусування освітніх ресурсів у цих регіонах.

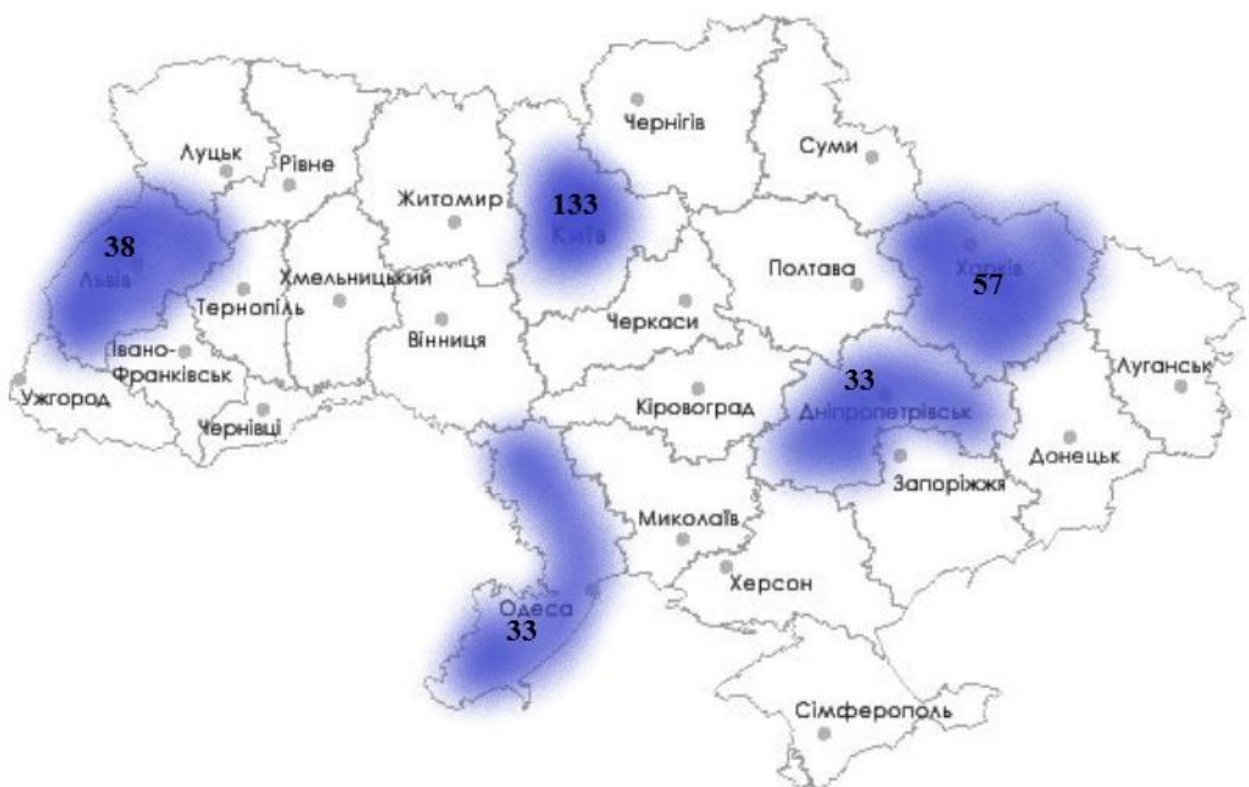

Рис. 3.3. Університетські центри, за кількість закладів вищої освіти, 2024 р.

Джерело: побудовано на основі джерела [69]

Що стосується наукових установ, то найвища їх концентрація також спостерігається в Харківській області (27), Львівській (11), Дніпропетровській, Київській та Одеській областях (по 6). Інші регіони мають значно менше наукових закладів або не мають їх зовсім: у 11 областях таких установ взагалі немає, або є лише 1-2.

Концентрація освітніх закладів у певних регіонах має значний вплив на їх

конкурентоспроможність. Регіони з великою кількістю закладів освіти та наукових установ мають можливість створювати більш насичене академічне середовище, що сприяє розвитку інновацій і підвищенню якості освіти. Велика кількість закладів освіти в одному регіоні також стимулює конкуренцію між ними, що, у свою чергу, призводить до покращення освітніх послуг, більшої уваги до індивідуальних потреб здобувачів освіти та розвитку наукових досліджень.

З іншого боку, регіони з невеликою кількістю навчальних закладів мають обмежені можливості для створення такого середовища, що може негативно впливати на їхню конкурентоспроможність. Відсутність конкурентного тиску може призводити до зниження якості освіти та менших можливостей для студентів отримати якісні знання і доступ до сучасних наукових досліджень. Водночас, ці регіони можуть залучати абітурієнтів за рахунок індивідуального підходу, але для цього потрібно створити привабливі умови та впроваджувати інноваційні підходи. Тому, одним з найважливіших методів підвищення ефективності та конкурентоспроможності закладів вищої освіти в Україні можна вважати їх укрупнення, тобто скорочення загальної кількості задля підвищення їхньої якості [160].

Взаємозв'язок між якістю освіти та економічним розвитком регіонів є одним із ключових аспектів соціально-економічного розвитку [153]. Якість освіти впливає на економічний розвиток регіону, а економічний стан регіону, у свою чергу, визначає можливості для підвищення якості освіти, тим самим впливаючи на конкурентоспроможність закладів освіти (рис. 3.4).

Отже, освіта впливає на економічний розвиток регіону через:

- підвищення рівня людського капіталу, адже якісна освіта забезпечує регіон кваліфікованими спеціалістами, здатними ефективно працювати в різних галузях економіки. Високий рівень підготовки фахівців сприяє впровадженню інновацій, підвищенню продуктивності праці та загальному зростанню конкурентоспроможності підприємств;

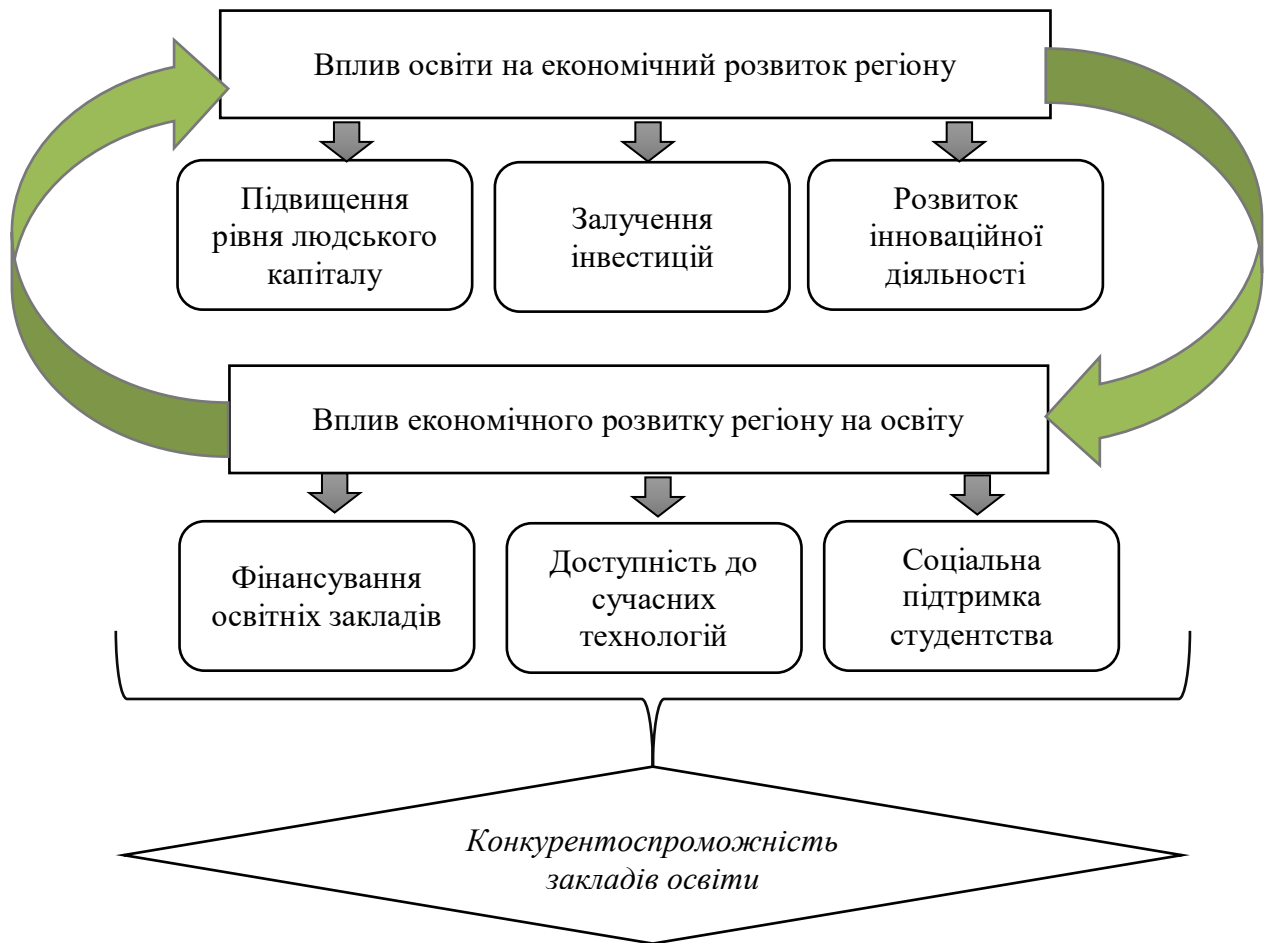

Рис.3.4. Взаємозв'язок між якістю освіти та економічним розвитком регіонів як ключових аспектів впливу на конкурентоспроможність закладів освіти

Джерело: сформовано автором

- залучення інвестицій – регіони з високим рівнем освіти часто приваблюють більше інвестицій. Інвестори зацікавлені в розміщенні своїх підприємств у місцях, де є доступ до кваліфікованої робочої сили, що здатна працювати на сучасному обладнанні та в умовах швидких технологічних змін;
- підтримка інноваційної діяльності – освітні та науково-дослідні установи стають центрами розвитку інновацій, що є основою для створення нових технологій, продуктів і послуг, що сприяє економічному зростанню регіону і підвищенню його конкурентоспроможності на національному та міжнародному рівнях.

Варто наголосити, що економічний розвиток регіону є рушійною силою для покращення якості освіти та забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти завдяки фінансуванню освітніх закладів (поліпшення інфраструктури навчальних закладів, підвищення рівня оплати праці педагогічних працівників, що, в свою чергу, залучає більш кваліфікованих спеціалістів до роботи в освітній сфері); доступу до сучасних технологій (економічно сильні регіони можуть забезпечити свої освітні заклади сучасними технологіями, що дозволяє надавати студентам актуальні знання та навички, необхідні на ринку праці); соціальної підтримки учнів, студентів (стипендії, гранти та інші форми підтримки здобувачів освіти, які дозволяють залучати талановиту молодь і сприяють їх академічному успіху).

Таким чином, якість освіти та економічний розвиток регіонів взаємопов'язані і взаємозалежні. Поліпшення одного з цих аспектів сприяє зростанню іншого, створюючи позитивний цикл розвитку, що підвищує добробут регіону та його мешканців, а для закладів освіти – це висока конкурентоспроможність.

На міжрегіональному рівні важливо врахувати державну політику, яка відіграє ключову роль у розвитку освіти в різних регіонах, впливаючи на конкурентоспроможність освітніх закладів. Ефективне впровадження освітніх реформ, фінансування та інші заходи з боку держави можуть суттєво підвищити рівень освіти, а також забезпечити рівні можливості для всіх регіонів.

Державна політика визначає обсяги фінансування для освітніх закладів у різних регіонах. Справедливий і збалансований розподіл коштів дозволяє забезпечити рівний доступ до якісної освіти для всіх громадян, незалежно від місця проживання. У регіонах з недостатнім фінансуванням заклади освіти можуть стикатися з проблемами, такими як відсутність сучасного обладнання, застаріла інфраструктура та низька оплата праці викладачів, що негативно впливає на їхню конкурентоспроможність.

Також державна політика розробляє національні освітні стандарти, які є обов'язковими для всіх регіонів з метою забезпечення єдиного рівня освіти по

всій країні та гарантує, що всі здобувачі освіти отримують якісну підготовку. Водночас, регіони можуть мати певну автономію в адаптації освітніх програм відповідно до своїх потреб, що сприяє розвитку спеціалізованих напрямів і підвищенню конкурентоспроможності закладів освіти в конкретних галузях.

Необхідними є інвестиції в інфраструктуру та технології, адже саме завдяки державним програмам, спрямованим на розвиток інфраструктури та впровадження нових технологій у навчальний процес, освітні заклади в різних регіонах можуть покращити свої матеріально-технічні бази, що підвищує якість навчання і робить заклади освіти більш привабливими для студентів, що сприяє зростанню їхньої конкурентоспроможності.

Доцільно відмітити, що державна політика може стимулювати розвиток регіональних центрів освіти з певними спеціалізаціями, що відповідають економічним потребам і ресурсам регіону. Наприклад, у регіонах з розвиненою промисловістю можуть бути створені спеціалізовані технічні університети та коледжі, що готують кадри для місцевих підприємств. Це, у свою чергу, підвищує конкурентоспроможність як закладів освіти, так і самого регіону.

Загалом, державна політика є важливим інструментом у забезпеченні рівного доступу до якісної освіти в різних регіонах та підвищенні конкурентоспроможності освітніх закладів на національному та міжнародному рівнях. Спрямовані та продумані дії з боку держави можуть сприяти вирівнюванню освітніх можливостей у всій країні та підтримці розвитку освітніх інституцій у відповідності до потреб сучасного суспільства.

Конкуренція між закладами освіти на міжінституціональному рівні є складним і багатогранним процесом, який охоплює різні аспекти діяльності навчальних закладів. Освітні заклади конкурують між собою на основі низки показників, зокрема:

- якість навчання і академічний престиж: рейтинги та акредитації для підтвердження їхньої академічної якості; публікації у високоякісних наукових журналах, участь у міжнародних дослідницьких проектах та отримання грантів також сприяють покращенню іміджу закладу;

- інновації в навчальних програмах: розробка курсів, які поєднують різні дисципліни, наприклад, технології і бізнес, а також швидке впровадження нових тем і технологій, таких як штучний інтелект або екологічні дослідження;
- залучення висококваліфікованих викладачів і дослідників;
- міжнародна мобільність і співпраця налагодження партнерських відносин з іншими університетами для обміну студентами й викладачами, та пропонування студентам можливостей проходити практику або навчання за кордоном;
- поліпшення матеріально-технічної бази: інвестиції в новітнє обладнання та ресурси для навчання і досліджень, поліпшення умов для здобувачів освіти, таких як нові гуртожитки або спортивні комплекси;
- репутація і брендинг для формування позитивного іміджу через використання реклами, участь у виставках, організація днів відкритих дверей, а також активне просування досягнень своїх випускників, які успішно реалізувалися в кар'єрі;
- швидка реакція на нові тенденції, наприклад, впровадження нових технологій у навчальний процес або адаптація до змін на ринку праці.

В результаті, конкуренція між закладами освіти на міжінституціональному рівні стимулює їх до постійного вдосконалення та інновацій, що сприяє підвищенню якості освіти та наукових досягнень [82].

На основі запропонованих методичних підходів було проведено порівняльний аналіз конкурентоспроможності закладів освіти та було виявлено, що ключовими факторами, котрі визначають конкурентоспроможність, є інвестиції в освіту, кадрова політика та міжнародне співробітництво. Також було встановлено, що на міжрегіональному рівні значний вплив мають державні програми підтримки освіти та специфіка регіонального розвитку.

3.2. Проблеми і тенденції забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України

Проблематика забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти в Україні в умовах сучасних викликів вимагає комплексного аналізу з урахуванням воєнного стану та його впливу на освітній процес. Питання конкурентоспроможності закладів освіти актуалізується не тільки через потребу адаптації до змінних вимог ринку праці, але й через необхідність забезпечення якісної освіти в умовах обмежених ресурсів та складної безпекової ситуації.

На сучасному етапі глобальний тренд полягає у перегляді концептуальних підходів до ролі освіти в структурі національної економіки та її значення для забезпечення економічного прогресу. Людський фактор визнається як вирішальна соціальна вартість, що вимагає формування нових освітніх стандартів. Освіта вже не сприймається як елемент невиробничого споживання, а розглядається як значуща інвестиція в людський капітал, здатна сприяти збільшенню валового внутрішнього продукту та зменшенню безробіття, бідності та злочинності. Таким чином, підвищення рівня освіти визнається як каталізатор економічного зростання і, у ширшому сенсі, як фундамент суспільного прогресу. В Україні, на зразок промислово розвинених країн, ці питання стають предметом зосередженої уваги на національному та регіональному рівнях [208; 232; 235].

У сучасному освітньому просторі відбувається трансформація змісту освіти та методів навчання, що включає впровадження інноваційних стратегій навчальної діяльності. Сучасна освіта відходить від традиційного поняття як засвоєння певного обсягу знань і переорієнтується на концепцію неперервного освітнього процесу, метою якого є розвиток особистісних якостей, духовність, культурна освіта та формування глобального мислення. Такий підхід, відомий як компетентнісний, акцентує важливість володіння інструментарієм для самостійного постійного навчання, що сприяє розвитку здатностей адаптації до динамічних і непередбачуваних обставин. Освітній процес нині зосереджений на самостійній роботі студентів та рівноправних відносинах між викладачем та

учнем.

Підтримка розвитку освіти вважається ключовим напрямком державної політики та залучає значний інтерес приватних інвесторів у багатьох індустріально розвинених країнах. Незважаючи на тенденцію до скорочення державного фінансування в деяких освітніх секторах або країнах, це зниження часто компенсується за рахунок приватних інвестицій.

Глобальні кризові явища у світовій освітній системі відображають перехід суспільства від індустріальної до постіндустріальної фази. Освітня криза в нашій країні була спричинена як глобальними, так і національними викликами.

Глобалізація та інтернаціоналізація освіти визначаються як ключові світові тенденції, які включають [158]:

- активізацію міжнародного обміну, включаючи міждержавний та міжрегіональний рівні, а також співпрацю між освітніми суб'єктами з метою створення єдиних освітніх просторів, як наприклад європейський, сприяючи тим самим взаємозбагаченню національних освітніх систем;

- інтернаціоналізацію освітнього змісту, що передбачає розвиток глобального мислення та свідомості, адаптацію навчальних процесів до сучасних міжнародних стандартів і застосування новітніх інформаційних та освітніх технологій.

У контексті України одним із наслідків цих змін є уніфікація освітніх систем, зокрема через інтеграцію міжнародних процесів, що спрямовані на гармонізацію вищої освіти. Проте, необхідно відзначити, що національна специфіка у контексті історії та народних традицій залишається важливою частиною освітньої ідентичності країни, незважаючи на глобалізаційні впливи.

У більшості країн світу спостерігається зростання чисельності осіб, які здобувають освіту, тенденція, яка, як очікується, збережеться у майбутньому. Це веде до феномену «надлишкової освіти», коли висококваліфіковані працівники виконують роботу, що вимагає менш високих кваліфікаційних рівнів. Це явище є типовим для розвинених держав і свідчить про низьку ефективність освітніх систем, нераціональне використання інтелектуального капіталу та значну

кількість осіб, що працюють не за спеціальністю.

Незважаючи на розширення приватного сектора освіти, більший вплив на освітню сферу в Україні має державний сектор, який визначається національними традиціями та державною і регіональною політикою. Конку rentні рейтинги навчальних закладів мають умовний характер через проблеми з порівнянням та відповідністю стандартів.

В Україні розвиток приватних навчальних закладів частково сприяє розширенню доступу громадян до освіти. Однак основою освітньої системи залишаються державні установи, які стикаються з обмеженнями у залученні приватних інвестицій та часто програють у конкурентній боротьбі приватним закладам.

Освіта вважається сектором економічної активності, що регулюється ринковими закономірностями, включно з наростанням попиту та пропозиції у сфері освітніх послуг. Це, у свою чергу, активізує конкуренцію серед навчальних закладів і зумовлює потребу посилення їхньої конкурентоспроможності. Фахівці вказують на зростання кількості дорослих, які прагнуть додаткової освіти, як одну з причин стрімкого розвитку глобальної освітньої системи.

Приєднання України до Світової організації торгівлі у 2008 році передбачало виконання міжнародних угод, включно з Генеральною угодою про торгівлю послугами, що відкрило внутрішній ринок освітніх послуг для міжнародної конкуренції. Проте, збільшення обсягу наданих освітніх послуг не завжди супроводжується відповідним зростанням якості, як це відбувається і в українській освітній сфері, де вимоги до якості освіти часто відступають на задній план порівняно з фінансовими вимогами закладів [208].

Комерціалізація освіти, як світова тенденція, проявляється у зменшенні державного фінансування навчання, зростанні обсягів платних освітніх послуг, що в контексті збільшення соціально-економічної нерівності вважається негативним явищем. Державна програма «Освіта» в Україні також вказує на надмірну комерціалізацію освіти, особливо у вищій освіті, невідповідність вартості освітніх послуг їх якості і, у деяких випадках, необґрунтоване

завищення цін [208].

Посилення наукової складової в освіті та її інтеграція з науковою та виробничою сферами є визнаними позитивними змінами, які стимулюють розвиток нових галузей знань, спеціальностей та навчальних дисциплін, що сприяє їхній інтеграції та міждисциплінарності. Проте, в Україні ці процеси не виявляють достатньої активності, зазначаючи також втрату зв'язку між науковою та педагогічною діяльністю, науково-дослідними традиціями та належною науковою базою.

На глобальному рівні освітні системи еволюціонують на користь вищих освітніх рівнів, що є соціальним явищем, характерним для усіх розвинутих країн, і породжує феномен «масовізації вищої освіти». Відсоток осіб з вищою освітою значно перевищує відсотки осіб з іншими рівнями освіти, незалежно від валового внутрішнього продукту на душу населення. Вища освіта перетворюється не лише на інструмент підготовки конкурентоспроможних фахівців на ринку праці, але й стає необхідним етапом особистісного розвитку, індикатором інтелектуального розвитку, соціальним статусом, запорукою збереження здоров'я, свободи життєвого вибору та важливою умовою для працевлаштування [121].

В Україні також спостерігаються негативні наслідки загальноосвітніх освітніх тенденцій, включаючи девальвацію отриманих кваліфікацій та зниження якості освітніх послуг. Прискорене оновлення технологій та техніки під впливом науково-технічного прогресу вимагає від освітніх систем адаптації до умов «безперервної освіти», що передбачає постійне оновлення знань впродовж життя. Це вимагає від освітніх інституцій зміни підходів до професійних стандартів, відходу від тісної професійної спеціалізації, більшої уваги до загальноосвітніх дисциплін, впровадження інноваційних методик навчання та програм практичної підготовки.

В Україні концепція «безперервного навчання» визнана одним з пріоритетів державної політики, що узгоджується з глобальними тенденціями. Серед інших актуальних тенденцій у світовій та національній освіті відзначаються подовження термінів навчання, впровадження нових моделей

освіти, зокрема, через телекомунікації, зростання академічних свобод, демократизація та гуманізація освіти, збільшення мобільності студентів та індивідуалізація навчальних траєкторій.

Ефективне розв'язання проблем у сфері освіти вимагає правильного їх визначення та постановки на ідейно-концептуальному рівні, що забезпечує прийняття відповідних управлінських рішень. Для системного аналізу цих питань може бути корисним використання діаграми Ісікави, яка допомагає виявити ключові взаємозв'язки між чинниками та наслідками у розвитку освітньої сфери.

Таким чином дослідження проблематики забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти в Україні виявляє низку викликів, які потребують невідкладного вирішення та стратегічних змін в освітній політиці. Основні проблеми, що впливають на конкурентоспроможність українських освітніх установ, можуть бути класифіковані наступним чином (табл. 3.2):

Ці проблеми вимагають комплексного підходу та активної участі всіх зацікавлених сторін, включаючи уряд, місцеві органи влади, освітні заклади, бізнес-спільноту, міжнародні донори та громадськість, з метою створення сприятливих умов для забезпечення конкурентоспроможності української освіти.

Війна на території України суттєво вплинула на функціонування освітніх закладів, зокрема через фізичне руйнування інфраструктури (рис. 3.5), вимушене переміщення населення, що включає учнів та студентів, та відтік кваліфікованих кадрів [106]. Ці умови вимагають від держави та місцевих органів влади вжиття заходів щодо відновлення освітнього середовища, адаптації навчальних програм та забезпечення психологічної підтримки учасників освітнього процесу.

Міністерство освіти та науки України систематично актуалізує інформацію щодо деструктивних наслідків для освітніх установ на основі даних, які відображені на інтерактивній карті на офіційному веб-сайті. Згідно із зібраною інформацією, з моменту початку повномасштабної війни, 3 798 освітніх закладів зазнали пошкоджень внаслідок авіаційних та артилерійських

атак, з них 365 установ було повністю знищено.

Таблиця 3.2

Основні проблеми впливу на конкурентоспроможність українських
освітніх установ

Проблема	Характеристика
Фінансування та інфраструктурні обмеження	Багато освітніх закладів в Україні стикаються з недостатнім фінансуванням, що безпосередньо впливає на якість навчального процесу та стан навчальної інфраструктури. Обмежені бюджети призводять до зношення матеріально-технічної бази, недостатності навчальних матеріалів і обладнання, що знижує якість освітніх послуг і ускладнює впровадження інноваційних методів навчання.
Адаптація до сучасних освітніх технологій	Швидкі темпи технологічного розвитку вимагають постійного оновлення навчальних програм та методик викладання. Однак багато закладів освіти відчувають складнощі з інтеграцією новітніх технологій через відсутність кваліфікованих кадрів та технічного забезпечення, що ускладнює підготовку випускників до сучасного ринку праці.
Проблеми з якістю освіти та відповідність міжнародним стандартам	Українські освітні установи стикаються з викликом забезпечення високої якості освіти, що відповідає міжнародним стандартам. Це охоплює питання акредитації, сертифікації та міжнародної інтеграції освітніх програм. Забезпечення якості вимагає зміцнення методів внутрішньої та зовнішньої оцінки, що залучає значні ресурси і зусилля.
Демографічні зміни та міграція	Демографічна ситуація в Україні, зокрема зменшення народжуваності та високий рівень міграції, особливо серед молоді, впливає на чисельність студентів у вищих та середніх спеціалізованих навчальних закладах. Це вимагає переосмислення програм та курсів з метою залучення та утримання студентів.
Вплив війни	Україна зазнає значних руйнувань інфраструктури, зокрема освітньої. Це спричиняє проблеми щодо безпеки в навчальних закладах, необхідність евакуації та переміщення студентів та персоналу, а також потребу значних ресурсів на відновлення пошкоджених об'єктів та адаптацію до нових реалій.

Джерело: згруповано автором

На другий рік активних воєнних дій у більшості освітніх закладів вдалося відновити традиційну форму навчання в першому семестрі навчального року 2023/2024. Аналітичні дані показують, що 53% закладів функціонували у звичайному режимі, 19% продовжували здійснювати дистанційне навчання, а 28% застосовували змішаний формат навчання. Специфічно для шкіл областей західної України, освітній процес був організований переважно в очному та змішаному форматах.

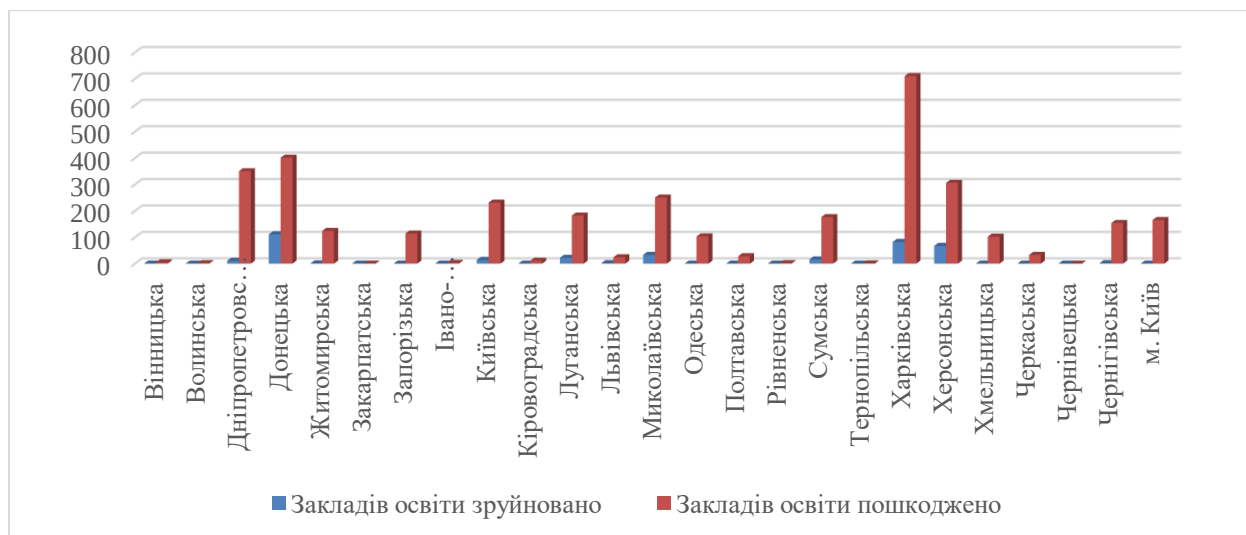

Рис. 3.5. Зруйновані та пошкоджені заклади освіти в регіонах України, 2024 р.

Джерело: побудовано на основі [179]

Особливо важливим є те, що у всіх освітніх установах західного регіону, не було втрат у навчальному часі, що свідчить про неперервність освітнього процесу протягом року. Також простежується зниження частки батьків, які повідомляли про перешкоди у навчанні своїх дітей: зменшення відсотка батьків, чийі діти не могли навчатися через відключення електроенергії з 65% до 14%, через проблеми з доступом до інтернету або слабке з'єднання з 55% до 17%, а також через повітряні тривоги з 66% до 29% [179].

Згідно з відомостями, наданими педагогічними працівниками, приблизно 84% учнів у школах західного регіону мали стабільний доступ до освітнього процесу під час війни. Проте, існує частина дітей, які тимчасово перебувають за кордоном і часом виходять за межі української освітньої системи. Це викликає потребу забезпечення їх можливостей для засвоєння навчальних предметів відповідно до національних стандартів, що сприятиме їх майбутньому поверненню до України.

Тільки третина батьків стверджували, що їхні діти навчалися без перерв. Головними факторами, що ускладнювали освітній процес, були хвороба (56% випадків), а також проблеми з самостійним підключенням до онлайн-уроків (5% серед молодших школярів). Батьки учнів базової та старшої школи вказали на

перевантаження (5%), недостатню мотивацію (4%) та нестабільний емоційний стан дітей (3%) як перешкоди для навчання [326].

Згідно з опитуванням, лише 5% учнів зазначили, що вчителі продовжували навчальні заняття у укриттях. 42% опитаних повідомили про відсутність умов для проведення уроків в укриттях, тоді як 47% заявили, що в укриттях кожен займався своїми справами. Результати регіонального моніторингу, проведеного підтвердили, що основними перешкодами для проведення занять у укриттях є недостатня кількість меблів та обладнання, обмежена місткість, низька температура та проблеми з мотивацією та концентрацією учнів. Враховуючи ці умови, було надано рекомендації засновникам та керівникам освітніх закладів щодо організації якісної та своєчасної підготовки до нового 2024/2025 навчального року з гарантуванням безпечних умов освітнього процесу [166].

Ефективне організування очного навчання в регіоні також сприяє наявності у 96% загальноосвітніх закладів належно облаштованих укриттів різних типів, які мають достатню місткість.

Ключові тенденції в розвитку освітніх інститутів включають інтеграцію цифрових технологій, що стало відповіддю на виклики дистанційного навчання під час пандемії COVID-19 та війни, розвиток інклюзивних освітніх практик, і впровадження гнучких освітніх траєкторій, які дозволяють забезпечити доступність та якість освіти для всіх категорій населення, зокрема для внутрішньо переміщених осіб.

Війна також акцентувала необхідність розробки нових безпекових стандартів для освітніх закладів, включаючи підготовку та реагування на надзвичайні ситуації, що включає тренінги з цивільного захисту для учнів та персоналу. Зокрема це означає, що конфліктні умови в країні підкреслили критичну потребу у впровадженні та оновленні норм і стандартів безпеки в освітніх установах. Це включає не тільки фізичне укріплення будівель, а й систематичне навчання учнів та вчителів, студентів та викладачів діям у випадку надзвичайних ситуацій.

Оновлені стандарти повинні передбачати вдосконалення інфраструктури

шкіл для ефективного реагування на можливі загрози, такі як обстріли або інші акти війни. Це включає забезпечення належних укриттів, наявність необхідних запасів води, їжі, медичних засобів, а також систем сповіщення та комунікації.

Так, розробка програм тренінгів з цивільного захисту для освітніх закладів має на меті навчити як учнів, так і персонал ефективно реагувати на надзвичайні ситуації, опановувати навички першої допомоги, евакуації, і використання засобів індивідуального захисту. Такі заходи спрямовані на зменшення ризиків для здоров'я та життя учасників освітнього процесу та забезпечення можливості продовження освіти навіть у кризових умовах.

Наступним кроком, який впливає на конкурентоспроможність закладу освіти в сучасних умовах є визначення стану забезпечення об'єктів освітнього процесу технічними засобами для освітнього процесу в Україні, що відображає позитивні тенденції зростання доступності робочих комп'ютерів серед педагогів, особливо у сільській місцевості, де частка вчителів, обладнаних робочими комп'ютерами, зросла з 64% до 71%. Водночас, у містах спостерігається менший приріст – з 73% до 76%. Попри зміни в режимі роботи освітніх закладів, 25% педагогів все ще не мають доступу до робочого комп'ютера, а 20% – до інтернету, що компенсується наявністю особистих комп'ютерів (90% педагогів) та можливістю віддаленої роботи (інтернетом вдома забезпечені 91% вчителів) [166].

Регіональний аналіз показує, що найкраще обладнані робочими комп'ютерами вчителі на Півночі України (88%), а найгірше – на Заході (65%). Вдома на Сході та Півдні більше педагогів мають особисті комп'ютери, натомість на Заході кількість таких педагогів найменша, що може бути пов'язано з відмінностями у форматах навчання – дистанційному та очному відповідно.

Стосовно учнів, половина учнів базової та старшої школи мають власні комп'ютери, ноутбуки або планшети для навчання, а 74% використовують смартфони. У початковій школі технічне забезпечення є меншим: 48% батьків зазначили, що їхні діти мають смартфони, та лише 39% мають комп'ютери або планшети. Близько 40% батьків дітей початкової школи вказали, що їх діти

ділять один гаджет з іншими членами сім'ї [166]

Хоча більшість вчителів та учнів мають доступ до необхідних технічних засобів, проблеми з електропостачанням та доступом до інтернету стали основними перешкодами для ефективної організації дистанційного освітнього процесу, що торкнулося 75% педагогів у першому семестрі 2022–2023 навчального року.

У вищій освіті ситуація дещо краща, оскільки більшість студентів та викладачів мають особисті засоби для використання онлайн.

Таким чином, забезпечення конкурентоспроможності освітніх закладів в Україні потребує інтегрованого підходу, який би враховував як міжнародний досвід так і специфічні внутрішні умови спричинених війною, економічної нестабільності та соціальної напруженості, спрямовуючи ресурси на створення адаптивної та резильєнтної освітньої системи.

Перспективи щодо відновлення конкурентоспроможності освітньої галузі в Україні включають необхідність забезпечення координації та взаємодії між державними установами, міжнародними партнерами, місцевими організаціями, соціальними службами та незалежними фахівцями для ефективного навчального процесу і захисту прав учнів у воєнний період. Необхідно також гарантувати адекватне фінансування, розвиток інфраструктури та забезпечення освітніх закладів необхідним обладнанням. Окрім того, важливо підтримувати навчальний процес не лише за допомогою методичних ресурсів, а й через соціальну підтримку, культурно-освітні заходи та використання новітніх технологій. Втілення заходів безпеки, які захистять всіх учасників освітнього процесу, є критично важливим. Забезпечення рівного доступу до освітніх ресурсів має бути пріоритетом для усунення дискримінації та забезпечення рівності можливостей. Нарешті, слід активно сприяти підвищенню кваліфікації викладацького складу для роботи з учнями, які відчують труднощі в адаптації через навчальні відставання або психологічні травми.

3.3. Ефективність механізмів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України

У сучасних умовах освіта відіграє одну з ключових ролей у національному розвитку, виступаючи як головний та суттєвий компонент благополуччя держави. Це багато в чому зумовлює нову стратегічну позицію освітніх організацій (у тому числі університетів) щодо реалізації інноваційних підходів до організації освітнього процесу, ефективність механізмів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України, інтеграції виробничих та освітніх технологій з урахуванням розгляду освіти як відкритої екосистеми.

Високі вимоги, що пред'являються економікою знань до змісту та якості вищої освіти все більше свідчать про необхідність переорієнтації освітнього процесу у вищих навчальних закладах на запити бізнес-спільноти з обов'язковою трансформацією університету в активного учасника соціально-економічних процесів

Ефективність механізмів державного регулювання конкурентоспроможності можна розглядати через кілька ключових аспектів, які стосуються різних секторів економіки та суспільства. Основні чинники, що впливають на конкурентоспроможність національної економіки, включають економічні, соціальні, технологічні та інституційні компоненти. Державні механізми регулювання можуть бути спрямовані на створення сприятливого середовища для розвитку бізнесу, стимулювання інновацій, забезпечення ефективної роботи ринку, а також підтримку соціальних програм і захисту інтересів громадян [100].

Державне регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України базується на системному підході, який враховує як економічні, так і соціальні аспекти, а соціологічна оцінка дозволяє врахувати думку суспільства та коригувати політику.

Механізм державного регулювання конкурентоспроможності закладів

освіти України представимо у наступному вигляді (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Важелі впливу на ефективність механізмів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України

Джерело: сформовано автором

З метою оцінки державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України зупинимось на ефективності законодавчого регулювання.

Ефективність законодавства про вищу освіту залежить від багатьох факторів і вимагає постійного моніторингу та адаптації до змін у суспільстві та економіці.

Конституція України є фундаментальним законом, який визначає правові засади вищої освіти в нашій державі. Стаття 53 цього документа гарантує кожному громадянину право на безкоштовну вищу освіту в державних і комунальних закладах, а також передбачає розвиток різних форм навчання та державну підтримку студентів [129].

Закон України «Про освіту» є основним нормативно-правовим актом, який визначає порядок організації та здійснення освітньої діяльності в Україні. Цей Закон, доповнений іншими підзаконними актами, такими як постанови Кабінету Міністрів та накази Міністерства освіти і науки, встановлює вичерпний перелік прав та обов'язків учасників освітнього процесу. Зокрема, стаття 12 Закону визначає поняття "якість освіти" та встановлює вимоги до її забезпечення. Невиконання вимог Закону тягне за собою адміністративну, дисциплінарну або кримінальну відповідальність відповідно до законодавства [238].

Правові аспекти ЗУ «Про освіту» (рис. 3.7), а саме децентралізація управління освітою, підвищення якості освіти, інклюзія, сприяння розвитку української мови та інтеграція в європейський освітній простір мають значний соціологічний вимір, що стосується впливу на соціальну структуру суспільства та взаємодії різних соціальних груп. З метою оцінки державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України зупинимось на ефективності законодавчого регулювання [105].

Закон України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 року № 1556-VII (у редакції від 16.07.2021 року) як спеціалізований нормативно-правовий акт має

ряд переваг перед загальним Законом України «Про освіту», які дозволяють більш детально регулювати та розвивати сферу вищої освіти (табл. 3.3).

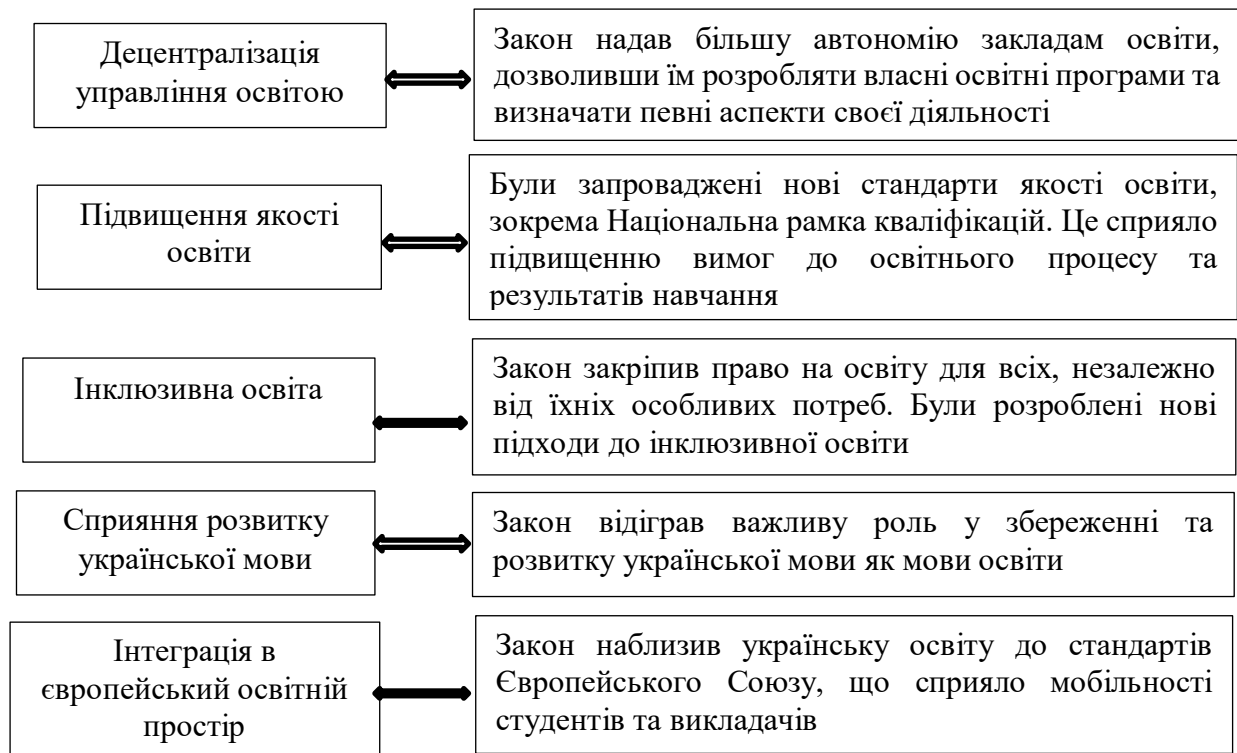

Рис. 3.7. Правові аспекти Закону України «Про освіту»

Джерело: сформовано автором на основі [238]

Слід зауважити, що Закон «Про вищу освіту» є більш деталізованим і спеціалізованим, ніж загальний Закон «Про освіту» та зосереджений на специфічних питаннях вищої освіти, таких як наукова діяльність, аспірантура, докторантура, що надає закладам вищої освіти більшу автономію у порівнянні з іншими рівнями освіти.

Незважаючи на дієвість Закону України «Про вищу освіту», він не позбавлений певних недоліків та проблемних аспектів, які потребують подальшого вирішення. Незважаючи на те, що Закон України «Про вищу освіту» декларує прагнення до підвищення якості вищої освіти, відсутність чітко визначених законодавчих норм щодо ефективності освітньої діяльності закладів вищої освіти є суттєвою прогалиною (рис. 3.8). Поряд з наведеними на рисунку ключовими елементами ефективності законодавчого механізму регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України окремо хочемо зупинитися на

питанні, що має комплексний характер і охоплює широкий спектр, від державної політики до інвестиційної привабливості наукових розробок – недостатності фінансування наукових досліджень.

Таблиця 3.3

Порівняльний аналіз спеціалізованості законодавства України у сфері освіти

Характеристика	Закон України «Про освіту»	Закон України «Про вищу освіту»
Сфера регулювання	Вся система освіти України: дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійна (професійно-технічна), фахова передвища, вища освіта.	Специфічно регулює вищу освіту, визначаючи права та обов'язки закладів вищої освіти, студентів, викладачів тощо
Загальність	Є базовим законом, що встановлює загальні засади освіти в Україні	Є спеціальним законом, що деталізує норми щодо вищої освіти в контексті загального Закону «Про освіту»
Автономія закладів	Передбачає значну автономію закладів освіти всіх рівнів, надаючи їм право розробляти власні освітні програми та визначати певні аспекти своєї діяльності	Деталізує принципи автономії закладів вищої освіти, надаючи їм більше повноважень у питаннях організації навчального процесу, наукової діяльності та управління
Якість освіти	Встановлює загальні вимоги до якості освіти, зокрема, через Національну рамку кваліфікацій	Деталізує вимоги до якості вищої освіти, зокрема, до освітніх програм, наукової діяльності, міжнародної співпраці
Фінансування	Визначає загальні принципи фінансування освіти, включаючи державне фінансування, кошти юридичних і фізичних осіб, гранти тощо	Деталізує механізми фінансування вищої освіти, зокрема, державне замовлення, контрактну форму навчання, гранти
Міжнародна інтеграція	Орієнтує українську освіту на європейські стандарти, забезпечує можливість визнання українських дипломів за кордоном	Деталізує питання міжнародної співпраці закладів вищої освіти, академічної мобільності

Джерело: складено на основі [103; 199; 238]

Це одна з найгостріших проблем, з якою стикається сучасна наука в багатьох країнах світу, в тому числі і в Україні, що має далекосяжні наслідки для розвитку науки, технологій, економіки та суспільства в цілому, а саме:

Рис. 3.8. Наслідки прогалин у законодавстві України щодо ефективності механізму законодавчого регулювання якості освіти

Джерело: власна розробка автора

- відсутність достатніх коштів обмежує можливості вчених проводити нові дослідження, розробляти інноваційні технології та отримувати нові знання;
- країна з недостатнім фінансуванням науки втрачає свою конкурентоспроможність на світовому ринку, оскільки не може запропонувати інноваційні продукти та послуги;
- вчені, не маючи можливості реалізувати свій потенціал, змушені емігрувати в країни з кращими умовами для наукової діяльності;
- недостатнє фінансування наукових досліджень негативно впливає на якість вищої освіти, оскільки викладачі не мають можливості проводити власні дослідження і передавати студентам найновіші знання.

Правове регулювання має бути спрямоване на те, щоб заклади освіти, які досягають найкращих результатів у наукових дослідженнях та інноваціях, отримували додаткову підтримку та визнання.

Вище зазначене ускладнює об'єктивну оцінювання ефективності роботи закладів освіти, порівняно з міжнародними стандартами. Дослідження показують, що в багатьох країнах ЄС існують чіткі критерії оцінки ефективності вищих навчальних закладів, що дозволяє забезпечувати їхню постійну модернізацію та підвищення якості освітніх послуг.

Одним із суттєвих важелів впливу Державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України залишається питання фінансування. Вважаємо за необхідне наочно відобразити фінансування навчальних закладів за рівнями освіти (рис. 3.9).

Доцільно наголосити на тому, що законодавство передбачає механізм розподілу освітньої субвенції між усіма закладами загальної середньої освіти, незалежно від форми власності, що створює рівні умови для їх функціонування.

Джерела фінансування закладів освіти включають не лише кошти державного та місцевого бюджетів, але й інші. Зокрема це:

- оплата за освітні послуги;
- доходи від господарської діяльності;
- доходи від наукової діяльності;

Рис. 3.9. Особливості фінансування різних рівнів освіти

Джерело: систематизовано автором

- гранти вітчизняних і міжнародних організацій;
- доходи від інвестицій;
- добровільні внески від фізичних та юридичних осіб;
- доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств;
- доходи від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;
- дивіденди від цінних паперів;
- відсотки від депозитів і розміщення коштів спеціального фонду на поточних рахунках банків державного сектору;

- добровільні внески у вигляді коштів, матеріальних цінностей, нематеріальних активів, одержаних від підприємств, установ, організацій, фізичних осіб;

- інші джерела, не заборонені законодавством.

Державне фінансування є одним з найважливіших інструментів забезпечення ефективності освітньої системи. Від того, наскільки достатньою буде фінансова підтримка з боку держави, залежить якість освіти, яку отримують здобувачі освітніх послуг. Рівень фінансового забезпечення освіти з боку держави безпосередньо впливає на матеріально-технічну базу навчальних закладів, оплату праці педагогічних працівників, а отже, і на якість освітнього процесу в цілому.

Бюджетні видатки на освіту направляються на фінансування [36]:

- дошкільної освіти;
- загальної середньої освіти;
- професійно-технічної освіти;
- вищої освіти;
- післядипломної освіти;
- позашкільної освіти та заходів із позашкільної роботи з дітьми;
- програм матеріального забезпечення навчальних закладів;
- фундаментальних та прикладних досліджень і розробок у сфері освіти;
- інших закладів та заходів у сфері освіти.

З метою об'єктивного аналізу динаміки видатків на освіту у 2022 році ми провели дослідження, охопивши період з 2020 по 2021 рік (табл. 3.4). Аналіз абсолютних показників свідчить про значне зростання фінансування освіти з державного бюджету у 2021 році, особливо у сфері фахової передвищої та вищої освіти. Однак, у 2022 році відбулося суттєве скорочення видатків на всі види освіти, крім професійної (професійно-технічної) та інших заходів у даній сфері. Відносні показники демонструють, що найбільшу частку у видатках на освіту протягом досліджуваного періоду займала фахова передвища та вища освіта. Водночас, їх частка в загальному обсязі державного бюджету суттєво знизилась

у 2022 році, що свідчить про значний вплив повномасштабної війни на фінансування освіти.

Таблиця 3.4

Видатки Державного бюджету України на освіту у 2020–2022 рр.

Найменування	2020		2021		2022		Відхилення, млн грн	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	2021/ 2020	2022/ 2021
Освіта загалом	52857,3	100	63837,1	100	58508,1	100	10979,8	-
Загальна середня освіта	369,1	0,70	494,0	0,77	475,7	0,81	124,9	-18,3
Професійна (професійно-технічна) освіта	392,47	0,74	459,9	0,72	484,63	0,83	67,4	24,72
Фахова передвища та вища освіта	44498,2	84,2	53795,1	84,3	49888,5	85,3	9296,9	-3906
Післядипломна освіта	1066,3	2,02	980,4	1,5	311,4	0,5	-85,9	-668,9
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	335,1	0,63	642,2	1,01	378,9	0,7	307,1	-263,2
Програми матеріального забезпечення закладів освіти	524,8	0,99	680,5	1,01	93,34	0,16	155,7	-587,2
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері освіти	1315,3	2,49	1746,7	2,74	1218,2	2,1	431,4	-528,5
Інші заклади та заходи у сфері освіти	4356,1	8,2	5038,4	7,9	5657,3	9,7	682,3	618,9

Джерело: розраховано на основі даних [36]

Реформа децентралізації бюджету, що розпочалася у 2015 році, призвела до перерозподілу видатків на освіту: частка державного бюджету в цих витратах зменшилася, тоді як місцеві бюджети взяли на себе більшу відповідальність за фінансування освіти на всіх рівнях (табл. 3.5, рис. 3.10).

Аналіз динаміки видатків місцевих бюджетів на освіту впродовж 2020–2022 років демонструє значне зростання фінансування у 2021 році, особливо у сфері загальної середньої та дошкільної освіти. Однак, у 2022 році в силу об'єктивних обставин спостерігається певне скорочення видатків. Незважаючи на це, загальна тенденція свідчить про зростання ролі місцевих бюджетів у фінансуванні освіти. Зокрема, частка видатків на освіту в місцевих бюджетах постійно зростала протягом досліджуваного періоду, і в 2022 році перевищила видатки державного бюджету в 3,97 рази.

Таблиця 3.5

Видатки місцевих бюджетів України на освіту у 2020–2022 рр.

Найменування	2020		2021		2022		Відхилення, млн грн	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	2021/2020	2022/2021
Освіта в цілому*	199 425,84	100,00	249 077,43	100,00	232 250,40	100,00	49 651,59	-16 827,03
Дошкільна освіта	37 559,90	18,83	48 599,57	19,51	40 708,53	17,53	11 039,67	-7 891,04
Загальна середня освіта	122 075,09	61,21	149 496,87	60,02	144 823,75	62,36	27 421,78	-4 673,12
Професійна (професійно-технічна) освіта	11 123,17	5,58	13 720,39	5,51	15 015,74	6,47	2 597,22	1 295,35
Фахова передвища та вища освіта	8 905,12	4,47	11 048,38	4,44	10 848,87	4,67	2 143,26	-199,51
Післядипломна освіта	727,69	0,36	903,43	0,36	888,09	0,38	175,74	-15,34
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	11 008,14	5,52	13 425,99	5,39	12 575,45	5,41	2 417,85	-850,54
Інші заклади та заходи у сфері освіти	8 026,74	4,02	11 882,80	4,77	7 389,96	3,18	3 856,06	-4 492,84

* Дані наведені в таблиці є заокругленими.

Джерело: розраховано на основі даних [36]

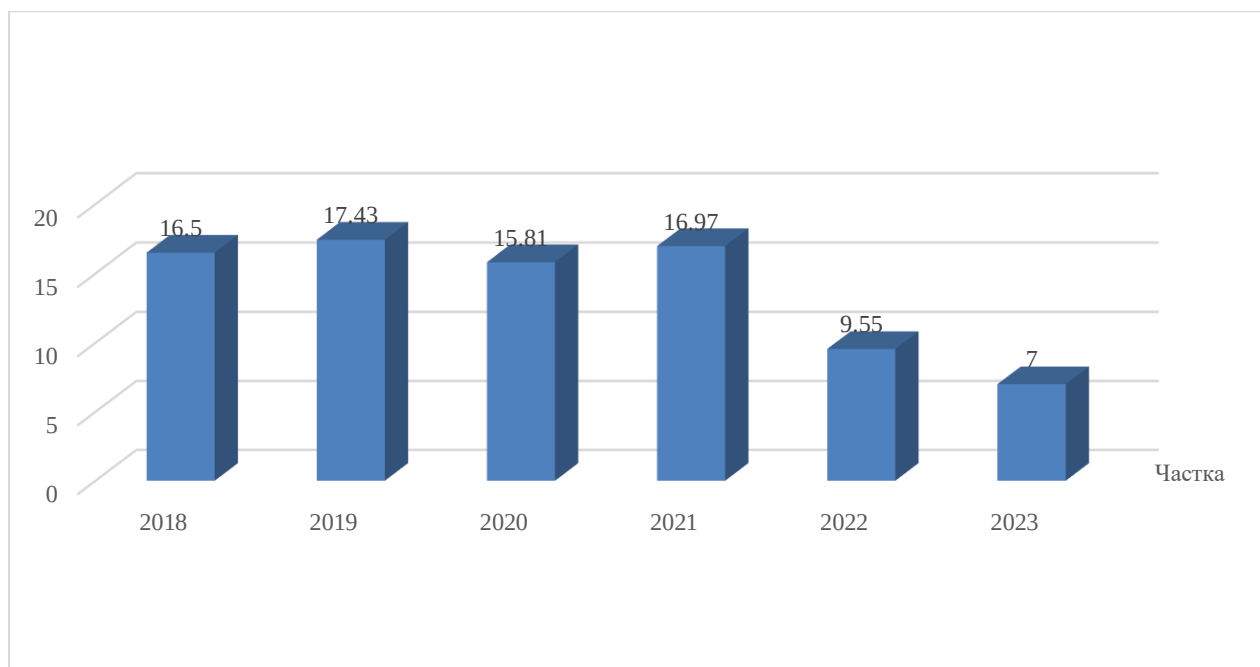

Рис. 3.10. Частка видатків на освіту у загальних видатках зведеного бюджету України у продовж 2018-2022 рр.

Джерело: розраховано на основі даних [36]

Проведений аналіз чітко вказує на те, що війна є головним чинником, який негативно впливає на розвиток української освіти, породжуючи нові складні виклики для освітньої системи.

Одним із важливих інструментів державного регулювання в сфері освіти є освітня субвенція, як основний інструмент державної підтримки, що має на меті забезпечити рівні можливості для отримання якісної освіти для всіх дітей, незалежно від місця їх проживання.

Впровадження освітньої субвенції в Україні принесло ряд позитивних змін, а саме: місцеві органи влади отримали більше повноважень у розподілі коштів на освіту, що дозволяє їм враховувати специфічні потреби своїх громад; місцеві громади стали більш зацікавленими у розвитку освіти, оскільки результати їхньої роботи безпосередньо впливають на якість освітніх послуг; завдяки субвенції стало можливим забезпечити більш рівномірний рівень фінансування шкіл у різних регіонах країни; кошти субвенції можуть використовуватися для створення інклюзивного освітнього середовища та забезпечення необхідної підтримки для дітей з особливими потребами та інші (рис. 3.11).

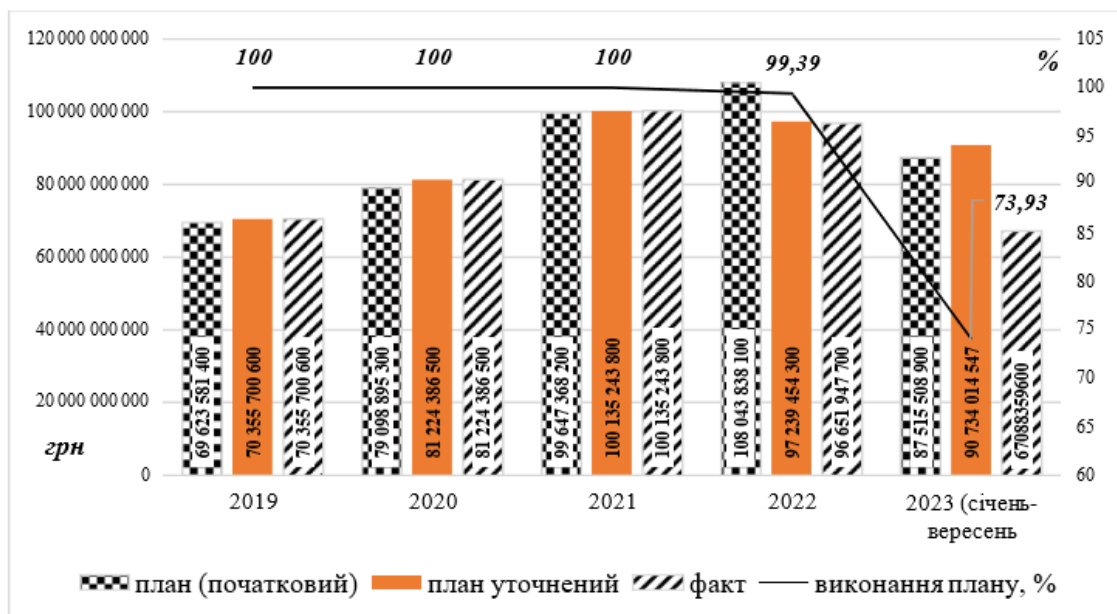

Рис. 3.11. Обсяг освітньої субвенції з державного бюджету, 2019-2023 рр.

Джерело: розраховано на основі даних [317]

Український освітній простір насичений різноманітними закладами освіти, як державними, так і приватними, що пропонують широкий спектр освітніх програм. Однак, не вся освіта є однаково якісною. Саме тому важливо обирати програми, які не лише відповідають інтересам здобувачів освітніх послуг, а й забезпечують отримання необхідних знань та практичних навичок.

Відповідно до законодавства, вищу освіту в Україні мають право надавати лише заклади вищої освіти, заклади фахової передвищої освіти та наукові установи, які отримали відповідні ліцензії. Згідно з адміністративно-правовим механізмом України, ліцензування та акредитація є обов'язковими процедурами для всіх закладів вищої освіти. Ліцензування є підставою для початку освітньої діяльності, а акредитація – підтвердженням відповідності закладу встановленим стандартам якості [116].

Мета реформи системи забезпечення якості вищої освіти, розпочатої у 2014 році, полягає у підвищенні конкурентоспроможності українських закладів вищої освіти на міжнародному рівні та забезпеченні якості підготовки фахівців. Для досягнення цих цілей було створено Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Саме цей орган відповідає за розробку та впровадження стандартів якості, проведення акредитаційних експертиз та моніторинг якості освітніх послуг.

У 2023 році Національне агентство скоригувало напрямки подальшого розвитку своєї діяльності, зокрема у питаннях підготовки змін до законодавства на основі оцінки всіх об'єктивних характеристик. Заклади вищої освіти та наукові установи, які розглядають освітню діяльність, продемонстрували готовність і здатність вести освітню та наукову діяльність відповідно до всіх вимог щодо якості, передбачених українським законодавством, так і Стандартами та щодо рекомендацій забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG 2015). У зв'язку з цим Національне агентство відмовилося від плану затвердження Тимчасового порядку акредитації освітніх програм, підготовленого у 2022 році для умов воєнного стану, і зосередило увагу на виконанні завдань і заходів, передбачених Національним планом дій

зовнішнього забезпечення якості вищої освіти України. Це включає участь у розробці змін до законодавства у сфері вищої освіти та наукової діяльності, реалізації всіх видів акредитації, формуванні академічного простору.

У рамках цієї діяльності було проведено критичний самоаналіз та досліджено огляди національних і міжнародних стейкхолдерів, які підтвердили необхідність внесення змін і покращення у функціонування національної системи забезпечення якості вищої освіти, з питань гармонізації законодавства України у сфері освіти та науки із законодавством Європейського Союзу.

Оцінюючи ефективність механізму державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України в площині нормативно-правового забезпечення, можна констатувати наявність як позитивних зрушень, так і певної суперечливості та недосконалості. З одного боку, останні роки ознаменувалися прийняттям низки прогресивних законів та підзаконних актів, спрямованих на модернізацію системи вищої освіти та її наближення до європейських стандартів. З іншого боку, аналіз чинного законодавства виявляє низку проблеми, серед яких:

- суперечливість окремих норм: коли різні нормативно-правові акти містять суперечливі або неоднозначні положення, що ускладнює їхнє застосування на практиці;

- недостатня конкретизація: деякі норми законів є занадто загальними і потребують подальшого роз'яснення та конкретизації у підзаконних актах;

- неоднозначність тлумачення: відсутність чітких визначень та критеріїв призводить до різних підходів у їх застосуванні;

- недостатня координація між різними нормативно-правовими актами: існують розбіжності між різними законодавчими актами, що регулюють питання вищої освіти, що в свою чергу ускладнює їх комплексне застосування;

- затримки у впровадженні нових норм: не завжди вдається своєчасно розробити і затвердити підзаконні акти, необхідні для реалізації нових законодавчих ініціатив.

Питання ефективності державного регулювання конкурентоспроможності

закладів освіти України має глибокий соціологічний вимір, адже саме соціальні процеси, взаємодії та очікування суспільства формують умови для розвитку освіти і впливають на її результати (рис. 3.12).

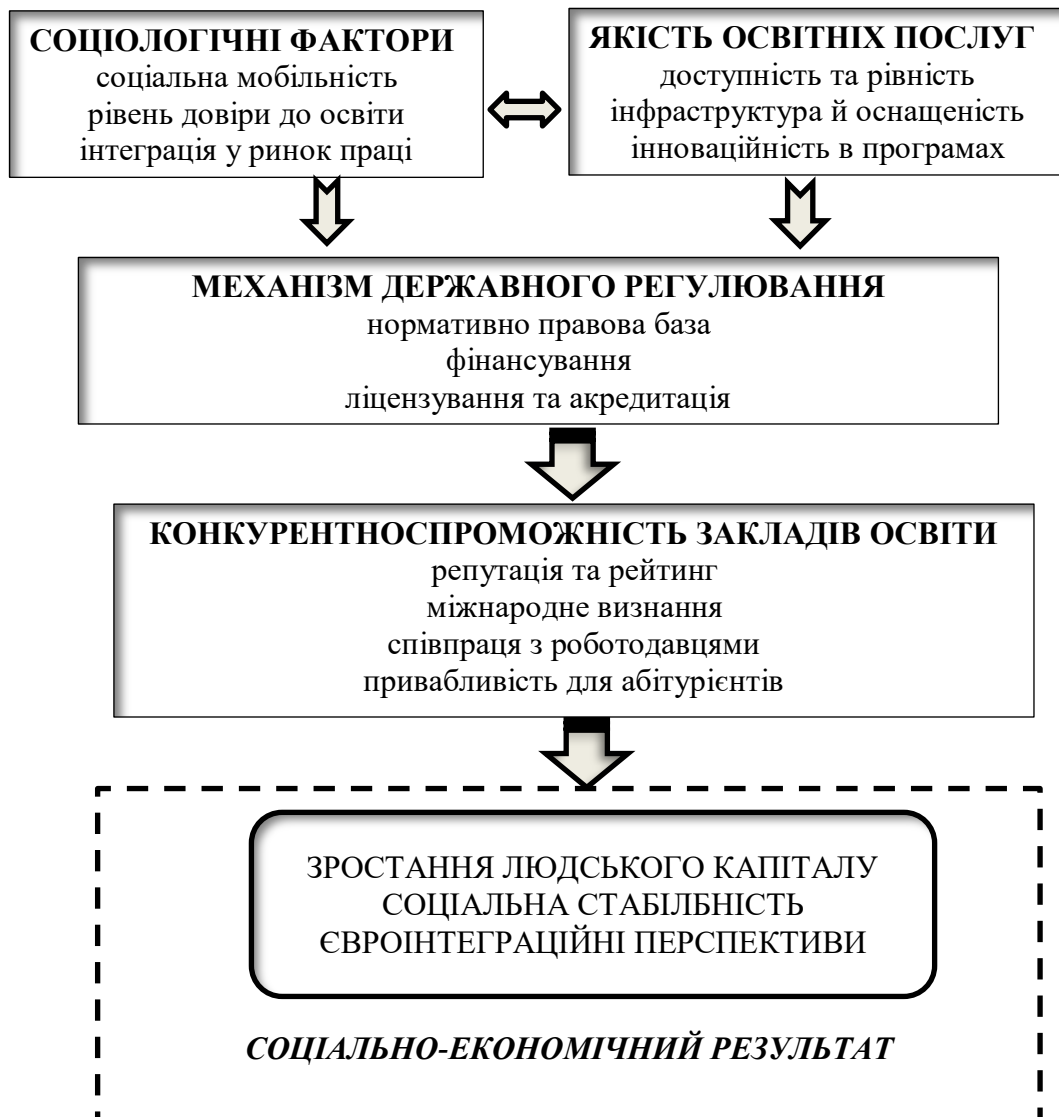

Рис. 3.12. Структурно-логічна схема соціологічних аспектів ефективності державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України

Джерело: побудовано автором

Соціальні очікування від освіти – це комплекс цінностей, норм та переконань суспільства щодо ролі освіти в житті людини та розвитку суспільства в цілому. Ці очікування формуються історично, залежать від культурних, економічних та політичних контекстів, а також постійно змінюються під впливом соціальних трансформацій.

Хочемо наголосити що саме освіта є важливою складовою соціального

ліфту. Вона традиційно розглядається як основний інструмент для соціальної мобільності. Освіта має забезпечити молодим людям можливість піднятися по соціальних сходах, отримати престижну роботу та високий дохід.

Державне регулювання відіграє ключову роль у формуванні та задоволенні соціальних очікувань від освіти. Саме держава встановлює загальні рамки освітньої політики, визначає стандарти якості освіти, фінансує освітню систему та створює умови для її розвитку.

Основними способами впливу держави на соціальні очікування є:

1. розробка та впровадження освітніх стандартів полягає у встановленні державою мінімальних вимог до якості освіти, що впливає на очікування суспільства щодо рівня знань та навичок, які мають отримати випускники;
2. фінансування освіти, яке полягає у розподілі бюджетних коштів між різними рівнями освіти та напрямками освітньої діяльності що формує пріоритети і впливає на доступність освіти для різних верств населення;
3. створення мережі освітніх закладів, що забезпечує доступність освіти для всіх громадян;
4. регулювання доступу до професій проявляється через ліцензування професійної діяльності, встановлюючи вимоги до освіти для отримання певних професій, що впливає на вибір молодих людей;
5. інформаційна кампанія, яка спрямована на підвищення престижу освіти, формування позитивного іміджу вчителя, викладача та популяризацію певних напрямків освіти;
6. залучення громадськості до обговорення та розробки освітньої політики дозволяє врахувати соціальні очікування та підвищити легітимність державних рішень.

Доцільно наголосити на ролі держави у подоланні соціальної нерівності в освіті, що може проявлятися в різному обсязі фінансування шкіл та ВУЗів, нерівному доступі до сучасних технологій, відмінностях у якості освітніх програм та різному рівні кваліфікації вчителів та викладачів.

Важливим чинником, що впливає на соціальну нерівність в освіті є соціально-економічний статус сім'ї. Діти з сімей з низьким доходом часто мають обмежений доступ до додаткових освітніх послуг, таких як репетитори, курси, гуртки. Не менш значущим є географічне розташування. Діти, які проживають у сільській місцевості або віддалених районах, можуть мати менший доступ до якісної освіти через відсутність сучасних шкіл, кваліфікованих вчителів та обмежені можливості для позашкільного навчання. Значної уваги заслуговують особливі освітні потреби, адже діти з особливими освітніми потребами часто не мають достатнього доступу до інклюзивної освіти.

Соціальна нерівність в освіті – це складна проблема, яка вимагає комплексного підходу. Для її вирішення необхідні спільні зусилля держави, громадських організацій, батьків та вчителів. Лише за умови забезпечення рівного доступу до якісної освіти ми зможемо побудувати справедливе і процвітаюче суспільство.

Розуміння взаємозв'язку між соціальними мережами та капіталом, значна частка якого припадає саме на культурний капітал (знання, навички, освіта, які надають людині перевагу в суспільстві) є важливим для аналізу суспільних процесів. Ці поняття допомагають нам зрозуміти, як люди взаємодіють між собою, як формується нерівність і як можна змінити суспільство на краще.

Ми живемо в епоху глобалізації науки. Цей процес характеризується все більшою інтеграцією наукових досліджень на міжнародному рівні, що призводить до швидкого розвитку науки та технологій. У контексті глобалізації освіта відіграє ключову роль. Вона має готувати фахівців, здатних успішно працювати в міжнародному середовищі, адаптуватися до нових умов і викликів.

Глобалізація посилює конкуренцію на ринку праці. Для того щоб бути конкурентоспроможним, фахівець повинен володіти не тільки професійними знаннями та навичками, але й такими як комунікабельність, лідерські якості, вміння працювати в команді, адаптивність. Зростання міжнародної мобільності вимагає від фахівців знання іноземних мов, розуміння культурних особливостей інших країн. Молоде покоління повинно вміти генерувати нові ідеї, швидко

адаптуватися до змін та використовувати нові технології.

Держава визначає пріоритети наукових досліджень, підтримує фундаментальні дослідження, які можуть не мати безпосереднього комерційного застосування, а також фінансує інфраструктуру наукових установ а законодавча база стимулює наукову діяльність, захищає інтелектуальну власність, регулює взаємодію між наукою і бізнесом.

Важливим аспектом є сприяння держави в участі своїх вчених у міжнародних наукових проектах, підписанні міжнародних угоди про наукове співробітництво.

Поглиблення інтеграційних процесів у всіх сферах життєдіяльності суспільства, розширення міжнародних контактів та обмін досвідом між країнами Європи і світу ставлять перед вищою освітою нові завдання. Зокрема, виникає потреба в активному залученні талановитої молоді до участі в процесах підвищення якості освіти. Сьогодні вища освіта відіграє ключову роль у формуванні професійної компетентності молодих фахівців, яка є необхідною для успішного працевлаштування на міжнародному ринку праці.

Завдяки впровадженню інновацій та ефективним інтеграційним механізмам, сучасна система вищої освіти забезпечує високу якість підготовки фахівців. Участь в міжнародних освітніх і наукових проектах відкриває студентам і викладачам можливості для вдосконалення професійних навичок та методик навчання, які дозволяють покращити рівень підготовки студентів і адаптувати навчальні програми до вимог світового ринку.

Головна мета стратегії розвитку вищої освіти – це забезпечення високої якості професійної підготовки. Особливе значення якої відображено у контексті документів Болонського процесу, де підкреслено важливість вищої освіти як ключової сфери з метою розвитку інтелектуального, наукового та культурного потенціалу суспільства. Вища освіта забезпечує не лише підготовку кваліфікованих кадрів, але й стимулює наукові дослідження, підтримує культурні обміни та посилює роль університетів у суспільному розвитку.

Інтеграційні процеси у галузі вищої освіти мають свої особливості, які

відображаються у різноманітності місій, що виконуються вищими навчальними закладами. Державна політика європейських країн визнає ці відмінності, що дозволяє забезпечувати гнучкість і адаптивність системи вищої освіти до сучасних викликів. Зміцнення зав'язків між урядами, громадськими організаціями, університетами, науковими установами, викладачами та студентами є важливою умовою для підвищення якості освітнього процесу та інтеграції наукового потенціалу на міжнародному рівні [80].

Отже, оцінка ефективності механізмів державного регулювання в сфері освіти з соціологічного погляду підкреслює значення соціальної мобільності, яку забезпечує якісна освіта, адже відіграє ключову роль у подоланні соціальної нерівності та створенні умов для розвитку інноваційного та конкурентоспроможного суспільства, що є основою сталого розвитку держави.

Висновки до розділу 3

1. Аналіз конкурентоспроможності закладів освіти на міждержавному вимірі є критично важливим для оцінки позицій національних освітніх систем у глобальному контексті та дозволяє визначити, наскільки ефективно національні освітні системи відповідають глобальним стандартам та потребам ринку праці. Порівняння з міжнародними рейтингами та індексами, такими як PISA і Times Higher Education World University Ranking, дає змогу визначити сильні та слабкі сторони національних систем освіти, що сприяє вдосконаленню освітніх стратегій і політик. Результати такого аналізу мають значний вплив на формування державної політики у сфері освіти, що сприяє підвищенню якості освіти та забезпеченню сталого соціально-економічного розвитку.

2. Міжрегіональний вимір конкурентоспроможності закладів освіти виявляє значні відмінності у можливостях та викликах, з якими стикаються освітні заклади в різних регіонах країни. Фактори, такі як економічний розвиток регіону, доступ до ресурсів, рівень інфраструктури та демографічні характеристики, суттєво впливають на конкурентоспроможність закладів освіти,

та підкреслюють необхідність розробки регіональних стратегій розвитку освіти, спрямованих на зменшення диспропорцій між регіонами та підвищення рівня підготовки учнів до сучасних викликів.

3. Досліджено ключові проблеми та тенденції, що впливають на конкурентоспроможність освітніх закладів в Україні в контексті сучасних викликів, зокрема воєнного стану. Встановлено, що забезпечення конкурентоспроможності освітніх закладів є актуальним питанням, пов'язаним з потребою адаптації до змінюваних вимог ринку праці та викликів, спричинених обмеженими ресурсами і складними безпековими умовами.

Виявлено, що глобальні тренди змінюють роль освіти в національній економіці, розглядаючи освіту як важливу інвестицію в людський капітал, яка сприяє економічному розвитку. Освіта перестає бути елементом невиробничого споживання та стає основою суспільного прогресу, що визнано на національному та регіональному рівнях в Україні. Водночас, сучасна освіта переорієнтована на концепцію неперервного навчання, що включає компетентнісний підхід та сприяє розвитку особистісних якостей і глобального мислення.

4. Міжінституційний аналіз конкурентоспроможності закладів освіти дозволяє оцінити ефективність окремих освітніх установ на національному та міжнародному рівнях, використовуючи різноманітні показники, такі як рівень наукової діяльності, якість викладання, міжнародне співробітництво та фінансова стійкість. Результати такого аналізу допомагають ідентифікувати лідерів освітньої галузі та сприяти розвитку найкращих практик в інших закладах, що в кінцевому підсумку сприятиме підвищенню загального рівня освіти в країні.

5. Механізми державного регулювання мають важливий соціологічний вимір, оскільки саме держава відповідальна за створення умов, що сприяють рівному доступу до якісної освіти. Залучення громадськості до процесу розробки освітньої політики сприяє врахуванню суспільних очікувань та підвищує легітимність рішень, що приймаються. Соціальні аспекти, такі як фінансування освіти, соціальна мобільність і рівність можливостей, є ключовими в

забезпеченні конкурентоспроможності українських закладів освіти.

6. Переорієнтація системи освіти на запити бізнес-спільноти та суспільства в цілому забезпечує підвищення соціальної мобільності. Заклади вищої освіти мають відігравати роль соціальних ліфтів, які забезпечують молодим людям можливість підвищити свій соціально-економічний статус. Конкурентоспроможність освітніх установ, за підтримки держави, повинна сприяти розвитку нових можливостей для різних соціальних груп, включно з забезпеченням інклюзивної освіти.

7. Ефективність державного регулювання конкурентоспроможності освітніх закладів також полягає у зменшенні соціальної нерівності в доступі до якісної освіти. Забезпечення справедливого фінансування навчальних закладів у різних регіонах та підтримка закладів, які надають освітні послуги для осіб з особливими освітніми потребами, дозволяє державі вирівнювати соціально-економічні диспропорції, що позитивно впливає на соціальну згуртованість та розвиток суспільства.

Основні результати розділу представлено у наукових публікаціях [80; 81; 82; 98; 100; 102; 156; 352; 362; 363]

РОЗДІЛ 4

ПРІОРИТЕТНІ МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

4.1. Бюджетні механізми регулювання закладів освіти України: ретроспективний аналіз ефективності та перспективи їх реалізації в умовах децентралізації державної влади

Інструментальна складова механізму державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти в Україні передбачає застосування наступних груп управлінського інструментарію – правових, адміністративних, бюджетних, фінансових, інвестиційних, соціальних, інституційних, інформаційних механізмів (див. рис. 1.2 п. 1.3). Орієнтація на певну групу визначає методи, інструменти і форми регулювання. Постає питання стосовно пріоритетності вибору певних груп механізмів для регулювання закладів освіти в Україні та забезпечення їх конкурентоспроможності. Широке застосування різних груп механізмів потребує значних ресурсних затрат, високої політичної культури й дисципліни, стабільного середовища реалізації управлінських рішень та освітньої діяльності. Для реалій України, яка перебуває в умовах підвищеного ризику та нестабільності, забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти має здійснюватись на засадах застосування такого інструментарію, який найбільш ефективно сприятиме досягненню поставлених цілей – створить ринкове середовище для здобуття закладами освіти конкурентних переваг з наданням доступних та якісних освітніх послуг.

До базового інструментарію цільового впливу держави на сферу освіти належать *бюджетні механізми*. Вони є важливим елементом фінансування діяльності закладів освіти – процесом формування цільових грошових фондів, що, окрім бюджетних коштів, включає інші джерела фінансування,

самофінансування, акціонерний капітал, кредитування, безповоротну фінансову допомогу тощо [196, с. 87]. На думку деяких вчених, розгляд бюджетних механізмів для регулювання закладів освіти слід здійснювати більш широко – з фокусом на сферу освіти загалом, оскільки фінансування суто закладів освіти є недоліком державного фінансування [12, с. 122]. Разом з тим, при розподілі бюджетних коштів питання стоїть не стільки в направленості фінансів (діяльність закладів освіти), скільки в забезпеченні їх конкурентоспроможності і створенні для цього сприятливих умов.

Незважаючи на різні джерела фінансування діяльності закладів освіти, бюджетне фінансування освіти державою є базовим, адже такі витрати мають суспільно-корисну цінність – високий рівень освіти формує вигоди для всього суспільства [285, с. 25]. Бюджетне фінансування має забезпечувати реалізацію права на освіту кожного громадянина, що декларовано в Конституції України (стаття 53 [129], див. п. 2.2).

Законом України «Про освіту» регламентовано низку важливих положень щодо фінансування державою сфери освіти [238]:

- фінансування освіти – це інвестиція в людський потенціал, сталий розвиток суспільства і держави;
- мінімальний обсяг державного асигнування освіти за рахунок державного, місцевих бюджетів та інших визначених джерел фінансування має становити 7 % ВВП;
- заклади освіти для диверсифікації джерел фінансового забезпечення можуть надавати платні послуги, однак за чітко визначеним державою переліком;
- за умов диверсифікації джерел фінансового забезпечення закладу освіти обсяг бюджетного фінансування не зменшується;
- фінансування закладів освіти має специфіку за різними рівнями – для закладів дошкільної, вищої і післядипломної освіти переважає фінансування з державного і місцевих бюджетів, для закладів загальної середньої, професійної і фахової передвищої освіти додається механізм освітніх субвенцій з державного

бюджету місцевим, для закладів загальної середньої освіти додається фінансовий норматив бюджетної забезпеченості одного учня [79];

- фінансування з державного і місцевих бюджетів може бути використане для підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних кадрів;

- держава зобов'язана фінансувати діяльність закладів освіти, які надають послуги для осіб з особливими потребами (інклюзивне навчання);

- заклад освіти повинен встановлювати плату за навчання в гривневому вираженні (за винятком надання послуг для нерезидентів України).

Таким чином, за державою зберігається первинний обов'язок фінансового забезпечення розвитку сфери освіти загалом та діяльності закладів освіти зокрема, який реалізується через застосування бюджетних механізмів.

Бюджетні механізми включають інструментарій бюджетного фінансування (видатки, субвенції та ін.), державного і регіонального замовлення, кредитування, фінансування науково-дослідних та інфраструктурних проєктів, у тому числі за рахунок кредитних коштів, залучених до спеціального фонду державного бюджету від іноземних інститутів (рис. 4.1).

У випадку застосування бюджетних механізмів до закладів освіти та різних складових їхньої діяльності вони набувають ознак *регулятора*. Бюджетні регулятори в контексті забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти мають спрямовуватись на цілі розвитку та покращення якості освітніх послуг. Важливим напрямком бюджетних витрат має бути, окрім того, здобуття конкурентних переваг вітчизняними закладами освіти в глобальному освітньому просторі. Це можливо через врахування практик провідних держав у підтримці сфери освіти та способів бюджетного її фінансування шляхом розвитку конкурентного інституційного середовища.

Застосування бюджетних механізмів набуває відмінного інструментального і проблемного характеру на різних рівнях освіти. Серед ключових *проблем* бюджетного регулювання закладів освіти в Україні можна виокремити:

БЮДЖЕТНІ МЕХАНІЗМИ	Видатки з державного бюджету (асигнування, зобов'язання)	Видатки зі Зведеного бюджету в кількісному та відсотковому значеннях (згідно програмної класифікації видатків та кредитування)
		Відношення видатків на освіту до ВВП країни
		Структура видатків на освіту за різними рівнями, статтями, у розрахунок на одного учня/студента та ін.
	Між-бюджетні трансферти	Освітня субвенція з державного бюджету місцевим (за формулою розподілу)
		Міжбюджетні трансферти у формі субвенції на програму економічного і соціального розвитку території (району, громади) для підвідомчих установ освіти
	Видатки з місцевих бюджетів	Дотація з місцевого бюджету на здійснення переданих з державного бюджету видатків з утримання закладів освіти за рахунок відповідної додаткової дотації з державного бюджету
		Субвенція з місцевого бюджету на здійснення переданих видатків у сфері освіти за рахунок коштів освітньої субвенції
		Видатки з бюджетів розвитку територіальних громад на освіту
		Придбання обладнання через централізовану закупівлю для закладів загальної середньої і професійної освіти
	Державне і регіональне замовлення	Фінансування ліцензійного обсягу місць згідно державного замовлення на підготовку фахівців, наукових та науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів
		Фінансування ліцензійного обсягу місць згідно регіонального замовлення на підготовку фахівців та робітничих кадрів
	Кредитування і грантове фінансування	Пільгове (внутрішнє) кредитування на здобуття освіти – професійної, передвищої, вищої; освітні гранти на здобуття вищої освіти (з 2024 року)
		Міжнародне залучення позик до спеціального фонду
	Фінансування науково-дослідних проєктів	Цільове фінансування виконання фундаментальних і прикладних досліджень, науково-технічних розробок закладів вищої освіти та наукових установ
		Фінансування через конкурси і гранти Національного фонду досліджень України
	Фінансування інфраструктурних проєктів	Фінансування освітніх інвестиційних проєктів у рамках державної програми «Велике будівництво»
		Фінансування освітніх інвестиційних проєктів коштом Державного фонду регіонального розвитку
	Додаткове фінансування, у тому числі науково-дослідних та інфраструктурних проєктів, у рамках реалізації державних освітніх програм (взаємозв'язок з групою правових механізмів)	

Рис. 4.1. Бюджетні механізми державного регулювання діяльності закладів освіти в Україні

Джерело: узагальнено автором на основі власних досліджень

- на рівні дошкільної освіти – повне фінансування закладів з місцевих бюджетів, що обмежує доступність якісних послуг у громадах з різною фінансовою спроможністю й демографічною специфікою, укріплює «розриви» між місцем офіційної реєстрації проживання та фактичного перебування дитини; повне фінансування харчування дітей у закладах за рахунок батьків (з 2021 року);

- на рівні загальної середньої освіти – неефективне фінансування в умовах оптимізації кількості закладів освіти, що була б доцільною, якби «зеконотомлені» кошти були спрямовані на фінансування закладів, які залишились на ринку [145, с. 125]); обмежене фінансування здійснення видатків на обладнання навчальних кабінетів і STEM-лабораторій (згідно визначеного переліку [228]);

- на рівні професійної освіти – обмежене фінансування здійснення видатків на закупівлю обладнання й інструменту для проведення практичних занять та сучасних лабораторій (фактично перші видатки на такі цілі з державного бюджету почали виділятися після 2016 року);

- на рівні фахової передвищої освіти – недостатній досвід у фінансуванні закладів, які готують за спеціальностями з особливою підтримкою держави (відповідний перелік має бути затвердженом з періодичним переглядом влади [220]);

- на рівні вищої освіти – обмежена диверсифікація джерел доходів закладів, слабкий досвід застосування новітніх форм фандрайзингу, участі в стартап-русі «Підприємницький університет» та ін., відсутній досвід додаткового бюджетного забезпечення згідно з переліком «спеціальностей, яким надається особлива підтримка», що визначені з врахуванням викликів воєнного часу [226].

Проблематика бюджетного фінансування закладів освіти в Україні у значній мірі визначається *реформою децентралізації* та часто різкою передачею обов'язків громадам з різною фінансовою спроможністю. Особливо це стосується рівня дошкільної освіти. Делегування фінансування закладів професійної і передвищої освіти на місцеві бюджети має бути доповнено централізованими фінансовими ресурсами [46].

Для вирішення різних проблем необхідно розуміти можливості закладів

освіти у диверсифікації джерел фінансування та обов'язок держави у бюджетному фінансуванні їх діяльності, у тому числі з метою забезпечення конкурентоспроможності. Проведений аналіз [155] показав достатньо сильний зв'язок між кількістю підготовлених фахівців у регіональних закладах професійної освіти та обсягами реалізованих в областях продукції і послуг. Це є свідченням прямої залежності між публічним інвестуванням у професійну освіту та рівнем економічного розвитку в регіонах. Тобто інвестування в освіту потрібно розглядати як інструмент соціально-економічного розвитку.

Головним бюджетним механізмом регулювання діяльності закладів освіти на всіх рівнях залишаються *видатки з державного бюджету*. Дане питання завжди гостро стоїть в експертній полеміці щодо участі держави в підтримці закладів освіти та розвитку суспільства знань загалом. При цьому за основу беруться міждержавні порівняння щодо обсягів бюджетних видатків на освіту, її частки у ВВП країни (див. п. 2.3). Однак порівняння до розвинутих держав апріорі є програшним з огляду на суттєве відставання України за показниками ВВП у ПКС. Окрім того, питання стоїть не в обсягах фінансування, а в якості його використання. Видатки на освіту є однією з найбільш вагомих статей витрат Зведеного бюджету України, тому в періоди економічного спаду дана сфера в першу чергу відчуває кризові наслідки, а періодичні реформи щодо оптимізації кількості закладів не супроводжуються покращенням якості освітніх послуг як індикатора ефективності державної підтримки через бюджетне фінансування [71, с. 62].

За показниками Зведеного бюджету України, видатки на освіту в гривневому кількісному вираженні найбільше зростали в 2004-2005 роках, докризових 2007-2008 роках, 2016-2017 та 2020-2021 роках. Така динаміка ілюструє бюджетну залежність сфери освіти: у кризові періоди, як от 2009 чи 2014 роки, розмір видатків на освіту залишався на приблизно однаковому рівні, нівелюючись падінням ВВП та інфляційними процесами. Частка видатків на освіту у Зведеному бюджеті України коливалась від максимального 21,7 % у 2009 році до мінімального 15,5 % у 2016 році, якщо аналізувати період до

повномасштабного російського вторгнення. Частка видатків у період повномасштабної війни знизилась до 9,55 % у 2022 році і лише 7,0 % у 2023 році (рис. 4.2). Окрему увагу слід звертати на частку видатків на освіту у ВВП країни, пам'ятаючи про відносність висновків з огляду на динаміку головного макроекономічного показника країни.

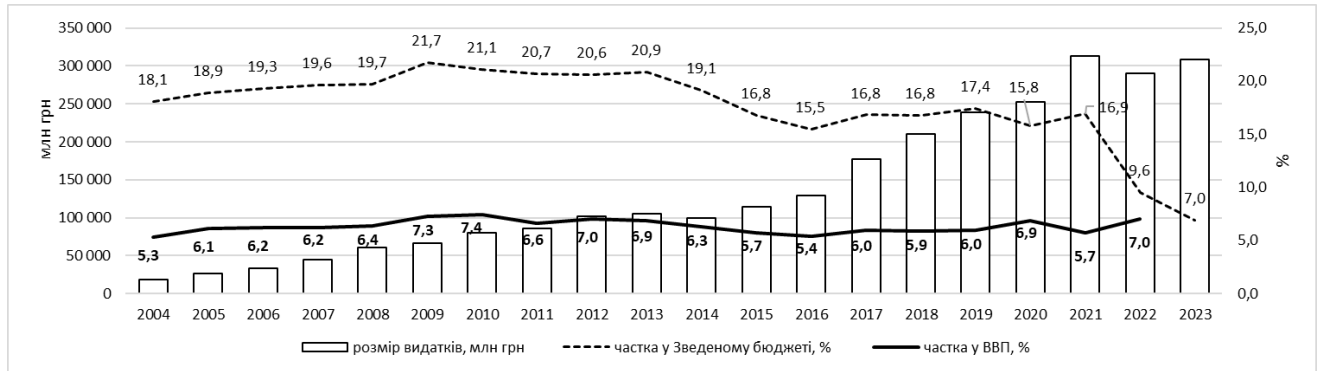

Рис. 4.2. Динаміка видатків на освіту зі Зведеного бюджету та його частка у ВВП України, 2004-2023 роки

Джерело: розраховано на основі [30; 31; 33]

* Частка у ВВП – по допоміжній осі

Видатки на різні рівні освіти є відмінними. За даними Міністерства фінансів України середні видатки на одного учня/студента до повномасштабного російського вторгнення складали [34]:

- у закладах загальної середньої освіти – 24,7 тис. грн у 2020 році і 21,3 тис. грн у 2018 році;

- у закладах вищої освіти – 63 тис. грн у 2020 році і 46 тис. грн у 2018 році (за державним замовленням).

Актуальним у контексті децентралізації було дослідження Державної служби якості освіти в 2022 році щодо видатків на одного учня в різних громадах. З результатів обстеження, різниця розміру видатків суттєва – від 10 тис. грн до 62 тис. грн [303]. Таким чином, служба аргументувала необхідність продовження процесу оптимізації мережі закладів загальної середньої освіти в Україні. Як результат, з 1 вересня 2025 року припиняється надання освітньої субвенції закладам освіти, де навчається менше 45 осіб, а з вересня 2026 року – менше 60

осіб. Щодо цього прийнято новий «Порядок та умови надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам» [202]. Питання потребуватиме перегляду з врахуванням особливостей фронтових і прифронтових регіонів, де кількість осіб, які навчаються, значно нижча.

Аналіз видатків з державного бюджету України за статтями (сумарно з загального і спеціального фондів) вказує, що фінансування через Міністерство освіти і науки України за останні 5 років, попри виклики повномасштабної війни, зросло в 1,7 рази. У 2022 році з'явилась низка актуальних для підвищення конкурентоспроможності закладів освіти статей витрат. Новими бюджетними програмами останнього періоду стали: Фонд розвитку закладів фахової передвищої та вищої освіти; підготовка кадрів закладами фахової передвищої освіти (з 2023 року фінансування відсутнє); Фонд Президента України з підтримки освіти, науки та спорту (у 2023 році обсяг його фінансування скоротився в майже 12 разів, але зберігся); забезпечення діяльності Національного фонду досліджень, грантова підтримка наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок; реалізація проекту «Президентський університет» (з 2022 року призупинений); загальнодержавні заходи у сфері освіти [223]; підтримка пріоритетних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у закладах вищої освіти та ін. (Додаток Б). У 2023 році з'явилися три потужні статті видатків завдяки міжнародному грантовому фінансуванню – створення Центрів професійної досконалості (проект «Професійна освіта у Східному партнерстві» Українського фонду соціальних інвестицій за фінансування Кредитної Установи для Відбудови (KFW)), Удосконалення вищої освіти в Україні заради результатів (проект за фінансування Світового банку), Вища освіта, енергоефективність та сталий розвиток (за фінансування Європейського інвестиційного банку).

З наведеного у додатку Б переліку видно, що значну увагу приділено інституційним змінам в освітній сфері. Також суттєво зросли видатки на виконання зобов'язань України, що виникають внаслідок участі в рамковій програмі Європейського Союзу. Тобто в цілому аналіз планового бюджетного

регулювання сфери освіти в Україні до 2023 року проходить цільову трансформацію, що посилює євроінтеграційний вектор, активізує програми і гранти міжнародного співробітництва в освітній сфері. Іншим питанням є повнота та ефективність бюджетного фінансування, справедливий його розподіл між різними рівнями освіти та, що важливо, спрямування на цілі розвитку. Серед визначених статей видатків такими є, власне, діяльність новоутворених фондів та інститутів, а також підвищення фінансування заходів щодо зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти Українським центром оцінювання якості освіти, Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, діяльності Національного агентства кваліфікацій, освітнього омбудсмена та ін.

У системі бюджетних механізмів в умовах реформи децентралізації зростає роль *міжбюджетних трансфертів і видатків з місцевих бюджетів*. Після 2014 року постійно зростає роль об'єднаних територіальних громад у фінансуванні діяльності закладів освіти. Фінансове забезпечення через органи місцевого самоврядування видатків на освіту формують:

- освітня субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам;
- субвенція з місцевого бюджету на здійснення переданих видатків у сфері освіти за рахунок коштів;
- трансферти зі спеціального фонду бюджету (низка статей видатків на освіту включають фінансування через спеціальний фонд).

За даними Міністерства фінансів України, порівнюючи 2018, 2022 і 2023 роки, освітня субвенція з державного бюджету місцевим зросла в 1,4 рази. Водночас надаються й інші субвенції, які спрямовані на підтримку професійної освіти, розвиток інклюзивного навчання, забезпечення пожежної безпеки в закладах освіти та інші цілі (табл. 4.1). З 2023 року з'явилась нова цільова субвенція, зважаючи на виклики повномасштабної війни – на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти. Також з'явилась субвенція на придбання шкільних автобусів до тих закладів, які мають облаштовані укриття та в яких навчальних процес продовжується за очною або змішаною формами.

Таблиця 4.1

Загальнодержавні видатки з Державного бюджету місцевим на
Міністерство освіти і науки України, 2018, 2022 і 2023 роки, тис. грн

Статті видатків	2018	2022	2023	Темп зміни 2023/2018
<i>Міністерство освіти і науки України (загальнодержавні видатки та кредитування)</i>	64784935,7	113281735,3	90320104,2	1,4
Освітня субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам	61712610,6	108043838,1	87515508,9	1,4
Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на створення навчально-практичних центрів сучасної професійної (професійно-технічної) освіти	100000,0	250000,0	-	0,0
Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами	504458,3	504458,3	304595,3	0,6
Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення якісної, сучасної та доступної загальної середньої освіти «Нова українська школа»	2367866,8	1571334,9	-	0,0
Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію програми «Спроможна школа для кращих результатів»	-	1412104,0	-	-
Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення пожежної безпеки в закладах загальної середньої освіти	-	1500000,0	-	-
Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти			1500000,0	-
Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання шкільних автобусів			1000000,0	-

Джерело: побудовано на основі [205-207]

Аналіз співвідношення видатків на освіту з Державного і місцевих бюджетів вказує на постійне зростання частки останніх у загальних обсягах бюджетного фінансування – якщо в 2004 році на місцеві бюджети припадало 60,7 % з загальних видатків на освіту, то в 2021 році показник зріс до 78,9 %, а в 2023 році

– до 80,4 % (рис. 4.3). Порівняння до такої ж структури загальних видатків зі Зведеного бюджету України засвідчує виключний тренд на децентралізацію бюджетного регулювання з вагомістю підтримки місцевих бюджетів через освітню субвенцію. Цей інструмент за нинішньої управлінської практики є надзвичайно важливим, що актуалізує вдосконалення методики розрахунку розміру освітньої субвенції та ефективність її використання згідно специфіки територіальних громад та розташованих у їхніх межах закладів освіти. Важливий момент, що якщо у бюджетному фінансуванні освіти зростаюча вага міських бюджетів зберігається, то в загальних видатках виклики повномасштабної війни чітко детермінують тренд на фінансову централізацію.

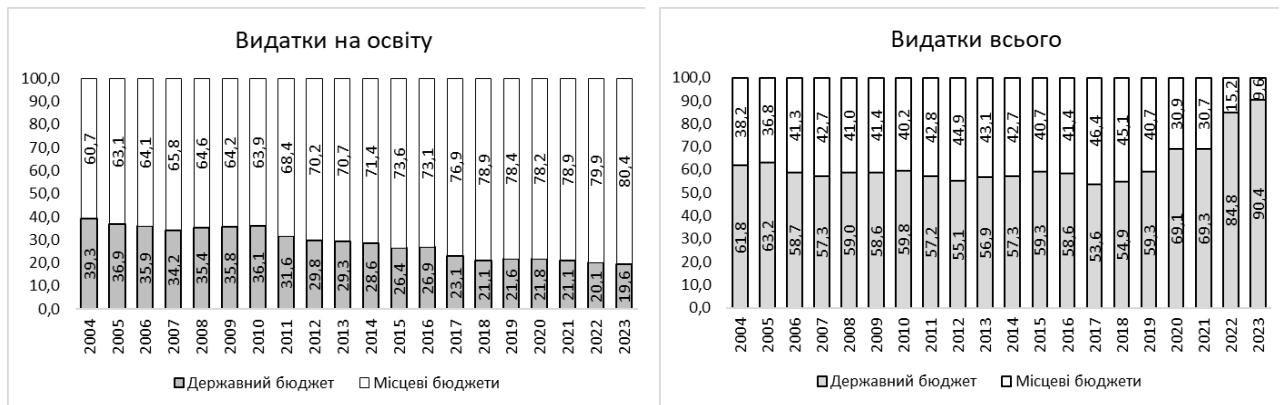

Рис. 4.3. Структура видатків на освіту з Державного і місцевих бюджетів України, 2004-2023 роки, %

Джерело: побудовано на основі [28; 30; 31]

Рис. 4.4 ілюструє зростання частки видатків на освіту з місцевих бюджетів у їх загальних обсягах видатків, особливо після 2016 року, що укріплює заходи децентралізації бюджетного регулювання освіти в Україні.

Таким чином, зростає значення застосування інструментарію *субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам* на освітні цілі. Міністерство освіти і науки України з 2017 року затверджує формулу розподілу освітньої субвенції, яка діє на рівні загальної середньої освіти. Відтак це відносно новий механізм, застосування якого перебуває на етапі апробування й вдосконалення. Згідно формули для отримання субвенції громади подають інформаційну довідку, яка включає очікувані витрати на педагогічних і непедагогічних працівників, на

оплату енергоносіїв та послуг підключення до мережі Інтернет [304].

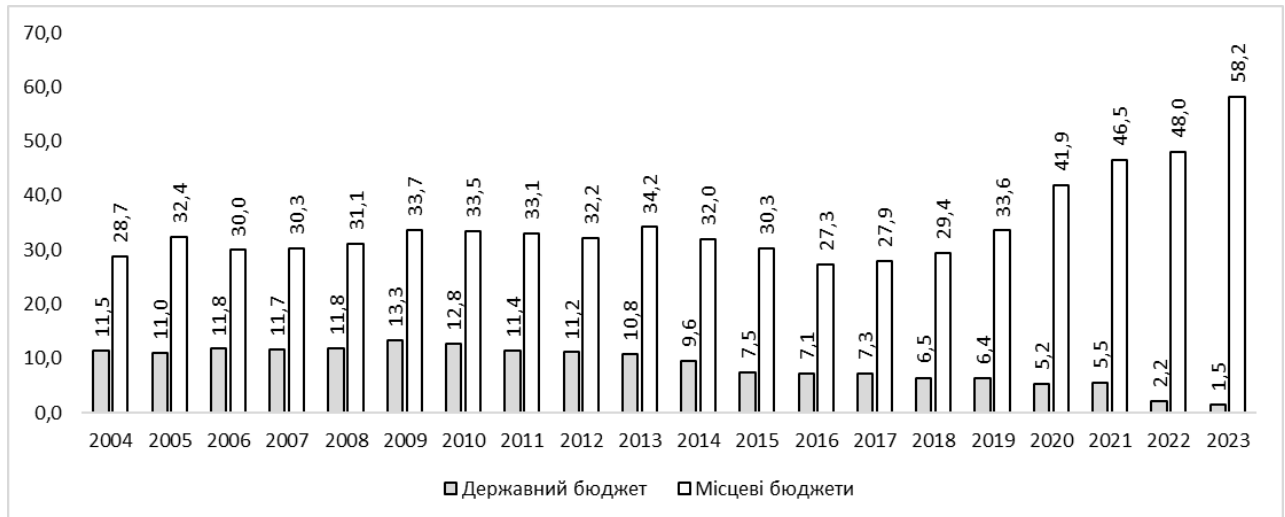

Рис. 4.4. Частка видатків на освіту з Державного бюджету в загальних видатках Державного бюджету і з місцевих бюджетів у загальних видатках місцевих бюджетів України, 2004-2023 роки, %

Джерело: побудовано на основі [28-31; 58]

Чергові зміни до формули відбулись у 2022 році ще до російського вторгнення в Україну та отримали критичну оцінку з боку громад, особливо сільського типу. Це обумовлено нижчою наповнюваністю класів як одного з основних критеріїв для встановлення розміру субвенції. Аргументація негативної оцінки полягає в тому, що до всіх витрат на заклади середньої освіти (енергоносії, харчування, довіз учнів) додаються витрати на оплату праці педагогічних працівників. Виникає дисонанс між зростаючими обов'язками громад та реальними їх ресурсними можливостями в умовах різних умов розвитку. Тому дане питання потребує подальшої дискусії у повоєнний період з балансуванням інтересів різних сторін та бюджетних рівнів.

У 2023-2024 роках теж вносились зміни до формули розподілу освітньої субвенції, основні з яких стосувались кількості учнів, доступу до субвенції приватних закладів освіти, наявності інклюзивних класів тощо [58].

Фахівці також відзначають про необхідність концептуального перегляду критеріїв розподілу освітньої субвенції. Мова йде про доцільність врахування показників результативності навчального процесу, інших індикаторів, що

відображають якість освітніх послуг [261]. Таким способом можна стимулювати заклади загальної середньої освіти до розвитку [382].

Значний потенціал застосування має *пільгове кредитування здобуття освіти*. Така практика бюджетної підтримки в Україні діє вибірково. У 2021 році було прийнято Закон України «Про основні засади молодіжної політики», в якому регламентовано надання пільгових кредитів для здобуття освіти у закладах фахової передвищої та вищої освіти на довгостроковий період [239]. Реалізація такої норми є серйозним мотиватором для закладів освіти щодо покращення якості послуг та залучення абітурієнтів через такий фінансово-бюджетний спосіб підтримки з боку держави в умовах скорочення кількості бюджетних місць. Разом з тим, практика пільгового кредитування здобуття освіти в Україні є вибірковою. Перші спроби її поширення розпочались у 2003 році, а в 2018 році було прийнято нову постанову, що встановлює надання кредиту під 3 % річних терміном до 15 років [224; 225]. За даними Міністерства освіти і науки України, впродовж 2000-2014 років пільгові кредити на навчання отримали 22402 особи, далі до 2018 року кредити не видавались, а в 2018 році їх отримало лише 77 осіб [126].

У табл. 4.2 відображено заплановані обсяги фінансування на пільгові кредити в сфері освіти у 2018 і 2022 роках, що підтверджують обмеженість застосування даного бюджетного регулятора, незважаючи на його ефективність. Через повномасштабне російське вторгнення вони не набули належного поширення. Більше того, з 2023 року ведуться дискусії щодо доповнення даного інструментарію пільговим кредитуванням через державні банки у рамках грантового фінансування [200]. Даний підхід відповідає цілями Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки на Плану заходів з її реалізації на 2022-2024 роки [245].

Україна, інтегруючись у глобальний простір, отримує значні можливості *міжнародного кредитування* з залученням державою позик до спеціального фонду Державного бюджету України від іноземних держав, іноземних фінансових установ і міжнародних фінансових організацій для реалізації

інвестиційних проєктів. На 2022-2023 роки такими було заплановано [68]:

Таблиця 4.2

Видатки на пільгове кредитування в освітній сфері
з Державного бюджету України, 2018 і 2022 роки, тис. грн

Статті видатків	2018		2022	
	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Загальний фонд	Спеціальний фонд
Надання пільгових довгострокових кредитів для здобуття вищої освіти	36850	-	-	-
Надання пільгових довгострокових кредитів для здобуття фахової передвищої та вищої освіти	-	-	3200	-
Надання кредитів на будівництво (реконструкцію) і придбання житла для наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників	-	-	-	1850

Джерело: побудовано на основі [205;206]

- проєкт «Удосконалення вищої освіти в Україні заради результатів» (кредитор Світовий банк і Міжнародний банк реконструкції та розвитку);

- проєкти «Вища освіта України», «Створення Центрів професійної досконалості» (кредитор Європейський інвестиційний банк);

- проєкт «Вища освіта України» (кредитор Північна екологічна фінансова корпорація);

- проєкт «Вища освіта, енергоефективність та сталий розвиток» (кредитор Європейський інвестиційний банк).

Окремо слід відзначити фінансування через укладення угод між владою України та міжнародними організаціями. Однією з таких угод є фінансова угода між Україною та Європейським інвестиційним банком 2021 року щодо утворення Центрів професійної досконалості, у тому числі в рамках початку реалізації реформи професійної освіти «Ми змінюємося» [237].

Окрім програм міжнародного кредитування додаткові ресурси для бюджетного регулювання отримують заклади освіти через *фінансування в рамках реалізації державних освітніх програм*. За останній період Міністерство освіти і науки України значно активізувало свою програмну діяльність, хоча й

програмно-цільовий підхід державного управління в Україні зарекомендував себе не зовсім як ефективний у зв'язку з низькою дисципліною використання бюджетних коштів. Однією з найбільш потужних освітніх програм до 2022 року була «Спроможна школа для кращих результатів», у рамках якої здійснювалось надання освітньої субвенції. У кінці 2021 року затверджено Концепцію Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022-2027 роки як правову основу для подальшого програмування розвитку даного рівня освіти.

У цілому кожен бюджетний регулятор діяльності закладів освіти має різні варіанти застосування, можливості поєднання з іншими механізмами задля досягнення поставленої мети. Для України особливістю застосування бюджетних механізмів є їх обмеженість в ресурсному забезпеченні, недостатня ефективність використання в умовах низької політичної культури й дисципліни, а також невизначеність довгострокових ефектів через безпекові загрози. У зв'язку з цим децентралізація бюджетного регулювання сфери освіти в Україні набуває позитивних ознак, адже підвищує важелі контролю громад за рішеннями місцевої влади щодо використання бюджетних коштів та враховує безпекову специфіку різних територій. Однак поруч з основним інструментом видатків з державного бюджету на освітні цілі необхідно залучати інші механізми і в табл. 4.3 зазначено щодо пріоритетів їх покращення за означеними на рис. 4.1 групами [101]. Значний потенціал нарощування використання набувають механізми міжнародного кредитування, адже 2022 рік поставив Україну в центр інвестиційної уваги світової спільноти, де фінансування в знання та інтелектуальний капітал займають первинне місце.

До підвищення ефективності структури бюджетних видатків на освіту важливим є визначення можливостей *диверсифікації джерел доходів закладів освіти*. Такими можуть бути:

- залучення коштів з бюджетів розвитку територіальних громад на освітні цілі;
- передача майнових прав, прав на земельні ділянки, використання яких

може приносити дохід;

– надання прав виконання різних робіт (науково-дослідних, господарських, видавничих та ін.), пропозиції додаткових освітніх та інших послуг на комерційній основі;

Таблиця 4.3

Пріоритети покращення використання бюджетних механізмів державного регулювання діяльності закладів освіти в Україні

Група механізмів	Пріоритети покращення
Видатки з державного бюджету	При збереженні поточного обсягу фінансування перегляд структури його розподілу зі спрямуванням на слабкі сторони діяльності закладів освіти в умовах глобальної конкуренції.
Міжбюджетні трансферти та освітня субвенція	Удосконалення формули розподілу освітньої субвенції з врахуванням територіальної і безпекової специфіки та включенням до критеріїв показників якості освітніх послуг. Введення освітньої субвенції для фінансування закладів дошкільної освіти задля вирівнювання доступності послуг для дітей громад різної фінансової спроможності, часткової компенсації витрат батьків на харчування дітей за рахунок місцевих бюджетів. Закладення в освітню субвенцію не лише поточних витрат, але й витрат на розвиток.
Видатки з місцевих бюджетів на освіту	Надання переваги фінансування в рамках бюджетів розвитку територіальних громад проєктів, що спрямовані на формування креативного освітнього середовища молоді натомість «витратних» проєктів покращення соціальної інфраструктури.
Державне і регіональне замовлення	Удосконалення державного і регіонального замовлення завдяки системному моніторингу працевлаштування випускників як індикатора реальних потреб ринку праці (національного, регіональних), а також потреб економіки воєнного часі і повоєнного відновлення.
Пільгове кредитування здобуття освіти	Активізація і популяризація пільгового кредитування на рівнях професійної, передвищої та вищої освіти з диференціацією доступу для різних груп населення.
Фінансування науково-дослідних та інфраструктурних проєктів	Більша переорієнтація на фінансування закупівлі обладнання, зокрема для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій закладів освіти рівня загальної середньої та професійно-технічної освіти, для посилення якісної складової освітніх послуг.

Джерело: узагальнено автором

– розробка онлайн-освітніх платформ з пропозицією різних курсів навчання – як формального, так і неформального (кращий приклад – проєкт онлайн-курсів «Prometheus» [365]);

– розробка програм фандрайзингу з метою пошуку коштів для реалізації різних проєктів (зазвичай соціальних);

– діяльність при закладах освіти наглядових рад, одним з напрямків діяльності які є пошук джерел фінансування на досягнення стратегічних цілей розвитку;

– залучення учнів/студентів через використання інструменту освітнього ваучера, у тому числі в рамках перекваліфікації та підвищення кваліфікації, що видається центром зайнятості [27];

– створення умов для капіталізації прав інтелектуальної власності;

– активізація участі закладів освіти у різних програмах грантової підтримки з акумуляцією й популяризацією позитивного досвіду;

– залучення закладів вищої освіти до стартап-рухів типу «підприємницький університет» та реалізація за його прототипом стартап-рухів на рівні професійної і передвищої освіти [189];

– укладення договорів між державою та закладом професійної, передвищої, вищої освіти з погодженням планів та перспектив інституційного розвитку освітньої сфери й наданням відповідно до цього додаткового фінансування (досвід Франції, Данії та ін.) [151];

– поширення діяльності освітніх ендаумент-фондів – класичних на загальні і спеціальні цілі або ендаумент-подібних (такий тип фондів регламентовано в законодавстві України, зокрема щодо благодійної діяльності та вищої освіти) [289, с. 102];

– об'єднання закладів освіти у громадські організації та залучення додаткових коштів через відсоткову філантропію;

– активізація співробітництва з інститутами діаспори за кордоном з виявленням можливостей надання їм освітніх послуг на платній основі або на основі грантового фінансування.

Частина з наведених можливостей диверсифікації джерел доходів закладів освіти набувають ознак добровільної підтримки, що може бути ускладненим у реалізації при низькому рівні доходів населення й бізнесу в умовах нестабільності; однак така добровільна підтримка є важливим кроком для активізації залучення громадянського суспільства до вирішення проблем

освітньо-інтелектуального розвитку, наслідком чого буде формулювання вимог перед органами влади щодо покращення регулювання освітньої сфери [18, с. 33].

Для диверсифікації джерел доходів закладів освіти на рівні держави має бути регламентовано ключові положення щодо надання платних послуг за розширеним переліком (щодо цього затверджена Постанова Кабінету Міністрів України від 2010 року, яка потребує перегляду [219]) та забезпечення контролю з боку внутрішніх органів закладів освіти (наприклад, органи батьківського самоврядування) щодо об'єктивного ціноутворення на такі послуги керівництвом закладу освіти [159, с. 108].

У завершення аналізування бюджетних механізмів регулювання діяльності закладів освіти необхідно зазначити, що їх добір має здійснюватись у кореляції з цілями політики у сферах зайнятості, економіки і підприємництва, молодіжної і гуманітарної політики, а з 2022 року – ще й політики національної безпеки. Фінансування освіти через бюджетні механізми має коригуватись у структурі державних видатків на різні соціальні потреби, однак зберігати освітній пріоритет на далекоглядну перспективу. Яскравим прикладом взаємозв'язку бюджетного регулювання сфери освіти та зайнятості є інструментарій державного і регіонального замовлення на підготовку фахівців, наукових та робітничих кадрів (див. рис. 4.1). До російського вторгнення 2022 року було розглянуто законопроект «Про формування та розміщення державного та/або регіонального замовлення на підготовку фахівців з вищою, фаховою передвищою освітою, наукових, науково-педагогічних кадрів, кваліфікованих робітників та слухачів підготовчих відділень закладів вищої освіти, на післядипломну освіту», що доповнювався рівнем передвищої освіти та містив інші зміни, зокрема щодо можливості державного замовлення для приватних закладів вищої освіти [246]. Діючими є також інші нормативи, що визначають порядок формування державного і регіонального замовлення та розрахунок вартості підготовки одного учня, студента, аспіранта і т. д. [203; 204; 215; 243].

Отже, бюджетні механізми регулювання сфери освіти поєднують видатки з державного і місцевих бюджетів, пільгове і міжнародне кредитування у рамках

грантового фінансування, державне і регіональне замовлення, фінансування науково-дослідних та інфраструктурних проєктів, у тому числі в рамках державних освітніх та міжнародних програм. Застосування бюджетних механізмів для забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти має враховувати проблемну специфіку бюджетного фінансування на кожному рівні освіти, виявляти слабкі місця за кожною групою механізмів та використовувати можливості диверсифікації джерел доходів закладів освіти з метою формування ринку освітніх послуг. Ринкові умови сформують конкурентне середовище як саморегулятор якості послуг, наслідком чого буде неперервний розвиток людського потенціалу.

4.2. Державні стандарти як адміністративні механізми забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України

Основою для забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти, що проявляється в їх здатності конкурувати у мобільному освітньому просторі та на ринку мобільного навчання (отримувати конкурентні переваги), є якість освітніх послуг. У свою чергу, якість послуг означає їх відповідність регламентованим вимогам, стандартам, договорам про надання. У даному сенсі адміністративні механізми покликані встановлювати параметри якості в правовій площині, перевіряючи їх доцільність на практиці. Перелік адміністративних механізмів складають ліцензування, атестація, акредитація, стандарти, рамки кваліфікацій, вимоги до кваліфікації педагогічних кадрів, типові штатні нормативи, державний нагляд (контроль) у формі перевірок і покарань, регулювання відносин власності (див. п. 2.1).

Адміністративні механізми у практиці державного регулювання тісно пов'язують з правовим середовищем, що забезпечує впорядкованість системи відносин визначеної сфери [162, с. 77]. У той же час адміністративні механізми набувають правочинності через використання певними інститутами, визначаючи

діяльність публічного адміністрування та суб'єктність органів влади [11, с. 8]. Взаємозв'язок адміністративних механізмів з правовими та інституційними підтверджує теза, що адміністративні механізми здійснюють трансформацію правових норм у нівелювання протиріч соціальних відносин, що сприяє конструктивізації людського потенціалу (здіяних в інституційних процесах владних повноважень) [260, с. 153].

Адміністративні механізми у системі регулюючих впливів, окрім того, що пов'язують правове й інституційне середовище, мають виняткове функціонально-наслідкове призначення. В ідеалі їх застосування орієнтоване не лише на законність і правопорядок, але й на ефективність і доцільність [280, с. 121]. Іншим важливим наслідковим аспектом дії адміністративних механізмів є формування правової культури і свідомості суспільства, що цілісно позначаються на динаміці соціально-економічного розвитку [50, с. 90].

Адміністративні механізми у сфері освіти зберігають високу актуальність наукових досліджень через призму застосування державних освітніх стандартів. Вони потребують постійного аналізу з врахуванням нових викликів. Для України та її суспільства такими викликами за чергою появи залишаються:

- інтеграційні виклики внаслідок приєднання України до Болонського процесу з 2005 року та виконання умов Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом в частині розвитку освіти з 2017 року;

- безпекові виклики внаслідок анексії АР Крим та війни на сході України з 2014 року, що активізували внутрішню освітню міграцію, укріпили освітні центри Харкова, Дніпра, Сум, Львова, Тернополя та ін., адаптували можливості навчання для внутрішньо переміщених осіб та осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях (для прикладу, створення освітніх центрів «Крим-Україна» та «Донбас-Україна»);

- міграційні виклики внаслідок стрімкого зростання зовнішньої освітньої еміграції на рівні вищої освіти з 2014 року, а також зростання зовнішньої науково-педагогічної еміграції;

- виклики пандемії COVID-19 з поширенням дистанційного навчання та

різних форм змішаного навчання, що, однак, частково спричинило вимушену освітню реєміграцію з-за кордону та зниження міграційних настроїв серед молоді, принаймні до російського вторгнення в Україну 2022 року;

– виклики російського вторгнення в Україну 2022 року, що унеможливило або ускладнило освітній процес в усіх регіонах, спричинило масові внутрішні і зовнішні переміщення (особливо з територій активних бойових дій і тимчасово окупованих територій), учасниками яких у значній мірі є діти та учні випускних класів як майбутні абітурієнти вищих рівнів освіти.

Адміністративні механізми у сфері освіти мають швидко реагувати на нові виклики. Адаптація може проявлятися у крайніх рішеннях відмови від адміністративних впливів до абсолютної жорсткості їх здійснення, що проявляється через підвищення рівня відповідальності та безумовності виконання. Фактично адміністративні механізми та характер їх застосування вказують на міру лібералізації державного регулювання у сфері освіти, що враховує тренди лібералізації суспільства на шляху розширення можливостей вибору, мобільності і розвитку для кожної людини [183, с. 71].

Адміністративні механізми у сфері освіти забезпечують прямий вплив на діяльність закладів [125]. Система адміністративних механізмів у сфері освіти має поєднувати внутрішні і зовнішні інструменти. Зовнішні інструменти при цьому можуть застосовуватись на регіональному (залежно від міри децентралізації державної влади), національному та міжнародному рівнях. Міжнародні адміністративні норми можуть братись до уваги як взірцеві та повинні бути ратифіковані на державному рівні.

Адміністративні механізми у сфері освіти можуть бути ситуативними або ієрархізованими: 1) нагляд і контроль «вхідних» процесів; 2) контроль дій (виконання адміністративних й освітніх завдань); 3) контроль результатів [361, с. 573]. Безумовність виконання адміністративних норм дисонує з принципом автономії закладів освіти, який популяризується в Україні з прийняттям Закону «Про освіту» 2017 року, та доцільністю інклюзивного залучення зацікавлених інститутів у системі заходів освітньої політики [376]. Разом з тим, без

адміністративних механізмів є неможливим окреслення вимог з інституціоналізацією освітніх стандартів. Адміністративні механізми створюють умови для моніторингу розвитку системи освіти в кількісній та якісній оцінці, що є важливим напрямком тактики регулювання у сфері освіти [344, с. 122].

Специфікою застосування адміністративних механізмів щодо забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти є їх спрямованість на досягнення індикаторів ефективності державного регулювання у даній сфері. Мова йде про перелік, доступність та якість освітніх послуг, а також конкурентоспроможність закладів освіти. Разом з правовими чинниками, адміністративні механізми обмежують суб'єктів у діях, що є неефективними або негативно впливають на досягнення загальногалузевої мети [4, с. 122]. Таким чином, конкурентоспроможність закладів освіти внаслідок впливу адміністративних механізмів консолідує їхній внесок у загальні прогресивні зміни сфери освіти, забезпечуючи її конкурентоспроможність на глобальному рівні. Адміністративні механізми визначають певні «правила гри» для всіх інститутів сфери освіти, адже саме врахування взаємозв'язків між різними складовими діяльності закладу освіти та зовнішнім середовищем формується рішення щодо підвищення конкурентоспроможності конкретного закладу [263, с. 104]. Також дана група механізмів є важливою для формування адміністративного забезпечення діяльності закладів освіти на шляху забезпечення їх конкурентоспроможності, що включає норми, правила, процедури, директиви, регламенти, адміністративну документацію та ін. [138, с. 27].

У досягненні мети застосування адміністративних механізмів забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти має балансуватись:

- обов'язковість їх виконання і ступінь відповідальності за порушення (свідоме чи несвідоме);

- автономія діяльності закладів освіти та їх можливості впливати на владні рішення в частині змін (спрощення, адаптації) адміністративних норм.

Застосування адміністративних механізмів для забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти може втрачати ознаки переваг під дією

різних деструктивів – планувальних, виконавчих, адаптаційних (табл. 4.4). Однак без адміністративних впливів система механізмів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти (правових, бюджетних, фінансових, інвестиційних, соціальних, інформаційних, інституційних) не буде належним чином впроваджена на практиці та не відображатиме зворотну реакцію закладів освіти на їх доцільність.

Конструктивний вплив адміністративних механізмів переважає можливі ризики. Тому визначення переліку та особливостей інструментів даної групи механізмів є важливим державним завданням у забезпеченні конкурентоспроможності закладів освіти, створення конкурентного освітнього середовища з прозорими взаємодіями інститутів влади, освіти, науки, громадськості та бізнесу.

У переліку адміністративних механізмів вагоме місце займають *стандарти*. У міжнародній практиці регулювання діяльності стандарти набувають різного змістовного навантаження: у Німеччині їх розглядають як припис або розпорядження, у Франції – довідкове положення, в країнах Центральної і Східної Європи – нормативне положення [251, с. 15]. Законом України «Про стандартизацію» регламентовано зміст стандарту в контексті неодноразового використання визначених положень [242]. Закон таким чином формулює загальне розуміння стандарту в Україні, хоча норми згаданого закону на сферу освіти не поширюються.

Державні освітні стандарти в Україні є системою нормативів, які періодично переглядаються і затверджуються на різних рівнях освіти, для галузей і спеціальностей підготовки, професій (зайнятих у сфері освіти). Освітні стандарти часто розглядають як соціальні норми, вбачаючи в цьому їх спрямованість на суспільство та зворотні реакції виконання [308, с. 206]. Основними ознаками освітніх стандартів в Україні є обов’язковість виконання, орієнтація на зміст, результати навчання і виховання. Окремою групою освітніх стандартів є професійні – з огляду на виняткову роль фахівців даної сфери.

Таблиця 4.4

Антагонізм впливу адміністративних механізмів на заклади освіти та їх
конкурентоспроможність

Умови конструктивного впливу	Умови деструктивного впливу
Створення рівних конкурентних умов діяльності закладів освіти задля розвитку сфери освіти загалом (держави, регіону) та забезпечення її конкурентоспроможності на глобальному рівні	Створення нерівних «правил гри» з лобіюванням інтересів окремих інститутів
Стимулювання закладів освіти до неперервного покращення якості й доступності послуг у відповідності до перспективних потреб ринку праці та економіки	Труднощі виконання за умов встановлення високих стандартів, орієнтованих на перспективу, що не відповідають реальним ресурсним можливостям сьогодення
Стимулювання закладів освіти до покращення окремих індикаторів освітнього процесу (в Україні наразі акцентується на критерії результату)	Обмеження закладів освіти у визначенні сильних і слабких сторін та конкурентному позиціонуванні на ринку освітніх послуг
Сприяння розвитку освітнього мобільного простору з уніфікацією стандартів	Порушення принципу автономії закладів освіти з вимушеною орієнтацією на певні параметри, не завжди органічні внутрішньому середовищу
Формування адміністративного забезпечення діяльності закладів освіти – норм, правил, процедур, регламентів і т. д., прийнятих на різних рівнях управління, зокрема внутрішньому в рамках освітнього менеджменту	Складність і незрозумілість окремих складових адміністративного забезпечення, надмірний відхід від стандартів у рамках реалізації принципу автономії закладів освіти
Реальність виконання з врахуванням особливостей розвитку середовища	Поширення практики формального виконання, викривлення фактичної інформації (щодо матеріально-технічного, кадрового, науково-методичного та ін. забезпечення)
Адаптація залежно від ситуації	Незрозумілість внаслідок частих змін, що веде до додаткового навантаження на керівництво і науково-педагогічні кадри
Можливість нагляду і контролю за порушенням адміністративних норм	Надмірний зовнішній тиск на заклади освіти
Можливість оцінювання й рейтингування закладів освіти	Суб'єктивізація оцінок окремих закладів унаслідок формального виконання норм, інших домовленостей
Можливість прямого зв'язку закладів освіти з владними інститутами у рамках дії механізмів та їх здатність коригувати норми згідно потреб	Створення системи неформальних зв'язків між інститутами влади та окремимикладами освіти

Джерело: узагальнено автором

Освітні стандарти мають слугувати забезпеченню державних гарантій щодо

якості освітніх послуг, бути гнучкими за змістом, щоб вчасно реагувати на ринкові тенденції, пов'язувати сфери освіти і зайнятості між собою [123, с. 16].

В Україні освітні стандарти встановлюють адміністративні норми різних аспектів діяльності закладів освіти. Їх можна розділяти за різними критеріями і підходами. За напрямками дії стандарти можуть стосуватись змістовного наповнення, обсягів навчального навантаження, вимог до підготовки, способів оцінювання якості знань та самих освітніх послуг, нормування тривалості навчання [320, с. 110]. З погляду інституційної дії освітні стандарти затверджуються для різних рівнів освіти та можуть бути професійні, галузеві, для різних спеціальностей [109].

Аналіз ретроспективи затвердження освітніх стандартів в Україні засвідчує, що вони слугують активним інструментом реформування системи освіти. Особливо це стосується рівнів професійно-технічної і вищої освіти: розробка нових стандартів з конкретних професій і стандартів вищої освіти входить до пріоритетів календарного плану реформування системи освіти і науки в Україні [77, с. 140]. З іншого боку, частість доповнення і зміни переліку державних освітніх стандартів в Україні руйнує усталеність науково-педагогічних практик та в умовах недостатньої мотивації кадрів породжує надмірні навантаження. Тому зміна державних освітніх стандартів має бути максимально продуманою з врахуванням можливих викликів в умовах нестабільності і форс-мажорних обставин.

Державні освітні стандарти за різними рівнями мають доповнювати і підсилювати один одного на шляху розвитку цілісної особистості.

Державний стандарт дошкільної освіти або Базовий компонент дошкільної освіти, прийнятий 2021 року, власне акцентує на наступності між даним рівнем освіти і загальною середньою освітою, становленні компетентності дитини в різних видах діяльності, у тому числі через досвід [7; 8]. Відповідно до положень стандарту розроблено нові професійні стандарти «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти» та «Вихователь закладу дошкільної освіти».

За твердженнями фахівців, новий освітній стандарт, що змінив чинний

попередні 10 років норматив, був розроблений за активних консультацій з практиками. Як результат, він декларує пріоритетність «гуманістичної педагогіки», «природовідповідність освіти» та відповідальність за освіту дітей не лише з боку сім'ї, але й педагогів та держави в цілому [170].

Слід відзначити, що новий стандарт пропагує прогресивні цінності для сучасної людини, необхідні до закладення на етапі її раннього становлення як особистості. Мова йде про відношення до добробуту, цінності безпеки, розвитку, традицій. Окрема увага приділена «сенсорно-пізнавальному простору» з врахуванням тенденцій комп'ютеризації і роботизації.

Державний стандарт загальної середньої освіти формують базовий навчальний план, характеристики інваріативної та варіативної складових змісту та державні вимоги до підготовки учнів [67; 206; 209]. Для дітей з особливими освітніми потребами діє спеціальний державний стандарт, у тому числі щодо супровідних послуг інклюзивного навчання [211; 213].

Стандартизація рівня загальної середньої освіти зазнала значних змін з 2018 року. До того фахівці обґрунтовували потребу структурування державних стандартів за галузями базового навчального плану [9, с. 11]. З 2016 року розпочався процес обґрунтування Концепції «Нова українська школа» в ключі ідей розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі з затвердженням однойменної національної стратегії [172; 234].

Нові стандарти початкової освіти 2018 року і Державний стандарт базової середньої освіти частково вирішили проблему слабкої професійної орієнтації учнів, однак потребують доповнення Державним стандартом профільної середньої освіти, затвердження якого мало відбутись у 2022 році до російського вторгнення в Україну [321].

Пандемія COVID-19 змусила докладати значних зусиль на шляху вимушеного переходу до форм дистанційного і змішаного навчання. Подальше покращення державних освітніх стандартів на рівні загальної середньої освіти здійснюється зі значною увагою до цифровізації, розвитком платформи

«Всеукраїнська школа онлайн», що лише актуалізувалось в умовах війни та повернення до практик дистанційної освіти при вимушених переміщеннях.

Державні стандарти професійної (професійно-технічної) освіти є системою нормативів, що періодично переглядаються і конкретизують компетентності (знання, вміння), вимоги до результатів навчання та ін. для різних професійних груп. При цьому компетентності стандарти розподіляють на ключові, загальні і професійні [182]. Вони розробляються на основі Державного стандарту професійної (професійно-технічної) освіти 2021 року, затвердженого після прийняття нового Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» [66].

Державний стандарт, на відміну від попереднього, впроваджує модульно-компетентнісний підхід та підвищує значення співробітництва закладів з роботодавцями й органами освіти регіонального рівня. Іншим принципово новим підходом нового стандарту є встановлення порядку затвердження професійних стандартів з обов'язковим залученням зацікавлених сторін. Таким способом влада намагається створити передумови для виходу професійної освіти України з затяжної кризи.

Узагалі 2022 рік мав бути етапом активного стимулювання розвитку професійної освіти в Україні, у тому числі через інструментарій удосконаленої стандартизації, чому в значній мірі сприяла реалізація з 2019 року програми ЄС «EU4Skills: кращі навички для сучасної України». Важливим рішенням було створення навчально-практичних центрів при закладах професійної освіти, інституційні перетворення з залученням роботодавців та, що важливо, міжнародних партнерів, для розробки нових освітніх стандартів. Вторгнення росії у 2022 року відтермінувало реалізацію даних рішень, які після завершення війни все одно слід здійснити з огляду на їхню потребу та ефективність.

Державні стандарти фахової передвищої освіти є системою нормативів, які переглядаються періодично і станом на 2022 рік складають орієнтовно 50 одиниць для різних професійних груп [113]. Стандартизація даного рівня освіти зараз є найбільш важливим процесом, адже в період 2015-2017 років підготовка

рівня «молодший спеціаліст» відбувалась без стандартних положень в умовах переходу до нових освітніх рівнів. Закон України «Про фахову передвищу освіту» 2019 року та затвердження відповідних методичних рекомендацій 2020 року заклали правові основи для стандартизації нового освітнього рівня – перший прийом «фахових молодших бакалаврів» відбувся у 2020 році. Однак процес стандартизації затягнувся в частині розробки положень та їх публічного обговорення, у зв'язку з чим фахові коледжі продовжують перебувати в складному становищі для планування вступних кампаній у конкурентній боротьбі з іншими типами закладів освіти.

Специфікою стандартизації фахової передвищої освіти, на відміну від професійної, є визначення потреби даного рівня освіти в умовах інноватизації економіки та зростання ролі окремих спеціалізацій (наприклад, військової в умовах війни, медичної в умовах пандемії та ін.). Тому стандарти даного рівня освіти мають посилювати компетентнісний підхід та специфікувати професійні вимоги для кожної спеціальності без їх укрупнення.

Державні стандарти вищої освіти є системою нормативів підготовки бакалаврів, магістрів, докторів філософії і докторів наук за спеціальностями, які періодично переглядаються і додатково затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти [194]. В Україні таких стандартів затверджено понад 100 [114]. На розробку стандартів за спеціальностями значний вплив має затвердження нового Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, який гармонізований з ISCED – Міжнародною стандартною класифікацією освіти [201]. На етапі реформування перебуває стандартизація третього (освітньо-наукового) і наукового рівня вищої освіти з обговоренням і частковим впровадженням нового Переліку наукових спеціальностей, який має змінити норматив 2011 року [217; 218]. Створені з 2019 року Науково-методичні комісії Сектору вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України займаються розробкою стандартів підготовки докторів філософії. Тобто стандартизація вищої освіти в Україні перебуває в активній фазі реформування з

вимушеним призупиненням під час війни. Для закладів вищої освіти процес стандартизації є важливим для посилення конкурентних позицій в глобальному просторі. З іншого боку, кількісна динаміка розвитку закладів вищої освіти деформувала правову культуру дотримання стандартів, тому їх удосконалення має враховувати реальний стан справ.

Таблиця 4.5 містить ключові положення щодо тенденцій оновлення стандартів за рівнями освіти в Україні, що дозволяють окреслити пріоритети їх подальшого вдосконалення в системі неперервної освіти.

Таблиця 4.5

Тенденції оновлення державних освітніх стандартів в Україні

Рівень освіти	Основні групи стандартів	Поточні тенденції щодо оновлення
Дошкільна освіта	Стандарт дошкільної освіти – базовий компонент Професійні стандарти керівника і вихователя	Забезпечення наступності до шкільного навчання Гуманістичні засади виховання Конкретизація участі (відповідальності) батьків
Загальна середня освіта	Стандарти початкової загальної, базової середньої і профільної середньої освіти Стандарти для дітей з особливими освітніми потребами Професійні стандарти керівників, вчителів	Впровадження галузевого підходу, перехід від стандарту «змісту» до стандарту «результату» Концептуальне реформування і цифровізація освітнього процесу (дистанційне навчання та адміністрування)
Професійна (професійно-технічна) освіта	Стандарти підготовки кадрів – кваліфікацій	Впровадження модульно-компетентнісного підходу Підвищення участі роботодавців і регіональних органів влади у плануванні освітнього (змістовного) процесу
Фахова передвища освіта	Стандарт фахової передвищої освіти Професійні стандарти майстрів виробничого навчання	Затвердження нових стандартів у розрізі професійних груп для нового рівня освіти Національної рамки кваліфікацій Оновлення стандартів професійної підготовки перед вищою освітою
Вища освіта	Стандарти для бакалаврів, магістрів, докторів філософії, докторів наук Професійні стандарти викладачів закладів вищої освіти	Затвердження стандартів у рамках нового переліку спеціальностей з врахуванням ISCED

Джерело: узагальнено автором

Окрім переліку спеціальностей їх стандартизація залежить від утвердженої

Національної рамки кваліфікацій, що є вагомим інструментом національної системи кваліфікацій. В Україні навіть в умовах війни проводиться законотворча робота щодо затвердження Реєстру професій з внесенням відповідних змін до системи кваліфікацій, що визначає перелік спеціальностей. З 2019 року проходить громадське обговорення проєкт Закону України «Про національну систему кваліфікацій». У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки, незважаючи на складність ситуації через війну, передбачено розвиток національної системи кваліфікацій з метою інтернаціоналізації вищої освіти [245]. Принциповими змінами у системі інституційного характеру є можливість присвоєння кваліфікацій за результатами знань інформальної і неформальної форм навчання. Заклади освіти, здебільшого вищі, розробляють положення про визнання (зарахування) даних форм навчання в свій освітній процес. Це інтегрує різні способи отримання знань та вмінь, однак потребує стандартизації підходів.

Розроблення й удосконалення освітніх стандартів, базуючись на Національній рамці кваліфікацій, мають враховувати також Класифікатор професій України ДК 003:2010 та Міжнародний стандарт ISCO-08.

Таким чином, Україна здобула певний досвід затвердження і перегляду освітніх стандартів. Якщо в 2021 році вперше було затверджено Стандарт вищої освіти освітньо-наукового ступеня доктора філософії, що є новою практикою для України, то стандарти вищої освіти мають традиції формування з 90-х років ХХ століття. Узагалі в сфері освіти фахівці виділяють так звані *покоління освітніх стандартів*:

- перше – з 1990-х (для вищої освіти) і 2000-х (для початкової, професійно-технічної освіти) років;
- друге – з 2011-2012-х років;
- третє – з 2018-2019 років.

Незважаючи на прогресивні зміни положень державних освітніх стандартів третього покоління, їх експертна оцінка коливається між позитивним і критичним осмисленням. Найбільш суттєвими недоліками діючих державних освітніх стандартів в Україні фахівці виділяють:

– Державний стандарт дошкільної освіти сформульований за прогресивними підходами, з розгорнутими консультаціями і громадськими слуханнями, однак його вимоги дисонують з недофінансуванням закладів, низьким рівнем оплати праці педагогів (норма Закону України «Про освіту», що посадовий оклад педагога найнижчої кваліфікації має складати щонайменше 3 мінімальні заробітні плати, не діє), визначені стандарти не уточнюють матеріальне і фінансове забезпечення їх виконання та допускають розриви в якості освітніх послуг для сільських і віддалених поселень у випадку реалізації принципу «гроші за дитиною» [74];

– Державні стандарти загальної середньої освіти зберігають недоліки нерівномірності опису результатів навчання, які в більшій мірі мають бути адаптовані для подальшого здобуття освіти і працевлаштування [112]. Також чинні стандарти не нормують змістовну складову і педагогічне навантаження, що зберігає практики масового репетиторства та знижує доступність якісних освітніх послуг для різних категорій населення;

– Державний стандарт професійної (професійно-технічної) освіти суттєво оновлений, однак потребує більших акцентів щодо інтернаціоналізації професійних стандартів, що входить у систему пріоритетів модернізації змісту професійної освіти і навчання [25, с. 32];

– Державний стандарт фахової передвищої освіти специфікується за професійними групами в умовах війни. Оскільки досвід підготовки за даним освітнім рівнем в Україні розпочинається в складних умовах, наразі критична його оцінка неможлива. Навпаки, затвердження професійних стандартів у складних умовах є позитивним прикладом збереження функціоналу державної влади;

– Державні стандарти вищої освіти потребують затвердження на рівні третього (освітньо-наукового) і наукового рівня вищої освіти. Є необхідний моніторинг ефективності роботи науково-методичних комісій з розробки стандартів з належною їх експертизою, виходячи з досвіду 2018-2021 років. Ще один проблемний аспект – необхідність конкретизації в Методичних

рекомендаціях Міністерства освіти і науки України вимог внутрішнього забезпечення якості освіти з врахуванням особливостей спеціалізацій. Наразі такі вимоги прописані узагальнено [184].

Виходячи з виявлених особливостей і недоліків, можна визначити наступні *пріоритетні напрямки подальшого вдосконалення державних освітніх стандартів України*:

1) на рівні дошкільної середньої освіти:

– для визначення ефективності й подолання формалізму дії нових стандартів проведення оцінки якості освітнього процесу в закладах згідно методики ECERS-3 (ініціативи 2020-2021 років не були реалізовані [337]);

– проведення для педагогів тренінгів щодо професійних компетентностей згідно нового стандарту, який був впроваджений (з 1 вересня 2022 року) одночасно з новими професійними стандартами і педагоги не могли вчасно опанувати вимоги для їх якісного виконання;

– перегляд ефективності фінансування закладів, зокрема у повоєнний період, з оцінкою ресурсних можливостей виконання регламентованих стандартів;

2) на рівні загальної середньої освіти:

– затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти й подальша реалізація ідейного концепту реформи «Нова українська школа»;

– затвердження Концепції цифрової трансформації освіти і науки України, що стимулюватиме цифрові компетентності адміністрацій, педагогів й учнів з відображенням вимог у державних стандартах;

3) на рівні професійної освіти:

– інтернаціоналізація професійних стандартів, що значно підвищить привабливість даного рівня освіти в очах абітурієнта з пропозицією додаткових можливостей мобільності на глобальному (європейському) ринку праці;

4) на рівні фахової передвищої освіти:

– продовження стандартизації за професійними групами з чіткою організацією їх впровадження в закладах освіти, врахуванням безпекової

ситуації (період воєнного стану) та реальних можливостей розробки наступних нормативних документів (освітньо-професійних програм) з проведенням вступної кампанії;

5) на рівні вищої освіти:

– уточнення (роз'яснення) визнання (зарахування) інформальної та неформальної освіти у процес присвоєння кваліфікацій з розробкою (при потребі) окремих стандартів;

– забезпечення відповідності мотивації викладачів до вимог професійних стандартів;

– завершення процесу стандартизації третього (освітньо-наукового) і наукового рівня вищої освіти.

У цілому стандартизація сфери освіти в Україні сьогодні набула прогресивних ознак, відповідаючи вимогам часу, принаймні довоєнного періоду. Особливо це стосується інституційної організації процесу з залученням представників різних сфер та публікуванням проєктів стандартів для громадського обговорення. Але якщо говорити про *роль освітніх стандартів для забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти*, то тут виникає низка суперечностей. Окрім акцентів на самі освітні послуги та кваліфікацію педагогів важливо, щоб стандарти діяли на шляху підвищення конкурентоспроможності закладів освіти в глобальному просторі та, відповідаючи їх реальним ресурсним можливостями і культури політичного управління, поступово впроваджували вищі вимоги. Актуально, щоб стандарти компетентнісного підходу вказували на освітні, оцінні і професійні вимоги до підготовки учня (освітні стандарти – визначення, що має знати учень при становленні як фахівця; оцінні стандарти – визначення критеріїв оцінювання належного рівня надання освітніх послуг та засвоєння учнем знань; професійні стандарти – визначення компетентностей учня, які мають бути ним застосовані у професійній діяльності [252, с. 63]).

У діючих стандартах часто оперують поняттям «якість освіти», однак під ним мається на увазі «відповідність стандартам, вимогам, законодавству». Це звужений підхід, який на акцентує на необхідності розвитку, спроможності

споживача освітніх послуг використовувати знання і вміння на ринку праці та в різних видах діяльності з подальшим розвитком особистості та капіталізацією людського потенціалу.

Окремим блоком стандартів, орієнтованих на конкурентоспроможність закладів освіти, є професійні – для керівників і педагогів. Їх оновлення після 2019 року передбачає значне розширення обов’язків і компетентностей, що викликає негативну оцінку з боку зайнятих у сфері освіти. Критичну оцінку отримав стандарт «Викладачі закладів вищої освіти» від 2021 року [227]. Тому вдосконалення професійних стандартів має входити до пріоритетів подальшої стандартизації діяльності закладів освіти в контексті забезпечення їх конкурентоспроможності (рис. 4.5).

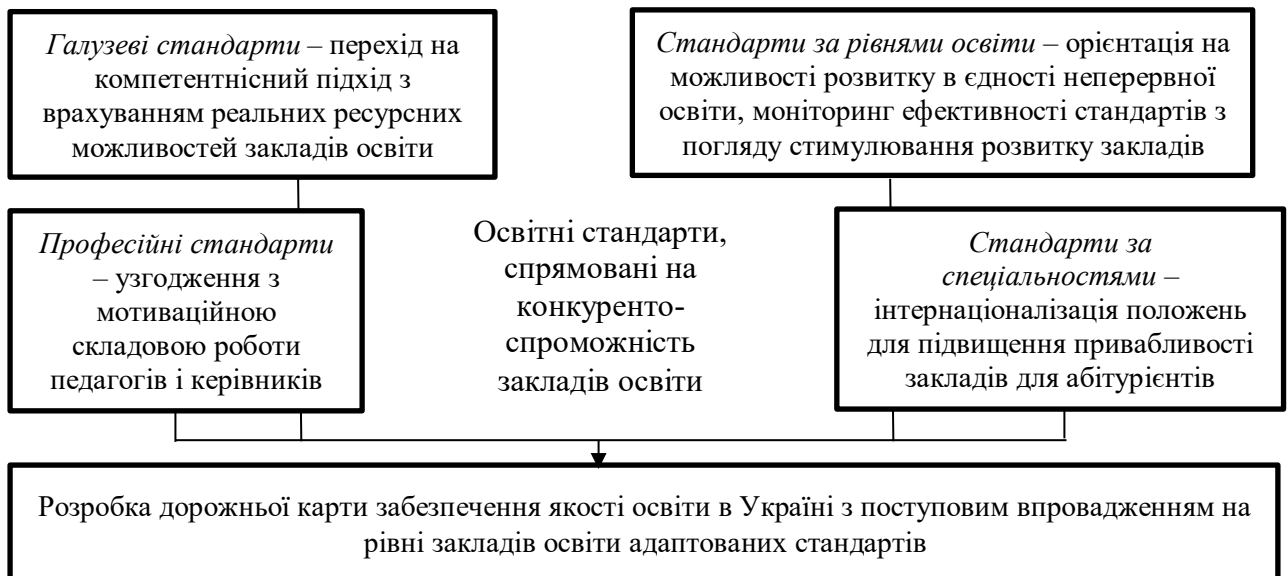

Рис. 4.5. Пріоритети вдосконалення стандартизації діяльності закладів освіти України в контексті забезпечення їх конкурентоспроможності

Джерело: авторська розробка

Дія освітніх стандартів в умовах війни ускладнюється. Реагуючи на нові виклики, вони мають доповнюватись положеннями, які б враховували ймовірні форс-мажорні обставини. Це стосується аспектів:

- можливості зміни місця навчання в умовах вимушених переміщень;
- можливості продовження навчання / викладання при перебуванні за кордоном чи в іншому регіоні / населеному пункті (для визначення даного питання

є сприятливі підвалини завдяки організації дистанційного навчання в умовах пандемії COVID-2019);

- специфіки організації навчального процесу закладів освіти різних рівнів, зокрема дошкільного, з балансуванням питань безпеки і доцільності в умовах воєнного стану;

- змін в організації навчального процесу в умовах воєнного стану щодо контролю знань, фіксації пропусків та ін.;

- змін в організації вступної кампанії;

- змін в організації праці керівництва і науково-педагогічних кадрів закладів освіти в умовах воєнного стану;

- особливого відношення до осіб з тимчасово окупованих територій і територій активних бойових дій.

Відповідні аспекти мають конкретизуватись ситуативно у нормативах влади, однак узагальнено бути прописаними в держаних освітніх стандартах за основними напрямками можливого прояву.

Таким чином, в Україні після 2018 року ведеться активна діяльність щодо переходу на нові державні освітні стандарти з принципово відмінними підходами в організації їх розроблення, обговорення і затвердження. З одного боку, українська влада затверджує нові освітні стандарти за прогресивними підходами. З іншого боку, реалії бюджетного фінансування, стану інфраструктури (слід додати ще й її руйнування внаслідок війни), недостатня мотивація науково-педагогічних кадрів та інші деструктиви нівелюють «прогресивність» положень стандартів, а лише укріплюють формалізм їх виконання. Важливо, щоб дія освітніх стандартів була безумовною та доступною для всіх регіонів і типів поселень. Для забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти через дію освітніх стандартів необхідно визначати критерії оцінювання їх розвитку та конкурентних позицій у глобальному просторі. Тобто концептуально дія стандартів має бути спрямованою на стимулювання прогресивних змін в організації освітнього процесу з використанням вмотивованого кадрового потенціалу.

4.3. Регулювання змістовної складової освітнього процесу як конкурентної переваги закладів освіти України у глобальному мобільному просторі

Освітній процес є базовим індикатором конкурентоспроможності закладів освіти та їхньої здатності отримувати конкурентні переваги. Він має бути організований за визначеними державою стандартами та водночас враховувати можливості автономії закладів освіти, потреби осіб, які навчаються та виклики зовнішнього середовища. Розвиток глобального мобільного простору змушує заклади освіти враховувати міжнародні прогресивні підходи до організації освітнього процесу, щоб:

- забезпечувати високу якість послуг в умовах глобальної конкуренції за учнів і студентів, а також кращих науково-педагогічних кадрів;
- зберігати випереджувальну функціональність освіти як рушія прогресивних змін;
- враховувати норми міжнародного регулювання сфери освіти з укладенням договорів, використання інших форм освітньої інтеграції на шляху безперешкодного обміну знань та інтелектуалізації суспільства.

Зміст освітнього процесу регламентовано чинним законодавством України з позиції науково-методичних і педагогічних заходів щодо розвитку особистості через надання їй можливості здобуття визначених компетентностей (їх визначено для кожного рівня освіти) та їх подальшої реалізації [238]. Така дефініція відображає спрямованість освітнього процесу та не деталізує його специфіку на різних рівнях управління. Натомість на практиці освітній процес передбачає організоване закладом освіти здобуття учнем/студентом знань з інституційним підтвердженням та за затвердженою освітньою програмою, право на яке надається державою [178].

Практичну сутність освітнього процесу розкривають наступні його основні ознаки:

- тривалість;

- структура (циклічність);
- складові як визначними його змістовної сутності (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Складові освітнього процесу з універсалізацією для всіх рівнів освіти

Складові	Підскладові	Напрямки (сфери) діяльності
Педагогічна складова	Навчальна складова	Освітня діяльність Методичні розробки Наукові дослідження
	Виховна складова	Патріотичне виховання Трудове виховання Психологічна допомога Інклюзивний супровід
Кадрова складова	Педагогічний персонал Управлінський персонал Допоміжний персонал Обслуговуючий персонал	Навантаження Мотивація Розвиток (підвищення кваліфікації) Науково-педагогічне партнерство
Матеріально- технічна складова	Майнове забезпечення	Класи, аудиторії та ін., їх благоустрій Основне обладнання
	Методичне забезпечення	Форми, засоби, методи навчання Навчальні матеріали
	Технологічне забезпечення	Комп'ютерне обладнання Інтернет-зв'язок Цифрове освітнє середовище
Організаційна складова	Форми організації освітнього процесу	Аудиторні заняття Практика Самостійна робота Заходи контролю знань
Інституційно- управлінська складова	Нормативні положення	Норми, регламентовані державою (державні освітні стандарти та ін.) Внутрішні правила і нормативи (освітні програми та ін.)
	Неформальні підходи	Академічна свобода Науково-педагогічні інновації
	Керівництво	Внутрішній менеджмент Наглядові ради Зовнішнє управління
	Самоврядування	Студентське самоврядування Учнівське самоврядування Батьківські комітети Працівники закладів освіти
	Інтеграція	Громадські об'єднання Кластерні та інші міжгалузеві об'єднання Договірні форми співробітництва

Джерело: узагальнено автором

В основі освітнього процесу перебуває навчальна складова, спрямована на

формування визначених *компетентностей*. Компетентнісний імператив освітнього процесу змінює його розуміння за субстанціональним підходом, при якому освітній процес розглядається як траєкторія (лінія) руху (розвитку) особи, котра навчається [311, с. 43]. Компетентності є особливим індикатором освіченості особистості, що проявляється в набутих знаннях та здатності діяти в різних ситуаціях [306, с. 261]. Компетентності повинні бути ідентифікованими та оціненими. Від якості їх формування залежать конкурентні переваги закладу освіти у глобальному просторі, адже тоді учень/студент матиме знання й навички їх використання у різних видах діяльності – професійній, громадській, науковій, творчій та ін.

Формування компетентностей на різних рівнях освіти регламентовано законодавством, трансформуючи основні положення в *компетентнісну парадигму діяльності закладів освіти*:

- на рівні дошкільної освіти – сприяння пізнанню природи та предметного світу, взаємодії зі світом і формуванню дитини як особистості в різних видах діяльності [8];

- на рівні загальної середньої освіти – формування ключових компетентностей та наскрізних умінь розвитку за обраним предметним напрямом, що обумовлює зміну основної мети освітнього процесу з «навчання діям, розвитку навиків й умінь» на «навчання вмінь навчатися» [20, с. 5; 65];

- на рівні професійної і передвищої освіти – отримання навиків виконувати індивідуальні завдання, використовувати вміння і знання на робочому місці, відповідально виконувати професійні обов'язки, досягати поставлених цілей [48, с. 149];

- на рівні вищої освіти – забезпечення інтегральної ефективності особистісного й професійного розвитку з врахуванням реалій інформаційного суспільства та з відходом від анахронічних практик передання і відтворення знань [309, с. 127];

- на рівні післядипломної освіти – поглиблення спеціалізованих знань або здобуття вищих кваліфікацій, як правило, наукової, інноваційної, творчої

діяльності.

Акумулюючись та синергуючись на різних рівнях освіти, набуття компетентностей з можливістю їх застосування в певному середовищі має забезпечувати «саморозвиток» і «самопрезентацію» особистості в умовах сучасної соціальної транзитивності [150, с. 80].

Компетентнісний підхід до дослідження освітнього процесу є доцільним з точки зору наукового обґрунтування пріоритетів його регулювання. При цьому за мету можуть ставитись [316]:

- еволюція освітнього процесу з поступовим формуванням компетентнісних вимог та перевірки їх доцільності через практичну діяльність;

- модернізація освітнього процесу з покращенням окремих його складових, зокрема щодо стандартизації, впровадження компетентісного підходу, посиленого вивчення математики й іноземних мов, інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій, поєднання гуманітарних і природничих складових та ін. [133, с. 142; 330];

- ситуативна адаптація освітнього процесу з впровадженням нових підходів до його організації внаслідок умов нестабільності та форс-мажорних обставин (для прикладу, поєднання офлайн- та онлайн-навчання в умовах пандемії COVID-2019, організації онлайн-навчання та спрощення освітнього процесу в умовах війни та ін.);

- реформування освітнього процесу з переходом до принципово нових підходів у його організації, впровадженням нових освітніх рівнів, освітніх програм і стандартів та ін.;

- нове концептуальне бачення мети освітнього процесу, що розширює функціональність закладу освіти з виконання соціального замовлення до цілеспрямованого впливу на інноваційні перетворення [253].

Компетентнісна парадигма діяльності закладу освіти акцентує на результатах та необхідності *покращення різних змістовних складових освітнього процесу*. При цьому має бути врахований досвід організації освітнього процесу попередніх років зі сформованими традиціями навчання, а також глобальні

тренди його вдосконалення, у тому числі в рамках інтернаціоналізації й глобалізації освіти. Роль держави має полягати у нормативно-правовому регламентуванні, контролі та застосуванні системи методів непрямого впливу на діяльність закладів освіти, щоб освітній процес був спрямований на формування тих компетентностей учнів/студентів, які:

- а) відповідають вимогам сучасного розвитку – глобальним, національним, локальним;
- б) відповідають потребам розвитку економіки і ринку праці країни (регіонів);
- в) відповідають суспільним (ціннісним) та особистим (пізнання, розвитку, реалізації) потребам.

Для закладів освіти покращення змісту освітнього процесу є вимогою забезпечення конкурентоспроможності. Варіантів такого покращення в розрізі складових освітнього процесу є безліч. Важливо спрямувати основні зусилля на ті складові, що нівелюють слабкі місця, посилюють поточні практики та (або) дозволяють запропонувати принципово нові підходи до надання освітніх послуг (табл. 4.7). У даному плані креативність та інноваційність організації освітнього процесу в умовах зростаючої автономії закладів освіти та в межах регламентованих державою нормативно-правових положень є надзвичайно важливими. *Завдання* державного регулювання при цьому полягають у наступному:

- регламентування обов’язкових стандартів освітнього процесу з методичними рекомендаціями щодо традиційних форм і методів навчання;
- регламентування правил розвитку ринкового середовища діяльності закладів освіти, що формує мотивацію покращення освітнього процесу в здобутті конкурентних переваг на ринку;
- окреслення допустимих меж застосування нестандартних підходів до організації освітнього процесу для пошуку закладами освіти нових рішень підвищення якості освітніх послуг, створення нових ринкових ніш і сегментів, а також позиціонування на ринку за нетиповими ознаками.

Таблиця 4.7

Пріоритети покращення освітнього процесу закладів освіти України

Складові	Пріоритети покращення
Педагогічна складова	Використання нестандартних методів навчання (гейміфікація, спільне навчання, перехресне навчання, перевернутий клас, ВАК-навчання та ін.). Оптимізація змісту навчання з метою відходу від практики масового приватного репетиторства. Залучення практиків до навчального процесу. Посилення надання освітніх послуг у рамках самоосвіти. Розробка і надання освітніх послуг для специфічних категорій населення (освіта для дорослих, освіта для осіб з особливими потребами). Розвиток системи патріотичного виховання та волонтерства молоді. Забезпечення організації базової військової підготовки у закладах вищої освіти (обов'язкової для студентів-чоловіків і добровільної для жінок).
Кадрова складова	Застосування додаткових методів мотивації персоналу з формуванням спеціального соціального пакету передбачає також розвиток системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників, удосконалення механізмів професійного відбору та оцінювання результативності діяльності, запровадження програм наставництва і підтримки молодих фахівців, а також створення сприятливих умов для професійного зростання й самореалізації кадрів у межах освітнього середовища.
Матеріально- технічна складова	Створення креативного навчального простору з дотриманням регламентованих стандартів. Розвиток мережі STEM-класів, аудиторій, лабораторій. Інфраструктурна ревіталізація з метою розбудови мережі закладів освіти. Розвиток цифрового освітнього середовища. Забезпечення стійкості інфраструктури закладів освіти (бомбосховища, захист функціональності інженерії приміщень та ін.).
Організаційна складова	Моніторинг якості знань на основі аналізу результатів вступу на вищі рівні навчання, працевлаштування, еміграції та ін. Формування бренду закладу освіти.
Інституційно- управлінська складова	Створення науково-освітніх, освітньо-виробничих та ін. міжгалузевих кластерів. Утворення наглядових рад при закладах освіти. Забезпечення доброчесності – навчальної, педагогічної, академічної.

Джерело: узагальнено автором

Розвиток ринкового середовища та загострення конкурентної боротьби між закладами освіти не лише в національному, але й глобальному просторі, актуалізують застосування *нестандартних методів навчання*.

На різних рівнях освітньої підготовки є прийнятними різні методи. Узагальнено основними трендами в практиці організації освітнього процесу є

використання методів гейміфікації, спільного й перехресного навчання, перевернутого класу, ВАК-навчання (Visual-Auditory-Kinesthetic) та ін.

Нестандартні методи навчання, як правило, є об'єктом наукових досліджень у галузі знань педагогіки зі специфікацією для різних рівнів освіти та професійних напрямків підготовки. З точки зору державного управління стимулювання закладів освіти до використання нестандартних методів навчання має базуватись на *мотивації персоналу*. Для прогресивних практик в освітній діяльності педагог має мати достатню фінансову мотивацію, помірний рівень навантаження, можливості підвищення кваліфікації, неперервного навчання і розвитку. Саме людський імператив організації освітнього процесу є визначальним для забезпечення його якості та покращення. Людина, – педагог чи керівник як носій знань та інформації через свою трудову діяльність, забезпечує перебіг освітнього процесу зі зворотною результуючою реакцією у формуванні компетентностей осіб, які навчаються. Таким чином, виникає *компетентнісно-кадрова синергія* покращення освітнього процесу в діяльності закладів освіти (рис. 4.6).

Рис. 4.6. Компетентнісно-кадрова синергія покращення освітнього процесу в мотиваційній площині

Джерело: авторська розробка

Державою встановлюються вимоги до педагогічних працівників та керівників закладів освіти через професійні стандарти, порядок надання спеціальних звань, атестації з присвоєнням тарифного розряду, проходження

підвищення кваліфікації (упродовж 5 років – щонайменше 150 год. з щорічним розподілом), розмір заробітної плати і порядок преміювання, норми навантаження та стандарти соціального захисту (пенсійного забезпечення, тривалості відпустки та ін.). У сукупності зазначені параметри та умови визначають мотиваційну площину діяльності педагога – починаючи від формування привабливості професії й конкурентного відбору кращих кадрів та завершуючи продуктивною, відданою і креативною науково-педагогічною діяльністю з отриманням натомість належних вигід. Педагог у ході своєї діяльності має розвивати компетентності, які у складній взаємодії з умовами праці та конкурентним середовищем визначають його професіоналізм.

Розвиток компетентностей має здійснювати в умовах педагогічного партнерства. Завдяки знанням й умінням методологічного, психолого-педагогічного, комунікативного, управлінського та ціннісного характеру педагог у ході їх апробації й розвитку набуває когнітивні (педагогічні та професійні знання), операційно-технологічні (володіння методами взаємодії) й особистісні (ідеали, риси особистості педагога) компетентності [41]. Розвиток компетентностей педагога є безперервним процесом. Це забезпечує його здатність використовувати нестандартні методи навчання та надавати знання й інформацію згідно нових потреб суспільства й економіки.

В основі мотивації до використання нестандартних методів навчання є *оплата праці*. За даними офіційної статистики розмір середньомісячної заробітної плати працівників освіти в Україні у 2021 році складав 11,8 тис. грн або 84 % від середнього показника заробітної плати за всіма видами економічної діяльності. У 2023 році оплата праці зросла до 13,5 тис. грн, проте його розмір склав лише 70 % від середнього показника по економіці України. Незважаючи на постійні владні заяви щодо підвищення оплати праці педагогів, темпи зростання розміру заробітної плати за період 1995-2023 років для сфери освіти склав 1,22, коли для загального показника по Україні – 1,23 (рис. 4.7).

Мінімальний розмір заробітної плати в сфері освіти у 2021 році складав лише 6,5 тис. грн, у 2023 році підвищення оплати праці було призупинено і в

2024 році відбулося підвищення до рамок 10-15 тис. грн. Можливість отримувати надбавки покращує ситуацію (онлайн-калькулятор для розрахунку заробітної плати в сфері освіти з врахуванням розряду, типу закладу освіти, обсягу педагогічного навантаження, стажу, за престижність праці, за перевірку зошитів, класне керівництво, за досягнення у праці та ін. доступний у мережі Інтернет [174]), однак базовий поріг оплати праці педагога в Україні є надто низьким.

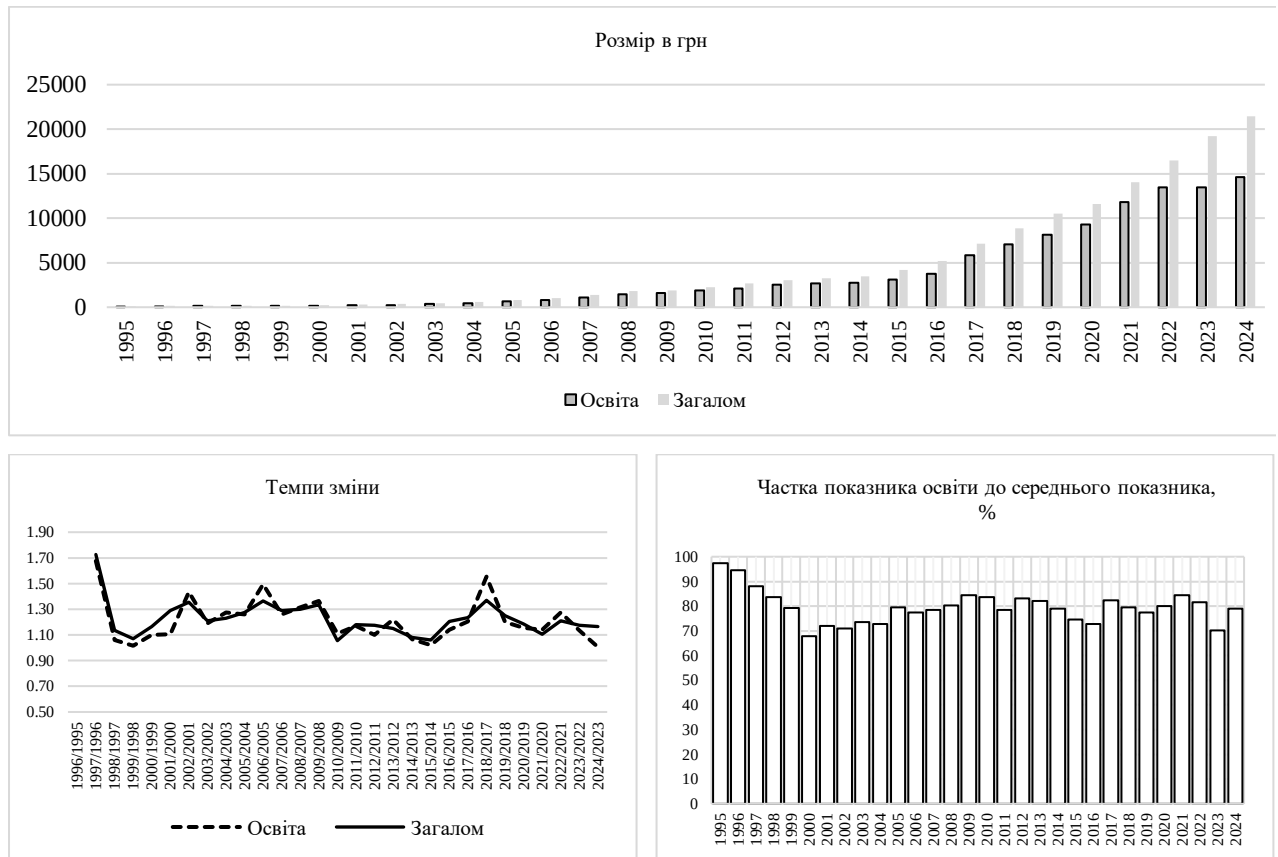

Рис. 4.7. Динаміка середньомісячної заробітної плати в сфері освіти та в Україні загалом, 1995-2024 роки

Джерело: розраховано автором на основі [63]

Якщо брати за основу базову заробітну плату вчителя вищої категорії в Україні і порівнювати її до показників інших держав, зокрема європейських, то:

– по-перше, вирізняється суттєва різниця в абсолютних значеннях розміру середньомісячної заробітної плати в Україні та більш розвинутих державах у доларовому еквіваленті;

– по-друге, частка заробітної плати вчителя вищої категорії в Україні складає менше 50 % середнього показника заробітної плати, що є серйозним

демотиватором зайнятості в сфері освіти, зокрема загальної середньої, а відтак розвитку закладів освіти на конкурентних засадах (рис. 4.8).

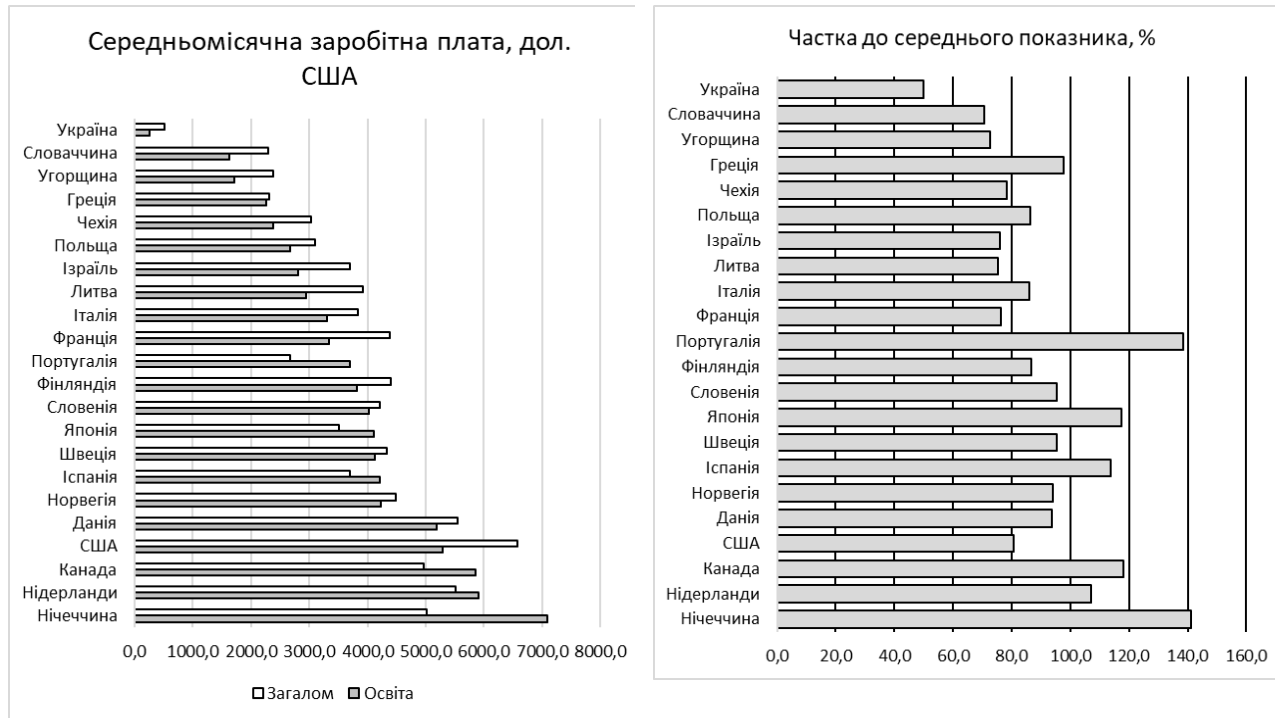

Рис. 4.8. Середньомісячна заробітна плата вчителів вищої категорії в

Україні та деяких державах світу, 2021 рік, дол. США

Джерело: розраховано автором на основі [333; 373]

До низького рівня оплати праці працівників сфери освіти в Україні, особливо на рівнях дошкільної і загальної середньої освіти, додається проблема надмірного педагогічного навантаження, додаткових вимог наукової, методичної, організаційної та іншої діяльності, що унеможлиблює підвищення кваліфікації педагога й застосування ним новітніх методів навчання, схильє до пошуку альтернативних доходів, у тому числі шляхом репетиторства.

У найбільш розвинутих країнах, таких як Німеччина, Канада, Японія, Нідерланди, Іспанія та ін., оплата праці вчителів суттєво перевищує середні значення. Значною мірою таке співвідношення окреслює вектор державної політики на розвиток суспільства й економіки знань, рівня інвестицій у людський капітал. З іншого боку, вищий рівень оплати праці певною мірою визначається ринковими умовами в сфері освіти. Однак державне фінансування освіти є мірилом стабільності й послідовності розвитку суспільства з ментальним

освітнім середовищем, якому властива вища цінність освіти, знань, інтелекту та професіоналізму (вираження використання знань на практиці).

Вирішення проблеми оплати праці в сфері освіти в умовах постійного браку бюджетних коштів та при нестабільності (ситуація з війною в Україні звужує шляхи пошуку рішень) доцільно здійснювати комплексно, застосовуючи різні мотиватори якісної науково-педагогічної діяльності, поєднуючи зусилля держави (правова регламентація щодо виплат за рахунок бюджетних коштів, що встановлюють формування облігатної заробітної плати науково-педагогічних працівників [143, с. 165]) і самих закладів освіти (організація внутрішньої системи оплати праці, спрямованої на мотивацію праці педагогів, у тому числі з встановленням вищих розмірів заробітної плати за рахунок розподілу чистого прибутку) [45, с. 108].

Зважаючи на реальність вирішення проблеми, до актуальних для України заходів мотивації науково-педагогічних кадрів за рахунок оплати праці та додаткових матеріальних стимулів слід віднести:

- стимулювання закладів освіти до диверсифікації джерел доходів з подальшою можливістю їх використання для мотивації кадрів (див. п. 4.1);
- реалізація на національному і регіональному рівнях прозорої системи винагород для педагогів, які використовують нестандартні методи навчання з відображенням у високих результатах праці;
- забезпечення оплачуваного міжнародного стажування педагогів з одночасним залученням іноземних фахівців у вітчизняну систему освіти, особливо на рівнях дошкільної і загальної середньої освіти, що майже не практикується в Україні;
- моніторинг міграційних настроїв науково-педагогічних кадрів в період повномасштабної війни, зокрема щодо намірів і потреб їхньої еміграції за кордон та реєміграції.

Серед актуальних заходів мотивації науково-педагогічних кадрів вказано на важливість оплачуваного міжнародного стажування. Досвід розвинутих держав підтверджує ефективність міжнародних програм академічної мобільності.

Заклади освіти України здобувають певний досвід у даному плані на рівні вищої освіти, проте нижчі щаблі залишаються слабо інтегрованими у глобальний освітній простір. Така інтеграція не означає обмеження мобільністю учнів і студентів. Мова в першу чергу йде про мобільність науково-педагогічних кадрів, що має виняткове значення для подальшого покращення освітнього процесу. Одним з кроків на даному шляху, окрім стажування іноземних фахівців, також є *залучення практиків до навчального процесу* – як вітчизняних, так і з-за кордону (див. табл. 4.8).

Залучення практиків до навчального процесу для вітчизняних закладів освіти на даному етапі відзначається низкою труднощів, що полягають у наступному:

- брак вільних коштів для належної оплати праці практиків для їх мотивації витратити зусилля і час для освітньої діяльності;
- існування тривалих розривів між освітньою підготовкою і практичною діяльністю, тобто сферами освіти, економіки і ринком праці, з обмеженими традиціями співробітництва;
- відсутність системного підходу закладів освіти різних рівнів щодо залучення практиків у процес навчання.

У той же час, залучення практиків у навчальний процес надає закладу освіти низку переваг:

- можливість брендингу і маркетингового позиціонування на ринку щодо надання якісних і практично орієнтованих освітніх послуг завдяки залученню практиків у навчальний процес;
- організація системи стійких зв'язків з бізнес- і громадським середовищем, подальшою можливістю формування дієвих наглядних рад, організацією працевлаштування випускників або їх подальшого навчання за рахунок роботодавців та ін.;
- додаткова мотивація для постійного персоналу щодо розвитку і підвищення кваліфікації в умовах підвищеної конкуренції з практиками;
- додаткові можливості для постійного персоналу щодо залучення

практичного досвіду для власного підвищення кваліфікації.

Для практиків, а це не лише роботодавці, але й представники громадського середовища (наприклад, громадські, політичні, науково-освітні діячі), участь у навчальному процесі закладів освіти різних рівнів надає переваги:

- формування іміджу соціальної відповідальності;
- можливості розвитку вторинної діяльності в сфері соціального підприємництва;
- підвищення кваліфікації;
- розширення портфеля зайнятості при поєднанні основної діяльності з додатковою – науково-педагогічною;
- розширення комунікацій та отримання досвіду завдяки спілкуванню з молоддю, інтелектуальним науково-освітнім середовищем;
- можливість відбору та (або) подальшої підтримки обдарованої молоді й науково-педагогічних працівників.

В Україні для стимулювання залучення практиків до навчального процесу закладів освіти відмінною ініціативою є утворення при закладах наглядових рад. До інших стимулюючих заходів за даним пріоритетом також слід віднести:

- зобов'язання закладів освіти розробляти схеми співробітництва з практиками (представниками бізнесу і громадського середовища), які б розкривали основні форми та методи співробітництва (наприклад, викладання на постійній основі, окремі тренінги, організація професійно-ділових ігор, участь у різних комісіях та наглядових радах, участь у виставках-ярмарках, конкурсах, фестивалях та ін. [152]);
- зобов'язання закладів професійної, передвищої і вищої освіти щодо залучення практиків до навчального процесу в рамках акредитації освітніх програм (в Україні таке практикується, важливо не допускати формалізму визначених заходів);
- промоція позитивних прикладів науково-педагогічної діяльності практиків у закладах освіти;
- використання онлайн- (дистанційних) платформ для залучення практиків,

зокрема іноземних, до навчального процесу.

Остання рекомендація тісно корелює з наступним пріоритетом покращення освітнього процесу – *розвитком цифрового освітнього середовища* (див. табл. 4.7). Це один з провідних трендів сучасного освітнього процесу, а також політики уряду України в рамках співробітництва Міністерства цифрової трансформації України та Міністерства освіти і науки України. Значний стрибок у цьому плані відбувся з настанням пандемії COVID-2019. В Україні він зберіг свою актуальність в умовах війни й вимушеної організації дистанційного навчання. Ще до російського вторгнення в Україну 2022 року Міністерством освіти і науки на розгляд громадськості представлений проєкт Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року [131]. Почала активно розроблятися web-платформа дистанційного та змішаного навчання «Всеукраїнська школа онлайн» [43]. Відзначимо, що заходи з цифровізації освіти є найбільш успішними в Україні серед реформ чинного уряду 2020-2022 років.

Цифрове освітнє середовище розвивається на основі впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес, що для якісного здійснення потребує вироблення єдиної стратегії впровадження, комплексності, стандартизації та правового регламентування [313, с. 201]. Цифрове освітнє середовище має поєднувати:

- навчальні онлайн-платформи з відеосупроводом;
- навчальні онлайн-платформи для інтерактивного навчання;
- розміщення в мережі навчальних матеріалів – підручників, презентацій, методичних розробок та ін.;
- електронні сервіси діловодства та освітнього менеджменту взагалі;
- електронні сервіси обліку й контролю знань;
- електронні сервіси звітності закладів освіти;
- інформаційно-промоційні онлайн-платформи закладів освіти.

Публічність окремих елементів цифрового освітнього середовища дозволяє сформувати віртуальну площину конкуренції закладів освіти з розумінням сильних і слабких сторін діяльності.

Одним з важливих способів використання можливостей цифровізації освіти є *моніторинг якості знань на основі аналізу результатів вступу на вищі рівні навчання, працевлаштування, еміграції та ін.* (див. табл. 4.7). Організація такого моніторингу вимагає розробки й використання спеціального програмного забезпечення, яке б узагальнювало та інтерпретувало результати для різних рівнів і закладів освіти. Ідея моніторингу якості знань запропонована в рамках одного з проєктів регіонального розвитку на теренах Львівської області [347]. Така ініціатива має бути поширеною на всі регіони України – в першу чергу для закладів вищої, передвищої і професійної освіти. Суть ідеї полягає в наступному:

- проводити опитування випускників щодо досвіду працевлаштування з з'ясуванням кількісних та якісних параметрів здобутої освіти;

- узагальнювати дані (без публічної персоналізації, щоб заклади освіти були зацікавлені брати участь у таких опитуваннях та надавати дані про випускників) щодо рівня працевлаштування для різних професійних груп, що дозволить абітурієнтам ознайомлюватись з такою інформацією при виборі професії (спеціалізації) подальшого навчання;

- використовувати результати щодо працевлаштування випускників при формуванні регіонального і державного замовлення на підготовку фахівців, робітничих кадрів, фінансування інших освітніх програм (у тому числі через Державний центр зайнятості України).

З огляду на предметність дослідження – діяльність закладів освіти та забезпечення їх конкурентоспроможності, в системі пріоритетів покращення їх змістовної складової виокремлено *формування бренду закладу освіти* (див. табл. 4.7). Брендинг закладів освіти є системою заходів і методів формування їх позитивного образу (іміджу) загалом та науково-педагогічних кадрів зокрема з застосуванням відповідної стратегії розвитку (управління) [115]. Роль держави в даному аспекті полягає, знову ж таки, у створенні конкурентного ринкового середовища надання освітніх послуг з формуванням цінностей та архетипів щодо освіти, знань, розвитку інтелекту, професіоналізму, результатів праці та ін. Серед визначальних цінностей, які забезпечують прогрес людства, фахівці визначають

цінність сталості розвитку (пріоритет сталості і справедливості супроти споживацтва), цінність демократії (бажання і можливості захисту прав і свобод з ставленням суспільством відповідних вимог перед владою), а також цінність конкурентоспроможності з розвитком суспільства й економіки знань [10, с. 8]. Звідси випливає, що цінності й архетипи в сфері освіти, які формують ментальний освітній простір, є ідеологічною основою для брендингу закладу освіти з пошуком оригінальної його ніші та можливостей маркетингового позиціонування (рис. 4.9) [110].

Ментальний освітній простір детермінується загальними ментальними характеристиками суспільства, що, своєю чергою, визначаються сукупністю думок, традицій, вірувань та ін., є глибинним проявом як індивідуальної, так і колективної свідомості [19, с. 175]. Ментальні характеристики є складними за суттю формування і проявами, зокрема щодо сфери освіти, оскільки поєднують когнітивні, комунікативні, ціннісні (аксіологічні), екзистенційні й праксеологічні (діяльнісні) площини [256, с. 220].

Ціннісна площина брендингу закладу освіти дозволяє апелювати до цінності певного рівня освіти та освіти взагалі. Такий індикатор часто є об'єктом соціологічних досліджень. В одному з опитувань в Україні (осінь 2021 року), проведеного Інститутом соціальної та політичної психології НАПНУ, українське суспільство вкотре підтвердило підвищену цінність освіти, але й вказало на основні проблеми забезпечення її якості [197]:

- для 52,3 % освіта є великою цінністю;
- для 9,7 % якість освіти в Україні є високою;
- для 67 % сфера освіти в Україні потребує реформування;
- для 40,1 % поточне реформування сфери освіти в Україні здійснюється неефективно;
- для 34,8 % сфера освіти в Україні розвивається в правильному руслі;
- для 55,5 % якісна освіта в Україні є неоднаково доступною для всіх громадян;
- рівень довіри до Міністерства освіти і науки України підтвердило 34,0 %

опитаних (27,6 % у 2020 році).

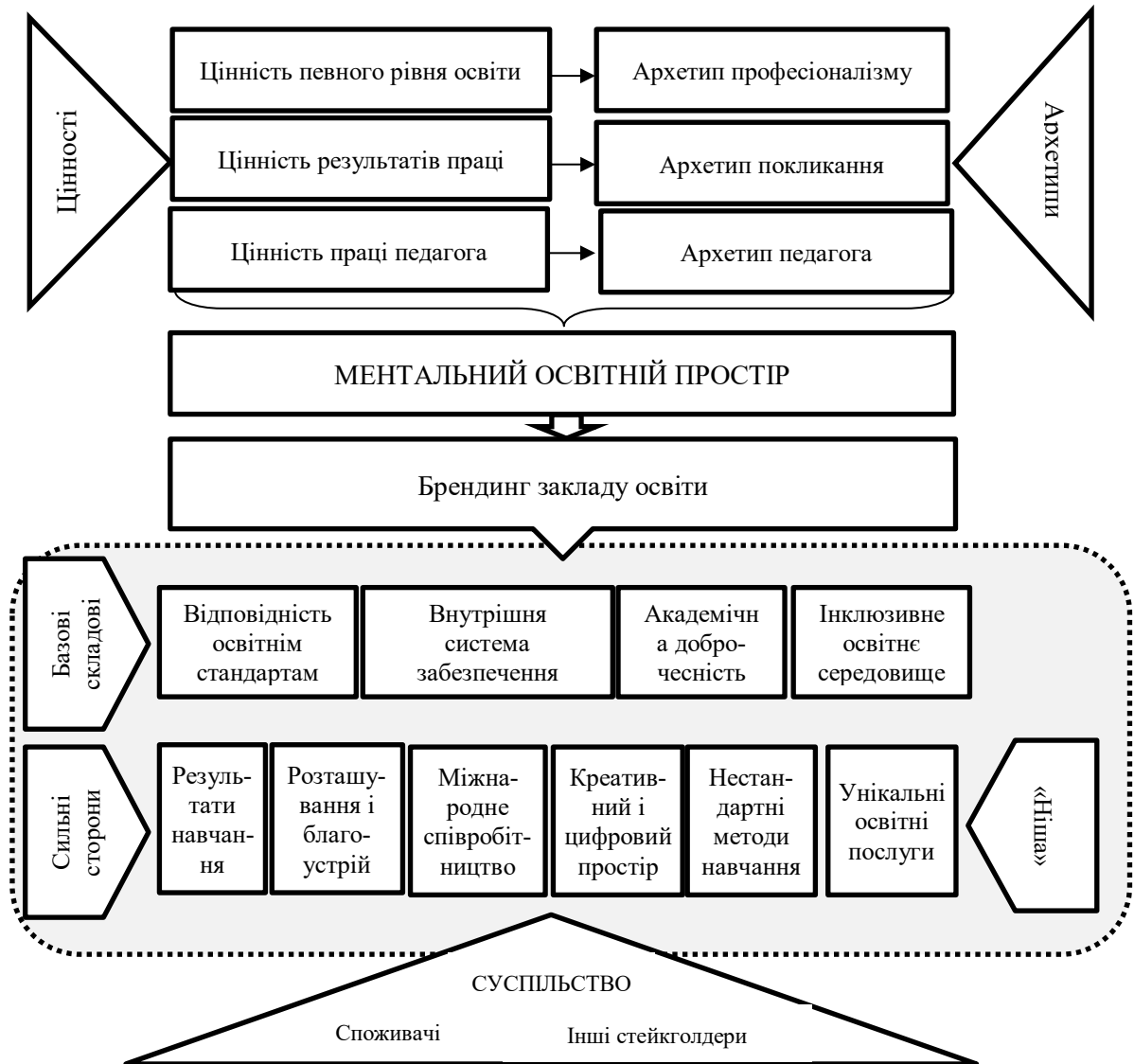

Рис. 4.9. Ціннісна площина брендингу закладу освіти

Джерело: авторська розробка

Низький рівень задоволення якістю й доступністю освіти в Україні укорінює формування в громадян України «моди на навчання й освіту за кордоном» [16]. Недостатню якість базової освітньої підготовки підтверджують також результати дослідження PISA-2022, за якими Україна значно поступається сусідній Польщі та іншим державам ЄС [258]. Це розширює конкурентне середовище для вітчизняних закладів освіти та змушує їх до покращення освітнього процесу з врахуванням прогресивних тенденцій провідних іноземних закладів освіти. У контексті конкурентної боротьби важливу роль відіграє

брендинг закладів освіти. Одночасно він є умовою їх доброчесності та орієнтації на якісні результати, адже без відповідності таким критеріям брендинг буде недоцільним [89].

Формування бренду закладу освіти є довгостроковим завданням, виконання якого не допускає недобросовісної освітньої діяльності, інертності в організації освітнього процесу та ігнорування вимог часу. Успішний менеджмент закладу освіти в частині брендингу формує традиції освітньої діяльності, впізнаваність закладу та підвищує кадрову й управлінську відповідальність у ході плинності кадрів за якість освітніх послуг [383].

Отже, визначені пріоритети покращення освітнього процесу в контексті здобуття конкурентних переваг вітчизняних закладів освіти в глобальному мобільному просторі поєднують різні заходи за педагогічним, кадровим, матеріально-технічним, організаційним та інституційно-управлінським напрямками. Розглянуті пріоритети є найбільш актуальними для закладів освіти України з універсалізацією застосування на різних рівнях освітньої підготовки. Визначення таких пріоритетів дозволяє відійти від проблемно-орієнтованого підходу до регулювання розвитку закладів освіти, а зосередити зусилля на покращенні сильних сторін освітнього процесу, від організації якого безпосередньо залежить формування конкурентоспроможності сфери освіти.

Висновки до розділу 4

1. Проведено систематизацію бюджетних механізмів державного регулювання діяльності закладів освіти в Україні. Характеристику ефективності їх застосування здійснено за групами видатків з державного і місцевих бюджетів, міжбюджетних трансфертів, державного і регіонального замовлення, кредитування, фінансування інфраструктурних та науково-дослідних проєктів. За результатами аналізу динаміки видатків на освіту зі Зведеного бюджету України, їх частки в загальних видатках та у ВВП, структури видатків, у тому числі на пільгове кредитування, дозволили

узагальнити ключові проблеми бюджетного фінансування діяльності закладів освіти на всіх рівнях.

2. На основі аналізу міжбюджетних трансфертів та вагомості місцевих бюджетів у видатках на освіту України доведено тенденцію фінансової децентралізації у даній сфері. Вагомість місцевих бюджетів у бюджетному фінансуванні у 2021 році зросла до майже 80 %, коли частка місцевих бюджетів у загальних бюджетних видатках складає менше 70 %. Розуміння проблем і тенденцій бюджетного фінансування сфери освіти дозволили сформулювати рекомендації щодо пріоритетів покращення використання бюджетних механізмів державного регулювання діяльності закладів освіти в Україні. З огляду на брак бюджетних коштів та труднощі щодо ефективного їх розподілу, акцентовано на можливостях диверсифікації джерел доходів закладів освіти в Україні з доповненням бюджетної підтримки на шляху забезпечення конкурентоспроможності в глобальному просторі.

3. У системі адміністративних механізмів забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти актуалізовано на важливості регуляторів державних освітніх стандартів. Розкрито складну природу (антагонізм) адміністративних впливів на заклади освіти та їх конкурентоспроможність. Визначено особливості дії державних освітніх стандартів на різних рівнях освіти, що дало змогу виокремити основні тенденції їх оновлення в умовах активних реформ та розподілити періоди трьох поколінь освітніх стандартів в Україні.

4. Визначено недоліки дії державних освітніх стандартів в Україні на всіх рівнях освіти, що слугувало основою для обґрунтування пріоритетних напрямків їх подальшого вдосконалення. Відзначено, що найбільш позитивні зрушення щодо вдосконалення освітніх стандартів стосуються інституційної організації процесу з залученням представників різних сфер та публікуванням проектів стандартів для громадського обговорення. Якщо говорити про роль освітніх стандартів для забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти, то необхідним є забезпечення поступовості їх змін з відповідністю реальним

ресурсним можливостям закладів освіти. Актуально, щоб стандарти компетентнісного підходу вказували на освітні, оцінні й професійні вимоги до підготовки учнів/студентів. Також потребує розширення розуміння якості освіти з погляду спроможності споживача освітніх послуг використовувати знання й уміння на ринку праці та в різних видах діяльності з подальшим розвитком особистості та капіталізацією людського потенціалу. Виділено додаткові положення освітніх стандартів, які б забезпечували освітній процес у форс-мажорних обставинах, зокрема в умовах війни.

5. У ході з'ясування пріоритетів покращення освітнього процесу для підвищення конкурентоспроможності закладів освіти України, розкрито його змістовні складові, а саме педагогічну, кадрову, матеріально-технічну, організаційну, інституційну. Ключова роль педагогічної навчальної складової скерувала до формування компетентнісної парадигми діяльності закладів освіти, а важливість кадрової складової визначила компетентнісно-кадрову синергію покращення освітнього процесу в мотиваційній площині.

6. Запропоновано пріоритети покращення освітнього процесу закладів освіти України в контексті забезпечення їх конкурентоспроможності в глобальному мобільному просторі. Особливої актуальності для закладів освіти України набувають удосконалення педагогічної складової освітнього процесу в частині застосування нестандартних методів навчання. Основою цьому має бути мотивації кадрів з належним рівнем оплати праці. У зв'язку з цим проаналізовано оплату праці працівників сфери освіти України з порівнянням до показників інших держав. Виявлено проблеми мотиваційного характеру з формулюванням рекомендацій щодо їх вирішення.

7. Обґрунтовано значення брендингу закладів освіти у системі пріоритетів покращення освітнього процесу. Здійснено схематизацію ціннісної площини брендингу закладу освіти, що поєднує цінності здобуття освіти, результатів праці, цінності праці педагога. Своєю чергою, цінності трансформуються в архетипи професіоналізму, покликання й ідеалу педагога. Цінності й архетипи визначають базові, «нішеві» складові та складові сильних сторін брендингу

закладу освіти, що ґрунтується на об'єктивній інформації та мотивації надання якісних освітніх послуг.

Основні результати розділу представлено у наукових публікаціях [79; 89; 90; 99; 109; 111; 157; 382; 383]

РОЗДІЛ 5

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ

5.1. Міжнародні практики підвищення конкурентоспроможності освітніх закладів

Зростаюча інтеграція України у світову економіку підсилює необхідність підвищення конкурентоспроможності національної системи освіти, оскільки вона не тільки готує кадри для внутрішнього ринку, але й повинна відповідати вимогам глобального освітнього простору. У цьому контексті вивчення та впровадження міжнародного досвіду стає важливим елементом реформування української освітньої системи. Особливо актуальними є ті підходи, які демонструють позитивні результати у країнах з подібними викликами – такими, як нестача фінансування, демографічні проблеми та вимоги до модернізації навчальних процесів.

Міжнародна практика пропонує низку ефективних інструментів для підвищення конкурентоспроможності освітніх закладів, включаючи впровадження інновацій у сфері управління, розвиток цифрових та дистанційних форм навчання, інтеграцію бізнес-партнерства у навчальні програми, а також інтернаціоналізацію освітнього процесу (рис. 5.1), котрі дозволяють не тільки підвищити ефективність функціонування освітніх інституцій, але й забезпечити більш тісну відповідність підготовки кадрів сучасним потребам ринку праці.

Для України питання впровадження цих практик є особливо важливим, оскільки національна система освіти стикається з низкою викликів, серед яких – необхідність адаптації до змін у ринкових умовах, пошук нових джерел фінансування, залучення іноземних студентів та розвиток співпраці з міжнародними освітніми і науковими центрами. Крім того, зростає потреба у розробці нових підходів до управління закладами освіти, які могли б більш ефективно реагувати на виклики, що постають перед ними у процесі глобалізації

та інтеграції в міжнародну освітню спільноту.

Рис. 5.1. Міжнародні підходи до підвищення конкурентоспроможності закладів освіти та шляхи їх впровадження в Україні

Джерело: власна розробка автора

В умовах посилення інтеграційних процесів та конкуренції на світовому ринку освітніх послуг, заклади освіти стикаються з необхідністю вдосконалення своїх підходів до навчання та управління. Інтернаціоналізація не лише розширює горизонти освітнього процесу, але й сприяє зміцненню міжнародного авторитету закладу, що особливо важливо в умовах глобалізації економіки та ринку праці.

Співпраця з іноземними університетами виступає фундаментальним інструментом, що дозволяє освітнім закладам формувати стійкі міжнародні зв'язки та інтегруватися в глобальний освітній простір. Створення спільних програм із зарубіжними партнерами не лише підвищує якість освітніх послуг, але й сприяє підвищенню академічної мобільності студентів та викладачів. Це дозволяє стимулювати розвиток інтеграційних процесів в освітній сфері, збільшуючи можливості для трансферу знань, технологій та інновацій. Обміни студентами та викладачами допомагають закладам освіти розвивати багатокультурне середовище, що сприяє підвищенню міжнародного іміджу закладу. Крім того, активна участь у спільних наукових дослідженнях дає можливість залучати додаткові фінансові та інтелектуальні ресурси, що позитивно впливає на загальну ефективність закладу.

Сучасний глобалізований світ вимагає фахівців, які не лише володіють іноземною мовою на базовому рівні, а й здатні ефективно комунікувати в професійних сферах. Це обумовлено зростаючими вимогами міжнародного ринку праці, де знання іноземних мов стало необхідною умовою для успішної кар'єри. В умовах стрімкого розвитку глобальних комунікацій та інтеграції в світову економіку, володіння іноземними мовами є важливим фактором, що забезпечує конкурентоспроможність як окремих фахівців, так і національних економік у цілому [279].

З огляду на ці вимоги, вкрай важливо активізувати процес вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах. Інтенсифікація мовної підготовки повинна передбачати впровадження інноваційних навчальних методик, що забезпечують інтерактивність навчального процесу. Зокрема, сучасні інформаційні технології можуть стати потужним інструментом для досягнення

цієї мети. Використання мультимедійних засобів навчання не лише підвищує зацікавленість студентів, але й забезпечує можливість формування практичних навичок у реальних комунікативних ситуаціях.

Слід відмітити на необхідності впровадження англомовних програм, які є невід'ємним елементом процесу інтернаціоналізації освіти. Розширення кількості програм, що викладаються англійською мовою, значно підвищує доступність навчання для іноземних студентів, особливо з країн, де англійська є основною або другою мовою спілкування. Така стратегія дозволяє закладам освіти збільшувати кількість іноземних студентів, тим самим зміцнюючи свою конкурентоспроможність на світовому освітньому ринку. Окрім того, англомовні програми створюють передумови для активнішої участі в міжнародних освітніх грантах, наукових проєктах та дослідницьких ініціативах, оскільки вони підвищують прозорість і універсальність освітніх процесів.

Просування закладу на міжнародному ринку є стратегічно важливим кроком для забезпечення сталого розвитку та підвищення впізнаваності закладу на глобальному рівні. Участь у міжнародних освітніх виставках дозволяє освітнім інституціям демонструвати свої досягнення, залучати потенційних партнерів і студентів, а також налагоджувати нові професійні контакти. Розробка та впровадження ефективних маркетингових кампаній сприяє збільшенню обсягу освітніх послуг, що надаються іноземним студентам, і підвищує престижність закладу. Активне просування на міжнародному ринку також дозволяє закладам брати участь у глобальних рейтингах, що є важливим індикатором конкурентоспроможності та якості освітніх послуг.

Таким чином, інтеграція інтернаціоналізаційних підходів до управління освітніми закладами відкриває нові можливості для розвитку, дозволяючи конкурувати на світовій арені та залучати додаткові інтелектуальні, фінансові та інноваційні ресурси.

Цифрова трансформація закладів освіти, як невід'ємна складова міжнародної практики, постає у вигляді ключового інструменту для підвищення їх конкурентоспроможності на глобальному освітньому ринку. У відповідь на

зростаючі вимоги до якості освіти та адаптивності навчальних програм, міжнародні заклади активно впроваджують інноваційні підходи, які дозволяють ефективно використовувати можливості сучасних інформаційних технологій.

Одним із найзначніших аспектів цифрової трансформації є онлайн-навчання, що забезпечує розширення можливостей дистанційного навчання. Завдяки інтерактивним платформам з використанням різних технологій, заклади світи здатні реалізувати гнучкі освітні програми, що дозволяють студентам отримувати знання незалежно від їх географічного положення (рис. 5.2). Це сприяє не лише підвищенню доступності освітніх послуг, але й формуванню міжнародної спільноти здобувачів освіти, що стимулює культурний обмін та розширює горизонти навчального процесу.

Одним із важливих аспектів підвищення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів є активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). У рамках програми дій «Освіта–2030» підкреслюється значення ІКТ у зміцненні освітньої системи, поширенні знань, забезпеченні доступу до інформації, а також у підвищенні якості та ефективності навчального процесу [254]. Крім того, бачимо, що активне використання ІКТ у навчанні дозволяє створювати, отримувати доступ, зберігати, передавати та модифікувати інформацію, що в свою чергу сприяє економії часу і ресурсів, позитивно впливаючи на оптимізацію навчальної діяльності.

У рамках цифрової трансформації заклади освіти також інтегрують сучасні цифрові інструменти, такі як віртуальна реальність (VR) та штучний інтелект (AI), у навчальний процес. Віртуальна реальність дозволяє створювати симуляції реальних ситуацій, що допомагає студентам набути практичних навичок у безпечному середовищі. Це, в свою чергу, сприяє покращенню якості навчання, оскільки студенти мають можливість безпосередньо взаємодіяти з навчальними матеріалами. Впровадження штучного інтелекту у процес навчання відкриває нові перспективи для персоналізації навчальних траєкторій, дозволяючи адаптувати курси до індивідуальних потреб та темпів засвоєння інформації кожного студента. Це є важливим кроком у забезпеченні високої якості освіти та

відповідності до міжнародних стандартів.

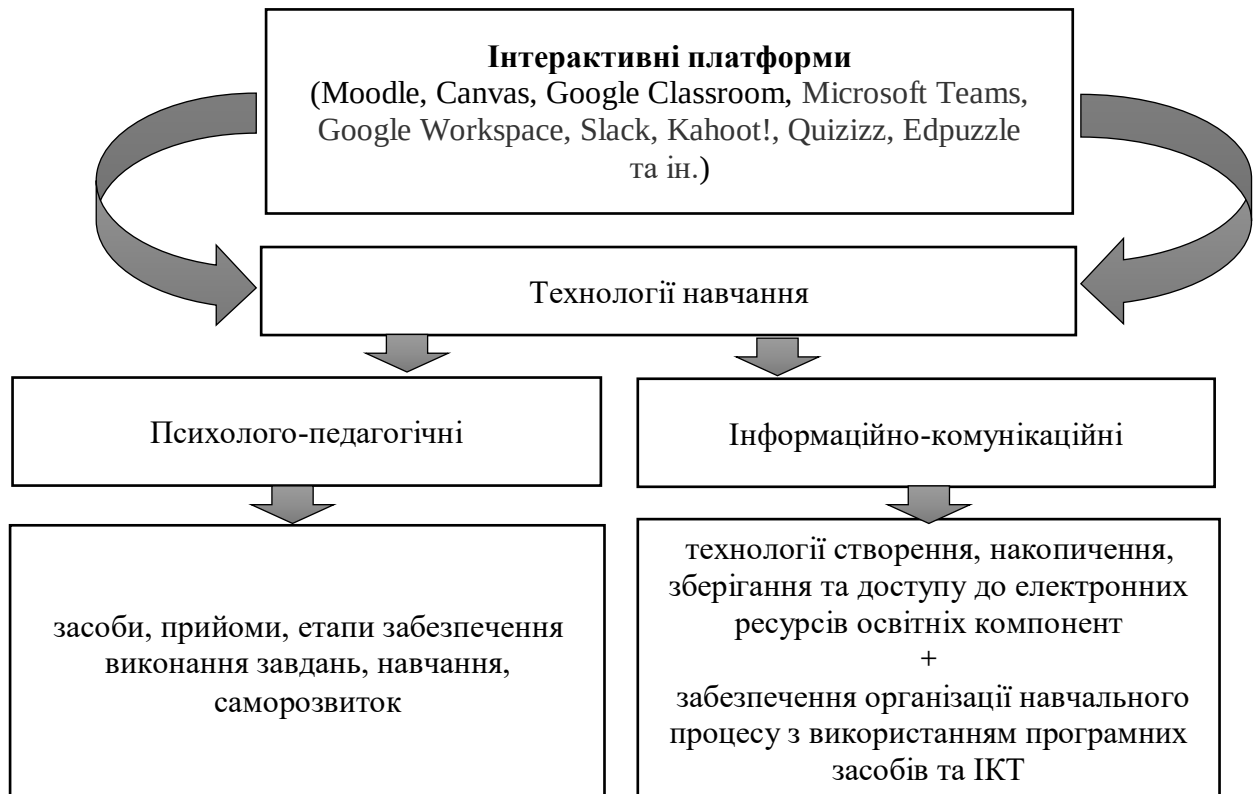

Рис. 5.2. Інтерактивні платформи та технології навчання для підвищення конкурентоспроможності закладів освіти

Систематизовано на основі [124; 230; 359; 377]

Справжньою метою впровадження штучного інтелекту в освітні системи є досягнення максимальної індивідуалізації навчання, що передбачає надання студентам персоналізованих навчальних шляхів з врахуванням сильних та слабких сторін, а також адаптацію дидактичного матеріалу до їхніх унікальних потреб [340]. При цьому важливо зберігати високі стандарти якості освіти та інтеграцію в цілісність освітніх систем.

В умовах сучасності відбуваються суттєві зміни в застосуванні штучного інтелекту (ШІ) у сфері вищої освіти, особливо в контексті освітньої та дослідницької діяльності [336; 360]. Ці зміни можна охарактеризувати за кількома основними напрямками (рис. 5.3).

Основні напрямки цих змін включають автоматизовані методи оцінювання, які дозволяють ефективно визначати навчальний прогрес студентів і їх ставлення до навчального процесу. Крім того, ШІ здатний прогнозувати

ризиків, пов'язані з відсівом студентів, а також оцінювати їхні інноваційні здібності та допомагати в прийнятті кар'єрних рішень. Це все сприяє підвищенню загального рівня задоволеності від навчання.

Додатково, штучний інтелект надає підтримку студентам у навчанні через використання антропоморфних віртуальних агентів та цифрових програм, які здійснюють ефективне втручання в освітній процес. У рамках тьюторингу застосовуються індивідуальні стратегії, що враховують особливості та потреби кожного студента, що сприяє підвищенню ефективності навчання. Також важливим є управління навчанням, яке включає аналітику освітнього процесу, планування програм, розробку інструкцій та оптимальний розподіл студентів по групах.

Рис. 5.3. Основні напрямки впливу ШІ у сфері вищої освіти

Джерело: систематизовано на основі [336; 360].

Ці напрямки демонструють, як ШІ трансформує освітнє середовище, роблячи його більш адаптивним і персоналізованим.

Крім того, важливим елементом цифрової трансформації є цифрова грамотність, яка включає підвищення цифрових компетенцій викладачів та студентів. В умовах стрімкої технологізації навчального процесу, володіння цифровими навичками стає критично важливим. У міжнародній практиці

заклади освіти організовують програми професійного розвитку для викладачів, які включають навчання новим технологіям, методикам викладання та використанню цифрових ресурсів. Таке підвищення цифрової грамотності сприяє формуванню висококваліфікованих фахівців, які здатні ефективно адаптуватися до вимог сучасного ринку праці.

Отже, використання онлайн-навчання, сучасних цифрових інструментів та акцент на цифровій грамотності забезпечують не лише підвищення якості освітніх послуг, але й формують новий контекст для глобальної інтеграції навчальних закладів, що відкриває нові можливості для їх сталого розвитку.

Одним з найефективніших підходів є впровадження інноваційних механізмів управління в закладах освіти, які дозволяють адаптувати систему освіти до сучасних економічних викликів, підвищити якість підготовки фахівців та забезпечити відповідність вимогам глобального ринку праці.

У міжнародній практиці дедалі більше поширюється практика залучення студентів до реальних проектів. Проектно-орієнтоване навчання дозволяє здобувачам освіти отримати практичний досвід, розвинути навички розв'язання проблем та співпраці у команді. Це не лише підвищує мотивацію студентів, але й сприяє формуванню у них підприємницького мислення та здатності адаптуватися до динамічних умов ринку.

Іншим вагомим інноваційним елементом є міждисциплінарний підхід. Міжнародна практика активно підтримує інтеграцію різних предметних областей з метою створення комплексного розуміння студентами проблематики сучасного світу. Такі підходи сприяють формуванню у студентів навичок критичного мислення, адаптивності та здатності працювати у багатопрофільних командах. Наприклад, у провідних західних університетах студенти часто поєднують знання з інженерії, економіки та соціальних наук для вирішення складних глобальних викликів, таких як зміна клімату, цифрова трансформація та інновації у виробництві.

Важливим є акцент на особистісний розвиток здобувачів освіти. Сучасна міжнародна практика в освіті ставить на передній план розвиток так званих

"м'яких навичок" (soft skills), таких як лідерство, комунікативні здібності, емоційний інтелект та здатність до самоорганізації. З огляду на те, що успішність у професійній діяльності часто залежить не лише від технічних знань, але й від здатності працювати у мультикультурних середовищах, здатності ефективно управляти проектами та вирішувати конфліктні ситуації, світові заклади освіти роблять значний акцент на розвиток цих компетенцій. Студенти беруть участь у лідерських програмах, тренінгах з управління, громадських ініціативах, що сприяє їхньому всебічному розвитку як майбутніх лідерів.

Впровадження цих підходів в освітні системи дозволяє готувати фахівців, які відповідають сучасним глобальним вимогам ринку, що в свою чергу сприяє зміцненню позицій освітніх інституцій на міжнародній арені.

Фундаментальним підходом для підвищення конкурентоспроможності освітніх інституцій у світовій практиці виступає партнерство між вищими навчальними закладами, бізнесом та науково-дослідницькими центрами, що сприяє створенню інтегрованої моделі освіти, де навчальний процес тісно пов'язаний із реальними потребами ринку праці та економічними вимогами глобальної економіки.

Одним із ключових інструментів ефективної взаємодії між освітніми установами, бізнесом та науково-дослідницькими центрами є спільні програми навчання, які розробляються з урахуванням сучасних викликів та вимог глобалізованого ринку праці. У міжнародній практиці такі програми створюються на основі тісної співпраці із представниками провідних компаній, корпорацій та науково-дослідницьких установ, що забезпечує високий рівень їхньої актуальності та відповідності сучасним економічним тенденціям. Це дозволяє закладам освіти не лише впроваджувати інноваційні методики викладання, але й пропонувати освітні продукти, що забезпечують інтеграцію теоретичних знань із реальними практичними потребами ринку.

Створення таких програм передбачає глибокий аналіз поточних і майбутніх тенденцій на ринку праці, включаючи технологічні нововведення, зміни в попиті на певні професійні навички та компетенції, а також зростаючі

вимоги до гнучкості й адаптивності спеціалістів. Це сприяє тому, що програми навчання адаптуються до постійних змін в економічному середовищі та забезпечують студентам можливість отримати навички, що є необхідними для успішного працевлаштування та кар'єрного зростання.

Участь бізнесу в розробці таких програм виступає вирішальним фактором для забезпечення їхньої релевантності. Компанії надають університетам і коледжам інформацію про специфічні потреби в працівниках, вказують на прогалини в існуючих освітніх програмах та пропонують нові курси, які відповідають сучасним індустріальним стандартам. Такий тісний зв'язок із бізнесом також дає можливість студентам працювати з новітніми технологіями та методами, що робить їх освіту не лише теоретичною, але й практичною. Це суттєво підвищує конкурентоспроможність випускників на глобальному ринку праці, де ключовою вимогою стає вміння швидко адаптуватися до змін та застосовувати нові знання на практиці.

Участь науково-дослідницьких центрів у процесі розробки спільних навчальних програм сприяє інтеграції наукових досягнень у навчальний процес. Це дозволяє студентам отримувати доступ до новітніх розробок і методів, активно брати участь у дослідницьких проектах та застосовувати отримані знання для вирішення реальних проблем економіки та бізнесу. Крім того, це сприяє формуванню у студентів критичного мислення, здатності аналізувати й прогнозувати ринкові тенденції, що підвищує їхню професійну цінність.

Такий підхід забезпечує не лише відповідність освітніх програм реальним потребам роботодавців, але й сприяє адаптації навчальних планів до технологічних змін і інноваційних процесів, які постійно відбуваються в економічній діяльності. Заклади освіти, що активно співпрацюють владою, з бізнесом та науково-дослідницькими центрами, громадськими організаціями можуть швидко реагувати на зміни у технологіях, ринкових вимогах та індустріальних стандартах, тим самим підвищуючи рівень своєї гнучкості та конкурентоспроможності. У кінцевому підсумку це створює потужну синергію між освітою, наукою, бізнесом та урядом, що є ключовим фактором для

успішного розвитку сучасних освітніх інституцій.

Практики та стажування є важливим механізмом, що сприяє інтеграції теоретичних знань, отриманих у процесі навчання, з реальними виробничими процесами та стає критично важливим у сучасному освітньому середовищі, оскільки безпосередня участь студентів у професійній діяльності дозволяє набути тих компетенцій, які неможливо здобути виключно в аудиторії. У міжнародній практиці, зокрема у розвинених країнах, стажування та практичні заняття формують базис для підвищення конкурентоспроможності фахівців на глобальному ринку праці. Вищі заклади освіти активно співпрацюють з бізнесом, що дозволяє створити безперервний цикл навчання, адаптований до конкретних потреб роботодавців.

Підвищення конкурентоспроможності завдяки інтернаціоналізації освітніх програм через стажування має особливе значення в умовах глобалізації економіки. Студенти отримують можливість працювати у мультикультурних середовищах, освоюючи не тільки професійні знання, але й міжкультурну комунікацію, що є важливою складовою глобального бізнесу. Такий підхід сприяє розвитку гнучкості, здатності до адаптації та креативності – критично важливих навичок для успішної професійної діяльності у світі постійних змін.

Стажування як інструмент інтеграції студентів у реальні бізнес-процеси також забезпечує взаємодію з сучасними технологіями та інноваційними рішеннями. Завдяки можливості взаємодії з провідними компаніями та індустріальними партнерами, студенти мають змогу не лише засвоїти найкращі практики управління ресурсами, але й застосовувати ці знання у реальних умовах. Це включає в себе управління проектами, прийняття рішень в умовах невизначеності, управління ризиками та адаптацію до постійних змін на ринку.

Практики та стажування допомагають розвивати навички критичного мислення, що є особливо важливим для вирішення комплексних задач, які виникають у сучасному світі. В умовах посилення економічної конкуренції та зростання попиту на висококваліфікованих спеціалістів, стажування стають тим інструментом, який дозволяє молодим фахівцям не лише набувати

спеціалізованих навичок, але й готуватися до вирішення проблем різного ступеня складності у мінливому бізнес-середовищі.

Співпраця у сфері наукових досліджень, що мають практичну цінність, є одним із найважливіших елементів підвищення конкурентоспроможності освітніх закладів, особливо в умовах глобалізації та швидких технологічних змін. У міжнародній практиці така співпраця виступає не лише як джерело інновацій, але й як механізм інтеграції академічної діяльності з потребами бізнес-середовища та державного сектору. Освітні заклади, які активно залучаються до науково-дослідницької діяльності, особливо в межах партнерств із провідними корпораціями та інноваційними компаніями, здатні пропонувати унікальні рішення для розвитку технологій, нових продуктів і сервісів, які мають високий потенціал для комерціалізації.

Такі інноваційні дослідження, орієнтовані на вирішення конкретних практичних завдань, дозволяють університетам і науково-дослідницьким центрам підвищити рівень своєї наукової та академічної діяльності. Співпраця з бізнесом сприяє тому, що результати досліджень знаходять безпосереднє застосування у виробничих і технологічних процесах, що підвищує їх практичну значимість. Цей процес не лише стимулює економічне зростання через інновації, але й формує основу для створення нових робочих місць та розвитку нових галузей економіки. Наприклад, успішне партнерство з високотехнологічними компаніями може привести до створення стартапів на базі університетських розробок або стимулювати залучення венчурного капіталу, що, своєю чергою, формує нові можливості для комерційної реалізації наукових досягнень.

Важливим аспектом є також те, що така співпраця значно підвищує репутацію закладів освіти на міжнародній арені. Університети, які демонструють високий рівень інтеграції в інноваційні процеси, стають привабливими для іноземних студентів, що прагнуть отримати не лише теоретичну освіту, але й можливість брати участь у реальних дослідницьких проектах, які мають глобальне значення. Це підвищує рівень міжнародної мобільності як студентів, так і науковців, що є важливим фактором у процесі інтернаціоналізації освіти.

Крім того, така активність підвищує привабливість університетів для інвесторів, оскільки освітні заклади, що демонструють здатність генерувати інновації з високим комерційним потенціалом, часто стають об'єктом зацікавленості з боку інвестиційних фондів, венчурних капіталістів та транснаціональних корпорацій, які шукають нові рішення для підвищення власної конкурентоспроможності.

З огляду на зазначене, партнерство між закладами освіти, бізнесом та науково-дослідницькими центрами створює ефективну модель взаємодії, яка забезпечує високий рівень адаптації освітніх установ до динамічних змін ринкових умов, технологічних трансформацій та інноваційних процесів (рис. 5.4). Це дозволяє підготувати фахівців, які відповідають сучасним вимогам глобального ринку та володіють не лише теоретичними знаннями, але й практичними навичками, що робить освітні установи більш конкурентоспроможними на міжнародному рівні.

Необхідно активно підтримувати проведення спільних науково-дослідних проектів між інститутами НАН України, галузевими науковими установами, університетами та інноваційними компаніями, обов'язково залучаючи студентів та аспірантів до цього процесу [3, с. 359]. У країнах з розвиненими науково-освітніми системами широко поширена та підтримується практика, коли викладачі університетів працюють у науково-дослідних інститутах на умовах часткової зайнятості, а науковці з дослідницьких установ проводять лекційні заняття в університетах.

У сучасному глобалізованому контексті, питання підвищення якості освітніх послуг стало одним із ключових аспектів, що визначає конкурентоспроможність закладів освіти на міжнародній арені. На основі міжнародної практики можна виділити ряд підходів, які сприяють оптимізації освітнього процесу та відповідають сучасним вимогам ринку праці.

Модернізація навчальних програм є першочерговим кроком у забезпеченні високої якості освітніх послуг. У цьому контексті важливо здійснювати регулярне оновлення навчальних програм відповідно до змінюваних вимог ринку та технологічного прогресу. Інтеграція міждисциплінарних підходів, а

також адаптація навчальних курсів до міжнародних стандартів сприяють формуванню у студентів комплексного розуміння актуальних проблем, з якими вони можуть стикатися у своїй професійній діяльності. Це передбачає залучення експертів з галузі, партнерство з бізнес-середовищем та науковими установами для створення курсів, що відповідають вимогам міжнародної освіти.

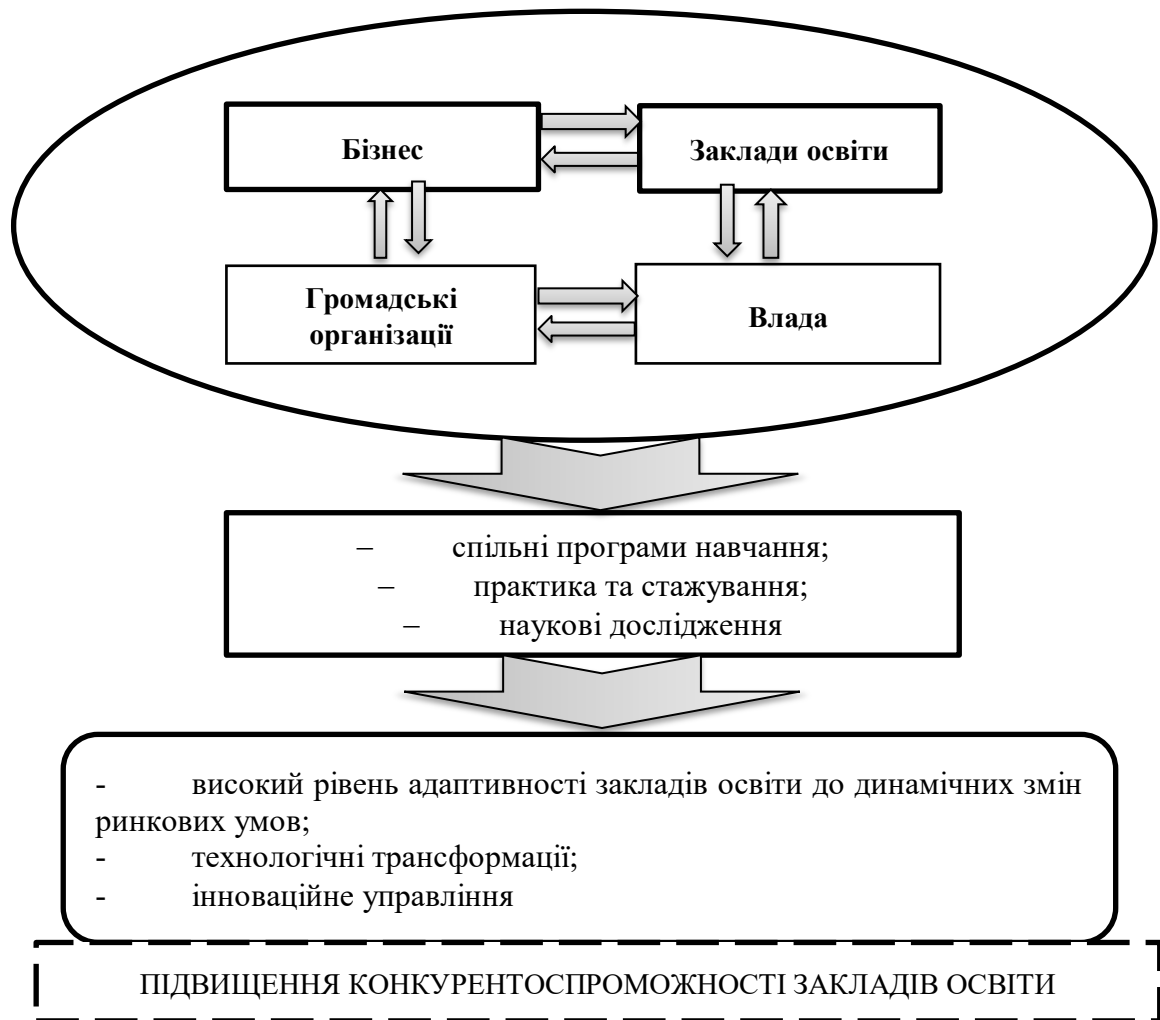

Рис. 5.4. Модель взаємодії освітніх інституцій, влади, бізнесу та громадських організацій центрів для підвищення конкурентоспроможності ЗО

Джерело: розроблено на основі [135; 173]

Розвиток наукової діяльності є ще одним важливим аспектом підвищення якості освітніх послуг. Стимулювання наукових досліджень та публікація їх результатів у міжнародних рецензованих журналах забезпечують не лише підвищення репутації закладів, але й сприяють інтеграції національної науки в глобальний науковий дискурс. Цей процес включає в себе підтримку наукових

ініціатив, розвиток дослідницьких лабораторій та створення умов для міждисциплінарного співробітництва. Важливою складовою є також залучення студентів до наукових досліджень, що сприяє формуванню у них критичного мислення та здатності до самостійної роботи, що є надзвичайно цінним на міжнародному ринку праці.

Підвищення кваліфікації викладачів грає центральну роль у забезпеченні високих стандартів освіти. Забезпечення можливостей для професійного зростання викладачів, такі як участь у міжнародних конференціях, семінарах та програмах обміну, дозволяє їм залишатися в курсі сучасних освітніх трендів і новітніх педагогічних практик. Інвестування в розвиток викладацького складу через тренінги, програми підвищення кваліфікації та підтримку наукової діяльності є важливим елементом стратегії підвищення конкурентоспроможності закладів освіти. Цей підхід не лише підвищує якість викладання, але й забезпечує стабільний розвиток академічної спільноти в цілому.

Зростання конкурентоспроможності закладів освіти у багатьох країнах досягається через отримання міжнародних акредитацій та сертифікацій, які функціонують як стандартизовані критерії оцінки, такі як ISO 9001, EFQM 2020, INQAAHE та інші. Ці міжнародно визнані сертифікати не лише підтверджують відповідність навчальних програм високим міжнародним стандартам, але й служать важливим інструментом для підвищення прозорості та підзвітності в освітньому процесі. Вони вимагають від закладів впровадження систем управління якістю, що включає регулярний моніторинг та оцінку результатів навчання, що в свою чергу стимулює постійне вдосконалення освітніх послуг.

Отримання акредитацій є свідченням того, що навчальний заклад дотримується кращих практик у сфері освіти, забезпечуючи студентам якісні знання та навички, що відповідають вимогам сучасного ринку праці. Впровадження таких ініціатив в Україні може стати суттєвим фактором у створенні сприятливого іміджу українських закладів освіти на міжнародній

арені. Це може сприяти підвищенню довіри з боку міжнародних партнерів та роботодавців, що, в свою чергу, покращить привабливість українських освітніх установ для іноземних студентів.

Залучення іноземних студентів до навчання в українських закладах сприятиме не лише збільшенню фінансових надходжень через плату за навчання, але й культурному обміну, що є важливим аспектом у глобалізованому світі. Це може призвести до збагачення навчального процесу та вдосконалення освітньої системи в цілому.

Більш того, отримання міжнародних акредитацій може бути каталізатором для зміни наукового підходу до підготовки кадрів, що включає активну участь бізнесу у формуванні навчальних програм. Таким чином, укріплення співпраці між академічними установами та приватним сектором на основі міжнародних стандартів може привести до збільшення кількості спільних досліджень, проектів та програм обміну, що лише підвищить якість підготовки спеціалістів у відповідних галузях.

Тому, активне впровадження міжнародних акредитацій і сертифікацій в українських закладах освіти відкриває нові горизонти для підвищення їх конкурентоспроможності на світовому ринку освітніх послуг, що в свою чергу сприятиме інтеграції України в міжнародну освітню спільноту.

На нашу думку вкрай важливим підходом у підвищенні конкурентоспроможності закладів освіти є постійна оцінка якості, яка передбачає запровадження комплексної системи внутрішньої та зовнішньої оцінки, й забезпечує систематичний моніторинг і аналіз освітніх процесів з метою їх вдосконалення відповідно до міжнародних стандартів.

Система внутрішньої оцінки є невід'ємним елементом у забезпеченні якості освітніх послуг, адже передбачає розробку чітких критеріїв оцінки навчальних програм, педагогічних методик, а також ефективності використання ресурсів. Внутрішня оцінка має на меті виявлення сильних та слабких сторін освітньої діяльності закладу, що дозволяє своєчасно вжити заходів щодо їх усунення. Окремим аспектом цієї системи є залучення

викладачів, студентів та адміністрації до процесу оцінки, що сприяє формуванню культури якості в освітньому середовищі.

Зовнішня експертиза виступає додатковим механізмом забезпечення якості освіти, який здійснюється незалежними фахівцями або акредитаційними агентствами. Цей процес забезпечує об'єктивну оцінку діяльності закладу на основі встановлених міжнародних стандартів. Зовнішня експертиза дозволяє закладам виявити потенційні прогалини в освітньому процесі, отримати рекомендації щодо їх усунення та впровадити найкращі світові практики з метою підвищення прозорості та підзвітності, що є важливими критеріями для залучення міжнародних партнерів.

Невід'ємною частиною системи оцінки якості освіти є зворотний зв'язок від студентів та випускників, які безпосередньо відчують на собі вплив освітнього процесу, можуть надати цінну інформацію щодо його ефективності та відповідності їхнім потребам. Важливо, щоб заклади освіти активно збирали та аналізували цю інформацію, використовуючи її для корекції своїх програм та навчальних методик. Зворотний зв'язок може бути отриманий через анкети, фокус-групи, інтерв'ю та інші методи, що дозволяють виявити проблемні аспекти навчального процесу та запропонувати шляхи їх вирішення [324].

Отже, застосування міжнародного досвіду підвищення конкурентоспроможності закладів освіти є перспективним напрямом для України. Впровадження інноваційних механізмів управління, міжнародних акредитацій, інтернаціоналізації, новітніх педагогічних технологій та співпраці з бізнесом дозволить українським закладам освіти зайняти гідне місце на міжнародній арені, що у свою чергу сприятиме підвищенню якості освіти, підготовки фахівців та відповідності вимогам сучасного ринку праці.

5.2. Стратегія забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах гармонізації українського і європейського законодавства у сфері освіти та інтеграція сучасних інформаційно-комунікаційних технологій

Освіта займає ключове місце в державній політиці України, оскільки розглядається як один із найважливіших факторів, що впливає на всі сфери життя суспільства. Влада України розуміє, що якісна освіта є стратегічним ресурсом, який визначає напрям соціально-економічного, культурного та духовного розвитку країни. Завдяки освітній системі можна не тільки поліпшити добробут населення, але й ефективно захищати національні інтереси, підвищувати міжнародний статус держави та формувати її позитивний імідж на глобальній арені.

Крім того, освіта забезпечує базові передумови для самореалізації кожної людини, відкриваючи можливості для розвитку професійних навичок, творчих здібностей та особистісного зростання. Сучасна освітня галузь функціонує в умовах зростаючої конкурентної динаміки, що обумовлена не лише суперництвом між освітніми закладами, але й посиленою конкуренцією з іншими секторами, включаючи ринок праці та технологічний сектор. Освітні заклади змушені змагатися за увагу потенційних студентів, випускники яких повинні відповідати все більш диференційованим та змінним вимогам глобальної економіки. Постійна трансформація ринку праці, зокрема з огляду на автоматизацію та цифровізацію, диктує необхідність формування адаптивних стратегій розвитку освітніх програм, щоб забезпечити відповідність компетенцій випускників потребам сучасної економіки. Відсутність ефективної стратегії адаптації та швидкої реакції на ці зміни може призвести до втрати ринкових позицій закладу освіти, що вплине на його фінансову стабільність і здатність конкурувати.

З огляду на важливість цього аспекту, доцільно та необхідно вдосконалювати стратегію забезпечення конкурентоспроможності закладів

освіти в системі чинного законодавства як важливу складову процесу реформування та розвитку освітньої галузі. Адже, в умовах ринкових відносин та зростаючої конкуренції між освітніми установами стратегія є інструментом, що дозволяє ефективно реагувати на виклики сучасності, підвищувати якість надання освітніх послуг та забезпечувати стабільний розвиток закладів.

Оскільки майбутнє освітніх закладів України полягає в їхній здатності адаптуватися до сучасних вимог глобального ринку освітніх послуг, пропонуючи якісні та інноваційні освітні рішення, конкурентоспроможні заклади освіти стають центрами розвитку наукового, технологічного та соціального потенціалу країни, забезпечуючи високоякісну підготовку фахівців, здатних відповідати на виклики сучасного світу.

Важливо виокремити важелі, які формують комплексну стратегію забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в системі чинного законодавства (рис. 5.5), а саме поєднання цілей, моніторингу, корекції та постійного вдосконалення освітніх процесів. Як бачимо, візія полягає у створенні такої системи освітніх установ, яка через взаємодію з державою, бізнесом та міжнародними партнерами забезпечить високу якість освіти, максимальну інтеграцію інноваційних технологій та сприятиме розвитку економіки знань в Україні. Заклади освіти повинні стати конкурентоспроможними як на національному, так і на міжнародному рівнях, пропонуючи освітні послуги, що відповідають глобальним стандартам якості.

Основна мета стратегії забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти в рамках чинного законодавства полягає у створенні ефективної системи освітньої діяльності, яка дозволяє закладам освіти адаптуватися до змін у ринковому середовищі, забезпечувати високу якість освітніх послуг, відповідати вимогам національних і міжнародних стандартів, а також залучати ресурси для сталого розвитку та підвищення своєї привабливості для студентів, роботодавців та інвесторів.

Мета стратегії формується у досягненні стабільного конкурентного статусу закладів освіти через впровадження інноваційних освітніх технологій,

інтеграцію з міжнародними освітніми просторами, розвиток державно-приватного партнерства, а також підвищення якості навчальних програм та кваліфікації викладацького складу відповідно до вимог ринку праці та законодавства України.

Рис. 5.5. Важелі формування комплексної стратегії забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в системі чинного законодавства

Джерело: сформовано автором

Основним важелем формування стратегії конкурентоспроможності закладів освіти в Україні є впровадження комплексної системи моніторингу та постійної корекції, яка дозволяє оперативно реагувати на зміни в ринкових умовах і законодавчій базі. Ефективність такої системи ґрунтується на здатності закладів освіти інтегрувати сучасні аналітичні інструменти для відстеження

динаміки ринку праці, прогнозування попиту на нові спеціалізації та визначення тенденцій у сфері освіти. Моніторинг стає основою для ухвалення стратегічних рішень, що дозволяють зберегти гнучкість і адаптивність закладів у контексті постійно мінливих умов.

В умовах чинного законодавства, стратегія конкурентоспроможності орієнтуватиметься на максимальне використання ресурсів держави, включаючи регуляторні та фінансові інструменти, створення державно-приватних партнерств, та розвиток внутрішньої гнучкості освітніх програм. Важливим аспектом буде орієнтація на сталий розвиток, що включає підготовку спеціалістів для інноваційних галузей економіки, підтримку безперервного навчання та формування нової генерації лідерів.

На нашу думку, дана стратегія повинна включати етапи та напрямки, які спрямовані на підвищення якості освіти, підвищення іміджу закладу, адаптацію до нових викликів ринку та потреб суспільства та базуватися на правових, економічних й соціальних аспектах і включати низку основних компонентів (рис. 5.6). Важливе дотримання принципів прозорості, підзвітності, академічної доброчесності та безперервного вдосконалення освітнього процесу, що дозволить закладам освіти бути не лише конкурентоспроможними, але й стати лідерами інноваційних змін у суспільстві.

Першочерговим аспектом у стратегії забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в межах чинного законодавства виступає глибокий і всебічний аналіз ринку освітніх послуг. Такий аналіз має ґрунтуватися на комплексних економічних дослідженнях, які включають макро- та мікроекономічні чинники, що визначають попит і пропозицію освітніх продуктів у різних сегментах ринку. Особливу увагу слід приділяти визначенню ключових трендів у глобальному та національному ринках освітніх послуг, враховуючи як зміну технологічного ландшафту, так і потреби роботодавців у кваліфікованих фахівцях, а також нормативно-правові вимоги.

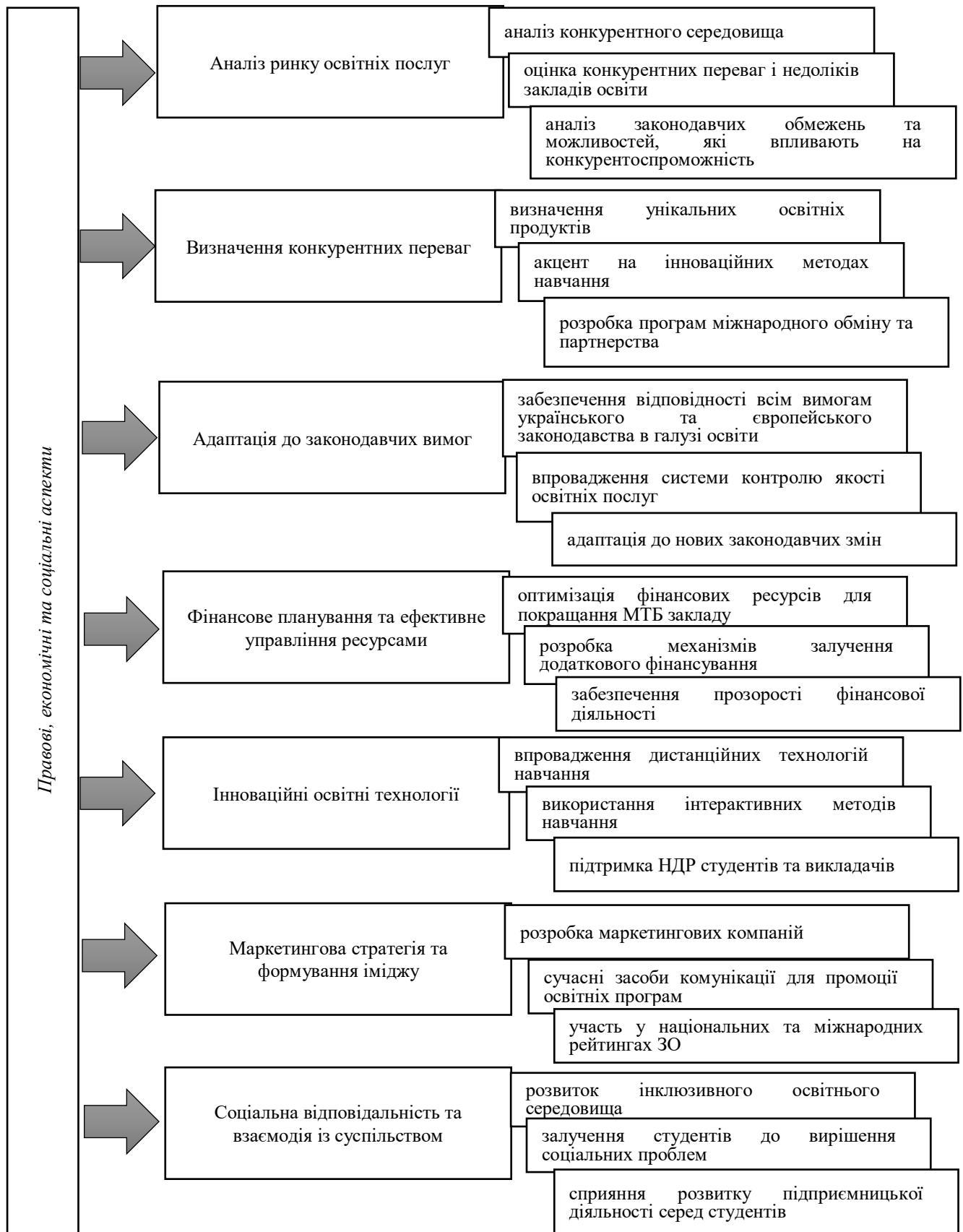

Рис. 5.6. Ключові елементи стратегії забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України

Джерело: власна розробка автора

Важливим завданням у процесі аналізу є виявлення структурних дисбалансів між попитом на професійні навички з боку ринку праці та наявними освітніми програмами. Для цього необхідно залучати сучасні методи економетричного моделювання та прогнозування, що дозволять оцінити перспективи розвитку конкретних спеціалізацій і напрями інвестування в освітню інфраструктуру. Даний підхід забезпечить оптимізацію процесу стратегічного планування та дозволить створити конкурентоспроможний освітній продукт, який максимально відповідає потребам ринку та споживачів освітніх послуг.

Аналіз ринку освітніх послуг також передбачає дослідження інноваційних моделей навчання, які стають ключовими драйверами змін у галузі. Врахування таких елементів, як цифровізація освітніх процесів, дистанційне навчання, гібридні форми освітніх послуг, дозволяє не лише адаптувати стратегію до вимог сучасного суспільства, але й створювати нові конкурентні переваги. Інноваційні освітні послуги (рис. 5.3) мають бути інтегровані в загальну стратегію розвитку закладів освіти для забезпечення їхнього стійкого конкурентного статусу.

Наведені освітні продукти, розроблені з урахуванням сучасних викликів та потреб ринку, дозволяють закладам освіти України зберігати конкурентоспроможність в умовах глобальної конкуренції.

Крім того, ринковий аналіз має охоплювати дослідження не лише традиційних індикаторів, таких як вартість навчання чи рейтинги, а й враховувати економічні ефекти від впровадження нових технологій і підвищення якості освітнього контенту.

Тому стратегія конкурентоспроможності закладів освіти повинна базуватися на багатогранному, динамічному аналізі ринку освітніх послуг, використанні сучасних економічних інструментів для моделювання та прогнозування змін, а також гнучкому підході до адаптації освітніх програм під актуальні потреби ринку. Ефективне поєднання економічного аналізу, інноваційних рішень і управлінських практик сприятиме досягненню сталого конкурентного статусу освітніх закладів. Слід наголосити на важливості

адаптації закладів освіти до законодавчих вимог через інтеграцію новітніх правових норм і стандартів як на національному, так і на європейському рівнях, зокрема забезпечення відповідності всім вимогам українського та європейського законодавства в галузі освіти, що включає гармонізацію освітніх програм і процесів з ключовими нормативними актами Європейського Союзу.

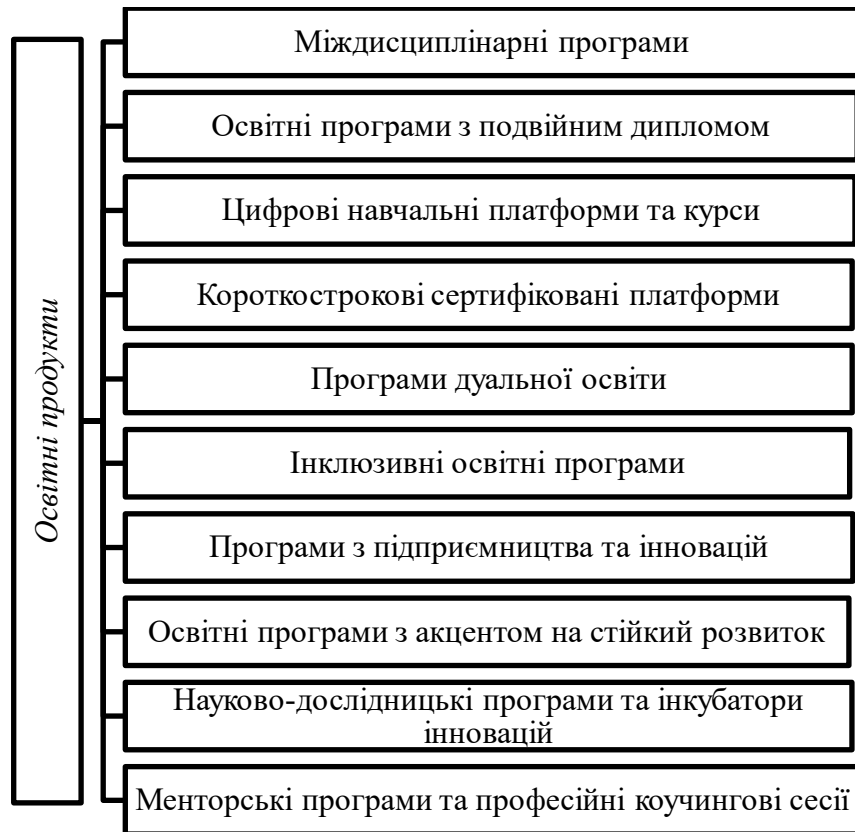

Рис. 5.7. Унікальні освітні продукти, які забезпечують конкурентоспроможність закладів освіти України

Джерело: систематизовано автором

У сучасних умовах глобалізації освітнього ринку заклади освіти повинні впроваджувати систему управління якістю освітніх послуг відповідно до державних стандартів, яка включає багаторівневий моніторинг якості надання освітніх послуг, сертифікацію навчальних програм та акредитацію викладацького складу, що дозволяє забезпечити стандартизацію та оптимізацію процесів, зменшити ризики невідповідності освітніх програм ринковим вимогам та підвищити репутаційну капіталізацію освітніх установ.

Ще одним фактором підвищення конкурентоспроможності є оперативна

адаптація до нових законодавчих змін, адже в умовах динамічної реформи освіти заклади зобов'язані інтегрувати найновіші інновації в свої освітні процеси та управлінські структури, що сприяє гнучкості та адаптивності до зовнішніх викликів. Впровадження нових моделей державно-приватного партнерства, які передбачають фінансування закладів освіти з різних джерел, зокрема шляхом інвестиційних механізмів, грантів і фондів розвитку, також має сприяти зміцненню фінансової стійкості та стратегічного розвитку навчальних закладів.

Одним із найбільш вагомих аспектів цієї адаптації є цифровізація освітнього процесу, що є відповіддю на глобальні зміни в освітній сфері та вимоги сучасного ринку праці. Заклади освіти повинні розробляти та впроваджувати цифрові інструменти управління освітнім процесом, дистанційного навчання, автоматизованих систем контролю знань, а також індивідуалізованих підходів до навчання. Цифрові платформи надають можливість не лише покращити управління академічними процесами, але й підвищити операційну ефективність освітніх установ, що дозволяє закладам зменшити витрати та забезпечити високий рівень доступності освітніх послуг [334].

Окрім того, інтеграція сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та використання big data в освітньому процесі дозволяє здійснювати аналітичний моніторинг якості освіти в реальному часі та прогнозувати тенденції розвитку ринку праці. Це, в свою чергу, сприяє розробці освітніх програм, орієнтованих на попит роботодавців і майбутні технологічні зміни. Таким чином, заклади освіти, що інвестують у цифрову інфраструктуру, забезпечують собі стійку конкурентну перевагу, що базується на інноваційних рішеннях та відповідності нормативно-правовим вимогам.

У сучасній трансформаційній економіці, де відбувається швидке реформування законодавчих рамок, правова та технологічна адаптивність стає основним інструментом для забезпечення довгострокової конкурентоспроможності закладів освіти. Відповідність міжнародним стандартам та оперативне впровадження змін є необхідними умовами для

закладів, що прагнуть зберегти свою актуальність і бути конкурентоспроможними на ринку освітніх послуг.

Оптимальне управління фінансовими, людськими та матеріальними ресурсами є фундаментальним елементом для забезпечення сталого розвитку освітніх закладів в умовах динамічних економічних змін та підвищеної конкурентної напруги. Для цього критично важливо розробити комплексну та довгострокову стратегію ресурсного менеджменту, яка базується на принципах раціонального розподілу й використання ресурсів (рис. 5.8). Така стратегія повинна включати бюджетне планування з акцентом на точність фінансових прогнозів, багатовимірний аналіз витрат і доходів, а також виявлення оптимальних шляхів підвищення дохідності шляхом інвестування у ключові напрямки освітнього процесу та інфраструктурні об'єкти.

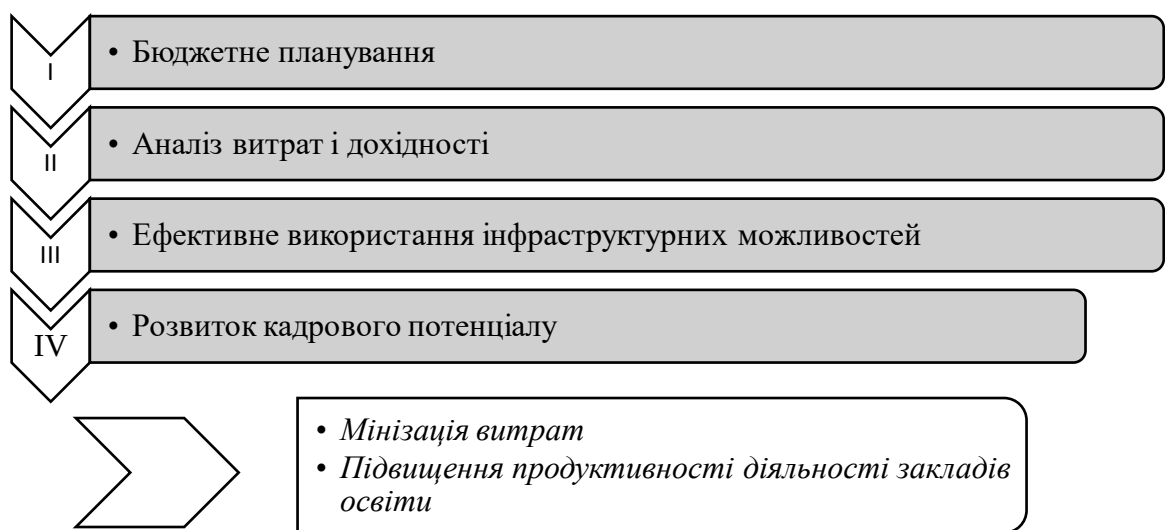

Рис. 5.8. Концепція довгострокової стратегії управління ресурсами

Джерело: сформовано автором

Застосування сучасних методів фінансового планування, таких як ABC-аналіз для класифікації витрат або ROI (Return on Investment) для оцінки окупності інвестицій, дозволяє забезпечити максимальну ефективність використання бюджетних коштів, скорочуючи непрофільні витрати та знижуючи операційні ризики. У свою чергу, це створює підґрунтя для стійкого зростання

фінансових показників установи, підвищуючи її конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг.

Людські ресурси - один із ключових активів, що визначає успіх освітнього закладу. Впровадження стратегічного управління людським капіталом, яке базується на підвищенні кваліфікації персоналу, впровадженні мотиваційних систем на основі KPI (Key Performance Indicators) та розвитку програм професійного росту, сприятиме не лише зростанню продуктивності, але й створенню корпоративної культури, що відповідає сучасним вимогам ринку. Це допоможе залучати й утримувати висококваліфікованих спеціалістів, які сприятимуть розвитку інноваційних освітніх підходів і забезпечать високу якість навчання.

Щодо матеріальних ресурсів, важливою складовою є ефективне управління інфраструктурними можливостями закладу. Оптимізація використання наявних приміщень, технічного обладнання та інформаційних технологій через впровадження сучасних управлінських систем (наприклад, ERP-систем для автоматизації управлінських процесів) дозволяє підвищити ефективність використання ресурсів. Крім того, інвестиції в інфраструктурні інновації, такі як цифровізація навчального процесу, інтеграція дистанційних технологій навчання та створення сучасних лабораторних комплексів, забезпечать додаткові конкурентні переваги на освітньому ринку.

Таким чином, інтеграція ефективного ресурсного менеджменту, заснованого на багаторівневому аналізі фінансових, людських і матеріальних активів, є визначальним чинником для досягнення довгострокової стабільності та конкурентоспроможності освітніх закладів в умовах сучасної економічної динаміки.

Важливим елементом забезпечення конкурентоспроможності закладу освіти є розвиток його кадрового потенціалу шляхом безперервного підвищення кваліфікації персоналу, що є основою для нарощування інтелектуального капіталу організації. В умовах сучасної глобалізованої економіки, де вимоги до рівня професійної компетентності постійно зростають, інвестиції в людський

капітал стають стратегічно важливими. Професійне навчання персоналу, яке включає як внутрішні тренінги, так і участь у міжнародних освітніх програмах, сприяє підвищенню конкурентних переваг закладу. Це дозволяє не лише оптимізувати навчальні процеси, але й адаптувати їх до новітніх технологічних і методологічних інновацій, що зумовлюють підвищення якості освітніх послуг.

У контексті управління обмеженими ресурсами особливо важливим є залучення інвестицій у розвиток освітнього середовища. Інвестиційні ресурси можуть бути спрямовані на оновлення матеріально-технічної бази, модернізацію інфраструктури, розвиток цифрових платформ для дистанційного навчання, що в кінцевому підсумку формує інноваційне освітнє середовище. Це середовище, яке є інтерактивним та гнучким, стає ключовим чинником для збереження й підвищення конкурентоспроможності закладу на ринку освітніх послуг.

Уміння залучати зовнішні фінансові ресурси, зокрема через державно-приватні партнерства, міжнародні гранти або інвесторів у рамках соціально відповідальних проєктів, дозволяє закладу диверсифікувати джерела фінансування та знижувати ризики, пов'язані з бюджетними обмеженнями. Ефективне управління такими інвестиціями вимагає високого рівня фінансової грамотності керівництва закладу, що включає розробку стратегічних фінансових планів, оцінку окупності інвестицій та оптимізацію використання наявних ресурсів.

Таким чином, інтеграція розвитку кадрового потенціалу та залучення інвестицій у комплексну стратегію розвитку освітнього закладу формує стійку основу для його конкурентоспроможності. Це дозволяє йому залишатися гнучким і адаптивним до викликів сучасної економіки, ефективно управляти обмеженими ресурсами та підтримувати високу якість освітніх послуг у довгостроковій перспективі.

Важливим елементом стратегії за умов сьогодення виступають інноваційні освітні технології, так як корекція освітніх програм, методик викладання та управлінських практик є ключовим аспектом підвищення конкурентоспроможності. Сюди віднесемо перегляд навчальних планів з

урахуванням нових стандартів, що регулюються чинним законодавством, а також інтеграцію новітніх педагогічних підходів, таких як дистанційне навчання та змішана форма освітнього процесу. Крім того, заклади повинні вчасно реагувати на зміни у правовій площині, зокрема в аспектах акредитації програм, сертифікації викладачів та вимог до якості освіти.

Не менш важливим елементом формування стратегії є взаємодія з ключовими стейкхолдерами - студентами, випускниками, роботодавцями та іншими учасниками освітнього процесу. Цей зворотний зв'язок дозволяє вчасно коригувати освітні програми відповідно до актуальних потреб ринку праці, забезпечуючи тим самим високу конкурентоспроможність випускників на національному та міжнародному ринках праці. Стратегічна комунікація з випускниками та роботодавцями дає змогу закладам прогнозувати майбутні виклики та відповідно адаптувати свій навчальний процес до вимог ринку.

Впровадження новітніх технологій також є важливим важелем для підвищення конкурентоспроможності закладів освіти. Використання цифрових платформ для навчання, автоматизація процесів управління та аналізу, а також застосування інноваційних методів у навчальних програмах забезпечують зниження операційних витрат і підвищення ефективності навчального процесу. Заклади, що інвестують у технологічну модернізацію, мають значну перевагу, оскільки вони здатні надавати освітні послуги високої якості в режимі реального часу, задовольняючи попит на нові форми навчання, такі як онлайн-курси та інтерактивні освітні платформи.

Постійне оновлення освітніх програм також відіграє ключову роль у забезпеченні конкурентоспроможності. Заклади освіти повинні враховувати не тільки потреби роботодавців, а й інтереси студентів, пропонуючи їм сучасні освітні рішення, які відповідають глобальним трендам і вимогам ринку праці. Інтеграція міждисциплінарних програм, акцент на практичних навичках, розвиток критичного мислення та інноваційного підходу до вирішення проблем стають вирішальними факторами для підвищення привабливості освітніх послуг.

На нашу думку, необхідно більше уваги приділити маркетинговій стратегії

та формуванні іміджу закладів освіти України з метою забезпечення конкурентоспроможності. Стратегічні маркетингові ініціативи повинні бути інтегровані в загальну бізнес-стратегію закладу освіти, зокрема через використання аналітичних даних та показників ефективності (Key Performance Indicators, KPI), що дозволяють відслідковувати результативність рекламних зусиль та оптимізувати їх відповідно до змін кон'юнктури ринку. Важливою складовою цих кампаній є створення унікальної ціннісної пропозиції (Value Proposition), яка позиціонує освітню установу як інноваційного та конкурентоспроможного гравця на ринку.

Використання сучасних засобів комунікації для промоції освітніх програм також є основним інструментом підвищення впізнаваності та престижу закладу. Соціальні мережі, вебсайти, цифровий маркетинг, а також створення контенту, орієнтованого на цільову аудиторію, дозволяють побудувати ефективні канали комунікації. Наприклад, використання інструментів таргетингу в соціальних мережах (Facebook, Instagram, LinkedIn) дозволяє закладу освіти адаптувати рекламні повідомлення під специфічні сегменти ринку - абітурієнтів, роботодавців, випускників. Вебсайти, зокрема з інтерактивними елементами та розширеними функціями пошуку, стають важливою платформою для представлення освітніх програм, що відповідають глобальним стандартам.

Формування позитивного іміджу закладу освіти також потребує активної участі в національних та міжнародних рейтингах, що підвищує репутацію закладу, адже наявність високих позицій у престижних рейтингах сприяє залученню абітурієнтів та інвесторів. Міжнародні рейтинги, такі як QS World University Rankings або Times Higher Education, визначають конкурентоспроможність закладу на глобальному рівні й дозволяють установам займати лідерські позиції на ринку освітніх послуг і бути привабливими для міжнародних партнерів та студентів. Участь у рейтингах вимагає не лише високого рівня освітніх стандартів, але й активного інвестування в дослідження та розробки (R&D), міжнародну співпрацю, а також впровадження новітніх технологій у навчальний процес.

В контексті чинного законодавства, заклади освіти повинні враховувати не лише законодавчі вимоги, а й адаптувати свої маркетингові стратегії до нормативних регулювань щодо прозорості інформації, захисту даних, а також правил акредитації та ліцензування освітніх програм. Важливу роль відіграють інструменти комунікаційної стратегії, що орієнтовані на міжнародні стандарти, які регулюють маркетингові та рекламні кампанії у сфері освіти.

Отже, комплексна маркетингова стратегія, яка базується на використанні сучасних засобів комунікації, участі в національних та міжнародних рейтингах, а також формуванні унікальної ціннісної пропозиції, сприяє забезпеченню конкурентоспроможності закладів освіти в умовах сучасного законодавчого та ринкового середовища.

Потреба у розвитку інклюзивного освітнього середовища є одним із факторів для забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти в сучасному глобалізованому світі. Інклюзивність, як основа сучасної освітньої політики, сприяє створенню середовища, де кожен студент, незалежно від його індивідуальних особливостей, має рівні можливості для отримання якісної освіти що не лише відповідає міжнародним стандартам, але й дозволяє закладам освіти залучати різноманітні студентські контингенти, підвищуючи свою привабливість на ринку освітніх послуг.

Інклюзивне освітнє середовище допомагає не лише забезпечити рівність, а й стимулює формування більш динамічних і різноманітних навчальних процесів, що, своєю чергою, підвищує якість навчання. Залучення студентів з різних соціальних, культурних та економічних груп сприяє розвитку у них критичного мислення, емпатії та соціальної відповідальності, що є необхідними компетенціями для успіху на сучасному ринку праці. Заклади, які інвестують у розвиток інклюзивної інфраструктури та забезпечують доступ до освітніх послуг для студентів з обмеженими можливостями, створюють конкурентні переваги та покращують свою репутацію як соціально відповідальних установ.

Участь здобувачів освіти у вирішенні соціальних проблем також стає важливою частиною стратегії конкурентоспроможності закладу освіти.

Виконуючи функцію не лише навчальних, але й соціальних інститутів, освітні заклади мають можливість активно впливати на розвиток суспільства через ініціативи, спрямовані на вирішення актуальних соціальних викликів. Залучення студентів до таких проектів дозволяє їм здобувати практичні навички, розвивати лідерські якості та формувати глибше розуміння соціальної відповідальності. Це, в свою чергу, створює для закладу додаткову конкурентну перевагу, оскільки випускники з таким досвідом стають більш затребуваними на ринку праці.

Освітні програми, орієнтовані на вирішення соціальних проблем, сприяють не лише формуванню інтелектуального капіталу, але й підвищенню соціального капіталу країни загалом. Студенти, залучені до волонтерських ініціатив, соціальних проектів або дослідницьких програм, спрямованих на подолання соціальних нерівностей або вирішення екологічних проблем, можуть виступати агентами змін, що позитивно впливають на суспільство.

Отже, розвиток інклюзивного освітнього середовища та активне залучення студентів до вирішення соціальних проблем є стратегічно важливими для забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти та дозволяє не лише забезпечити відповідність сучасним стандартам, але й створити середовище, в якому студенти набувають ключові навички та компетенції, що підвищують їхню конкурентоспроможність на ринку праці та сприяють сталому розвитку суспільства. Тому звертаємо увагу на важливості створення сприятливого середовища для розвитку підприємницьких ініціатив, що дозволяє навчальним установам виховувати покоління студентів, здатних самостійно створювати інноваційні рішення, засновувати власні бізнеси та адаптуватися до викликів швидкозмінної економічної реальності.

По-перше, підтримка підприємницької діяльності сприяє розвитку таких навичок, як креативність, лідерство, управління ризиками та фінансами, що є необхідними складовими успішної кар'єри у будь-якій сфері. Ці компетенції дозволяють студентам не лише ефективно працювати в умовах жорсткої конкуренції на ринку праці, але й створювати робочі місця, що позитивно впливає на загальний розвиток економіки. Випускники, які володіють підприємницьким

мисленням, стають більш цінними для роботодавців, що підвищує репутацію освітнього закладу як такого, що готує конкурентоспроможних фахівців.

По-друге, заклади освіти, які активно інтегрують підприємницькі програми в освітній процес, зміцнюють свої позиції на ринку освітніх послуг, залучаючи не лише студентів, але й інвесторів, стартап-інкубатори та партнерів з приватного сектору. Запуск програм підтримки стартапів, бізнес-акселераторів і підприємницьких конкурсів сприяє розвитку інноваційних екосистем у межах навчального закладу, що, у свою чергу, допомагає закладам освіти залучати додаткові фінансові ресурси, а також зміцнювати міжнародні партнерства, що покращує їхню репутацію як інноваційних центрів знань.

По-третє, розвиток підприємництва серед студентів підвищує привабливість закладу для абітурієнтів, які прагнуть не тільки здобути освіту, але й отримати можливість розвинути власні проекти. Таким чином, освітній заклад, що активно підтримує підприємництво, має перевагу у залученні найбільш талановитих і амбітних студентів, які шукають освітнє середовище, здатне сприяти їхньому професійному та особистісному зростанню. Це, своєю чергою, сприяє підвищенню престижу закладу на національному та міжнародному рівнях.

По-четверте, підприємницька діяльність студентів часто спрямована на вирішення конкретних соціально-економічних проблем, що відповідає трендам сталого розвитку та соціальної відповідальності бізнесу. Освітні заклади, які підтримують такі ініціативи, демонструють свою готовність до впровадження інноваційних підходів, спрямованих на покращення якості життя суспільства, що підвищує їхній імідж у громаді та серед стейкхолдерів. Розвиток підприємницької діяльності серед студентів безпосередньо впливає на конкурентоспроможність закладів освіти, посилюючи їхню репутацію як центрів інновацій та практичного навчання, які готують студентів до викликів глобальної економіки.

Для забезпечення розвитку конкурентоспроможності закладів освіти вкрай необхідним є підвищення кваліфікації персоналу, оскільки саме кваліфіковані та мотивовані викладачі формують якість освітнього процесу та впливають на репутацію установи. Заклади освіти, що інвестують у постійний розвиток своїх

кадрів, створюють умови для адаптації до змін у освітньому середовищі та ринку праці через участь викладацького складу у тренінгах, семінарах, стажуваннях, що надає можливість опанувати нові знання, розвивати професійні компетенції та ознайомлюватися з сучасними освітніми тенденціями. Цей процес дозволяє викладачам ефективніше передавати нові знання студентам, тим самим підвищуючи рівень освіти, що безпосередньо впливає на конкурентоспроможність закладу на ринку освітніх послуг.

Важливим аспектом є розвиток індивідуальних навичок викладачів, особливо у сфері використання нових технологій та інноваційних підходів до навчання. З огляду на цифрову трансформацію освітнього процесу, викладачі повинні володіти сучасними методами дистанційного навчання, інтерактивними технологіями, а також бути в курсі новітніх освітніх платформ та програм, що не лише підвищує ефективність навчального процесу, але й дозволяє закладам освіти бути більш гнучкими та пристосованими до швидкозмінного ринку.

На нашу думку саме впровадження системи мотивації персоналу на основі результатів їхньої роботи та залучення до процесу прийняття рішень сприяє створенню умов для підвищення продуктивності викладачів і стимулює їх до саморозвитку. Заклади освіти, які формують систему заохочень на основі професійних досягнень та успішної реалізації освітніх проєктів, мають значні конкурентні переваги. Мотиваційні механізми можуть включати підвищення заробітної плати, можливості кар'єрного росту, участь у міжнародних програмах та проєктах, що підвищує залученість викладачів у життя закладу та посилює їхнє бажання досягати нових професійних вершин.

Таким чином, успішна стратегія забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти передбачає постійний моніторинг, гнучкість і швидкість реагування на зміни, активну взаємодію з ключовими стейкхолдерами та впровадження інновацій, що дозволяє закладам не лише утримувати свої позиції, а й розвиватися в умовах сучасного конкурентного середовища.

5.3. Публічна політика забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах децентралізації державної влади

Конкурентоспроможність закладів освіти є інтересом різних учасників суспільних процесів. Принцип публічності в державному регулюванні стає домінуючим, оскільки дозволяє використовувати переваги громадянського суспільства у вирішенні соціальних, економічних, політичних та інших проблем. Децентралізація є прямим стимулом для розвитку громадянського суспільства. Тому актуальним науковим завданням є визначення особливостей формування і реалізації публічної політики забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти на рівні регіонів і громад.

Заклади освіти є впливовими стейкхолдерами територіального розвитку. Заклади дошкільної і загальної середньої освіти є індикаторами соціально-демографічного розвитку громад та активності їх населення, оскільки саме навколо закладів освіти зазвичай організовуються різні заходи місцевого значення – святкові, вшанування, інші ініціативи [107]. У період повномасштабної війни саме на базі закладів середньої освіти громад налагоджувався волонтерський рух, організовувались гуманітарні штаби, місця тимчасового перебування внутрішньо переміщених осіб та ін.

Заклади професійної, передвищої, вищої освіти відіграють значну роль для розвитку громад, оскільки формують потужні осередки концентрації молоді, педагогів, розбудови інфраструктури обслуговування (транспорту, харчування, проживання та ін.). Розташування закладів освіти вищих рівнів є потужним чинним міграційного притоку молоді, що формує потенціал розвитку локального ринку праці та суспільної системи загалом.

Таким чином, заклади освіти відіграють пряму роль для розвитку громад і регіонів (табл. 5.1). Окрім того, вони формують складну внутрішню мережу зв'язків з іншими інститутами громади – владними, підприємницькими, громадськими, інститутами соціальної інфраструктури, службами надання соціальних послуг, інститутами самоорганізації населення та іншими

неформальними об'єднаннями. Характер таких зв'язків зумовлений спільною метою різних стейкхолдерів, що розташовані на певній території – підвищення її привабливості для притоку людських, інвестиційних, знаннєвих ресурсів.

Таблиця 5.1

Роль закладів освіти для розвитку громади

Рівень освіти	Індикатор	Вплив на громаду	
Заклади дошкільної і загальної середньої освіти	Соціально-демографічний розвиток громади	Привабливість громади з точки зору якості життя	Формування внутрішньої мережі зв'язків стейкхолдерів розвитку громади – освітніх, підприємницьких, соціально-інфраструктурних, самоорганізації населення, неформальних груп населення, владних інститутів та ін. з метою підвищення привабливості території (міграційної, інвестиційної, знаннєвої)
Заклади професійної, передвищої, вищої освіти	Економічний і соціально-демографічний розвиток громади	Міграційна привабливість Привабливість для бізнесу Розвитку соціальної інфраструктури	

Джерело: авторська розробка

Роль закладів освіти для розвитку громад визначає доцільність їх залучення до державно-управлінських процесів, а саме до формування і реалізації публічної політики.

Публічна політика є результатом і водночас чинником розвитку громадянського суспільства та демократії. При цьому демократія в сучасному розумінні змінює акценти – від «влади більшості» й утворення інститутів представництва до створення конкурентного середовища формування політики держави за участі представників різних сфер [264, с. 23]. Також змінюється розуміння участі населення в політичних процесах: якщо традиційно населення може впливати на владу через участь у виборах, референдумах, діяльність у політичних партіях, громадських організаціях, страйки, що активізуються у виборчий період, то для сучасного суспільства стає нагальною постійна участь населення у політичних рішеннях з реальними важелями впливу без прив'язки

до наближення виборів [149, с. 158].

На практиці публічна політика передбачає можливості прямої участі недержавних організацій, об'єднань державних і громадських органів та приватних інститутів у реалізації державної політики [250, с. 108]. З цього визначення заклади освіти мають всі підстави бути суб'єктами публічної політики та взаємодіяти з іншими інститутами з метою досягнення спільних цілей підвищення конкурентоспроможності сфери освіти.

У теорії державного управління публічність розуміється як політологічна ідея відмови від традиційних політичних цілей [305, с. 29]. Публічність влади є одним з стандартів концепції «доброго» (належного) врядування, що передбачає залучення всіх зацікавлених суб'єктів.

Публічність означає складну взаємоузгодженість і певною мірою еволюцію політико-суспільної системи, що забезпечує відкритість та прозорість дій влади з можливістю населення впливати на державні рішення не лише на етапі реалізації, але й розробки [323, с. 91]. Публічність як характерна риса (домінанта, ознака, принцип) державного управління може сформуватись при відповідному політичному режимі (демократії), стабільності політичної системи, певного рівня розвитку публічних інститутів і системи публічного управління, що розкриває характер (мережу) взаємодій інститутів різних сфер та можливості їх впливу на політичний процес (процес прийняття управлінських рішень) [312, с. 71].

Хоча публічність надає низку переваг для формування і реалізації політики, слід враховувати ризик її «неінституціоналізованості», коли участь інститутів різних сфер (публічних інститутів) у прийнятті управлінських рішень ускладнює персоніфікацію влади та можливості населення апелювати до конкретних посадових осіб за наслідки рішень (чи їх відсутність) [61]. Тому рівень публічності політики слід балансувати зі збереженням відповідальності влади за ефективність управлінських рішень. Публічна політика має базуватись на публічному праві, що ставить захист суспільних відносин вище, ніж інтереси окремих осіб [1835, с. 36].

Рівень розвитку публічних інститутів залежить від законодавчого регламентування такої необхідності та визначення форм взаємодії з органами державної влади.

Публічні інститути в сфері освіти – це ті інститути, що наділені прямими чи опосередкованими важелями впливу на державну політику в сфері освіти. До них належать громадські організації (зазвичай профільні або з суміжних сфер – правозахисні, благодійні), асоціації (об'єднання) закладів освіти між собою та з інститутами суміжних сфер (наприклад, науковими, громадськими, підприємницькими), консультативно-дорадчі структури при органах державної влади (громадські ради), громадські групи при посадових особах (консультанти, радники, помічниками та ін.), профспілкові організації (як інститути захисту прав суб'єктів соціально-трудових відносин), засоби масової інформації.

Публічні інститути є опорою демократичних засад освітньої політики, забезпечуючи взаємодію не лише інститутів громадянського суспільства, але й медійного простору [190, с. 3]. Тобто важливим моментом впровадження публічності в діяльність закладів освіти є їх взаємодія не лише з різними громадськими об'єднаннями, але й засобами масової інформації, котрі забезпечують їх медійну активність.

У сфері освіти публічність проявляється в регламентованих профільним законом засадах державної політики у сфері освіти – людиноцентризму, демократії, прозорості та публічності прийняття й виконання управлінських рішень (стаття 6 Закону України «Про освіту» [238]).

Міністерство освіти і науки України, керуючись регламентованими засадами державної політики в сфері освіти, забезпечує діяльність консультативно-дорадчих органів для координації зусиль у різних сферах розвитку освіти. Станом на 2024 рік такими структурами є [70]:

– Громадська рада при Міністерстві освіти і науки України – забезпечує взаємодію міністерства з громадськими інститутами, можливості громадського контролю за реалізацією управлінських рішень, участь громадськості в освітній політиці держави на етапах її формування і реалізації [221];

– Колегія Міністерства – здійснює підготовку рекомендацій для міністерства щодо напрямів та завдань його діяльності [191];

– Рада з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями – забезпечення відкритості діяльності міністерства, сприяння гармонізації державно-конфесійних відносин, підтримання діалогу із церковними й релігійними організаціями для їх залучення до виховного процесу [192];

– Рада молодих учених – забезпечення участі молодих учених у формуванні і реалізації політики держави у сферах науки та інновацій [229];

– Рада представників громадських об'єднань корінних народів, національних меншин України – контроль за дотриманням прав корінних народів і національних меншин на навчання рідною мовою, вивчення державної мови, забезпечення їх участі у формуванні та реалізації освітньої політики держави [222].

Аналіз складу консультативно-дорадчих органів вказує на представництво вищих посадовців органів державної влади (профільного міністерства, Державної служби якості освіти України, Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, освітнього омбудсмена та ін.), керівників закладів освіти (переважно вищих та освітніх округів), наукових установ та об'єднань даної сфери (наприклад, Національної ради України з питань розвитку науки і технологій, інститутів Національної академії наук України, Малої академії наук України), федерацій профспілок та асоціацій (Профспілки працівників освіти і науки України, галузевих, працівників (наприклад, Асоціації працівників аграрних навчальних закладів «Украгроосвіта», студентів й аспірантів), громадських організацій («Інститут професійних кваліфікацій», «ОСВІТОРІЯ», «БАТЬКИ SOS», «Українська асоціація освіти дорослих», «Центр освіти дорослих», «Спілка ветеранів війни з росією», «Альянс молоді «МедіаСкул», Інформаційно-дослідний центр «Інтеграція та розвиток» та ін.), церковних і релігійних організацій (Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій), організацій національних меншин і корінних народів, благодійних фондів, представництв міжнародних організацій.

На рівні профільних управлінь регіональних органів державної влади та органів місцевого самоврядування теж діють громадські ради. У своїй діяльності вони керуються загальнодержавними принципами організації державно-громадського управління, однак мають змогу визначити найбільш актуальні для певної території завдання, на виконання яких спрямована поточна консолідація зусиль. Наприклад, Громадська рада Управління освіти Львівської міської ради такими завданнями визначає комп'ютеризацію шкіл, розвиток бібліотек закладів загальної середньої освіти, відкриття додаткових груп у закладах дошкільної освіти та вдосконалення освітнього процесу [296].

Діяльність консультативно-дорадчих органів є вагомим кроком на шляху посилення публічності державного регулювання діяльності закладів освіти та підвищення їх конкурентоспроможності. Однак наразі на сайті профільного міністерства здебільшого наведена загальна інформація про органи – склад, посилання на положення про діяльність, окремі звіти. Необхідним є комплексний аналіз ефективності діяльності таких структур, особливо в період повномасштабної війни, доступність представників різних організацій і територій до їх складу, адже практикується представництво керівника однієї консультативно-дорадчої структури в іншій, що звужує можливості залучення інших сторін.

При позитивних тенденціях заклади освіти України продовжують набувати досвід та інституційну спроможність реалізації публічної політики, в чому додаткові стимули надають реформа децентралізації та розвиток мережі взаємодій закладів освіти на регіональному і територіальному рівнях. Деякі кращі досягнення демонструють заклади вищої освіти. Заклади дошкільної та загальної середньої освіти виявляють певну готовність до активних взаємодій з органами влади завдяки реформі децентралізації та посиленні повноважень регіональних управлінь освіти та органів місцевого самоврядування. Причиною інституційної слабкості закладів дошкільної та загальної середньої освіти брати участь у публічній політиці є низька мотивація кадрів до такого напрямку діяльності. Високий рівень прямих навантажень (педагогічних) не дозволяє

приділяти час взаємодії з іншими стейкхолдерами. Разом з тим, Міністерство освіти і науки України останніми роками проводить активні заходи щодо посилення громадських обговорень законодавчих проєктів, участі представників закладів освіти у спеціальних фондах (наприклад, Національному фонді наукових досліджень), згаданих вище консультативно-дорадчих органах. Міністерство пропонує форми для зворотного зв'язку через можливість подання запиту на доступ до публічної інформації, виконує регламентовані урядом практики консультацій з громадськістю, громадських обговорень та експертиз [95].

Наразі в Україні залишається поширеною практика часткового формалізму виконання нормативів, поставлених владою цілей на всіх інституційних і суб'єктних рівнях з недостатньо критичним медійним висвітленням результатів. Наслідки та невизначеність російсько-української війни вимагають звуження рекомендацій щодо пріоритетів удосконалення публічної політики в сфері освіти з залученням закладів освіти до взаємодій з іншими суб'єктами, які здійснюють свою діяльність у певних територіальних межах – громаді.

Пропонуємо визначати пріоритети через *матрицю взаємодій закладів освіти з іншими стейкхолдерами розвитку громади*, яка б вказувала на ті напрямки співробітництва інститутів з різних сфер, що є найбільш очікуваними та можуть забезпечувати позитивний результат і подальші позитивні ефекти. (Додаток В).

Для закладів освіти важливо набути базовий позитивний досвід взаємодій з іншими інститутами в рамках заходів публічної політики. Надалі рішення щодо реалізації інших ідей будуть залежати від професіоналізму, креативності керівництва закладів освіти та органів місцевого самоврядування, а також від нових викликів розвитку громади й суспільства загалом [108].

Визначення стейкхолдерів закладу освіти може відбуватись експертним методом – з огляду на територіальну близькість, схожість профільної діяльності та ін. Для розширеного пошуку стейкхолдерів в Україні розроблені відповідні інформаційні ресурси, зокрема Єдина державна електронна база з питань освіти,

що включає реєстри суб'єктів освітньої діяльності та постійно доповнюється [76]. Активна діяльність проводиться на рівні регіонів з утворенням громадських рад при профільних управліннях, що дозволяє формувати платформу для співробітництва активних та ініціативних представників сфери освіти, громадськості, бізнесу і т. д.

У матриці пріоритетів перспективним напрямом *взаємодії закладів освіти між собою* визначено створення мультифункціональних центрів, які б надавали декілька видів освітніх послуг, у тому числі за різними рівнями освіти, дозволяли поєднати діяльність бібліотек, молодіжних центрів, закладів культури та ін. Створення таких центрів виділено серед проєктів Плану відновлення України 2022 року [248]. Такі центри владою позиціонуються як освітньо-культурні хаби, хоча вони можуть виконувати різні функції залежно від потреб громади. Для прикладу, спеціалізація мультифункціональних центрів може бути:

- інклюзивною – з залученням центрів надання соціальних послуг та пропозицією послуг освіти для осіб з особливими потребами (не лише за критеріями стану здоров'я, але й віку (освіта для дорослих), матеріального і соціального статусу);

- виробничою – з залученням місцевих підприємств до освітнього процесу, додатковою підготовкою кадрів згідно їх потреб, залученням учнів/студентів до громадських та інших робіт (з дотриманням норм законодавства у рамках трудового виховання);

- інноваційною – зі створенням середовища для генерування та реалізації бізнес-, соціальних, творчих ідей;

- творчою – з залученням закладів культури до реалізації творчих заходів і проєктів;

- спортивно-рекреаційною – з залученням спортивних структур та суб'єктів туристичного бізнесу до організації активного дозвілля та ін.

Ідея створення мультифункціональних центрів є перспективною для України, оскільки дозволить активізувати співробітництво закладів освіти в межах громади (однієї чи об'єднаних) та диференціювати джерела їх доходів

через можливості надання послуг на платній основі. Окрім того, це відмінна ідея для підвищення якості освітніх послуг та промоції закладів освіти у медійному просторі, через соціальні мережі та ін. Такий досвід поки не є поширеним в Україні, хоча з 2024 року почала з'являтися інформація щодо відкриття центрів у громадах. Часто це прифронтові громади, які отримали міжнародне грантове фінансування на реалізацію проєктів з акцентом на інклюзію, підтримку ментального здоров'я дітей у складних воєнних умовах. Таким чином, проєкти мультифункціональних центрів можуть викликати інтерес у внутрішніх та міжнародних інвесторів, підвищувати привабливість закладів освіти для абітурієнтів та в суспільстві.

Також утворення мультифункціональних центрів може бути предметом міжмуніципальних договорів про співробітництво: територіальні громади попри обмежену чисельність населення і невелику кількість молоді можуть поєднувати зусилля та створювати такі центри в межах декількох сусідніх громад, використовуючи при цьому регламентований державою механізм договірної регулювання [241].

Створення освітніх округів – відносно новий спосіб децентралізації державного регулювання в сфері освіти. Виділення освітніх округів та опорних навчальних закладів зазвичай відбувається за ініціативи органів місцевого самоврядування в рамках державної цілі оптимізації мережі закладів загальної середньої освіти. Це доволі дискусійний процес, що часто зустрічає спротив з боку місцевих громад, які прагнуть зберегти в їхніх межах заклад освіти при невеликій кількості молоді. Натомість державою запропоновано чіткий механізм визначення органами місцевого самоврядування опорних шкіл на конкурсній основі, що дозволяє частково вирішити проблему доступу до якісних освітніх послуг територій зі складною демографічною і безпековою ситуацією. Взаємодія закладів освіти з метою створення таких освітніх округів дозволяє зберегти найбільш фаховий педагогічний і керівний персонал та набуту матеріально-технічну і навчально-методичну базу [176].

Взаємодія закладів освіти з владою має значний потенціал нарощування на

рівні громад. Мова йде про співробітництво закладів освіти з органами місцевого самоврядування, які завдяки реформі децентралізації отримали повноваження розбудови соціальної інфраструктури загалом та сфери освіти зокрема. Незважаючи на поширеність експертних висновків про інституційну слабкість органів місцевого самоврядування виконувати покладені функції, більшість з них акумулює позитивний досвід, що дозволяє приймати ефективні рішення в умовах нестабільності (наприклад, як було в період пандемії COVID-2019 і шоків реакцій на вимоги дистанційного навчання та в період воєнного стану 2022 року і гострих реакцій на безпекові виклики організації навчання). Досвід розвинутих держав та період реалізації реформи децентралізації в Україні показав, що місцева влада здатна більш ефективно регулювати діяльність закладів освіти, оскільки володіє інформацією про реальну ситуацію щодо наповнюваності класів і шкіл, якості викладання, благоустрою будівель (особливо їх енергоощадності й технічної оснащеності), витрат на утримання закладів освіти (особливо шкіл з малою кількістю учнів), відсутність закладів дошкільної освіти та ін. Співробітництво закладів освіти з органами місцевого самоврядування дозволить виявити найбільш гострі проблеми та вказати на можливі способи їх вирішення [77, с. 141].

У додатку В пріоритетом співробітництва закладів освіти та інститутів влади, у тому числі органів місцевого самоврядування, визначено владне представництво у наглядових радах при закладах освіти. В Україні з 2021 року ініційований процес утворення наглядових рад закладів професійної освіти як спосіб підвищення їх конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг. Практика утворення наглядових рад при закладах вищої і загальної середньої освіти є більш тривалою. Наглядові ради дозволяють поєднати дорадчо-консультаційні, контролюючі та координаційно-комунікаційні функції стейкхолдерів розвитку закладу освіти, які можуть представляти заклади освіти інших рівнів, бізнес, громадськість, а також, що важливо, владу [14, с. 101]. Тобто наглядові ради можуть бути осередком комунікацій експертів різних сфер для вироблення стратегії розвитку закладу освіти, виявлення ключових його

проблем та можливостей їх вирішення. Утворення наглядових рад при закладах освіти є перспективним завданням розвитку сфери освіти в умовах повоєнного відновлення України та її подальшої євроінтеграції. Наглядові ради дозволяють закладу освіти сконцентрувати осіб, які є професіоналами та мають інтерес до розвитку даного закладу [92]

Пріоритет співробітництва закладу освіти та влади в особі органів місцевого самоврядування «стратегування розвитку закладу в контексті розвитку громади» (див. додаток В) обумовлений значенням даного процесу для досягнення цілей конкурентоспроможності. Відтак актуально інтегрувати стратегію розвитку закладу освіти в стратегію громади, що забезпечить включення цілей процвітання закладу в стратегічну діяльність громади [64]. У рамках реформи децентралізації органи місцевого самоврядування завдяки освітній субвенції та іншим бюджетним механізмам зобов'язані не лише вирішувати питання задоволення базових потреб закладу (матеріально-технічного оснащення, комунальних платежів). При взаємодії закладів освіти та органів влади необхідно виділяти стратегічні цілі розвитку, що можуть передбачати:

- створення умов для професійного зростання педагогів;
- формування інклюзивного освітнього (молодіжного) середовища;
- сприяння підвищенню якості освітніх послуг, у тому числі через залучення фахівців місцевого самоврядування, інших представників влади відповідної кваліфікації.

Активна позиція місцевої влади щодо взаємодій з закладами освіти формує сприятливі підвалини для залучення інших стейкхолдерів, у тому числі зовнішніх – з інших громад та міжнародних.

Взаємодія закладів освіти та громадськості є обов'язковим процесом, тому що дозволяє забезпечити представництво інтересів освітньої сфери на вищих інституційних й управлінських рівнях. Саме активна співпраця закладів освіти з громадськістю є запорукою переходу від політики патронажу та переважання державного впливу над громадським до конструктивного

партнерства з демократизацією управління [13, с. 427-428].

Умовою ефективного (неформального) співробітництва закладів освіти з громадськістю є представництво з її боку організованих структур, що захищають освітні інтереси суспільства та не підконтрольні органам влади у сфері освіти [132, с. 6].

Взаємодія закладів освіти з громадськими організаціями має дуже багато сфер дотику та спільних інтересів. Одним з найбільш актуальних є організація інклюзивного освітнього середовища, специфічного на різних рівнях освіти. Громадські організації, маючи більший досвід залучення міжнародної фінансової допомоги, можуть бути посередниками з закладами освіти у реалізації потрібних соціальних проєктів надання послуг для вразливих категорій населення.

Оскільки ознакою публічної політики, окрім залучення до державно-управлінських рішень інститутів громадянського суспільства, також належить прозорість їх ухвалення, виникає необхідність висвітлення результатів відповідних процесів через засоби масової інформації. Відтак у додатку В виокремлено актуальний для вітчизняних закладів освіти пріоритет співробітництва з громадськими структурами – громадську та медійну активність. Така активність закладу освіти вкрай потрібна для підвищення його конкурентоспроможності в сучасному інформаційному суспільстві.

Можливості медійної активності сучасного закладу освіти є широкі. Вони можуть бути:

- орієнтованими на внутрішнє середовище розвитку громади – соціальні групи, чат-боти, дописи в соціальних мережах та на офіційному веб-сайті щодо новин, повідомлень (оголошень), пізнавальної та діяльнісної інформації;

- орієнтованими на зовнішнє середовище розвитку громади – дописи в соціальних мережах та на офіційному веб-сайті щодо результатів діяльності закладу та його конкурентних переваг, публікації в засобах масової інформації, популярних соціальних мережах, на сайтах органів державної влади про заклад, що засвідчують його прогресивність, активну позицію взаємодії з іншими

суб'єктами на шляху розвитку громади, покращення якості освіти та вирішення інших актуальних соціальних проблем.

Медійна активність закладу освіти відіграє ключову роль для його позиціонування на ринку освітніх послуг. В Україні на рівні загальної середньої освіти популярним є концепт громадсько-активної школи. Розвиток мережі громадсько-активних закладів освіти є актуальним завданням регіональної освітньої політики (див. додаток В). Громадсько-активні заклади освіти особливу увагу приділяють взаємодії з місцевим населенням, що сприяє формуванню та реалізації публічної політики в освітній сфері.

Взаємодія закладів освіти та населення є процесом комунікацій і взаємовпливів безпосередньо на рівні споживача та суб'єкта надання освітніх послуг. Значення даного процесу обумовлює різні аспекти його розгляду, у тому числі в частині особистісного розвитку учасників освітнього процесу (педагогів, учнів/студентів, батьків), що визначає педагогіку партнерства [168]. Педагогіка партнерства дозволяє розуміти, якими можуть бути технології залучення населення до освітнього процесу та покращення якості освітніх послуг.

Взаємодія закладів освіти та населення проявляється, у першу чергу, в діяльності органів батьківського самоврядування та різних форм учнівського і місцевого самоврядування. У той же час важливо підтримувати новітні форми взаємодій. Специфічні переваги активної позиції населення в підтримці сфери освіти громади проявляються на рівні дошкільної освіти. Окрім традиційних закладів, враховуючи соціально-демографічні особливості громади, можливим є розвиток мережі закладів дошкільної освіти різних типів і форм власності. Поруч з традиційним (загальним) типом дошкільної освіти допустимими також є комбінований, компенсуючий типи, дитячі будинки сімейного типу, центри розвитку дитини, навчально-реабілітаційні центри та заклади загальної середньої освіти з дошкільними відділеннями, мультифункціональні освітні центри (про які мова йшла вище) та ін. [262]. Тобто місцеве населення через дозволені форми може долучатись до формування послуг дошкільної освіти та виховання.

Накопичення позитивного досвіду взаємодій закладів освіти з іншими інститутами є основою для впровадження *мережевого підходу до регулювання конкурентоспроможності закладів освіти*. Мережевий підхід дає змогу розвинути:

- політичні мережі у сфері освіти, для прикладу, окремі політичні партії, групи в парламенті та уряді, які б пропагували пріоритет освіти, цілей її розвитку та підвищення конкурентоспроможності;

- професійні мережі у сфері освіти, які б поєднували педагогів, науковців, керівників та ін. залежно від інтересів та професійних обов'язків, що сприяє формуванню соціального капіталу сфери освіти як вагомого чинника її прогресивності та підвищення конкурентоспроможності;

- мережі роботодавців (працересурсні), які б поєднували представників різних видів економічної діяльності залежно від вимог до освітньо-кваліфікаційної підготовки, інтересів забезпечення соціальної відповідальності бізнесу;

- міжнародні мережі з поєднанням інститутів влади, освіти, громадськості, бізнесу та ін. різних держав на шляху забезпечення мобільності людського потенціалу та цивілізаційного розвитку суспільства знань;

- функціональні мережі в сфері освіти, що формуються для вирішення конкретних задач [277]:

- інформаційні мережі для прийняття обґрунтованих рішень завдяки поширенню інформації та налагодженню системних комунікацій;

- мережі надання послуг для об'єднання зусиль з метою задоволення потреб споживачів на вищому рівні, ніж це можливо самотійно;

- мережі вирішення проблем для об'єднання зусиль з метою долаття проблем, самотійне вирішення яких неможливе (складне), особливо при форс-мажорних обставинах;

- мережі соціальної відповідальності для спільної реалізації соціальних проєктів.

Перспектива розвитку мереж соціальної відповідальності закладів освіти

піднімає важливий аспект забезпечення їх конкурентоспроможності з врахуванням нової діяльнісної парадигми. *Соціальна відповідальність закладу освіти* означає, що в своїй діяльності він позиціонує себе як соціальний інститут, яких свідомо визначає зобов'язання перед суспільством та його окремими групами для задоволення їхніх потреб та сприяння розвитку [117, с. 42].

Наукові дослідження на предмет соціальної відповідальності закладів освіти, як правило, зосереджені на рівні вищої освіти. З 2022 року загострено увагу на соціальній відповідальності закладів даного рівня освіти в положеннях Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки та Операційному плані її виконання на 2022-2024 роки, де першою стратегічною ціллю поставлено «Ефективність управління в системі вищої освіти, що є соціально відповідальною» [175; 245]. Первинна ініціатива впровадження соціальної відповідальності на рівні вищої освіти є позитивним рішенням. Разом з тим, концепцію діяльності закладів освіти як соціально відповідальних слід поширювати на всі рівні освітньої підготовки. Особливого значення цей крок набуває в умовах нестабільності (пандемія COVID-2019, російсько-українська війна з 2022 року), коли заклади освіти стали потужними осередками стабілізації суспільних настроїв, концентрації ідей та активностей, забезпечивши простір для постійних контактів членів громади.

Соціальна відповідальність закладу освіти, на відміну від інститутів бізнесу, може мати обмежені ресурсні можливості, тому повинна враховувати більшою мірою інтереси закладу та його профільність. Основними практиками прояву соціальної відповідальності закладів освіти України при нинішніх умовах мають бути:

- розвиток інклюзивного освітнього середовища;
- участь у наукових дослідженнях соціального (екологічного, орієнтованого на розвиток людини) значення, у тому числі соціологічних;
- модернізація інфраструктури надання освітніх послуг з забезпеченням її енергоощадності й екологічності;
- реалізація проєктів соціального підприємництва з використанням

ресурсної бази закладу;

- при можливості формування пакету соціальних послуг для вразливих категорій учнів/студентів та персоналу з окремою увагою до потреб внутрішньо переміщених осіб;

- активна взаємодія з стейкхолдерами освітньої сфери, розвитку громади і регіону з метою вирішення спільних соціальних проблем;

- організація зворотного зв'язку з випускниками для моніторингу якості освітніх послуг, вирішення інших питань.

Заклад освіти вимушений дотримуватись ліцензованих і регламентованих державою правил надання освітніх послуг у рамках реалізації соціальної політики, у тому числі в частині надання пільгових умов вступу, навчання, виплати стипендій та ін. У той же час заклади освіти можуть застосовувати додаткові способи соціальної підтримки, керуючись своїми цілями та ресурсними можливостями. Потрібно розуміти, що менеджмент закладу освіти при виборі заходів соціальної відповідальності в першу чергу має орієнтуватись на задоволення потреб власного персоналу. Це важлива складова концепції соціальної відповідальності: зовнішня активність і підтримка будуть нівелюватись за значеннями, якщо не буде створене внутрішнє середовище справедливості, мотивації і розвитку.

В умовах війни та нестабільності публічна політика щодо регулювання діяльності закладів освіти переорієнтовується з забезпечення конкурентоспроможності до посилення їх соціальної інституційної функціональності:

- по-перше, заклади освіти, як було зазначено вище, є осередком постійних комунікацій громади, тому мають бути інституційним ядром для організації різних заходів та реалізації соціальних проєктів;

- по-друге, інфраструктура закладів освіти має активно залучатись до задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб, надання захисту під час повітряних тривог (за наявності відповідних приміщень), організації харчування та надання інших послуг на випадок форс-мажорних ситуацій;

– по-третє, на матеріально-технічній базі закладів освіти можуть організовуватись різні заходи волонтерської підтримки (плетіння маскувальних сіток, збір гуманітарної допомоги, приготування сухпайків для військових та ін.);

– по-четверте, персонал закладів освіти (педагогічний, керівний) у комунікації з учнями/студентами і батьками може генерувати різні ефективні ідеї щодо підтримки військових та населення;

– по-п'яте, заклади освіти через свою громадську активність повинні виконувати надважливі функції патріотичного виховання, суспільного єднання, підвищення свідомості та відповідальності громади.

Публічна політика в умовах війни має враховувати специфіку громад. Громади регіонів, де відбуваються активні бойові дії, потерпають від руйнувань соціальної інфраструктури, у тому числі освітньої, та вимушеного виїзду населення (Міністерство освіти і науки України створило інтерактивну мапу постраждалих закладів освіти за регіонами [278]). Для закладів освіти регіонів, де відбуваються активні бойові дії, деокупованих та з постійними ракетними обстрілами постає завдання «законсервувати» свої ресурсні можливості та сприяти їх збереженню (при можливості). У відносно безпечних регіонах заклади освіти мають максимально включатись у різні способи прояву соціальної відповідальності, відіграючи вагомую роль для єднання громади в боротьбі проти агресора [91].

Отже, публічна політика забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти передбачає поєднання державно-владних, громадських, бізнесових зусиль та зусиль самих закладів освіти в досягненні цілей їх розвитку з належною громадською й медійною активністю. Публічна політика в Україні активно формується завдяки реформі децентралізації. Заклади освіти поступово набувають позитивний досвід взаємодії з стейкхолдерами-представниками різних сфер. Наглядну результативність таких взаємодій підтверджує досвід розвитку громад. Заклади освіти мають посилювати громадсько-активну й суспільно-єднавчу роль на рівні територіальних громад, забезпечуючи ефективні комунікації з місцевим населенням. Менеджмент розвитку закладів освіти має

впроваджувати мережевий підхід, що дозволить виявити можливості підвищення конкурентоспроможності закладів через розширення інституційного й функціонального кола зовнішніх взаємодій.

Досвід формування публічної політики з залученням закладів освіти, громадськості та бізнесу до владних рішень надає переваги українському суспільству в умовах війни. Інституційна зрілість закладів освіти бути соціально відповідальними, громадсько-активними, об'єднувати різні сфери для виконання спільних завдань має велике значення для мобілізації українського суспільства на шляху до перемоги.

Запропоновані пріоритети взаємодій закладів освіти з іншими стейкхолдерами формують соціальний капітал громади. Його капіталізація з відображенням на зростанні конкурентоспроможності закладів освіти потребує тривалого періоду часу. В умовах нестабільності та безпекових викликів та зважаючи на роль освіти для стійкості українського суспільства актуально визначити *нагальні заходи з підвищення конкурентоспроможності закладів освіти*. Необхідно констатувати, що якість освітніх послуг на всіх рівнях постійно знижується, що підтверджують: (а) масові практики репетиторства на закладах загальної середньої освіти; (б) помітне погіршення успішності школярів відповідно до результатів дослідження PISA 2022 року порівняно з 2018 роком (у 2026 році очікуються результати PISA-2025), а також погіршення результатів НМТ з математики (з 148 балів у 2022 році до 132 бали у 2025 році); (в) низька конкурентоспроможність закладів вищої освіти України на світовому ринку освітніх послуг, що підтверджують їх низькі позиції в міжнародних рейтингах та обмежена освітня імміграція; (г) додаткові виклики якості освіти через вимушеність дистанційного навчання в період Covid-19 та повномасштабної війни.

Щоб розпочати тривалий процес зростання конкурентоспроможності закладів освіти в Україні нагальними є заходи, які б стали рушіями подальших конструктивних змін, а саме:

а) пріоритети, які мають реалізовуватись на рівні органів державної влади:

- вирішення проблеми мотивації педагогічних кадрів шляхом підняття рівня оплати праці з врахуванням успішності учнів (студентів), їхніх досягнень на олімпіадах, конкурсах і т. д., перегляду системи надбавок для протидії надмірним розривам в оплаті праці між педагогами, оптимізації педагогічного навантаження в частині «горлових» годин;

- посилення ролі закладів освіти для стійкості суспільства в умовах війни шляхом формування виключно україномовного простору, якісної функціональності у вихованні патріотизму молоді, суспільного єднання, підвищення свідомості та відповідальності на основі інтерактивних способів вивчення історії, культури з високим рівнем рефлексії (натомість вимушеного і формального сприйняття);

- продовження реформ у сфері освіти відповідно до вимог євроінтеграції, зокрема інтернаціоналізації вищої освіти, впорядкування процедур визнання дипломів про освіту в Україні і за кордоном з врахуванням особливостей вимушеної міграції та пріоритетів стимулювання реєміграції;

- завершення процесів фінансової автономізації закладів освіти з доданням практик приватних зборів коштів, упорядкування правил ринку освітніх послуг з діяльністю державних, комунальних і приватних закладів освіти, що не порушують право населення на доступ до якісних послуг;

- перегляд підходів до формування державного замовлення на підготовку фахівців і робітничих кадрів відповідно до потреб воєнної економіки, економіки повоєнного відновлення, вимог цифрового і зеленого переходу;

б) пріоритети, які мають реалізуватись на рівні органів місцевої влади – регіональної та органів місцевого самоврядування:

- забезпечення доступності послуг дошкільної освіти, що є, в тому числі, потужним чинником стимулювання демовідтворення населення в умовах демографічної катастрофи в Україні;

- контроль та покращення облаштування в закладах освіти захищених просторів;

- спільна з закладами освіти проєктна участь для залучення грантового

фінансування щодо створення мережі мультифункціональних освітніх центрів, формування інклюзивного простору, покращення енергоефективності інфраструктури, цифровізації освітнього процесу та інших цілей відповідно до локальних потреб;

- моніторинг потреб регіонального ринку праці та перегляд на цій основі регіонального замовлення на підготовку фахівців і робітничих кадрів;

- підтримка та координація укладення партнерських угод закладів освіти з представниками бізнесу, громадськими організаціями, які готові співфінансувати витрати на організацію освітнього процесу;

- забезпечення участі представників органів місцевої влади в наглядових радах при закладах освіти;

- посилення участі закладів вищої освіти в соціальних, економічних, політичних та інших процесах громад відповідно до підходів концепції «прогромадського університету» (у міжнародній практиці – «pro-public university», «university for the public good», «civic university», «community/public-engaged university»). Такий концепт посилить партнерство закладів вищої освіти з громадою розташування та сусідніми громадами через участь у розв'язанні локальних проблем, розвиток громадянської свідомості серед студентів, відкритість до реалізації волонтерських, просвітницьких та іншого роду ініціатив;

в) пріоритети, які мають реалізовуватись на рівні закладів освіти та їх об'єднань:

- диверсифікація освітніх послуг для різних категорій населення, у тому числі похилого віку, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб;

- забезпечення медійної активності закладу, що слугуватиме маркетинговим інструментом та одночасно мотивуватиме до покращення якості освітніх послуг з диференціацією напрямків діяльності;

- демотивація персоналу до масової практики репетиторства, організація освітнього процесу з викладом матеріалу без необхідності додаткового приватного навчання;

- контроль персоналу, який займається репетиторством, щодо реєстрації як самозайнятих для забезпечення легальності вторинної зайнятості.

Визначені пріоритети вимагають синергії результативності рішень на різних управлінських рівнях. Для прикладу, не можна на рівні закладу освіти змушувати педагогів відмовлятися від практики репетиторства, якщо на державному рівні не буде вирішене питання мотивації праці з належним рівнем її оплати.

Як підсумок слід відзначити, що підвищення конкурентоспроможності закладів освіти в Україні – це пріоритет її виживання і стійкості. Це потужний чинник збереження людського потенціалу та повернення частини вимушених емігрантів. Траєкторія розвитку освіти в Україні навіть до 2022 року мала ознаки уповільнення та стагнації. Інтеграція в європейський і світовий освітній простір, який стрімко розвивається, поглибила розриви національної освітньої системи за якістю, перспективами та довірою. Сформовані міграційні освітні мережі стрімко розвинулись після 2022 року та продовжують наростати в масштабах еміграції молоді. Накопичення проблем при відсутності ефективних державної, місцевої політики, менеджменту закладів освіти, вирішення яких ускладнюють виклики війни, ставить освітню сферу в позицію *екзистенційного вибору* – повільної стагнації в програшних конкурентних позиціях чи перегляду стратегії і тактики та оперативних реакцій на вирішення проблем. Запропоновані пріоритети підвищення конкурентоспроможності закладів освіти в Україні можуть стати дієвими рушіями конструктивних змін на шляху євроінтеграції та збереження цілісності України.

Висновок до розділу 5.

1. Прогресивні підходи до підвищення конкурентоспроможності закладів освіти в Україні, запозичені з міжнародної практики, вимагають впровадження інновацій у сфері управління. Це включає адаптацію моделей управління, які базуються на принципах прозорості, гнучкості та результативності. Впровадження стратегічного планування та моніторингу освітніх процесів

дозволяє закладам оперативно реагувати на зміни в ринку праці та вимоги роботодавців. Окрім цього, інноваційні механізми управління сприяють залученню студентів до активного навчання через проектно-орієнтоване навчання, що не тільки підвищує їх мотивацію, але й формує навички, які відповідають сучасним вимогам ринку праці. Це, в свою чергу, може призвести до підвищення якості освіти та збільшення престижу закладів, що здійснюють такі зміни.

2. Інтернаціоналізація освітнього процесу є ключовим аспектом, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності закладів освіти. Створення англomовних програм та співпраця з міжнародними університетами не лише забезпечує доступність освіти для іноземних студентів, але й підвищує якість навчальних програм. Інтеграція бізнес-партнерств у навчальні курси дозволяє адаптувати освітні програми до реальних потреб ринку праці, що сприяє формуванню фахівців, здатних ефективно працювати у глобальному середовищі. Участь в міжнародних освітніх виставках та програмах обміну студентами також підвищує імідж закладів освіти на міжнародній арені, що важливо для залучення іноземних інвестицій та розвитку міжнародного співробітництва.

3. Впровадження цифрових технологій у навчальний процес є одним з найвагоміших аспектів підвищення конкурентоспроможності закладів освіти. Використання онлайн-навчання, інтерактивних платформ, віртуальної реальності та штучного інтелекту відкриває нові можливості для індивідуалізації навчання та забезпечення гнучкості освітніх програм. Цифрова трансформація також вимагає від викладачів та студентів розвитку цифрових компетенцій, що сприяє їхньому успішному впровадженню у професійне середовище. Такі інноваційні технології дозволяють створювати нові формати навчання, що поєднують теоретичні знання з практичним досвідом, і, як наслідок, сприяють підвищенню якості освітніх послуг. Це, в свою чергу, може зробити українські заклади освіти більш конкурентоспроможними на міжнародному ринку.

4. Конкурентоспроможність освітніх закладів значною мірою детермінована рівнем якості послуг, що надаються, і залежить від здатності

закладу інтегрувати сучасні методології навчання та забезпечити високий рівень професійної підготовки. Інститути повинні впроваджувати багатовекторні стратегії модернізації освітнього процесу, що охоплюють розробку інноваційних навчальних програм, адаптованих до актуальних вимог ринку, залучення висококваліфікованих викладацьких кадрів з відповідними академічними досягненнями та практичним досвідом. Крім того, значні інвестиції у фізичну інфраструктуру, такі як оновлення матеріально-технічної бази, впровадження цифрових технологій та інтеграція дистанційних форм навчання, підвищують якість освітніх послуг і створюють додаткові конкурентні переваги.

5. Оптимальне управління фінансовими, людськими та матеріальними ресурсами є критично важливим для забезпечення стійкого розвитку освітніх закладів. Розробка довгострокової стратегії управління ресурсами, що включає в себе бюджетне планування, аналіз витрат і дохідності, а також ефективне використання інфраструктурних можливостей, дозволяє мінімізувати втрати та підвищити продуктивність діяльності установи. Важливою складовою цього процесу є розвиток кадрового потенціалу через професійне навчання персоналу та залучення інвестицій у розвиток освітнього середовища, що дозволяє закладу залишатися конкурентоспроможним в умовах обмежених ресурсів.

6. Динаміка змін у законодавстві, яке регулює діяльність освітніх установ, вимагає від закладів своєчасної реакції та гнучкості у процесі управління освітніми процесами. Постійне оновлення стандартів освіти, запровадження нових регуляторних норм, що стосуються якості навчання, акредитації програм та сертифікації викладачів, зумовлюють необхідність постійного моніторингу законодавчих змін та коригування внутрішніх політик закладів освіти. Стратегія повинна передбачати інтеграцію нових законодавчих вимог у діяльність закладу, що дозволить забезпечити відповідність освітніх програм актуальним стандартам і запобігти виникненню регуляторних ризиків.

7. Розвинуто теоретико-прикладні засади формування і реалізації публічної політики забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти. Визначення особливостей впровадження принципу публічності в державно-

управлінські процеси дало змогу обґрунтувати важливість залучення закладів освіти до системних взаємодій з інститутами влади. Вказано на особливу роль закладів освіти для розвитку громад та можливості їх співробітництва з органами місцевого самоврядування. Визначено інші виміри та можливості взаємодій закладів освіти з інститутами бізнесу, науки, соціальної інфраструктури, громадськості й населення. Запропоновано матрицю пріоритетів взаємодій, що актуальні для закладів освіти України. З-поміж найбільш затребуваних пріоритетів зазначено про переваги утворення мультифункціональних освітніх центрів. Вказано на важливість громадської й медійної активності закладів освіти, інтеграції стратегування розвитку закладу освіти та громади.

8. Визначення пріоритетів реалізації публічної політики в сфері освіти та її потреби на рівні територіальної громади дозволило обґрунтувати переваги мережевого підходу до регулювання конкурентоспроможності закладів освіти. Мережевий підхід передбачає формування політичних, професійних, працересурсних, міжнародних і функціональних мереж стейкхолдерів сфери освіти. Функціональні мережі можуть бути інформаційні, надання послуг, вирішення проблем та соціальної відповідальності. З огляду на необхідність переходу закладів освіти до діяльнісної парадигми розвитку соціальних інститутів, яка ще більше актуалізується у форс-мажорних обставинах (пандемія COVID-2019, російсько-українська війна 2022 року), визначено актуальні практики соціальної відповідальності в сфері освіти, у тому числі в період воєнного стану.

Основні результати розділу представлено у наукових публікаціях [84; 85; 87; 88; 91; 92; 95; 101; 330; 334]

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано вирішення науково-прикладної проблеми, що полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні формування комплексного механізму державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах глобалізаційних викликів та євроінтеграційних процесів і розробленні рекомендацій для оптимізації наявних регуляторних практик. Результати проведеного дослідження дозволили сформулювати такі висновки та пропозиції.

1. Узагальнено та систематизовано понятійно-термінологічний апарат дослідження конкурентоспроможності закладів освіти, що дозволив визначити її як багатовимірну характеристику, яка поєднує якість освітніх послуг, ефективність управління, наукову діяльність та адаптивність до змінного освітнього середовища. Охарактеризовано основні терміни і концепції у межах дослідження, що сприяє чіткому формулюванню стратегій підвищення конкурентоспроможності освітніх інституцій у контексті глобалізації та зростання міжнародної академічної взаємодії. Визначено, що конкурентоспроможність в освіті є важливим індикатором якості, інноваційності, здатності залучення та утримання талановитих студентів і викладачів, а також релевантності навчальних програм до реалій ринку праці. Доведено, що інтеграція освітніх закладів у міжнародний освітній і науковий простори підвищує їх привабливість і сприяє стійкості в умовах зовнішнього середовища. Встановлено, що ефективне управління внутрішніми ресурсами, забезпечення компетентісно-кадрової синергії, брендингу закладів освіти та оновлення освітніх програм з урахуванням сучасних досягнень є ключовими для забезпечення конкурентоспроможності освітніх інституцій.

2. Встановлено, що суть державного регулювання в освітній сфері полягає в інтеграції стратегічних, оперативних і трансформаційних напрямів, а також змін, внесених воєнними конфліктами. Стратегічні напрями фокусуються на довготривалій інтеграції української освіти у міжнародний освітній простір, розбудові віртуально-дистанційної освітньої парадигми, впровадженні науково

обґрунтованих освітніх стандартів та підвищенні зайнятості випускників. Оперативні напрями спрямовані на вирішення актуальних проблем у короткостроковій перспективі, покращення фінансового забезпечення освітньої галузі та забезпечення доступу до освітніх послуг усіх верств населення. Трансформаційні напрями визначаються необхідністю якісного оновлення освіти з використанням інституційного, інфраструктурного та інструментального підходів через модернізацію навчального процесу, його гуманізацію та перехід до особистісно-орієнтованої парадигми, що сприяє доступності освітніх послуг. Війна суттєво модифікує зміст та тривалість освітніх перетворень, ставлячи перед освітніми системами нові виклики, що вимагають негайного реагування на зміну динаміки та формування механізмів для ефективної підтримки постраждалих закладів та забезпечення психологічної реабілітації учасників освітнього процесу.

Наголошено на важливості реформування освітньої системи та її здатності формувати інтелектуальний капітал. Побудова незалежної держави, яка захищає свої національні інтереси, передбачає встановлення освіти як пріоритету, підтримку її неперервності та різноманітності, що базуються на демократії та гуманістичних цінностях, використання прогресивних освітніх та управлінських технологій, що є умовою конкурентоспроможності закладів освіти. В умовах російської агресії особливо значущими є питання національно-патріотичного виховання, збереження ідентичності, розвитку ціннісних орієнтацій. Міжнародна конкуренція вимагає від українських закладів освіти ініціатив інноваційних освітніх проєктів, які формують навички та компетенції, необхідні для сучасного інноваційного суспільства.

3. Визначено, що структура комплексного механізму державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти в умовах глобалізації та інтенсифікації науково-технічного прогресу відіграє вирішальну роль у підтримці їх конкурентоспроможності на національному та міжнародному рівнях. Визначено, що зміцнення позицій закладів освіти забезпечується через адаптивний механізм державного регулювання, який реагує на зміни у

зовнішньому середовищі та забезпечує відповідність освітніх послуг поточним економічним і соціальним вимогам. Доведено, що інтеграція системних підходів у розробленні політик сприяє формуванню стратегічних пріоритетів, що відображаються в законодавчих та нормативних актах, зокрема Закону України «Про освіту». Також наголошено на необхідності забезпечення неперервної взаємодії між державою, освітніми закладами та ринком праці для гармонізації освітніх програм із вимогами економіки, що є ключовим для підвищення якості освіти та її інноваційного потенціалу. Встановлено, що державне регулювання відіграє важливу роль у стимулюванні освітніх інституцій до підвищення стандартів якості, доступності та інноваційності освітніх послуг, що безпосередньо сприяє збільшенню їхньої конкурентоспроможності в умовах глобальної конкуренції.

Досліджено право на безкоштовну освіту громадян України як чинник, що впливає на конкурентоспроможність закладів освіти, з акцентом на необхідність забезпечення якості освітніх послуг на всіх рівнях. Проаналізовано різні аспекти доступності освітніх послуг, зокрема територіальна, фізична, соціальна та фінансова доступність, що вказує на важливість комплексного підходу до управління конкурентоспроможністю освітніх установ. Виокремлено правову регламентацію доступності освіти, що передбачає державне фінансування та ринкові умови, визначає цінові параметри різних послуг. Обговорено протиріччя між необхідністю витрат на забезпечення якісних освітніх послуг та механізмами їх компенсації, особливо в умовах воєнного стану та соціально-економічної поведінки певних груп населення. Зазначено, що ефективне вирішення цих питань сприятиме збереженню і розвитку конкурентоспроможності українських освітніх закладів.

4. Виявлено, що глобалізація та євроінтеграція впливають на механізми державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти в Україні, вимагаючи адаптації до сучасних міжнародних стандартів. На основі аналізу встановлено, що освітні інституції зіштовхуються з низкою викликів, серед яких необхідність інтеграції в глобальний освітній простір, неефективність державної

політики, інфраструктурні та ресурсні обмеження. При цьому здобуття конкурентних переваг залежить від можливості закладів освіти відповідати на зовнішні виклики та інтегрувати інноваційні та міжнародно прийняті практики. Встановлено, що євроінтеграційні процеси забезпечують потенціал для реформування освіти, впровадження нових підходів до оцінювання, моніторингу успішності, а також мобільності академічних кадрів та студентів. Наявність чіткої стратегії щодо використання можливостей глобалізації та євроінтеграції може значно підвищити якість та доступність освітніх послуг, а також сприяти підготовці кваліфікованих фахівців, здатних конкурувати на міжнародному рівні.

Виявлено кризові явища у світовій освітній системі, що пов'язані з переходом суспільства до постіндустріальної фази, та специфічні національні виклики. Глобалізація та інтернаціоналізація освіти стимулюють активізацію міжнародного обміну та співпраці, що веде до уніфікації освітніх систем, зокрема адаптації до міжнародних стандартів, хоча освіта зберігає національну специфіку. Наголошено на ризикогенності зростання кількості громадян України, які навчаються за кордоном, та відсутності оперативного моніторингу відповідних процесів, особливо в умовах повномасштабної війни.

5. Охарактеризовано методичні підходи до аналізу конкурентоспроможності закладів освіти, що дозволяють здійснювати глибоке оцінювання якості освіти, інфраструктури, інноваційного потенціалу та інших ключових аспектів. Інтегрований методичний підхід поєднує різні виміри конкурентоспроможності: міждержавний, міжрегіональний та міжінституційний.

На міждержавному рівні аналіз конкурентоспроможності дозволяє оцінити позиції національних систем освіти у глобальному контексті, порівняти їх з іншими країнами, визначити сильні та слабкі сторони, а також сформулювати стратегії для підвищення ефективності національних освітніх систем, що має особливе значення в умовах глобальної конкуренції, де країни змагаються за залучення студентів, наукових талантів та інвестицій. Міжрегіональний аналіз

дає змогу виявити відмінності у якості освітніх послуг, ресурсному забезпеченні та інфраструктурі між різними регіонами країни, що є важливим для формування регіональної освітньої політики, спрямованої на зменшення диспропорцій і забезпечення рівного доступу до якісної освіти. Міжінституційний вимір конкурентоспроможності закладів освіти, зокрема університетів, акцентує увагу на внутрішніх показниках ефективності освітніх закладів, таких як наукова діяльність, якість викладання, рівень міжнародного співробітництва та інноваційний потенціал. Світові рейтинги університетів, зокрема PISA та Times Higher Education World University Ranking, стають важливим інструментом для оцінки конкурентоспроможності та формування репутації закладу на міжнародній арені.

Загалом ефективний аналіз конкурентоспроможності закладів освіти є необхідним для розроблення стратегій підвищення їхньої ефективності, адаптації до глобальних викликів і стандартів, а також для забезпечення сталого економічного і соціального розвитку в умовах сучасної глобалізації.

6. У процесі дослідження державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України обґрунтовано вплив окремих механізмів державного регулювання (законодавчих, фінансових, соціальних та ін.) на різні соціальні групи та їх очікування від освітньої системи. Одним з ключових аспектів є відповідність освітніх послуг сучасним запитам суспільства, особливо з боку бізнес-спільноти та роботодавців, що вимагають від закладів освіти гнучкості, адаптації та впровадження інноваційних підходів. Висока ефективність державних механізмів регулювання конкурентоспроможності сприяє соціальній мобільності, інтеграції освіти в соціально-економічну структуру суспільства та покращенню соціальних стандартів. Оцінювання ефективності цих механізмів із соціологічної точки зору є важливим для коригування політики, що гарантує більшу справедливість у доступі до якісної освіти та забезпечення сталого розвитку освітньої системи на національному та міжнародному рівнях.

7. Проаналізовано бюджетні механізми регулювання діяльності закладів

освіти в Україні та оцінено їхню ефективність та перспективи в умовах децентралізації державної влади. Виявлено ключові проблеми і тенденції, що характеризують поточний стан фінансування освітніх установ на різних рівнях. Зокрема, на основі проблемно-орієнтованого підходу в процесі аналізу визначено значне розмаїття джерел фінансування, зокрема бюджетні асигнування, освітні субвенції та інші міжбюджетні трансфери, які зумовлюють особливості фінансування в контексті місцевої спроможності і децентралізації. Державне фінансування освіти залишається основним джерелом підтримки, проте потребує подальшого вдосконалення з урахуванням потреби в диверсифікації джерел фінансування та більшої цільової адресності використання коштів, особливо на місцевому рівні. Ідентифіковано важливі напрями для оптимізації бюджетних видатків і підвищення якості освітніх послуг, зокрема через реформування освітньої субвенції та застосування новітніх підходів до фінансування освітньої галузі. Виявлено критичні аспекти в системі бюджетного регулювання, що потребують негайних втручань для забезпечення адекватного розвитку освітньої сфери в нових умовах децентралізованого управління, що також сприятиме підвищенню конкурентоспроможності закладів освіти і забезпеченню якісної освіти на всіх рівнях.

8. Встановлено, що застосування адміністративного механізму як основи забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти в Україні та становлення й реалізація державних освітніх стандартів в сучасних умовах розвитку освіти є критично важливими. Визначено, що якість освітніх послуг, яка базується на відповідності до регламентованих стандартів, є основоположним фактором, що впливає на здатність закладів освіти конкурувати на ринку мобільного навчання. Адміністративні механізми, такі як ліцензування, атестація та акредитація, забезпечують правове і функціональне основу для встановлення та контролю якості освіти, що в кінцевому результаті впливає на підвищення рівня конкурентоспроможності. Водночас динаміка зовнішніх викликів, таких як інтеграція в міжнародні освітні структури, безпекові виклики внаслідок політичних та воєнних конфліктів, а також пандемія COVID-19, вимагає від

держави гнучкого реагування та адаптації освітніх стандартів. Це спонукає до перегляду і оновлення стандартів з метою врахування змінених умов і нових потреб суспільства та ринку праці. Аналіз дії адміністративних механізмів і їх вплив на конкурентоспроможність закладів освіти підтвердив значення прозорих, адаптивних і ефективних правових рамок, які мають здатність відповідати сучасним викликам і забезпечувати високий рівень якості освітніх послуг.

Характеристика змістовної складової освітнього процесу як ключового фактора у формуванні конкурентних переваг закладів освіти України на глобальному рівні має на сьогодні вкрай важливе значення. Розглянуто взаємозв'язок між компетентностями, що формуються, та їхнім впливом на здатність закладів освіти досягати високих результатів у сфері надання освітніх послуг та привабливості для студентів і педагогічних кадрів. Наголошено на значенні гнучкості освітніх процесів, які повинні враховувати динамічні зміни у міжнародному освітньому просторі та виклики, які постають перед сучасною освітою. Це дозволяє закладам освіти не тільки адаптуватися до змін, але й активно впроваджувати інноваційні підходи, які забезпечують підвищення якості освітніх послуг. Особливу увагу приділено необхідності зміцнення матеріально-технічної та педагогічної бази, використанню сучасних інформаційних технологій та інтеграції з міжнародними освітніми стандартами, що сприяє підвищенню загальної конкурентоспроможності закладів освіти в Україні на глобальному рівні.

9. Запропоновано прогресивні підходи до підвищення конкурентоспроможності закладів освіти в Україні, імplementовані з міжнародної практики, які вимагають комплексного підходу, що охоплює інновації в управлінні, інтернаціоналізацію освітнього процесу та цифрову трансформацію. Доведено, що запровадження нових моделей управління, що базуються на принципах прозорості, адаптивності та результативності, дозволяє закладам освіти швидше реагувати на зміни ринку праці та вимоги роботодавців. Інтернаціоналізація, що передбачає створення англomовних програм і співпрацю

з провідними університетами світу, не лише сприяє залученню іноземних студентів, але й покращує якість навчальних програм завдяки обміну досвідом та ресурсами. Важливим аспектом є також впровадження цифрових технологій, які відкривають нові можливості для індивідуалізації навчання та гнучкості освітніх програм, надаючи можливість студентам отримувати знання в зручному для них форматі. Ця цифрова трансформація потребує від викладачів та студентів розвитку нових компетенцій, що робить їх більш підготовленими до викликів сучасного професійного середовища. Встановлено, що комплексна реалізація зазначених підходів не лише підвищує конкурентоспроможність українських закладів освіти, але й сприяє їхньому інтегруванню в глобальний освітній простір, забезпечуючи відповідність сучасним вимогам і стандартам.

10. Визначено, що першочерговим аспектом стратегії забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в системі чинного законодавства є формування комплексної системи, що поєднує цілі, моніторинг, корекцію і постійне вдосконалення освітніх процесів. Сучасна стратегія повинна бути орієнтована на інтеграцію з державою, бізнесом і міжнародними партнерами, забезпечуючи високу якість освіти, максимальну інтеграцію інновацій і розвиток економіки знань в Україні.

В умовах гармонізації українського та європейського законодавства у сфері освіти особливого значення набуває забезпечення відповідності вітчизняної освітньої системи міжнародним стандартам, що сприяє її конкурентоспроможності на глобальному рівні. Адаптація нормативно-правової бази, імплементація кращих європейських практик у сфері управління освітою та сертифікації освітніх програм є важливими складовими стратегічного розвитку освітніх установ. Це дозволяє українським закладам освіти не лише підвищувати якість освітніх послуг, але й інтегруватися у загальноєвропейський простір вищої освіти, що відкриває нові можливості для академічної мобільності, міжнародної співпраці та залучення іноземних студентів.

Додатковим стратегічним пріоритетом є інтеграція сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які виступають важливим

інструментом забезпечення гнучкості освітнього процесу, персоналізації навчання та підвищення його доступності. Використання хмарних сервісів, дистанційного навчання, штучного інтелекту в освітніх процесах, аналізу великих даних (Big Data) для прогнозування освітніх тенденцій сприяє ефективному управлінню освітньою діяльністю та адаптації до швидких змін у технологічному середовищі. Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій також сприяє оптимізації ресурсного менеджменту, розвитку цифрових платформ для навчання та оцінювання, що значно підвищує рівень цифрової грамотності студентів і викладачів та забезпечує конкурентні переваги закладів освіти.

Завдяки глибокому аналізу ринку освітніх послуг, впровадженню інноваційних освітніх технологій, оптимізації ресурсного менеджменту, адаптації до законодавчих змін та розвитку маркетингової політики можлива ефективна реалізація досліджуваної стратегії, що дозволяє освітнім закладам не лише адаптуватися до мінливого середовища, але й стати лідерами у сфері освітніх інновацій, забезпечуючи високий рівень підготовки фахівців, що відповідають глобальним стандартам якості.

11. Дослідження публічної політики забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах децентралізації державної влади дозволило визначити ключові напрямки розвитку освітніх установ з урахуванням інтересів основних стейкхолдерів регіонального та громадського розвитку. Розгляд питання підвищення конкурентоспроможності на місцевому рівні показав важливість взаємодії різних сфер управління і суспільства, включаючи громадськість, бізнес, інститути влади та самі заклади освіти. Зокрема, було встановлено, що інтеграція освітніх інститутів у формування і реалізацію державної політики є важливою для створення стійкої інфраструктури громадської участі та підтримки демократичного розвитку через підвищення привабливості громад для міграції та інвестицій. Роль закладів освіти в посиленні мережі зв'язків з різними громадськими та державними інститутами сприяє ефективній координації ресурсів та забезпечує більш

глибоку інтеграцію з місцевими потребами та ініціативами.

Не менш важливим є необхідність урахування різних аспектів управління публічною політикою в освітній сфері, особливо здатність відповідати на сучасні виклики, зокрема спричинені воєнними діями, та необхідність адаптації до змінних умов. Це дозволяє закладам освіти бути більш гнучкими та реагувати на потреби населення в реальному часі, сприяючи стійкості та адаптивності громад. Отже, формування і реалізація публічної політики в освітній сфері в умовах децентралізації вказує на важливість стратегічного підходу до розвитку інституційних зв'язків, що є ключем до підвищення конкурентоспроможності освітніх закладів та досягнення загальнодержавних цілей у галузі освіти і розвитку громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 10 українських вишів у рейтингу "The Times" 2022. *Наука та метрика*. 2022. URL: <https://nim.media/articles/10-ukrayinskikh-vishiv-v-reytingu-the-times-2022>
2. Абрамкіна А. А. Оцінка конкурентоспроможності освітніх послуг вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05. 2011. 23 с.
3. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році”. К. : НІСД, 2015. 684 с.
4. Андрєєва Г. П. Механізм формування конкурентних переваг комплексів національної економіки. *Ефективна економіка*. 2015. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4422>
5. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю. 2-ге вид., допов. К. : Знання України, 2008. 819 с.
6. Атаманюк З.М. Вплив глобалізації на реформування системи освіти. Освіта та соціалізація особистості: матеріали VI Всеукр. інтернет – конф.(Одеса, 27 – 28 квітня 2018р.). Південноукр. нац. пед. ун – т імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2018. С. 5-6.
7. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2021 р. № 33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovooho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
8. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. Міністерство освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
9. Балакірєва В. А. Аналіз державного стандарту початкової освіти і програм з трудового навчання для початкової школи. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*. 2018. Вип. 279. С. 7–13.

10. Балакірєва О. М., Левін Р. Я., Ноур А. М. Цінності освіти і праці як передумови сталого розвитку українського суспільства. *Український соціум*. 2012. № 3. С. 7-30.
11. Баштанник А. Г. Реалізація державної влади в системах публічного адміністрування в умовах децентралізації. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018. Вип. 1(19). С. 1–8. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-01\(19\)/4.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-01(19)/4.pdf)
12. Беновська Л. Я. Проблеми бюджетного забезпечення освіти в контексті децентралізації управління. *Регіональна економіка*. 2016. № 1. С. 121-129.
13. Беляєва О.П. Удосконалення сучасних механізмів управління фаховою передвищою освітою через підготовку менеджерів освіти. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2018. Вип. 1(8). С. 427-436. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3532932>
14. Біль М. М. Наглядові ради у структурі професійно-технічної освіти: огляд існуючих практик в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2021. Вип. 4(31). С. 99-105. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.31-16>
15. Біль М. М. Освітня мобільність населення: сутність та виклики для України. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2017. Вип. 1(34) С. 81–92.
16. Більшість щиро вірить, що деінде жити краще. Елла Лібанова про українську моду на еміграцію : Укрінформ. 2021. URL: https://zakordon.24tv.ua/bilshist-shhiro-virit-shho-deinde-zhiti-krashhe-ella-libanova_n1740671
17. Бобровська О. Ю., Серьогін С. М., Савостенко Т. О. та ін. Інноваційні підходи до забезпечення конкурентоспроможності регіонів у контексті активізації економічного розвитку : монографія. Дніпро. ДРІДУ НАДУ. 2013. 196 с.
18. Бойченко Е. Г. До проблематики правової регламентації

фінансування освітньої та культурної діяльності з недержавних джерел. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 6. Том 3. С. 28-34.

19. Бондаренко О. В. Українська національна ментальність та освітня культура: точки стикування. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2008. Вип. 34. С. 173-180.

20. Бондаренко Т. Особливості формування інформаційно-комунікативної компетентності в учнів основної школи. *Педагогічні науки*. 2019. № 74. С. 5-9. <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2019.74.196330>

21. Бреус С. В., Сугоняко І. І. Оцінювання конкурентоспроможності закладу вищої освіти у контексті управління нею. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 39. С. 128–136. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct39-21>

22. Бургун І. В. підготовка компетентного випускника як реалізація гуманістичної місії середньої освіти. *Народна освіта*. 2014. № 3 (24). URL: http://narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2589

23. Бутенка А., Єременко О., Стукало Н. Доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2023. 59 с.

24. В Україні з'явилися інтерактивні бюджети шкіл для учнів та батьків. *Ціна держави*. URL: <https://cost.ua/v-ukrayini-z-yavilis-interaktivni-byudzheti-shkil-dlya-uchniv-ta-batkiv/>

25. Вайнтрауб М. А., Романова А. М., Мося І. А., Білоконь Я. Ю. та ін. Модернізація змісту професійної освіти і навчання: теорія і практика: монографія. К. : ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2015. 328 с.

26. Вакарчук І. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи. *Вища школа*. 2008. №3. С. 3-18

27. Ваучери. Державний центр зайнятості. 2024. URL: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/vauchery>

28. Видатки держбюджету України. Міністерство фінансів України. 2024. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2023/>

29. Видатки за функціями : Ціна держави. 2022. URL: <http://old.cost.ua/budget/expenditure/>
30. Видатки за функціями. Ціна держави. 2023. URL: <http://old.cost.ua/budget/expenditure/>
31. Видатки за функціями. Ціна держави. 2024. URL: <http://old.cost.ua/budget/expenditure/>
32. Видатки зведеного бюджету України Міністерство фінансів України. 2024. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/2023/>
33. Видатки зведеного бюджету України. Міністерство фінансів України. 2024. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/>
34. Видатки зведеного бюджету України. Міністерство фінансів України. 2023. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/2023/>
35. Видатки зведеного бюджету України. Міністерство фінансів України. 2022. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/2022/>
36. Видатки на освіту. Міністерство фінансів України. 2023. URL: <https://mof.gov.ua/uk/the-reform-of-education>
37. Виклик для освіти. Як війна змінила систему навчання в Україні. Нова доба. 2023. URL: <https://novadoba.com.ua/403870-vyklyk-dlya-osvity-yak-vijna-zminylyla-systemu-navchannya-v-ukrayini.html>
38. Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) : Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
39. Вознюк Л., Доброгорський О. Особливості освітнього менеджменту в умовах воєнного стану. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти "Публічне управління та адміністрування"*. 2022. № 1(2). URL: <https://visnuk.dano.dp.ua/in-dex.php/pma/article/download/36/4>
40. Войтович Р. В. Глобальна інтеграція як нова форма суспільного

розвитку. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. К. 2010. № 2. С.1 –12.

41. Войцехівський М. Ф. Розвиток професійної компетентності педагога в умовах інноваційних змін у системі післядипломної педагогічної освіти. Інноваційна діяльність педагога в умовах реформування шкільної освіти : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 20-23.04.2015 р. URL: <http://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/idpurso/paper/view/100/85>

42. Волошин М. Скільки українських учителів, студентів, учнів перебуває за кордоном: 24. Освіта. URL: https://24tv.ua/education/ukrayintsi-za-kordonom-pid-chas-viyni-skilki-uchiteliv-studentiv_n2394182

43. Всеукраїнська школа онлайн. URL: <https://lms.e-school.net.ua/>

44. Вступна кампанія: як з роками змінюється кількість абітурієнтів та обсяги держзамовлення. *Слово і діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/05/19/infografika/suspilstvo/vstupna-kampaniya-yak-rokamy-zminuyetsya-kilkist-abituriyentiv-ta-obsyahu-derzhzamovlennya>

45. Герасименко О. О. Оплата праці як інструмент управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників. *Вчені записки* : зб. наук. пр. 2014. Вип. 16. С. 106-112.

46. Глухова В. Фінансування видатків бюджету на вищу освіту в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.98>. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7934>.

47. Гораш К. В. Технологічні основи оцінювання інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент: збірник наукових праць*. Вип. 9. К. : Вид-во ТОВ «ТОНАР», 2014. С. 184-199.

48. Гордієнко В. Компетентнісний підхід у професійному розвитку викладачів закладів фахової передвищої освіти. Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти: матеріали конференції. 2020. Том 1. С. 147-150.

49. Горинь Я. О. Управління конкурентоспроможністю освітніх послуг у сфері вищої освіти України : дис. канд. екон. наук : 08.00.03. Львів, 2016. 221 с.
50. Городецька І. А. Чинники ефективності адміністративно-правового регулювання суспільних відносин (теоретичний аспект). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. № 2. Том 31(70), Ч. 3. <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-3/14>
51. Гринькевич О. С. Концептуальна модель інституційного аналізу конкурентоспроможності системи вищої освіти. *Вісник Львівського університету імені Івана Франка*. 2017. № 54. С. 157-168
52. Гринькевич О. С. Освітня міграція в Україні та світі: інституційне середовище та напрями державного регулювання. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 3. С. 254–264.
53. Гринькевич О. С. Стратегічні пріоритети підвищення конкурентоспроможності вищої освіти в Україні. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2018. Вип. 40. Ч. 1. С. 92-102
54. Гринькевич О. С. Управління конкурентоспроможністю вищої освіти України (методологія аналізу і системи моніторингу): дис. доктора екон. наук : 08.00.03. Львів, 2018. 628 с.
55. Гринькевич О. С., Матковський С. О. Статистична підготовка фахівців у вищій школі: актуальні питання ефективності та розвитку. *Статистика України*. 2012. № 2. С. 79-85.
56. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. Київ: Знання, КОО, 2001. 255 с.
57. Грішнова О., Бех С. Соціальна відповідальність університетів України: порівняльний аналіз та основні напрями розвитку. *Вісник Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2014. № 5 (158). С. 11–18.
58. Громади вимагають перегляду формули освітньої субвенції. Всеукраїнська асоціація громад 2022. URL: <https://communities.org.ua/novyny/hromady-vymahayut-perehlyadu-formuly-osvitn-oyi-subventsiiyi>

59. Гао Ю., Журавель Ю.В. Особливості застосування державних освітніх стандартів. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2024. Випуск 44. С. 351-358. <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.44.58>
60. Гао Ю., Журавель Ю.В., Озембловська І.С. Роль освіти у соціально-економічних процесах розвитку країни. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2024. № 1. С. 66-71. URL: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-1-14>
61. Делія О. В. Державна і публічна політика: до питання методології вивчення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 8. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=872>
62. Дем'янчук О.Г. «Державна політика» та «публічна політика»: варіант перехідного періоду. *Наукові записки. Політичні науки*. 2000. Том 18. С. 31-36.
63. Демографічна та соціальна статистика / Ринок праці / Оплата праці та соціально-трудова відносини : Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.05.2024)
64. Державна служба якості освіти про роль засновника у розробленні стратегії розвитку закладів освіти в громаді. Державна служба якості освіти в Україні. 2022. URL: <https://sqe.gov.ua/strategia-shkoly-zasnovnyk-gromada/>
65. Державний стандарт базової середньої освіти. Міністерство освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
66. Державний стандарт професійної (професійно-технічної) освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1077. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1077-2021-%D0%BF#Text>
67. Державні стандарти : Загальна середня освіта. Міністерство освіти і науки України. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>
68. Додатки № 1-8 до державного бюджету України на 2022 рік. Про Державний бюджет України на 2022 рік : Закон України № 1928-IX від 2.12.2022

року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/97/f511755n181.xlsx>

69. Доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році. Національне агенство із забезпечення якості вищої освіти. 2023. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D1%8F%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8-%D0%B2-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.pdf>

70. Дорадчі органи. Міністерство освіти і науки України. 2024. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/doradchi-organi>

71. Драчук Ю. З., Сав'юк Л. О. Сфера освітніх послуг як вирішальний фактор формування економіки знань на теренах України. *Інтелект XXI*. 2018. № 1. С. 58-63.

72. Древаль Ю. Д. До питання про сутність та зміст механізмів державного управління. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія: Державне управління. Київ, 2014. № 1. С. 57–63.

73. Дроботенко І. В. Основні механізми державного регулювання законотворчої діяльності. *Економіка та держава*. 2008. № 11. С. 97–99.

74. Дутчак О. Слон у кімнаті реформи дошкільної освіти: грошей немає, але якість покращувати треба. *Українська правда*. 2021. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/10/26/246290/>

75. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

76. Єдина державна електронна база з питань освіти. Міністерство освіти і науки України. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/yedebo>

77. Жеребило І. В. Інституційно-правове забезпечення регулювання системи освіти в Україні в умовах реформи публічних фінансів. *Вісник*

Сумського державного університету. *Серія Економіка*. 2019. № 2. С. 138-143. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2019.2-19>.

78. Жеребило І. В., Возняк Г. В, Децентралізація освіти: вітчизняні реалії та напрями реформування. *Світ фінансів*. 2020. № 1(62). С. 128-139. DOI: <https://doi.org/10.35774/sf2020.01.128>

79. Журавель Ю. В. Бюджетні механізми державного регулювання як інструмент забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти в Україні. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. №8(18). С. 368-381. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-8\(18\)-368-381](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-8(18)-368-381)

80. Журавель Ю. В. Ефективність механізмів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2024. №40. С. 278-286. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2024/40-2024/49.pdf>

81. Журавель Ю. В. Інструментарій державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2024. № 3 (42). С. 5-10. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2024/3/3.pdf>

82. Журавель Ю. В. Методичні підходи до аналізу конкурентоспроможності закладів освіти. *Держава та регіон. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2024 р., № 1. С. 206-214. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2024/36.pdf

83. Журавель Ю. В. Механізми підвищення конкурентоспроможності закладів освіти в умовах цифровізації, глобалізації та нормативних змін. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2023. № 3 (81). С. 203-209. <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2023.3.33>

84. Журавель Ю. В. Петрунь А. М., Дьордяй А. С. Інноваційна трансформація системи освіти в умовах воєнних викликів та цифрової економіки. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2025. № 45. С. 168-173. <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2025.45.29>

85. Журавель Ю. В. Роль держави в забезпеченні конкурентоспроможності закладів освіти України у воєнний та післявоєнний період. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2024. № 4 (43). С. 42-49. URL: <http://www.customs-admin.umsf.in.ua/archive/2024/4/9.pdf>

86. Журавель Ю. В. Суть та особливості державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2024. №41. С. 237-243. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2024/41-2024/35.pdf>

87. Журавель Ю. В. Сучасні виклики та напрями підвищення конкурентоспроможності закладів освіти України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. Том 35 (73) № 1. С. 323-329. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/1_2024/58.pdf

88. Журавель Ю. В. Управління конкурентоспроможністю освітніх установ: інклюзивність, підприємництво, маркетинг. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. Том 34 (73) № 3. С. 188-192. <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.3/29>

89. Журавель Ю. В., Григорук І. І. Конкурентні переваги закладів освіти України у глобальному мобільному просторі. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2022. Вип. 1(153). С. 32-38.

90. Журавель Ю. В., Коцко О. А., Лазоренко Т. В. Адміністративні механізми забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України. *Регіональна економіка*. 2022. №1(103). С. 43-50. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-1-4>

91. Журавель Ю. В., Попадинець М. В., Якубів В. М., Гринаш Л. П. Публічна політика забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах децентралізації державної влади. *Регіональна економіка*. 2022. №2(104). С. 63-78. URL: https://re.gov.ua/re202202/re202202_063_ZhuravelYuV,PopadynetsMV,YakubivV M,HrynashLP.pdf

92. Журавель Ю. В., Попадинець Н.М., Графська О.І. Вплив євроінтеграції на стратегії державного регулювання в освітній сфері України. *Наукові перспективи*. 2025. № 2(56). С. 201-218. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/20707>

93. Журавель Ю.В. Аналіз розвитку сфери освіти в Україні в контексті доступності та безоплатності освітніх послуг. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2021. №6. С. 31-36. URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20216\(152\)/sep20216\(152\)_017_ZhuravelYu.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20216(152)/sep20216(152)_017_ZhuravelYu.pdf)

94. Журавель Ю.В. Безоплатна освіта як чинник впливу на конкурентоспроможність навчальних закладів. *Регіональна економіка*. 2021. №4(102). С. 27-34. URL: https://re.gov.ua/re202104/re202104_022_ZhuravelYuV.pdf

95. Журавель Ю.В. Вплив публічної політики на розвиток конкурентоспроможності закладів освіти України. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства», 5–6 жовтня 2023 р. Навчально-науковий Інститут просторового планування та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2023. URL: <https://ipptlpnu.herokuapp.com/>. С. 102-103.

96. Журавель Ю.В. Доступність та права людини на освіту. Міжнародна науково-практична інтернет конференція «Світ наукових досліджень. Випуск 8». 28-29 квітня. Тернопіль, 2022. URL: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/3754/>

97. Журавель Ю.В. Інноваційний розвиток закладів освіти України. III Міжнародна конференція «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства». 07-08 жовтня. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2021. С. 60– 62.

98. Журавель Ю.В. Освітня еміграція та імміграція України. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції для освітян «Березневий

науковий дискурс 2025» «Синергія освіти, науки та бізнесу в епоху глобальних трансформацій», Чернігів, 27 лютого 2025 р. С. 291-294.

99. Журавель Ю.В. Особливості стандартизації передвищої та вищої освіти в умовах війни. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. «Проблеми раціонального використання соціально-економічного, еколого-енергетичного, нормативно-правового потенціалу України та її регіонів» (01 травня 2022 року), ГО «ІЕЕЕД», м. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2022. С. 161-164 с.

100. Журавель Ю.В. Оцінка ефективності державних механізмів регулювання конкуренції українських освітніх установ. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства», 10–11 жовтня 2024 р. Навчально-науковий Інститут просторового планування та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2024. URL: <https://ipptlpnu.herokuapp.com/>. С. 74-76.

101. Журавель Ю.В. Пріоритети покращення освітнього процесу закладів освіти України в глобальному мобільному просторі. Збірник тез доповідей дискусійної платформи «Імперативи та безпекові пріоритети збереження і розвитку продуктивної спроможності регіонів України в умовах війни» за заг. ред. д.е.н., проф. Шульц С.Л., д.е.н., проф. А.І. Мокія. Львів. 2022. С. 75-76.

102. Журавель Ю.В. Ринок надання освітніх послуг в Україні: структура та інструменти державної підтримки в умовах російсько-української війни. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 2(42). С. 64-76. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/19807>

103. Журавель Ю.В. Розвиток закладів освіти України: європейські виклики. Матеріали LXXXII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференція «Розвиток науки в Україні під час воєнного стану», (30 березня 2022), м. Луцьк. С. 55-57.

104. Журавель Ю.В. Сутність та особливості державного регулювання в освітній сфері. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2021. № 3(73).

С. 79-85.

105. Журавель Ю.В. Теоретико-методологічні аспекти державного регулювання сфери освіти. *Регіональна економіка*. 2021. №2(100). С. 125-139. URL: https://re.gov.ua/re202102/re202102_125_ZhuravelYuV.pdf

106. Журавель Ю.В. Функціонування освітніх закладів в Україні. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Організаційно-економічні та соціальні складові розвитку підприємництва», м. Дубляни 25 травня 2022 р. Львів: Львівський національний університет природокористування, 2022. С. 206-208.

107. Журавель Ю.В., Попадинець М.В. Взаємодія закладів освіти України зі стейкхолдерами розвитку громади. Information and innovation technologies in the XXI century : materiały 5 International scientific conference, Katowice, 15-16 September 2022. С. 23–26.

108. Журавель Ю.В., Попадинець М.В. Роль закладів освіти для розвитку громади. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства», 6-7 жовтня 2022 р. Навчально-науковий Інститут підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2022. URL: <https://ipptlpnu.herokuapp.com/>. С. 104-106.

109. Журавель Ю.В., Попадинець М.В. Стандарти забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах війни. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми раціонального використання соціально-економічного, еколого-енергетичного, нормативно-правового потенціалу України та її регіонів» ГО «ІЕЕЕД», (01 серпня 2022 року), м. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2022. С. 133-135 с.

110. Журавель Ю.В., Попадинець Н.М. Брендинг закладу освіти як основа його конкурентоспроможності. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу» ВНУ ім. Лесі

Українки, (27-29 червня 2022 року), м. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня "Волиньполіграф", 2022. С. 37-40.

111. Журавель Ю.В., Попадинець Н.М., Графська О.І. Маргітич В.В. Глобальна конкурентоспроможність української освіти: проблеми фінансування та міграції. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. №3(11). С.738-751. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/21076>

112. Засєкіна Т., Тишковець М. Від «стандарту змісту» до «стандарту результатів» – концептуальні засади реформування загальної середньої освіти. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 4. С. 134–141. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-4-134-141>

113. Затверджені стандарти : Сектор фахової передвищої освіти. Міністерство освіти і науки України. 2024. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/fahova-peredvisha-osvita/sektor-fahovoyi-peredvishoyi-osviti/zatverdzheni-standarti>

114. Затверджені стандарти вищої освіти. Міністерство освіти і науки України. 2024. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzheni-standarti-vishoyi-osviti>

115. Здор О. Як запровадити брендинг – новий механізм забезпечення якості освіти: перші два кроки. *Практика управління закладом освіти*. 2021. № 2. URL: <https://edirshkoly.mcfr.ua/870729>

116. Зубчик О. Ліцензування як форма контролю та інструмент державного управління в сфері вищої освіти. *Менеджер*. 2016. № 1. С. 71–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2016_1_12

117. Іваницька О., Панченко А., Панченко Г. Соціальна відповідальність вищого навчального закладу України та основні умови її дотримання. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2017. Вип. 4. С. 40-44.

118. Інклюзивна освіта : Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України. URL: http://ispukr.org.ua/?page_id=331#.YQwPiY4zaM8

119. Іноземні студенти в Україні під час війни (2022-2023). Міністерство

освіти і науки України. Український державний центр міжнародної освіти. URL: <https://studyinukraine.gov.ua/uk/international-students-in-ukraine-during-wartime-2022-2023/>

120. Іноземні студенти в Україні. Міністерство освіти і науки України. Український державний центр міжнародної освіти. URL: <https://studyinukraine.gov.ua/zhittya-v-ukraini/inozemni-studenti-v-ukraini/>

121. Іщенко А. Ю. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України. Аналітична записка. Сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537/>

122. Кабанов В. Організаційно-правові чинники функціонування закладів середньої освіти в умовах територіальної децентралізації в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2021. №9(5), 5-11. <https://doi.org/10.15421/152143>

123. Каленський А. А., Лузан П. Г., Ваніна Н. М., Пащенко Т. М., Кравець С. Г., Пятничук Т. В. Стандартизація професійної освіти: теорія і практика : монографія. Житомир : «Полісся», 2018. 256 с.

124. Капелюшна Т., Дименко Р., Сафонов Ю., Качмала В., Борщ В., Шеремет О. Digital інструменти для ефективного навчання студентів та проведення тренінгів у режимі online в умовах невизначеності. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. №6(47). С. 469–479. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.47.2022.3817>

125. Кобідзе Н. Н. Механізм управління конкурентоспроможністю університету на ринку освітніх послуг. *Економіка та суспільство*. 2021. № 31. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-38>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/705>

126. Ковтун О. Кредит на навчання: як отримати та які умови пропонують держава й банки. Український капітал. 2020. URL: <https://ucap.io/kredyt-na-navchannya/>

127. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні. Лісабон, 11.04.1997 року, ратифікована Верховною Радою України

3.12.1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text

128. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів. Гаага, 5.10.1961 року, ратифікована Верховною Радою України 10.01.2002 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_082#Text

129. Конституція України. Закон України від 18.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

130. Контролюй видатки своєї школи. URL: <https://cost.ua/interactive-school-budget/>

131. Концепція цифрової трансформації освіти і науки: МОН запрошує до громадського обговорення. Міністерство освіти і науки України .2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/konceptsiya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaproshuye-do-gromadskogo-obgovorennya>

132. Корольок С. В. Особливості громадсько-державного управління в діяльності сучасної школи. *Теорія та методика управління освітою*. 2010. № 3. С. 1-13.

133. Костецька М. Підвищення якості вищої освіти як чинник розвитку і модернізації змісту освітнього процесу. *Молодь і ринок*. 2017. № 1. С. 140-144.

134. Кравченко О. М. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління». *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2009. №. 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=56>

135. Криштанович С. Вплив стейкхолдерів на якісну підготовку фахівців у закладах вищої освіти. *Socio-Economic Relations in the Digital Society*. 2023. №2(48)С. 93-103. <https://doi.org/10.55643/ser.2.48.2023.505>

136. Круглій О. Академічна мобільність студентів України та Польщі в умовах інтернаціоналізації вищої освіти. *Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи*. 2020. URL: <https://ukrpolnauka.wordpress.com/author/ukrpolnauka/page/2/>

137. Крупка М. І., Гринькевич О. С., Сас С. П. Економічна ефективність університетів України у контексті інноваційності фінансового менеджменту.

Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. 2020. Вип. 1(32). С. 470-582. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i32.200659>

138. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г., Романко О. П. Конкурентоспроможність підприємства: планування та діагностика : монографія. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2011. 180 с.

139. Куценко В. І. Освіта – фундамент сталого економічного розвитку та соціальної гармонії: шляхи оновлення. *Економіка і управління*. 2013. № 3. С. 58-65.

140. Лісова Н. І. Державно-громадське управління розвитком загальної середньої освіти в малих містах України : монографія. Черкаси : Видавець Пономаренко Р.В. 2018. 360с.

141. Літкевич А. Конкурентоспроможність закладу загальної середньої освіти: управлінський аспект. Вісник післядипломної освіти: зб. Наук. Праць НАПН України ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ. 2019. Вип. 9(38). С. 63-73.

142. Літкевич А. Поняття конкурентоспроможності закладу загальної середньої освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2018. №5(188). С. 29-34

143. Ломоносов А. В. Соціально-економічне регулювання оплати праці в системі вищої освіти: Дис. ... доктора екон. наук. 08.00.07. Київ, 2015. 517 с.

144. Лопушинський І. П., Дурман О. Л., Чушак А. В. Особливості функціонування системи вищої освіти України в умовах воєнного стану. *Вісник Херсонського національного технічного університету. Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 3(82). С. 145-152.

145. Лопушняк Г.С., Рибчанська Х.В. Вища освіта України: державне регулювання та перспективи розвитку: монографія. Львів: Ліга Прес», 2018. 283 с.

146. Лукашов О. Механізми державного регулювання стратегічного розвитку регіону. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 2. С. 75–83.

147. Мадзігон В.М., Ващенко Л.М., Даниленко Л.І. та ін. Школа майбутнього як інноваційний заклад освіти : наук.-метод. посібник. К., 2010. 144 с.

148. Майборода Т. М. Державне регулювання освіти в контексті розвитку

національної економіки: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Полтава, 2019. 259 с.

149. Макаренко Л., Сивак Т. Чухрай Н. Публічно-приватне партнерство як форма політичної участі. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2021. Вип. 34. С. 158-164.

150. Макарова А. Архетипний характер освітньої діяльності особистості: соціально-філософський аналіз. *Філософія освіти*. № 27(1). 2021. С. 80-97. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2021-27-1-5>

151. Малік Є. О., Білінець М. Ю. Фінансування вищої освіти: сучасні тенденції та зарубіжний досвід. *Ефективна економіка*. 2014. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3259>

152. Масімова Л. Г. Залучення представників роботодавців до освітнього процесу (на прикладі підготовки фахівців з видавничої справи та редагування. *Інтегровані комунікації*. 2018. № 2. С. 53-58. <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2016.2.9>

153. Матвійшин Є.Г. Розвиток партисипації у глобальному вимірі: публічно-управлінський аспект. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2024. № 4 (43). С. 81-86.

154. Матвійшин Є.Г. Інвестування в освіту як засіб підтримки інноваційної конкурентоспроможності регіону. *Ефективність державного управління*. 2011. Вип.27. С. 225-234.

155. Матвійшин Є.Г. Програмно-цільовий підхід до входження України в європейський освітній простір. Реалізація принципів і завдань Болонського процесу в Україні : матеріали міжнародної наукової конференції 01 квітня 2005 р. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2005. С.82-85.

156. Матвійшин Є.Г., Журавель Ю. В. Розвиток економіки регіонів і професіоналізація кадрів завдяки публічному інвестуванню професійної освіти. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025 № 2(32). С.248-258. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20124>

157. Матвійшин Є.Г., Журавель Ю. В. Урахування міграційних процесів на регіональному рівні в процесі державного регулювання сфери освіти.

Актуальні питання у сучасній науці. 2025 № 1(31). С. 305-315. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/18789>

158. Матюх С.А. Вплив глобалізаційних процесів на формування освітніх послуг вищих навчальних закладів. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2014. №3. Том 2. С. 259-263.

159. Мельник М. І., Лещух І. В. Бюджетне фінансування як чинник розвитку дошкільної освіти в містах обласного значення Львівської області. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2018. Вип. 3(131). С. 101-108.

160. Мельниченко О. Конкурентоспроможність закладів вищої освіти в Україні: освітологічний аспект. *Освітологія.* 2022. №11(11). <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2022.11.2>

161. Методологія рейтингу "The World University Rankings" та місце України в ньому. *Наука та метрика.* 2020. URL: <https://nim.media/articles/metodologiya-reytingu-the-world-university-rankings-ta-mistse-ukrayini-v-nomu>

162. Миколаєць А. П. визначення сутності адміністративно-правового механізму взаємодії держави та громадськості у сучасній Україні. *Соціальне право.* 2021. № 1. С. 74–80.

163. Мищишин І. Актуальні проблеми теорії і практики освіти, навчання і виховання. *Вісник львівського університету. Серія педагогічна.* 2008. Вип. 23. С. 3-9.

164. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 року, ООН, ратифікований 1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

165. Міщук Н. В. Організаційно-економічне регулювання розвитку освіти в системі конкурентоспроможності молоді на ринку праці України : дис. канд. екон. наук : 08.00.03. Львів, 2019. 253 с.

166. Моніторингове дослідження. 2024. URL: <http://edu-post-diploma.kharkov.ua/?news-category=mon%D1%96toring>

167. Моніторингові дослідження. 2024. URL: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/monitoringovi-doslidzhennya/>
168. Мотуз Г. А., Кравченко Г. Ю. Організація співпраці педагогів, учнів, батьків в умовах упровадження освітніх технологій у навчально-виховний процес закладу освіти. *Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика*. 2021. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream>
169. Наука. Міністерство освіти і науки України. 2024. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nauka>
170. Нерянова С., Гавриш Н., Піроженко Т. Державний стандарт: аналізуємо зміни. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2021. № 2. URL: <https://emetodyst.mcfr.ua/870806>
171. Нікончук Н. В. Оцінка рівня конкурентоспроможності системи вищої освіти в Україні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 1. С. 75-82.
172. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Рішення колегії Міністерства освіти і науки України 27.10.2016 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
173. Онаць О. М., Саух І. В., Чижевський Б. Г., Попович Л. М., Данко А. Ю. Державно-громадське управління закладами загальної середньої освіти на засадах суб'єктної партнерської взаємодії: монографія. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2024. 225 с.
174. Оновлений Калькулятор зарплати вчителя 2024: яку суму отримуєте ви? : Освіторія. URL: <https://osvitoria.media/experience/kalkulyator-zarplaty-vchytelya-2023-rozrahujte-skilky-budete-otrymuvaty/> (дата звернення: 12.05.2024)
175. Операційний план реалізації у 2022-2024 роках Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Operatsiynnyu.plan.SRVO-23.02.22.pdf>
176. Опорні школи : Загальна середня освіта. Міністерство освіти і науки

України. 2024. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/oporni-shkoli>

177. Оприлюднено обсяги державного замовлення на 2021 рік. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/oprilyudneno-obsyagi-derzhavnogo-zamovlennya-na-2021-rik>

178. Осадчий І. Про освітній процес у закладі загальної середньої освіти. *Освітня політика*. URL: <http://education-ua.org/ua/component/content/article/14-analitics/1321-pro-osvitnij-protses-u-zakladi-zagalnoji-serednoji-osviti>

179. Освіта під загрозою. 2024. URL: <https://saveschools.in.ua/Освіта в умовах війни: виклики та перспективи для України. 2024. URL: https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/>

180. Освіта. Євроінтеграційний портал. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/yevrointehratsiia/osvita>

181. Освіта: Статистична інформація : Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

182. Освітні стандарти, навчальні плани та програми: Професійно-технічна освіта. Міністерство освіти і науки України. 2024. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnichna-osvita/derzhavni-standarti-navchalni-plani-ta-programi>

183. Осмолівська А. О. Сучасні тенденції та виклики щодо формування освітньої політики України. *Політичне життя*. 2017. № 3. С. 70–74.

184. Панич О. Система підготовки стандартів вищої освіти і перспективи її вдосконалення : Освітня політика. Портал громадських експертів. 2019. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1324-sistema-pidgotovki-standartiv-vishchoji-osviti-i-perspektivi-jiji-vdoskonalennya>

185. Панченко Т. В. Експлікації концепту «політичний аналіз» у сучасній політичній науці та практиці. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Питання політології»*. 2008. № 825. С. 32-38.

186. Пасінович І. І., Сич О. А. Модернізація механізмів державного регулювання економіки України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. Вип. 1. С. 398–408.

187. Паска О. В. Львівщина як освітній центр: передумови та напрями розвитку. *Регіональна економіка*. 2020. №3(97). С. 46-56. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-3-5>

188. Петровський П. Інституційний аудит в системі публічного управління освітою України. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 10(16). С. 258-268.

189. Підприємницький університет – новий рік розвитку інновацій та стартап-проектів у закладах вищої освіти. Міністерство освіти і науки України. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/pidpriyemnickij-universitet-novij-rik-rozvitku-innovacij-ta-startap-proyektiv-u-zakladah-vishoyi-osviti>

190. Подзолков Ю. А. Публічна політика в Україні: нові принципи взаємодії влади та громадянського суспільства: автореф. дис... канд. політ. наук. Одеса, 2015. 18 с.

191. Положення про колегію Міністерства освіти і науки України. Наказ Міністерства освіти і науки України від 3.12.2019 р. № 1505. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/kolegiya-ministerstva/2019-12-06-polozhniya-03.12.19.pdf>

192. Положення про Раду з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки України. Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.02.2019 р. № 193. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadska-rada-cerkov/1polozhennyanova-redaktsiya.doc>

193. Порядок пільгового кредитування для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2018 р. № 673. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2018-%D0%BF#Text>

194. Порядок погодження проєктів стандартів вищої освіти. Національне

агентство із забезпечення якості вищої освіти. 2024. URL: <https://naqa.gov.ua/%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8-%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8/>

195. Порядок формування мінімального розміру плати за навчання для здобуття вищої освіти на основі індикативної собівартості. Постанова Кабінету Міністрів України від 3.03.2020 р. № 191. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191-2020-%D0%BF#Text>

196. Починок Н. В., Бенько І. Д., Сисюк С. В. Фінансове забезпечення закладів фахової передвищої освіти: сутність, нормативні, організаційні та облікові аспекти. *Бізнес Інформ.* 2021. № 7. С. 84-90. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-7-84-90>

197. Прес-реліз – «Понад половину українців не вважають себе добре поінформованими про реформи в освіті» : Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України. 2021. URL: <https://ispp.org.ua/2021/10/28/pres-reliz-ponad-polovinu-ukra%D1%97nciv-ne-vvazhayut-sebe-dobre-poinformovanimi-pro-reformi-v-osviti/>

198. Приходько В. П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою. *Інвестиції: практика та досвід.* 2013. № 15. С. 6–8.

199. Про вищу освіту. Закон України від 21.11.2023 року № 3482-IX. URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2235/>

200. Про внесення змін до деяких законів України щодо фінансування здобуття вищої освіти та надання державної цільової підтримки її здобувачам. Проект Закону від 10.01.2024 року № 10399. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43517>

201. Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 07 липня 2021 р. № 762. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-pereliku-galuzej-znan-i-specialnostej-za-yakimi-zdijsnyuyetsya-pidgotovka-zdobuvachiv-vishchoyi-osviti->

i070721-762

202. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 6 і від 27 грудня 2017 р. № 1088. Постанова Кабінету Міністрів України від 05 березня 2024 р. № 245. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-vnesennia-zmin-do-postanov-kabinetu-ministriv-u-a245>

203. Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2023 році : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2023 року № 708 : Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-derzhavne-zamovlennia-na-pidhotovku-fakhivtsiv-naukovykh-naukovo-pedahohichnykh-ta-robitnychkh-kadriv-na-pidvyshchennia-kvalifikatsii-ta-perepidhotovku-kadriv-u-2023-rotsi-708-110723>

204. Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2021 році. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 червня 2021 року № 708. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/708-2021-%D0%BF#Text>

205. Про Державний бюджет України на 2018 рік. Закон України від 7.12.2017 року № 2246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19#Text>

206. Про Державний бюджет України на 2022 рік. Закон України від 2.12.2021 року № 1928-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>

207. Про Державний бюджет України на 2023 рік. Закон України від 3.11.2022 року № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

208. Про Державну національну програму “Освіта” (Україна XXI століття). Постанова Кабінету міністрів України від 03.11.1993 р. N 896 (із змінами N 576 (576-96-п) від 29.05.96). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=896-93-%EF>

209. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти». Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>

210. Про дошкільну освіту. Закон України від 11.07.2001 року № 2628-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> Prices by Country of Preschool (or Kindergarten), Full Day, Private, Monthly for 1 Child (Childcare): NUMBEO. URL: https://www.numbeo.com/cost-of-living/prices_by_country.jsp?displayCurrency=USD&itemId=224

211. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2013 р. № 607. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF#Text>

212. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>

213. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання. Наказ Міністерства соціальної політики України від 23 грудня 2021 р. № 718. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0072-22#Text>

214. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 5.08.2020 року № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

215. Про затвердження Методики розрахунку орієнтовної середньої вартості підготовки одного кваліфікованого робітника, фахівця, аспіранта, докторанта. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 994-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994-2016-%D1%80#Text>

216. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Кабінету Міністрів України від 3.03.2021 року № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>

217. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>

218. Про затвердження Переліку наукових спеціальностей. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 р. № 1057. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11#Text>

219. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами і закладами системи освіти, що перебувають у державній та комунальній формі власності. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 року № 796. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-%D0%BF#Text>

220. Про затвердження переліку спеціальностей, яким надається особлива підтримка держави при підготовці фахівців у сфері фахової передвищої освіти. Проект Постанови Кабінету Міністрів України. URL: https://www.knutd.edu.ua/files/pravila/2022/Dodatok_5_2022.pdf

221. Про затвердження Положення про Громадську раду при Міністерстві освіти і науки України. Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.05.2021 року № 572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0572729-21#Text>

222. Про затвердження Положення про Раду представників громадських об'єднань корінних народів, національних меншин України при МОН України. Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.06.2018 р. № 606. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rada-natsionalnikh-menshin/NMO-606.pdf>

223. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для реалізації загальнодержавних заходів у сфері освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 лютого 2020 р. № 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/131-2020-%D0%BF#Text>

224. Про затвердження Порядку надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 червня 2003 року № 916 (втратила чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/916-2003-%D0%BF#Text>

225. Про затвердження Порядку пільгового кредитування для здобуття

професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2018 року № 673. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2018-%D0%BF#Text>

226. Про затвердження Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2024 році. Наказ МОН № 266 від 06.03.2024 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/9990/

227. Про затвердження професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти». Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства від 23 березня 2021 року № 610. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/819/81950/610_Vikladachi_zakladiv_vishoyi_osviti.pdf

228. Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій. Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.04.2020 року № 574. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0410-20#n17>

229. Про затвердження Типового положення про раду молодих вчених при органах виконавчої влади. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2016 р. № 822. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/822-2016-%D0%BF#Text>

230. Про захист від недобросовісної конкуренції. Закон України від 7.06.1996 року № 236/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text>

231. Про захист економічної конкуренції. Закон України від 11.01.2001 року № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>

232. Про Національну доктрину розвитку освіти. Указ Президента України від 217.04.2002 року № 347/200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>

233. Про Національну програму інформатизації. Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text>

234. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового

освітнього середовища у новій українській школі. Указ Президента України від 25 травня 2020 р. № 195/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>

235. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2013 року № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>

236. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2022 р. Указ Президента України від 21.02.2017 №112. URL: <http://www.president.gov.ua>

237. Про організацію роботи з підготовки спільного з Європейським інвестиційним банком проєкту «Створення Центрів професійної досконалості». Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.11.2021 рік № 1266. URL: <http://osvita.ua/doc/files/news/851/85181/61ae1bd7ddfd3676364135.pdf>

238. Про освіту. Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

239. Про основні засади молодіжної політики. Закон України від 27.04.2021 року № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

240. Про основні компетенції для навчання протягом усього життя. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 18 грудня 2006 року. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_975.

241. Про співробітництво територіальних громад. Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>

242. Про стандартизацію. Закон України від 05.06.2014 р. № 1315-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>

243. Про схвалення методичних рекомендацій щодо формування та розміщення регіонального замовлення на підготовку фахівців та робітничих кадрів. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2013 року № 346. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/346-2013-%D0%BF#Text>

244. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період

до 2040 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 р. № 922-р. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text>

245. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

246. Про формування та розміщення державного та/або регіонального замовлення на підготовку фахівців з вищою, фаховою передвищою освітою, наукових, науково-педагогічних кадрів, кваліфікованих робітників та слухачів підготовчих відділень закладів вищої освіти, на післядипломну освіту. Проект Закону від 15.02.2022 року № 2035-IX. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5467&skl=10

247. Про цілі сталого розвитку України до 2030 року. Указ Президента України №722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>

248. Проекти нацпрограми. Розвиток системи освіти. План відновлення України. 2024. URL: <https://recovery.gov.ua/project/program/improve-education-system?page=4>

249. Пузіков Д.О. Кваліметрична фпкторно-критеріальна модель оцінювання інноваційного розвитку загальноосвітнього закладу. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. №4(25). С. 226-234.

250. Пухкал О. Г., Гомоляко О. В. Публічна та державна політика: єдність та відмінності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 106-112.

251. Пуховська Л. П., Ворначев А. О., Мельник С. В., Кравець Ю. І. Професійні стандарти і кваліфікації у країнах з високорозвинутою економікою : монографія. Київ : «НВП Поліграфсервіс», 2014. 176 с.

252. Пуховська Л. Розвиток кваліфікацій і професійних стандартів у країнах Європейського Союзу. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2014. № 4. С. 61–69.

253. Разуменко О. В. Освітній простір як місце розгортання педагогічних відносин. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені ГС Сковороди. Філософія*. 2013. № 41(2). С. 216-223.

254. Рамки дій «Освіта – 2030». URL:

http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/ED/ED_new/pdf/FF_A-ENG-27Oct15.pdf.

255. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія. Львів : Львівська політехніка, 2014. 168 с.

256. Реброва О. Є. Методологічні основи педагогічної ментальності: культурологічний та професійний аспекти : монографія. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. 283 с.

257. Редько С., Панченко А. Формування рівня конкурентоспроможності загальноосвітнього навчального закладу: управлінський аспект. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2015. №5/6(50/51). С. 52-58.

258. Результати міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022. Міністерство освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/news/rezultati-mizhnarodnogo-doslidzhennya-yakosti-osviti-pisa-2022>

259. Рейтинг "The Times" оновив показники. На яких місцях розташувались українські ЗВО? *Наука та метрика*. 2021. URL: <https://nim.media/articles/rejting-the-times-onoviv-pokazniki-na-yakikh-mistsyakh-roztashuvalis-ukrayinski-zvo>

260. Рибалка Н., Балабан С. Концептуальні засади визначення ефективності адміністративно-правового регулювання: міждисциплінарний підхід. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 147–159.

261. Розподіл освітньої субвенції 2024 та 2023: що змінилося. Освітній омбудсмен України. 2024. URL: <https://eo.gov.ua/rozpodil-osvitnoi-subventsii-2024-ta-2023-shcho-zminylosia/2024/03/11/>

262. Роль суспільства та громади у забезпеченні доступної та якісної дошкільної освіти. Практика управління дошкільним закладом. 2023. URL: <https://ezavdnz.mcfr.ua/867884>

263. Ромін А. Механізми державного управління конкурентоспроможністю вищого навчального закладу. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 1. С. 99–106.

264. Руденко О. М. Сегеда Т. М. Інституціалізація діалогу влади та громадянського суспільства. *Global world: науковий альманах*. 2016. № 2(II). С. 23-31.

265. Рябова З. Маркетингова стратегія як складова освітнього маркетингу і механізм забезпечення конкурентоспроможності навчального закладу. *Вісник післядипломної освіти*. 2014. Вип. 10. С. 134-145.

266. Рябченко В. Університетське середовище та його вплив на розвиток особистості студента: актуалізація проблеми з позиції світоглядно-компетентнісного підходу. *Університети і лідерство*. 2018. № 2. С. 72–116.

267. Савельєв Ю. Місія здійснення: Як підвищити конкурентоспроможність української науки і вищої освіти. *Вокс Україна*. URL: <https://voxukraine.org/misiya-zdijsnenna-yak-pidvishhiti-konkurentospromozhnist-ukrayinskoyi-nauki-i-vishhoyi-osviti/>

268. Савицька Н. Л. Освіта і господарський розвиток: теоретико-методологічне осмислення базових категорій. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_2_52.

269. Садова У., Рісна Р. Срібні університети»: нові горизонти розвитку праці та освіти. *Україна: аспекти праці*. 2015. № 8. С. 3–10

270. Самохін М., Самохіна А. Бренд школи: створення, підтримка і розвиток. Довідник керівника освітнього закладу. 2008. №10.

271. Сандул М. С. Еволюція концепцій та детермінанти конкурентоспроможності національних систем вищої освіти. *Економ. вісник ун-ту. Серія: Економіка знань, інноваційна система*. 2015. Вип. № 27/1. С. 18–25.

272. Світящук І., Стадний Є. Академічна міграція / Центр досліджень суспільства, за підтримки Ukrainian Resource and Development Centre (URDC). URL: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631

273. Седікова І. О., Ніколюк О. В. Міграційні освітні процеси в Україні. *Наукові перспективи*. 2020, № 3(3). С. 151–161. <https://doi.org/10.32689/2708->

7530-2020-3(3)-151-161

274. Сеїтосманов А., Фасоля О., Мархлевські В. Автономія як шлях до ефективного менеджменту школи. *Методичні рекомендації*. К. 2019. 47 с.

275. Семенець-Орлова І. Державне управління освітніми змінами в Україні: теоретичні засади. Київ. 2018. 420 с.

276. Семенець-Орлова І. Стратегічне управління як системний засіб управління освітніми змінами. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 3. С. 52-60.

277. Ситник С. В. Мережева структура публічної політики та управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=283>

278. Сім мільйонів дітей війни в Україні. 2024. URL: <https://saveschools.in.ua/>

279. Скиба М.В. Підвищення конкурентоспроможності ВНЗ України як чинника зростання рівня якості надання освітніх послуг. *Економіка. Серія 18. Економіка і права*. 2015. Випуск 29. С. 16-22.

280. Собакарь А. О. Місце адміністративного нагляду в механізмі забезпечення правопорядку. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2017. № 1. С. 117–125.

281. Совсун І. Освіта за 29 років. Тренди в цифрах до Дня Незалежності (23.08.2020). ZN. URL: <https://zn.ua/ukr/ukraina-1991-2020/u-rezhimi-vizhivannja.html>

282. Солодовніков С., Лебідь В. Конкурентоспроможність національної економіки: роль ефективності системи вищої освіти. *Вісник економіки*. 2024. Вип. 1. С. 27–41. DOI: 10.35774/visnyk2024.02.027

283. Стеців І.С. Методика визначення собівартості навчання, як спосіб забезпечення ефективного функціонування учбових закладів недержавного сектора економіки. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. 2012. 11. 259-263.

284. Стеців І.С. Стеців І.І. Проблеми імплементації освіти дорослих в

україні та напрями їх розв'язання у воєнний та післявоєнний період. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 10(24). С. 177-193.

285. Стоян В., Худа Х. Вплив державних видатків на розвиток освітньої сфери: вітчизняні реалії та світовий досвід. *Світ фінансів*. 2012. Вип. 3. С. 19-30.

286. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. Міністерство освіти і науки України. К. 2020. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>

287. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 років. Львів. 2019. URL: https://loda.gov.ua/upload/users_files/22/upload/948_Strategija.pdf

288. Студентські стипендії. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/studentski-stipendiyi>

289. Ткачук О. В. Ендаумент як форма фінансування вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 21, ч. 2. С. 101-105.

290. Топузов О.М. Забезпечення якості загальної середньої освіти: на шляху до європейських стандартів. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 16-27.

291. Угоди про взаємне визнання документів. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/dvostoronnya-spivpracya/ugodi-pro-vzayemne-viznannya-dokumentiv>

292. Україна опустилася на 85-те місце в щорічному рейтингу конкурентоспроможності WEF. *Інформаційне агентство Interfax-Україна*. 2019. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/617843.html>

293. Українське студентство в Польщі: політики залучення, інтеграції та мотивація і плани студентства. CEDOS. URL: <https://cedos.org.ua/researches/ukrainski-studenty-v-polshchi-polityky-zaluchennia-intehratsii-ta-motyvatsiia-i-plany-studentiv/>

294. Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального

поку. CEDOS. URL: <https://cedos.org.ua/researches/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku/>

295. Українські студенти за кордоном: скільки та чому?. CEDOS. URL: <https://cedos.org.ua/researches/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu/>

296. Управління освіти : Львівська міська рада. 2024. URL: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/office/upravlinnia-osvity>

297. Федорчак О. В. Інституційний механізм державного управління. *Ефективність державного управління*. 2018. 1(50). <https://doi.org/10.33990/2070-4011.50.2017.150595>

298. Філіпова В. Д. Модернізація державної політики в галузі освіти України наукові праці. *Серія «державне управління»*. 2013. Т. 208. Вип. 196. С. 40-44.

299. Філіппова В. Д. Методологічні принципи розроблення доказової державної політики в галузі освіти. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2021. № 1(76). С. 157-164.

300. Філіппова В. Д. Освітнє право як галузь законодавства України. *Тезиси Феміди : науково-виробничий журнал*. 2013. № 2. С.91–96.

301. Філіппова В.Д., Кухарчук П.М. Державне управління системою професійно-технічної освіти на регіональному рівні. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. №2 (2). С.129-139. [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-2\(2\)-129-139](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-2(2)-129-139)

302. Фінансування освіти в Україні. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/66_81_Finansuv_osvity.pdf

303. Формування оптимальної мережі закладів освіти: результати аналізу діяльності місцевих органів управління освітою. Державна служба якості освіти. 2024. URL: <https://sqe.gov.ua/formuvannya-optimalnoi-merezhi-zakla/>

304. Формула розподілу освітньої субвенції між місцевими бюджетами. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 року № 1088. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2021-%D0%BF#Text>

305. Харечко І. Вітчизняний політологічний дискурс публічної політики. *Політичний менеджмент*. 2013. № 1-2(57-58). С. 27-34.

306. Хома Т., Малеш М. Формування інформаційно-комунікативної компетентності студентів в умовах коледжу. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 3-4(22-23). С. 259-270.
307. Хоменко О. В., Сандул М. С. Особливості формування конкурентоспроможних систем вищої освіти. *Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту*. 2015. Вип. 11. Ч. 4. С. 16–20.
308. Хомишин І. Сучасний стан стандартизації вищої освіти в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 876(15). С. 205–210.
309. Цаповська Л. С. Компетентнісна освітня парадигма як цільова спрямованість освіти в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука»*. 2020. Вип. 2(29). С. 125-129.
310. Царенко І. О. Механізм державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України : дис. канд. екон. наук : 08.00.03. Кропивницький, 2018. 297 с.
311. Цимбалару А. Д. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 1. С. 41-50.
312. Чальцева О. М. Інституціональний детермінаційний фактор формування національної моделі публічної політики України. *Політичне життя*. 2018. № 3. С. 71-77. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2018.3.12>
313. Чернікова Л. Ф. Розвиток освіти в сучасній Україні. Освітньо–правовий аспект. *Культура народів Причорномор'я*. 2014. № 266. С. 199-203.
314. Чесно про освіту. Що має давати школа. Л. І. Тимошенко. *Українська правда*. Життя. 2015. 03 лист. URL: <http://life.pravda.com.ua/society/2015/11/3/202603>
315. Чечель О. М. Принципи та механізм державного регулювання економіки. *Демократичне врядування*. 2014. Вип. 13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_8
316. Чжан Ю., Журавель Ю. В. Складові освітнього процесу: вплив на конкурентоспроможність закладів освіти. Держава та регіони. Серія: Публічне

управління і адміністрування. 2024. № 3. С. 195-203.
<https://doi.org/10.32782/1813-3401.2024.3.29>

317. Чуй І.Р., Павлюк Б.О. Удосконалення фінансування системи освіти в Україні як передумова успішного реформування. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. 2024. № 75. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/1517>

318. Шевченко А. В., Шворак А. С. Напрями підвищення конкурентоспроможності навчального закладу. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 6 (169). С. 78–82.

319. Шевчук А. В. Регіональні освітні системи: теорія, методологія, практика інноваційного розвитку. Львів: Ін-т регіон. дослідж. НАН України, 2013. 463 с.

320. Шевчук А. В. Стандартизація освіти як важлива умова розвитку регіональних освітніх систем. *Регіональна економіка*. 2013. № 1. С. 107–113.

321. Шкарлет С. М. План пріоритетних дій Уряду 2021 року та головні цілі на 2022 рік. Міністерство освіти і науки України. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/sergij-shkarlet-rozpoviv-rezultati-planu-prioritetnih-dij-uryadu-2021-roku-ta-golovni-cili-na-2022-rik>

322. Шкарлета С. М. (Ред.) Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.

323. Шпортько О. Поле публічної політики. *Політичний менеджмент*. 2010. № 5. С. 90-95.

324. Шуцзюань Ч., Журавель Ю. В., Свінцов О.М., Яхно Т.П. Новітні методи підвищення конкурентоспроможності освітніх установ: міжнародна практика та перспективи для України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. Том 35 (74) № 3. С. 152-160. URL:

https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/30.pdf

325. Як відкрити приватний дитячий садок. Міністерство освіти і науки

України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/yak-vidkriti-privatnij-dityachij-sadok>

326. Як війна вплинула на якість освіти? 2024. URL: <https://svoboda.te.ua/yak-vijna-vplynula-na-yakist-osvity/>

327. Які країни визнають українські дипломи. *Слова і Діло*. 2018. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/07/06/infografika/suspilstvo/yaki-krayiny-vyznayut-ukrayinski-dyplomy>

328. Яковенко Л. І. Пашенко О. В. Економічні основи модернізації вищої освіти в умовах становлення економіки знань: монографія. Полтава: Скайтек, 2011. 216 с.

329. Ящук Т. А. Інтернаціоналізація як фактор підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти. *І Міжнародна науково-практична конференція «Конкурентоспроможність вищої освіти України в умовах інформаційного суспільства», 9 листопада 2018 року*. Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет. 2018. С. 290–291.

330. Abiltarova E., Lisina L., Zhuravel Y., Neizhpapa L., Mengyi Y. Interactive Student Learning Technologies in Higher Education. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2022. Vol. 11. Iss. 9. P. 107-117.

331. Academic Ranking of World Universities. Shanghai Ranking. 2021. URL: <https://www.shanghairanking.com/rankings/arwu/2021>

332. Altbach P. The Costs and Benefits of World-Class Universities. *International Higher Education*. 2003. №(33). P. 5–8. <https://doi.org/10.6017/ihe.2003.33.7381>.

333. Average wages : OECD Data. 2024. URL: <https://data.oecd.org/earnwage/average-wages.htm>

334. Buhlai N., Androshchuk I., Tron T., Strelnyk O., Zhuravel Yu. Advanced educational techniques and their role in enhancing learning outcomes. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2024. Special Issue (14/02-XLV.). Pp. 24-29.

335. Buhlai N., Androshchuk I., Tron T., Strelnyk O., Zhuravel Yu. Leading Educational Innovation: Transforming Learning Environments for Competitive

Competencies in a Global Market. *International Journal of Organizational Leadership*. 2025. Volume 14. First Special Issue. Page 282-290. 10.33844/ijol.2025.60478.

336. Crompton H., Burke D. Artificial Intelligence in higher education: The state of the field. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2023. №20(1). <https://doi.org/10.1186/s41239-023-00392-8>

337. ECERS-3. Методика оцінювання якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. Чому, як, навіщо. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/ECERS-3/2021/11/29/ECERS-3.Metod.otsin.Chomu-Yak-Navishcho-29.11.pdf>

338. Europe dominates, China rises, and the US remains stable in 2021 World Competitiveness Ranking. *IMD*. 2021. URL: <https://www.imd.org/news/communication/updates-2021-world-competitiveness-ranking/>

339. European Convention on Human Rights, as amended by Protocols Nos. 11, 14 and 15 supplemented by Protocols Nos. 1, 4, 6, 7, 12, 13 and 16. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

340. European Parliament. European Parliament resolution of 19 May 2021 on artificial intelligence in education, culture and the audiovisual sector (2020/2017(INI)). 2021. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:52021IP0238>

341. General government expenditure by function (COFOG). EUROSTAT. URL: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

342. Government expenditure on education, total (% of GDP): The World Bank Data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS>

343. Government expenditure on education. EUROSTAT. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_education#Expenditure_on_.27education.27

344. Gryshova I., Nikoliuk E., Shestakovska T. Conceptualization of the Organizational Management Mechanism of the Development of the National Education System in the Context of Its Quality. *Science and education*. 2017. №10.

Pp. 118–125.

345. Haug P. Understanding inclusive education: ideals and reality. *Scandinavian Journal of Disability Research*. 2017. № 19(3). Pp. 206–217. DOI: <http://doi.org/10.1080/15017419.2016.1224778>

346. Horta H. Global and national prominent universities: internationalization, competitiveness and the role of the State. *Higher Education*. 2009. № 58(3). P. 387–405. <https://www.jstor.org/stable/40269190>

347. IntellectLviv. Моніторинг реалізації інтелектуального потенціалу випускників закладів вищої та професійно-технічної освіти прикордонного регіону: соціальне партнерство, державне і регіональне замовлення. 2022. URL: <https://intellectlviv.com/>

348. International student mobility. OECD. 2023. URL: <https://data.oecd.org/students/international-student-mobility.htm#indicator-chart>

349. Kalashnikova L., Chernous L., Lakomova O., Karpenko T., Zavalniuk O. Competitiveness of National Higher Education Institutions in the International Market of Educational Services: The Case of Ukraine. In *Proceedings of the 4th International Conference on History, Theory and Methodology of Learning (ICHTML 2023)*. P. 73-84.

350. Lombardi J. V., Craig D. D., Capaldi E. D., Gater D. S., Mendonca S. L. Quality Engines: The Competitive Context for Research Universities. An Annual Report from The Lombardi Program on Measuring University Performance. 2001. <http://tinyurl.com/mr549s48>.

351. Lopushynskyi I., Hryhorieva L., Kazyuk Ya., Rushchenko R., Yatsenko V. Mechanisms of administrative and territorial reform during the power decentralization process in Ukraine. *Journal of Interdisciplinary Research*. 12/01-XXVI. 2022. P. 95-100.

352. Matviishyn Ye. H., Zhuravel Yu. V. Considering demographic processes for planning the development of the educational services system at the regional level in Ukraine. *Ukraine's capacity to implement the sustainable development program in the context of full-scale armed aggression*: Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”. 2025. Volume 1. Pp. 160-173.

353. McManis L. D. Inclusive Education: What It Means, Proven Strategies, and a Case Study : Resilient Educator. URL: <https://resilienteducator.com/classroom-resources/inclusive-education/>

354. Mobile Learning Market by Solution (Mobile Content Authoring, E-books, Portable LMS, Mobile and Video-based Courseware, Interactive Assessments, Content Development, M-Enablement), by Applications, by User Type, & by Region - Global Forecast to 2020. Markets and Markets. URL: <https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/mobile-learning-market-73008174.html>

355. Mobile Learning Market Size By Solution (E-Book, Portable LMS, Mobile & Video Based Courseware, Interactive Assessments, M-Enablement), By Provider (Content, Service) By Application (Academic [K-12, Higher Education, Vocational Training], Corporate [SMBs, Large Enterprises], Government), Industry Analysis Report, Regional Outlook, Growth Potential, Competitive Market Share & Forecast, 2020–2026. Global Market Insights. URL: <https://www.gminsights.com/industry-analysis/mobile-learning-market>

356. Mobile Learning Market: Exploring Present Patterns and Prospects for Growth, 2031: Market Research Pros (2.02.2024): Linkedin. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/mobile-learning-market-exploring-present-patterns-v7uee/>

357. Moroz S., Moroz V. Distance learning and face-to-face learning: student perception of quality assurance and prospects for improvement in education management technologies. *Turkish Online Journal of Distance Education*. 2022. Volume 23. Issue 4. P. 159-182. URL: <https://dergipark.org.tr/en/pub/tojde/issue/72877>

358. Moroz V., Moroz S. Gren L., Pomaza-Ponomarenko A. motivation of labour activity: cross-cultural peculiarities and their manifestation in the system of socio-economic relationships. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020. №4. C. 530–538. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i35.222541>

359. Open University. Project of the world's first university of distance

education. 2000. URL: <https://www.openuniversity.edu/>.

360. Ouyang F., Zheng L., Jiao P. Artificial Intelligence in Online Higher Education: A systematic review of empirical research from 2011 to 2020. *Education and Information Technologies*. 2020. №27(6). P. 7893-7925. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-10925-9>

361. Peterson K. D. Mechanisms of Administrative Control Over Managers in Educational Organizations. *Administrative Science Quarterly*. 1984. Vol. 29, No. 4. Pp. 573–597.

362. Popadynets N., Zhuravel Yu., Panukhnyk O. Features of licensing in the activities of higher education institutions. *Вісник Економічні горизонти*. 2019. №1(8). С. 123-130. URL: <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/212805>

363. Popadynets N., Zhuravel Yu., Panukhnyk O. The system of maintaining the quality of education through public regulation of activity of higher educational establishments. *Економічні горизонти*. 2019. №3(10). С. 43-53. URL: <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/212806>

364. Prices by Country of International Primary School, Yearly for 1 Child (Childcare): NUMBEO. URL: https://www.numbeo.com/cost-of-living/prices_by_country.jsp?displayCurrency=USD&itemId=228

365. Prometheus. 2024. URL: <https://prometheus.org.ua/>

366. QS World University Rankings. URL: <https://www.universityrankings.ch/en/results?ranking=QS&region=..&q=Ukraine>

367. Rasco A. Standardization in education, a device of Neoliberalism. *Journal of Critical Education Policy Studies*. 2020. Vol. 7. Pp. 259–287.

368. Redden E. International Student Numbers Decline. Inside Highered. 2023. URL: <https://www.insidehighered.com/news/2020/11/16/survey-new-international-enrollments-drop-43-percent-fall>

369. Right to Education - Legal Action : UNESCO. URL: <https://en.unesco.org/themes/right-to-education/legal-action>

370. Sahlberg P. Education Reform for Raising Economic Competitiveness. *Journal of Educational Change*. 2006. Vol. 7. Pp. 259–287.

371. Somma M. Inclusive Education And Pedagogical Change: Experiences From The Front Lines / Monique Somma, Sheila Bennett. *International Journal of Educational Methodology*. 2020. № 6(2). Pp. 285–295. <https://doi.org/10.12973/ijem.6.2.285>

372. Sydorchuk O., Sahuichenko V., Khytko M. Pidlypna R., Nalukova N., Shynkarenko V. Efficiency of implementation of state policy in the field of Education on national upbringing. *Revista Conrado*. 2020. 16. 41-55.

373. Teachers' salaries : OECD Data. 2024. URL: <https://data.oecd.org/eduresource/teachers-salaries.htm>

374. Ukraine Population : Worldometers. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/ukraine-population/>

375. Universal Declaration of Human Rights. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

376. Viennet R., Pont B. Education policy implementation: A literature review and proposed framework. OECD Education Working Papers. 2017. No. 162, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/fc467a64-en>.

377. Website of the State University of Telecommunications. «Regulations on distancelearning». 2015. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/p_1579_99275086.pdf.

378. World University Rankings 2020. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats

379. World University Rankings 2023. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2023/world-ranking#!/length/25/locations/UKR/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats

380. World University Rankings. 2024. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>

381. Zhuravel Y., Kuzmenko Y., Fedoruk O., Tymkiv I. Increasing the competitiveness of educational institutions in the conditions of internetization. *Eduweb-revista de tecnologia de informacion y comunicacion en educacion*. 2022. Vol. 16, iss. 3. P. 23-40.

382. Zhuravel Y., Popadynets N., Hrynkevych S., Panukhnyk O., Ratushniak I. Content Component of The Educational Process As A Competitive Advantage of Ukrainian. *ASEJ Scientific Journal of Bielsko-Biala School of Finance and Law*. 2022. Vol. 26, No. 2. P. 55–62. URL: <https://asej.eu/index.php/asej/article/view/637/619>

383. Zhuravel Y., Popadynets N., Irtyshcheva I., Stetsiv I., Stetsiv I., Hryhoruk I., Boiko Y., Kramarenko I., Hryshyna N., Trushlyakova A. Management Aspects in the Higher Education Quality Assurance System. In: Ahram T., Taiar R., Groff F. (eds) *Human Interaction, Emerging Technologies and Future Applications IV. IHET-AI 2021. Advances in Intelligent Systems and Computing*. 2021. Vol 1378. Springer, Cham.

ДОДАТКИ

Додаток А

Конкурентоспроможність закладів вищої освіти згідно Times Higher
Education World University Ranking

Ранг	Університети	Метрики					
		Загалом	Навчання	Дослідження	Цитування	Доходи галузі	Рівень міжнародної взаємодії
2020 рік							
801-1000	Національний університет «Львівська політехніка»	22,2-22,8	17,9	8,7	49,5	34,7	24,4
1001+	Національний університет імені І. Франка	10,7-22,1	21,6	7,9	4,3	34,4	36,6
1001+	Національний технічний університет Харківський політехнічний інститут	10,7-22,1	19,6	7,8	5,4	34,9	27,5
1001+	Сумський державний університет	10,7-22,1	19,8	10,0	13,3	37,8	39,8
1001+	Київський національний університет ім. І. Франка	10,7-22,1	23,5	9,8	8,3	35,0	31,5
1001+	Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна	10,7-22,1	20,6	9,3	9,0	34,6	49,9
2021 рік							
501-600	Національний університет «Львівська політехніка»	36,4-39,7	18,7	8,9	88,2	33,9	24,9
501-600	Сумський державний університет	36,4-39,7	19,8	10,4	80,0	37,6	43,5
801-1000	Харківський національний університет радіоелектроніки	25,1-30,1	17,4	8,5	52,0	33,7	28,4
1001+	Національний університет імені І. Франка	10,3-25,0	20,0	7,7	8,1	33,7	33,5
1001+	Харківський політехнічний інститут	10,3-25,0	20,7	7,8	9,4	34,0	26,4
1001+	Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського	10,3-25,0	22,8	9,8	8,3	33,8	31,7
1001+	Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна	10,3-25,0	20,5	9,0	10,2	33,5	48,4
1001+	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	10,3-25,0	17,9	7,7	5,3	33,4	22,2

<i>2022 рік</i>							
501-600	Сумський державний університет	38,1-40,8	21,0	11,5	79,9	40,7	53,1
601-800	Національний університет «Львівська політехніка»	32,0-37,9	20,0	10,1	69,6	35,8	24,5
1001-1200	Харківський національний університет радіоелектроніки	22,4-27,1	18,5	9,1	39,4	35,3	30,5
1201+	Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара	10,6-22,3	17,4	8,4	9,4	35,1	21,5
1201+	Національний університет імені І. Франка	10,6-22,3	20,6	8,6	7,5	35,3	31,8
1201+	Харківський політехнічний інститут	10,6-22,3	21,4	9,0	10,1	36,1	26,7
1201+	Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського	10,6-22,3	20,9	8,9	12,1	35,7	20,7
1201+	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	10,6-22,3	23,4	11,4	8,3	35,4	31,3
1201+	Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна	10,6-22,3	21,7	10,1	6,5	35,0	46,0
1201+	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	10,6-22,3	17,7	8,6	4,4	34,8	23,0

Джерело: сформовано на основі: [1;160; 256]

Основні видатки з Державного бюджету на Міністерство освіти і науки
України, 2018, 2022 і 2023 роки, тис. грн

Статті видатків	2018	2022	2023	Темп зміни 2023/2018
<i>Міністерство освіти і науки України</i>	<i>31814879,5</i>	<i>58630513,0</i>	<i>53054743,3</i>	<i>1,7</i>
Підготовка кадрів закладами вищої освіти та забезпечення діяльності їх баз практики	23293994,9	35154673,3	-	-
Підготовка кадрів закладами фахової передвищої освіти	-	5988159,2	4080082,0	-
Виплата академічних стипендій студентам (курсантам), аспірантам, докторантам закладів фахової передвищої та вищої освіти	3164705,6	5144575,6	-	-
Підготовка кадрів Київським національним університетом імені Тараса Шевченка	1349459,7	2484253,3	2067681,4	1,5
Загальнодержавні заходи у сфері освіти	-	1498807,9	1548608,8	-
Наукова і науково-технічна діяльність закладів вищої освіти та наукових установ	929369,2	1273934,6	1124931,1	1,2
Забезпечення діяльності Національного фонду досліджень, грантова підтримка наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок	-	833817,3	504818,1	-
Виконання зобов'язань України у сфері міжнародного науково-технічного та освітнього співробітництва, участь у рамковій програмі Європейського Союзу з досліджень та інновацій	66925,4	686043,3	393063,3	5,9
Здійснення зовнішнього оцінювання та моніторинг якості освіти Українським центром оцінювання якості освіти та його регіональними підрозділами	232946,1	501695,1	426127,1	1,8
Фонд Президента України з підтримки освіти, науки та спорту	-	500000,0	42920,4	-
Реалізація проекту «Президентський університет»	-	500000,0	-	-
Забезпечення діяльності Національного центру «Мала академія наук України», надання позашкільної освіти державними закладами позашкільної освіти, заходи з позашкільної роботи	99618,5	391624,0	267809,8	2,7
Фізична і спортивна підготовка учнівської та студентської молоді	128510,4	304608,9	228166,2	1,8
Надання освіти закладами загальної середньої освіти державної форми власності та освітніх послуг державною установою для осіб, які перебувають у закладах охорони здоров'я	182647,4	297628,4	241950,4	1,3

Забезпечення здобуття професійної (професійно-технічної) освіти у закладах освіти соціальної реабілітації та адаптації державної форми власності, методичне забезпечення закладів професійної (професійно-технічної) освіти	208933,5	297118,2	244558,6	1,2
Забезпечення організації роботи Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, Національного агентства кваліфікацій, освітнього омбудсмена	32273,7	286957,6	135448,1	4,2
Забезпечення здобуття професійної (професійно-технічної) освіти за професіями загальнодержавного значення	119600,8	250850,0	250000,0	2,1
Фонд розвитку закладів фахової передвищої та вищої освіти	-	250000,0	-	-
Загальне керівництво та управління у сфері освіти і науки	120923,8	208709,4	185773,6	1,5
Здійснення методичного та аналітичного забезпечення діяльності закладів освіти	990583,2	141282,5	-	-
Підтримка пріоритетних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у закладах вищої освіти	-	105000,0	18225,0	-
Державні премії, стипендії та гранти в галузі освіти, науки і техніки, стипендії переможцям міжнародних конкурсів	30807,8	100374,7	80337,2	2,6
Підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників, керівних працівників і спеціалістів державного управління, харчової, переробної промисловості та агропромислового комплексу, медичних та фармацевтичних кадрів	41606,9	58927,1	-	-
Вища освіта, енергоефективність та сталий розвиток	-	-	2520000,0	-
Створення Центрів професійної досконалості	-	-	1108800,0	-
Удосконалення вищої освіти в Україні заради результатів	-	-	243720,0	-

Джерело: побудовано на основі [202-204]

Актуальна матриця взаємодій закладів освіти України з іншими
стейкхолдерами розвитку громади

Інституційні сфери	Освіта	Наука	Бізнес	Влада	Соціальна інфраструктура	Громадськість	Населення
Освіта	Створення мульти-функціональних центрів Створення освітніх округів	Спільні дослідження з залучення м науковців до освітньої діяльності	Залучення представників бізнесу в наглядові ради закладу освіти	Залучення представників влади у наглядові ради Стратегування розвитку закладу в контексті розвитку громади	Надання якісних послуг транспортування, харчування, комунальних послуг та ін.	Захист і представництво інтересів на вищих рівнях	Діяльність змішаних форм надання послуг освіти (дошкільної, трудового виховання) Залучення до різних технологій педагогічного партнерства
Наука	Створення науково-освітніх об'єднань (філій, лабораторій, кооперативів та ін.)	Спільні дослідження діяльності закладів освіти	Моніторинг потреб бізнесу в кадрах	Дослідження ефективності державного регулювання сфери освіти	Дослідження якості послуг	Дослідження участі громадськості в державному регулюванні сфери освіти	Моніторинг рівня задоволення потреб населення в освіті і розвитку
Бізнес	Запит на підготовку кваліфікованих фахівців і робітничих кадрів	Запит на дослідження щодо перспективних потреб ринку праці	Обмін кадрами і досвідом	Запит на підтримку окремих закладів освіти та напрямів підготовки	Економічна діяльність у суміжних сферах	Діяльність у громадських об'єднаннях для захисту спільних інтересів	Промоція співпраці з закладами освіти для підвищення споживчої привабливості
Влада	Створення громадських рад освіти, мо-лодіжних (учнівських, студентських) комітетів при органах місцевого само-	Запит на дослідження пріоритетів в покращення регулювання сфери освіти	Залучення до стратегування розвитку громади	Договірне співробітництво з метою реалізації спільних проєктів у сфері освіти та її суміжного	Гарантії і посередництво у залученні інвестицій, кредитних коштів, участі у тендерах	Організація заходів навчання для працівників влади щодо нових можливостей	Підтримка форм самоорганізації населення в сфері освіти

	врядування, посад молодіжного мера Розвиток мережі громадсько-активних закладів освіти регіону			обслуговування		регулювання, у тому числі сфери освіти	
Соціально-інфраструктура	Задоволення потреб у суміжних для закладу освіти послугах (транспортівання, харчування, комунальних та ін.)	Дослідження норм навантаження на інфраструктуру	Інвестування соціальних та низькорентабельних проєктів	Державні замовлення і закупівлі з місцевого бюджету	Створення міжсекторальних форм кооперації	Діяльність у громадських об'єднаннях для захисту спільних інтересів	Вивчення оцінок населенням якості послуг
Громадськість	Забезпечення громадської і медійної активності закладу освіти	Забезпечення громадської і медійної активності закладу науки	Підтримка соціальних ініціатив бізнесу в сфері освіти	Підтримка ініціатив влади щодо розвитку сфери освіти та налагодження різних форм співробітництва	Підтримка соціальних ініціатив суб'єктів у сфері соціальної інфраструктури	Підтримка проєктів інклюзивної освіти	Підтримка участі населення в покращенні діяльності закладів освіти
Населення	Створення батьківських комітетів, різних форм учнівського і студентського самоврядування	Обізнаність про науково-освітню діяльність	Формування приваблюючої бізнесу як соціально відповідального	Зростання довіри до влади та ефективності її рішень	Формування приваблюючої суб'єктів у сфері соціальної інфраструктури	Зростання довіри до інститутів громадськості та їх здатності впливати на владу	Створення комітетів, асоціацій випускників, неформальних суспільних груп

Джерело: авторська розробка

УКРАЇНА
ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
ЄДРПОУ 38557560, 79008, м. Львів, вул. В. Винниченка, 18 тел. 261-21-55, факс 235-60-80
E-mail: deploda@loda.gov.ua

09.11.2022 № 1-52/939 На № _____ від _____

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження «ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ», виконаного докторанткою Національного університету «Львівська політехніка» Журавель Юлією Вікторівною

Результати дослідження представлені Журавель Ю.В. мають вагоме практичне значення.

Визначені пріоритети реалізації публічної політики в сфері освіти та її потреби на рівні територіальної громади дозволили обґрунтувати переваги мережевого підходу до регулювання конкурентоспроможності закладів освіти. Доведено, що мережевий підхід передбачає формування політичних, професійних, працересурсних, міжнародних і функціональних мереж стейкхолдерів сфери освіти, публічної влади та економіки громади, регіону чи держави. Функціональні мережі можуть бути інформаційні, надання послуг, вирішення проблем та соціальної відповідальності. З огляду на необхідність переходу закладів освіти до діяльнісної парадигми розвитку соціальних інститутів, яка ще більше актуалізується у форс-мажорних обставинах (пандемія COVID-2019, російсько-українська війна), визначено актуальні практики соціальної відповідальності в сфері освіти, у тому числі в період воєнного стану.

Надані наукові дослідження будуть використанні при впровадженні Плану заходів на 2021-2023 роки з реалізації Стратегії розвитку Львівської області на період 2021-2027.

Директор

Степан КУЙБІДА

УКРАЇНА
ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
ЄДРПОУ 38557560, 79008, м. Львів, вул. В. Винниченка, 18 тел. 261-21-55, факс 235-60-80
E-mail: deploda@loda.gov.ua

17.03.2023 № 1-52/127 На № _____ від _____

ДОВІДКА
Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Журавель Юлії Вікторівни

Автором розвинуто теоретико-прикладні засади формування і реалізації публічної політики забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти, а також визначено особливості впровадження принципу публічності в державно-управлінські процеси, що дає змогу обґрунтувати важливість залучення закладів освіти до системних взаємодій з інститутами влади. Вказано на особливу роль закладів освіти для розвитку громад та можливості їх співробітництва з органами місцевого самоврядування. Визначено інші виміри та можливості взаємодій закладів освіти з інститутами бізнесу, науки, соціальної інфраструктури, громадськості й населення. Запропоновано матрицю пріоритетів взаємодій, що актуальні для закладів освіти України в умовах післявоєнної відбудови.

Задекларовані напрацювання автора будуть використовуватися при удосконаленні Стратегії розвитку Львівської області на період 2021-2027.

Директор

Степан КУЙБІДА

УКРАЇНА

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ**

вул. Грушевського, 21, м. Івано-Франківськ, 76015 тел. (0342) 55-21-34, тел. факс 55-22-72
E-mail: osvita @ if.gov.ua Код ЄДРПОУ 39356695

28.03.2023 р. № 321

На № _____

від _____

**Довідка про впровадження
результатів дисертаційного дослідження
«Державне регулювання конкурентоспроможності
закладів освіти України», виконаного докторанткою Національного
університету «Львівська політехніка»
Журавель Юлією Вікторівною**

Авторкою визначені пріоритети реалізації публічної політики в сфері освіти та її потреби на рівні територіальної громади, що дозволило обґрунтувати переваги мережевого підходу до регулювання конкурентоспроможності закладів освіти. Встановлено, що мережевий підхід передбачає формування політичних, професійних, працересурсних, міжнародних і функціональних мереж стейкхолдерів сфери освіти. Запропоновано матричний підхід для визначення пріоритетів формування і реалізації публічної політики забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах децентралізації, що передбачає побудову матриці взаємодій закладів освіти з іншими стейкхолдерами розвитку громади (владою, наукою, бізнесом, суб'єктами соціальної інфраструктури, громадськістю, населенням) та вказує на перспективність мережевого підходу до регулювання розвитку сфери освіти з формуванням політичних, професійних, працересурсних, функціональних і міжнародних мереж. Важливим у дослідженні є декларування проблем, які виникли з початку пандемії COVID-2019, а пізніше російсько-української війни 2022 року, а саме мова іде про актуальні практики соціальної відповідальності в сфері освіти.

Результати дослідження представлені Журавель Ю.В. мають вагомe практичне значення.

Надані наукові дослідження будуть використані при впровадженні Плану соціально-економічного розвитку регіону.

Директор департаменту освіти і
науки Івано-Франківської обласної
державної адміністрації

Віктор КІМАКОВИЧ

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ

Код ЄДРПОУ: 38557639, вул. Просвіти, 4а, м. Львів, 79008, тел./факс (032)261-63-54,
електронна пошта: donloda@ukr.net, вебсторінка: <https://osvita.loda.gov.ua>,

28. 04 2023 р. № 03-01/01/445 Для пред'явлення за місцем
На № _____ вимоги

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Журавель Юлії Вікторівни

Подані авторські напрацювання в напрямі покращення публічної політики у сфері освіти є сьогодні надзвичайно актуальними. Адже задекларовані сучасні проблеми, а саме пандемія COVID-2019 та війна росії проти України призвели до умов зростаючої демографічної кризи (міграційні, внутрішні та зовнішні процеси). Усі ці події є тими критичними наслідками, які безпосередньо відбиваються на функціонуванні закладів освіти.

Дисертанткою наведено ґрунтовні пропозиції щодо напрямів розвитку конкурентоспроможності закладів освіти шляхом державного регулювання низки процесів пов'язаних з умовами відбудови країни після війни, а саме в частині відновлення освітньої сфери.

Результати дослідження представлені Ю.В. Журавель мають вагоме практичне значення. Запропоновані напрацювання авторки будуть використовуватися у роботі департаменту освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації.

Директор

Олег ПАСКА

Виконавець:
Дар'я Шевченко 235-44-35

**ЯВОРІВСЬКА МІСЬКА РАДА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ**

81000, вул. Львівська, 15, м. Яворів, Яворівський район, Львівська область
тел.: (03259) 2-15-63, факс: (03259) 2-15-62, E-mail: post@yavoriv-rada.gov.ua
Код ЄДРПОУ 04056032

08.09.2024 № 6179

№ _____

**Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Журавель Юлії Вікторівни**

Автором здійснено системну інтерпретацію ролі міжнародних процедур акредитації та сертифікації як ключових індикаторів підвищення авторитету та міжнародної пізнаваності українських закладів освіти у світовому освітньому середовищі. Аргументовано необхідність впровадження сталого механізму оцінювання якості освітніх послуг, що включає як внутрішні механізми контролю, так і зовнішні незалежні аудити, орієнтовані на підвищення прозорості, обґрунтованості управлінських рішень та посилення інституційної довіри до вітчизняної освітньої системи. Підкреслено доцільність інтеграції міжнародного досвіду, активного розвитку цифрових компетентностей у педагогічних практиках, поширення міждисциплінарних підходів та посилення взаємодії з ринком праці як складових, що формують адаптивну, інноваційно-орієнтовану освітню модель. Доведено, що цілісна трансформація освітнього процесу – від оновлення змісту навчання до інституційної модернізації – виступає передумовою забезпечення високої академічної мобільності, міжнародної конкурентоспроможності та відповідності освітньої системи України сучасним викликам глобального ринку праці та інтелектуальної економіки.

Заявлені напрацювання автора будуть використовуватися при

Ігор ГРАБОВСЬКИЙ

ЛЮБОМЛЬСЬКА МІСЬКА РАДА

вул. Незалежності, 23 м Любомль, Волинська обл., 44301 тел. (03377) 2-43-90, факс (03377) 2-31-64
e-mail: lubomlmisto@ukr.net код ЄДРПОУ 04051336

№ 48 від 29.08.2025

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисергаційного дослідження на тему «ДЕРЖАВНЕ
РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ»
Журавель Юлії Вікторівни

Автором роботи розкрито специфіку реалізації публічної політики, спрямованої на забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах децентралізаційних трансформацій державного управління. Акцентовано на ролі освітніх інституцій як системоутворювальних суб'єктів місцевого розвитку, які функціонують у якості активних учасників мережевого врядування та забезпечують сталі горизонтальні й вертикальні зв'язки з органами влади, суб'єктами підприємницького середовища, інституціями громадянського суспільства та об'єктами соціальної інфраструктури. Освітні заклади в сучасних умовах дедалі частіше виконують не лише традиційні функції з підготовки кадрів, а й виступають важливими елементами соціально-економічної системи громад, впливаючи на демографічну структуру, інвестиційний клімат, мобільність населення та регіональний ринок праці.

У межах дослідження здійснено аналіз механізмів залучення закладів освіти до процесів публічного врядування, зокрема через консультативно-дорадчі структури, громадські та наглядові ради, а також у форматі державно-приватного партнерства. Встановлено, що результативність реалізації освітньої політики значною мірою детермінується рівнем розвитку громадянського суспільства, відкритістю процедур ухвалення управлінських рішень і наявністю системної міжінституційної взаємодії на місцевому рівні. У цьому контексті обґрунтовано доцільність упровадження мережевого підходу до регулювання конкурентоспроможності закладів освіти, що базується на інтеграції освітнього, наукового, бізнесового та громадського секторів у спільну інституційну екосистему.

Сформульовано практичні орієнтири щодо вдосконалення публічної політики у сфері освіти, які передбачають: посилення соціальної відповідальності освітніх установ, створення освітніх округів як механізму інтеграції територіального освітнього простору, розвиток

інтеграції територіального освітнього простору, розвиток мультифункціональних освітньо-громадських центрів, а також активізацію інформаційної присутності закладів освіти в публічному просторі. Запропоновані напрями є інструментами підвищення інституційної спроможності освітніх закладів до адаптації в умовах децентралізованого управління та їхнього стратегічного позиціонування як чинників інноваційного розвитку регіонів.

Задекларовані напрацювання автора будуть використовуватися при удосконаленні системи управління закладами освіти, формуванні регіональних стратегій розвитку та впровадженні інноваційних практик у сфері освіти.

Роман ЮЩУК

ШЕПТИЦЬКИЙ МІСЬКИЙ ГОЛОВА SHEPTYTSKYI CITY COUNCIL MAYOR

19 T. Shevchenko Avenue, Sheptytskyi, Sheptytskyi district, Lviv region, 80100, Ukraine

☎ тел./tel.: +38 (032249)-3-23-46, ☎ +38-095-538-41-65; +38-067-774-11-11

✉ e-mail: zandi@ukr.net 🌐 www.facebook.com/zalivskyy.andriy

№ 1329/1 від "06" жовтня 2025р.

Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему «ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ» Журавель Юлії Вікторівни

У дослідженні проведено ґрунтовний аналіз методичних основ оцінювання конкурентоспроможності закладів освіти України та визначено основні чинники, що формують конкурентні позиції освітніх установ. Задекларовані напрацювання Юлії Журавель, зокрема ті, що стосуються формування конкурентних позицій освітніх установ, використано для розробки заходів, спрямованих на подальшу модернізацію освітньої сфери її інтеграцію в глобальний освітній простір. Це сприятиме запровадженню освітніх кластерів за основними напрямками (інженерія, інформаційні технології, медицина, культура тощо) та розвитку освітньо-наукового хабу громади на основі синергії стейкхолдерів.

Перспективними напрямками, які випливають з результатів дослідження і можуть бути впроваджені в практику, є також: розширення міжнародного партнерства в цій сфері, зокрема інтернаціоналізація освітнього простору (залучення іноземних студентів у заклади громади; програми обміну з містами-побратимами; підтримка міжнародної акредитації освітніх програм тощо); розвиток фінансово-інвестиційних інструментів, як от запровадження програм співфінансування модернізації освітніх закладів, залучення грантів від міжнародних інституцій, підтримка державно-приватного партнерства у сфері освіти.

Задекларовані напрацювання в майбутньому слугуватимуть підвищенню якості підготовки фахівців для потреб місцевої економіки відповідно до ринкової кон'юнктури та спеціалізації регіону загалом і Червоноградської міської територіальної громади зокрема.

Міський голова

Андрій ЗАЛІВСЬКИЙ

0074622

УКРАЇНА

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, тел. (380-32) 237-49-93, 258-21-11, факс: (380-32) 258-26-80
ел. пошта: coffice@lpnu.ua, інтернет: www.lpnu.ua

на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Журавель Юлії Вікторівни
на тему “Державне регулювання конкурентоспроможності
закладів освіти України” у навчальному процесі

Основні положення та результати дисертаційної роботи Журавель Ю. В. на тему: “Державне регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України”, поданої на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління (спеціальність 25.00.02 механізми державного управління), впроваджені у навчальний процес Національного університету “Львівська політехніка” та використовуються під час викладання дисциплін: “Управління розвитком територій” (для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 281 “Публічне управління та адміністрування”) та “Просторовий розвиток складних систем” (для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньою програмою “Менеджмент просторового розвитку”). Зокрема, в навчальному процесі застосовуються такі результати:

– аналітичні матеріали міжрегіонального аналізу для виявлення відмінностей у якості освітніх послуг, ресурсному забезпеченні та інфраструктурі між різними регіонами країни, що є важливим для формування регіональної освітньої політики, спрямованої на зменшення диспропорцій і забезпечення рівного доступу до якісної освіти (дисципліна “Управління розвитком територій”, тема № 4: Загальні засади прогнозування на місцевому рівні (лекція “Припущення, судження, сценарії в прогнозуванні розвитку територій”));

– запропонований підхід до виявлення демографічних змін, зокрема міграційного руху, на регіональному рівні на основі доступних даних про структуру молодого населення на рівні новоутворених внаслідок реформи децентралізації районів, результати якого можуть бути враховані в регулюванні системи освіти (дисципліна “Просторовий розвиток складних систем”, тема № 2: Методологія досліджень просторового розвитку складних систем (лекція “Врахування соціально-демографічних аспектів”).

Проректор
з науково-педагогічної роо
к.т.н., доц.

Олег ДАВИДЧАК

Вик.: Орестова СИДОРЧУК
(032) 258-31-70

Іван ДЕМИДОВ

**про використання результатів дисертаційної роботи
Журавель Юлії Вікторівни
на тему: «Державне регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України»,
представленої на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління,
при виконанні науково-дослідної роботи кафедри регіонального та місцевого розвитку
Національного університету "Львівська політехніка"**

Комісія у складі голови начальника НДЧ, д.т.н., ст. докл. Небесного Р. В. та членів: завідувача відділу науково-організаційного супроводу наукових досліджень, к.т.н. Лазько Г. В., в.о. заступника начальника планово-фінансового відділу Фаст І. І. та завідувачки кафедри регіонального та місцевого розвитку, д.е.н., проф. Сидорчук О. Г. цим актом підтверджують, що результати дисертаційної роботи Журавель Ю. В. використані при виконанні науково-дослідної роботи кафедри регіонального та місцевого розвитку Національного університету "Львівська політехніка" за темою "Наукові засади забезпечення сталого розвитку територіальних громад і територій в умовах національних викликів та повоєнного відновлення України" (номер державної реєстрації № 0124U000016). Так, Журавель Ю. В. запропонувала підходи до реалізації публічної політики забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах децентралізації державної влади та розкрила роль закладів освіти для розвитку територіальних громад. Зокрема, доведено, що заклади освіти формують складну внутрішню мережу зв'язків з іншими інститутами громади – владними, підприємницькими, громадськими, інститутами соціальної інфраструктури, службами надання соціальних послуг, інститутами самоорганізації населення та іншими неформальними об'єднаннями зі спільною метою – підвищення привабливості території для притоку людських, інвестиційних і знансвих ресурсів. Запропоновано матрицю взаємодій закладів освіти з іншими елементами ерами розвитку громади.

Голова комісії:
начальник НДЧ, д.т.н., ст. докл.

Роман НЕБЕСНИЙ

Члени комісії:
зав. відділу науково-організаційного супроводу
наукових досліджень, к.т.н.

в.о. заст. нач. планово-фінансового відділу

зав. кафедри регіонального та місцевого розвитку,
д.е.н., проф.

Ористлава СИДОРЧУК

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Розділи в монографіях**

1. Matviishyn Ye. H., Zhuravel Yu. V. Considering demographic processes for planning the development of the educational services system at the regional level in Ukraine. *Ukraine's capacity to implement the sustainable development program in the context of full-scale armed aggression*: Scientific monograph. Riga, Latvia : "Baltija Publishing". 2025. Volume 1. Pp. 160-173. (*The author's personal contribution: An analysis of the demographic situation was conducted and its impact on the development of the education sector was determined.*).

**Статті, опубліковані у наукових виданнях, які включені до
міжнародних наукометричних баз**

2. Zhuravel Y., Kuzmenko Y., Fedoruk O., Tymkiv I. Increasing the competitiveness of educational institutions in the conditions of internetization. *Eduweb-revista de tecnologia de informacion y comunicacion en educacion*. 2022. Vol. 16, iss. 3. P. 23-40. (*The author's personal contribution: it is determined that ensuring the competitiveness of educational institutions in the context of social transformations significantly depends on the level of use of digital technologies to promote the educational institution, form an image, popularize the results of their own research and activities, as well as journalistic activities*).

3. Abiltarova E., Lisina L., Zhuravel Y., Neizhpapa L., Mengyi Y. Interactive Student Learning Technologies in Higher Education. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2022. Vol. 11, iss. 9. P. 107-117. (*The author's personal contribution: the author analyzes the work of modern scholars on the use of interactive technologies in higher education and highlights some issues regarding the effectiveness of interactive tools in teaching students*).

4. Buhlai N., Androshchuk I., Tron T., Strelnyk O., Zhuravel Yu. Leading Educational Innovation: Transforming Learning Environments for Competitive Competencies in a Global Market. *International Journal of Organizational Leadership*. 2025. Volume 14. First Special Issue. Page 282-290. 10.33844/ijol.2025.60478. (*The*

author's personal contribution: strategic directions for the use of certain innovative educational methods are outlined, including project-based learning, embodied and cross-training, research-intensive and immersive methods, and learning through argumentation, gamification, subject portfolios, tutoring, and storytelling.).

Статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України

5. Журавель Ю. В. Управління конкурентоспроможністю освітніх установ: інклюзивність, підприємництво, маркетинг. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2023. Том 34 (73) № 3. С. 188-192. <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.3/29>

6. Журавель Ю. В. Механізми підвищення конкурентоспроможності закладів освіти в умовах цифрові. Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування. 2023. № 3 (81). С. 203-209. <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2023.3.33>

7. Чжан Ю., Журавель Ю. В. Складові освітнього процесу: вплив на конкурентоспроможність закладів освіти. Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування. 2024. № 3. С. 195-203. <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2024.3.29> (*Особистий внесок автора: акцентовано увагу на кадровому забезпеченні, мотивації педагогів, умовах праці та заробітній платі як ключових чинниках формування якісного людського капіталу та обґрунтовано необхідність поєднання державного регулювання з ініціативністю закладів освіти).*

8. Гао Ю., Журавель Ю. В. Особливості застосування державних освітніх стандартів. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2024. Випуск 44. С. 351-358. <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.44.58> (*Особистий внесок автора: обґрунтовано доцільність інтеграції новітніх цифрових платформ у навчальний процес, що сприяє оптимізації управлінських процедур, зниженню операційних витрат та розширенню доступності освітніх послуг).*

9. Гао Ю., Журавель Ю. В., Озембловська І. С. Роль освіти у соціально-економічних процесах розвитку країни. Актуальні проблеми інноваційної економіки та права. 2024. № 1. С. 66-71. URL: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-1-14> (*Особистий внесок автора: досліджено систему освіти в Україні,*

акцентуючи увагу на її значенні як одного з ключових факторів економічного розвитку держави та підвищення конкурентоспроможності суспільства).

10. Журавель Ю. В. Методичні підходи до аналізу конкурентоспроможності закладів освіти. *Держава та регіон. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2024. № 1. С. 206-214. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2024/36.pdf

11. Журавель Ю. В. Ефективність механізмів державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2024. № 40. С. 278-286. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2024/40-2024/49.pdf>

12. Журавель Ю. В. Сучасні виклики та напрями підвищення конкурентоспроможності закладів освіти України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. Том 35 (73) № 1. С. 323-329. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/1_2024/58.pdf

13. Журавель Ю. В. Суть та особливості державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2024. № 41. С. 237-243. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2024/41-2024/35.pdf>

14. Шуцзюань Ч., Журавель Ю. В., Свінцов О. М., Яхно Т. П. Новітні методи підвищення конкурентоспроможності освітніх установ: міжнародна практика та перспективи для України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. Том 35 (74) № 3. С. 152-160. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/30.pdf
(Особистий внесок автора: визначено сучасні міжнародні підходи до оцінювання якості освіти та проаналізовано їх особливості та можливості впровадження в українську освітню систему з метою підвищення її ефективності та відповідності світовим стандартам).

15. Журавель Ю. В. Інструментарій державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України. *Публічне управління та митне*

адміністрування. 2024. № 3 (42). С. 5-10. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2024/3/3.pdf>

16. Журавель Ю. В. Роль держави в забезпеченні конкурентоспроможності закладів освіти України у воєнний та післявоєнний період. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2024. № 4 (43). С. 42-49. URL: <http://www.customs-admin.umsf.in.ua/archive/2024/4/9.pdf>

17. Матвіїшин Є. Г., Журавель Ю. В. Урахування міграційних процесів на регіональному рівні в процесі державного регулювання сфери освіти. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025 № 1(31). С. 305-315. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/18789> (Особистий внесок автора: для районів Львівської області визначено міграційні рухи різних вікових груп населення та виявлено освітню міграцію).

18. Матвіїшин Є.Г., Журавель Ю. В. Розвиток економіки регіонів і професіоналізація кадрів завдяки публічному інвестуванню професійної освіти. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025 № 2(32). С. 248-258. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20124> (Особистий внесок автора: визначено залежності між чисельністю випускників у регіональних закладах професійної освіти та обсягами реалізованих продукції і послуг у регіонах).

19. Журавель Ю. В., Попадинець Н. М., Графська О. І. Вплив євроінтеграції на стратегії державного регулювання в освітній сфері України. *Наукові перспективи*. 2025. № 2(56). С. 201-218. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/20707> (Особистий внесок автора: узагальнено стратегічні ініціативи та напрями розвитку системи освіти в Україні з урахуванням сучасних викликів та потреб суспільства).

20. Журавель Ю. В., Попадинець Н. М., Графська О. І. Маргітич В. В. Глобальна конкурентоспроможність української освіти: проблеми фінансування та міграції. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 3(11). С. 738-751. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/21076> (Особистий внесок автора: доведено, що ефективність функціонування системи освіти безпосередньо залежить від належного фінансування, впровадження сучасних

інноваційних підходів до навчання та управління, а також від тісної взаємодії держави, суспільства і освітніх інституцій для забезпечення високої якості освітніх послуг і підготовки конкурентоспроможних фахівців).

21. Журавель Ю. В. Ринок надання освітніх послуг в Україні: структура та інструменти державної підтримки в умовах російсько-української війни. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 2(42). С. 64-76. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/19807>

22. Журавель Ю. В. Петрунь А. М., Дьордяй А. С. Інноваційна трансформація системи освіти в умовах воєнних викликів та цифрової економіки. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2025. № 45. С. 168-173. <https://doi.org/1.32782/pma2663-5240-2025.45.29> (Особистий внесок автора: проаналізовано державну політику підтримки інновацій та інституційні ініціативи у сфері впровадження освітніх технологій, зокрема розвиток цифрових платформ, таких як «Всеукраїнська школа онлайн», «Мрія» та iLearn).

23. Журавель Ю. В. Бюджетні механізми державного регулювання як інструмент забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти в Україні. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. №8(18). С. 368-381. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-8\(18\)-368-381](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-8(18)-368-381)

Опубліковані праці апробаційного характеру:

24. Zhuravel Y., Popadynets N., Irtysheva I., Stetsiv I., Stetsiv I., Hryhoruk I., Boiko Y., Kramarenko I., Hryshyna N., Trushlyakova A. Management Aspects in the Higher Education Quality Assurance System. In: Ahram T., Taiar R., Groff F. (eds) Human Interaction, Emerging Technologies and Future Applications IV. IHIET-AI 2021. Advances in Intelligent Systems and Computing. 2021. Vol 1378. Springer, Cham. (*The author's personal contribution: The conceptual model of analysis in the management of competitiveness of the higher education system is substantiated*).

25. Журавель Ю. В. Інноваційний розвиток закладів освіти України. III Міжнародна конференція «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства». 07-08 жовтня. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2021. С. 60-62.

26. Журавель Ю. В. Розвиток закладів освіти України: європейські виклики. Матеріали LXXXII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференція «Розвиток науки в Україні під час воєнного стану», (30 березня 2022), м. Луцьк. С. 55-57. 164 с.

27. Журавель Ю. В. Доступність та права людини на освіту. Міжнародна науково-практична інтернет конференція «Світ наукових досліджень. Випуск 8». 28-29 квітня. Тернопіль, 2022. URL: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/3754/>

28. Журавель Ю. В. Особливості стандартизації передвищої та вищої освіти в умовах війни. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. «Проблеми раціонального використання соціально-економічного, еколого-енергетичного, нормативно-правового потенціалу України та її регіонів» (01 травня 2022 року), ГО «ІЕЕЕД», м. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня "Волиньполіграф", 2022. С. 161-164.

29. Журавель Ю. В. Функціонування освітніх закладів в Україні. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Організаційно-економічні та соціальні складові розвитку підприємництва», м. Дубляни 25 травня 2022 р. Львів: Львівський національний університет природокористування, 2022. С. 206-208.

30. Журавель Ю. В., Попадинець М. В. Стандарти забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах війни. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми раціонального використання соціально-економічного, еколого-енергетичного, нормативно-правового потенціалу України та її регіонів» ГО «ІЕЕЕД», (01 серпня 2022 року), м. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня "Волиньполіграф", 2022. С. 133-135. *(Особистий внесок автора: проаналізовано стандарти забезпечення конкурентоспроможності системи освіти як важливого чинника підвищення її якості та відповідності сучасним вимогам).*

31. Журавель Ю. В. Пріоритети покращення освітнього процесу закладів освіти України в глобальному мобільному просторі. Збірник тез доповідей

дискусійної платформи «Імперативи та безпекові пріоритети збереження і розвитку продуктивної спроможності регіонів України в умовах війни» за заг. ред. д.е.н., проф. Шульц С.Л., д.е.н., проф. А.І. Мокія. Львів. 2022. С. 75-76.

32. Журавель Ю. В., Попадинець Н. М. Брендинг закладу освіти як основа його конкурентоспроможності. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу» ВНУ ім. Лесі Українки, (27-29 червня 2022 року), м. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня "Волиньполіграф", 2022. С. 37-40. *(Особистий внесок автора: брендинг закладу освіти визначено як інструмент підвищення його конкурентоспроможності та привабливості для здобувачів освіти).*

33. Журавель Ю. В., Попадинець М. В. Взаємодія закладів освіти України зі стейкхолдерами розвитку громади. Information and innovation technologies in the XXI century : materiały 5 International scientific conference, Katowice, 15-16 September 2022. С. 23-26. *(Особистий внесок автора: досліджено взаємодію закладів освіти з роботодавцями як важливий фактор підвищення якості підготовки фахівців та їхньої затребуваності на ринку праці).*

34. Журавель Ю. В., Попадинець М. В. Роль закладів освіти для розвитку громади. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства», 6-7 жовтня 2022 р. Навчально-науковий Інститут підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2022. URL: <https://ipptlpnu.herokuapp.com/>. С. 104-106. *(Особистий внесок автора: визначено роль закладів освіти у розвитку національної економіки та формуванні людського капіталу).*

35. Журавель Ю. В. Вплив публічної політики на розвиток конкурентоспроможності закладів освіти України. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства», 5-6 жовтня 2023 р. Навчально-науковий Інститут просторового планування та перспективних технологій Національного університету

«Львівська політехніка». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2023.
URL: <https://ipptlpnu.herokuapp.com/>. С. 102-103.

36. Журавель Ю. В. Оцінка ефективності державних механізмів регулювання конкуренції українських освітніх установ. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства», 10-11 жовтня 2024 р. Навчально-науковий Інститут просторового планування та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2024. URL: <https://ipptlpnu.herokuapp.com/>. С. 74-76.

37. Журавель Ю. В. Освітня еміграція та імміграція України. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції для освітян «Березневий науковий дискурс 2025» «Синергія освіти, науки та бізнесу в епоху глобальних трансформацій», Чернігів, 27 лютого 2025 р. С. 291-294.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

38. Popadynets N., Zhuravel Yu., Panukhnyk O. The system of maintaining the quality of education through public regulation of activity of higher educational establishments. *Економічні горизонти*. 2019. № 3(10). С. 43-53. URL: <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/212806> (*The author's personal contribution: the system of ensuring the quality of education through the mechanisms of state regulation of higher education institutions is analyzed*).

39. Popadynets N., Zhuravel Yu., Panukhnyk O. Features of licensing in the activities of higher education institutions. *Вісник Економічні горизонти*. 2019. № 1(8). С. 123-130. URL: <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/212805> (*The author's personal contribution: the author investigates the peculiarities of licensing in the activities of higher education institutions as a mechanism for ensuring the quality of educational services and compliance with state standards*).

40. Журавель Ю. В. Теоретико-методологічні аспекти державного регулювання сфери освіти. *Регіональна економіка*. 2021. № 2(100). С. 125-139. URL: https://re.gov.ua/re202102/re202102_125_ZhuravelYuV.pdf

41. Журавель Ю. В. Безоплатна освіта як чинник впливу на конкурентоспроможність навчальних закладів. *Регіональна економіка*. 2021. № 4(102). С. 27-34. URL: https://re.gov.ua/re202104/re202104_022_ZhuravelYuV.pdf

42. Журавель Ю. В. Аналіз розвитку сфери освіти в Україні в контексті доступності та безоплатності освітніх послуг. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2021. № 6. С. 31-36. URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20216\(152\)/sep20216\(152\)_017_ZhuravelYu.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20216(152)/sep20216(152)_017_ZhuravelYu.pdf)

43. Журавель Ю. В., Коцко О. А., Лазоренко Т. В. Адміністративні механізми забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України. *Регіональна економіка*. 2022. № 1(103). С. 43-50. URL: https://re.gov.ua/re202201/re202201_043_ZhuravelYuV,KotskoOA,LazorenkoTV.pdf. (Особистий внесок автора: визначено концептуальні засади формування адміністративних механізмів у сфері освіти, зокрема їх вплив на конкурентоспроможність закладів освіти в Україні, розглянувши антагоністичний характер цього впливу, узагальнивши сутність державних освітніх стандартів та визначивши критерії їх застосування, а також обґрунтувавши системні заходи впровадження цих стандартів у країнах ЄС для підвищення ефективності освітньої політики).

44. Журавель Ю. В., Григорук І. І. Конкурентні переваги закладів освіти України у глобальному мобільному просторі. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2022. Вип. 1(153). С. 32-38. URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20221\(153\)/sep20221\(153\)_032_ZhuravelYu,HryhorukI.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20221(153)/sep20221(153)_032_ZhuravelYu,HryhorukI.pdf) (Особистий внесок автора: визначено основні складові освітнього процесу, що формують конкурентні переваги закладів освіти України, акцентував увагу на значущості міжнародного стажування для академічної мобільності та охарактеризував ключові проблеми навчального процесу, зокрема необхідність залучення практиків).

45. Журавель Ю. В., Попадинець М. В., Якубів В. М., Гринаш Л. П. Публічна політика забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти України в умовах децентралізації державної влади. *Регіональна економіка*. 2022. № 2(104). С. 63-78.

URL:

https://re.gov.ua/re202202/re202202_063_ZhuravelYuV,PopadynetsMV,YakubivVM,HrynashLP.pdf (*Особистий внесок автора: досліджено теоретико-прикладні засади формування та реалізації публічної політики забезпечення конкурентоспроможності закладів освіти та обґрунтовано значення їхньої взаємодії з органами влади та місцевого самоврядування, а також визначено роль освітніх установ у розвитку громад*).

46. Zhuravel Y., Popadynets N., Hrynkevych S., Panukhnyk O., Ratushniak I. Content Component of The Educational Process As A Competitive Advantage of Ukrainian. *ASEJ Scientific Journal of Bielsko-Biala School of Finance and Law*. 2022. Vol. 26, No. 2. P. 55–62. URL: <https://asej.eu/index.php/asej/article/view/637/619> (*The author's personal contribution: the main indicators in education are analyzed, namely, the dynamics of the average monthly salary in educational institutions is determined and the priorities for improving the educational process in educational institutions of Ukraine are substantiated*).

47. Buhlai N., Androshchuk I., Tron T., Strelnyk O., Zhuravel Yu. Advanced educational techniques and their role in enhancing learning outcomes. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2024. Special Issue (14/02-XLV.). Pp. 24-29. (*The author's personal contribution: it is substantiated that modern pedagogical technologies, approaches and tools should be adapted for the active implementation of successful international practices against the European globalization principles of sustainable development*).